Coperta de ELENA STĂNESCU
ANATOLE FRANCE
LES DIEUX ONT SOIF
Paris, Calmann-Levy, editeurs, 1912
Toate drepturile asupra acestei versiuni sunt rezervate

Editurii Dacia

zeilor le e sete les ta ont soif

anatole france

în româneşte de virgil bulat editura dacia cluj-napoca 1978

I

EVARISTE GAMELIN, PICTOR, elev al lui David, membru al secţiei Pont-Neuf, mai-nainte numită Henri IV, plecase dis-de-dimineaţă spre vechea biserică a Barnabiţilor, care de trei ani, din 21 mai 1790, servea de sediu adunării generale a secţiei. Biserica se ridica într-o piaţă strimtă şi întunecată, lingă grilajul Palatului. Pe faţada compusă din două ordine clasice, ornată cu console răsturnate şi căţui, întristată de vreme, pîngărită de oameni, emblemele religioase fuseseră sparte cu ciocanul şi deasupra intrării se scrisese cu litere negre deviza republicană: „Libertate, Egalitate, Fraternitate sau Moartea". Evariste Gamelin pătrunse în nava bisericii: bolţile, care-i ascultaseră pe clericii congregaţiei Sfîntului Pavel cîntînd în straie albe imnurile slujbelor, îi priveau acum pe patrioţii cu bonete roşii adunaţi pentru a-i alege pe magistraţii municipali şi pentru a delibera asupra treburilor secţiei. Sfinţii fuseseră scoşi din nişe şi înlocuiţi de busturile lui Brutus[1], Jean-Jacques[2] şi Le Peltier[3]. Tabla Drepturilor Omului se înălţa deasupra altarului despuiat.

[1] Marcus Junius Brutus (85—42 î.e.n.) senator, partizan fervent al republicii şi unul din conducătorii complotului care l-a asasinat pe împăratul Cezar, presupusul său tată. *[Notele din acest volum aparţin traducătorului.]*

[2] Jean-Jacques Rousseau (1712—1778) filosof iluminist şi scriitor francez, unul din părinţii spirituali ai Revoluţiei franceze de la 1789. în *Discurs asupra originii inegalităţii dintre oameni***,** *Contractul social* etc., combate proprietatea privată drept cauză principală a inegalităţii sociale, consideră legitim dreptul la insurecţie al poporului împotriva despotismului şi se declară adeptul unei republici în care cetăţenii să aprobe prin vot universal legile.

[3] Louis-Michel Le Peletier de Saint-Fargeau (1760—1793), om politic francez, Preşedinte al Adunării Constituante în 1790, apoi ales în Convenţie. Asasinat de un regalist pentru a fi votat moartea lui Ludovic XVI, a fost declarat martir al Republicii.

Aici în navă, de două ori pe săptămînă, de la cinci pînă la unsprezece seara, se ţineau întrunirile publice. Amvonul, împodobit cu un drapel în culorile naţiunii, servea de tribună oratorilor. în faţa lui, alături de Epistolarul, se ridica o estradă din scînduri groase, menită să adăpostească femeile şi copiii care veneau în număr destul de mare la întruniri, în dimineaţa

aceea, la un birou aşezat la picioarele amvonului, cu boneta lui roşie şi în carmagnolă, stătea tîmplarul din piaţa Thionville, cetăţeanul Dupont, unul din cei doisprezece ai Comitetului de supraveghere. Pe birou se aflau o sticlă şi cîteva pahare, o călimară şi un caiet conţinând textul petiţiei care invita Convenţia să îndepărteze din sinul ei pe cei douăzeci şi doi de membri nedemni.

Evariste Gamelin luă pana şi semnă.

— Eram sigur, spuse magistratul meşteşugar, că ai să vii să-ţi dai numele, cetăţene Gamelin. Tu eşti un pur. Dar secţia nu e una fierbinte; îi cam lipseşte virtutea. Am propus Comitetului de supraveghere să mu mai elibereze certificate de civism celor care nu vor semna petiţia.

— Sunt gata să semnez cu sîngele meu proscrierea trădătorilor federalişti[1], zise Gamelin. Au vrut moartea lui Marat[2]: să piară!

— Iar pe noi ne duce la pierzanie indiferenţa, replică Dupont. într-o secţie care numără nouă sute de cetăţeni cu drept de vot, nu afli măcar cincizeci care să vină la adunare. Ieri am fost douăzeci şi opt.

— Ei bine! spuse Gamelin, cetăţenii trebuie obligaţi să vină, sub sancţiunea unei amenzi.

— He! He! făcu tîmplarul încruntând din sprîncene, dacă ar veni toţi, patrioţii ar fi în minoritate ... Cetăţene Gamelin,

[1] Este vorba de proscrierea acelui grup de deputaţi din Convenţie, care. apărind interesele marilor proprietari din provincie, subminau unitatea Franţei cerînd autonomie şi federalizare.

[2] Jean-Paul Marat (1743—1793) fizician, ziarist şi om politic francez. Ziarul său „Prietenul poporului" a dus o intransigentă luptă împotriva politicii capitularde a girondinilor. E unul din conducătorii răscoalei din 31 mai — 2 iunie prin care au fost înlăturaţi girondinii din Convenţia Naţională şi s-a instaurat dictatura iacobină. A fost asasinat în baie de Charlotte Corday.

nu vrei să bem un pahar de vin în sănătatea bunilor sanchi- loţi? ...

Pe peretele din stânga altarului se puteau citi următoarele indicaţii însoţite de o mînă neagră al cărei index arăta trecerea spre galeria chiliilor: *Comitetul civil*, *Comitetul de supraveghere,*

Comitetul de binefacere. Ciţiva paşi mai încolo se ajungea la uşa fostei sacristii, purtînd deasupra o inscripţie: *Comitetul militar.* Gamelim o împinse şi îl găsi pe secretarul Comitetului scriind la o masă mare, încărcată de cărţi, hârtii, drugi de oţel, cartuşe şi eşantioane de pămînt cu silitră.

— Salut, cetăţene Trubert. Cum te simţi?

— Eu?... minunat.

Secretarul Comitetului militar, Fortune Trubert, dădea invariabil acest răspuns celor pe care îi îngrijora sănătatea lui, nu atât pentru a-i ţine la curent cu adevărata lui stare, cît pentru a reteza din capul locului orice discuţie pe tema asta. La douăzeci şi opt de ani avea pielea uscată, părul rar, pometi roşii, spatele încovoiat. Optician pe cheiul Orfevres, fusese proprietarul unei foarte vechi prăvălii pe oare o cedase în ’91 unui bătrân mandatar, spre se putea devota funcţiunilor lui municipale. O mamă fermecătoare, stinsă la douăzeci de ani şi căreia cîţiva bătrîni din cartier îi păstrau o mişcătoare amintire, îi dăruise frumoşii ei ochi blînzi, pasionaţi, paloarea şi timiditatea ei. De la tatăl său, inginer optician, furnizor al regelui, răpus de acelaşi rău înainte de a fi atins treizeci de ani, moştenise o minte dreaptă şi pricepută.

Fără să se oprească din scris:

— Şi tu, cetăţene, cum o mai duci?

— Bine. Ceva noutăţi?

— Nimic, nimic. Vezi şi tu: pe-aici totul e cît se poate de liniştit.

— Şi situaţia?

— Situaţia e mereu aceeaşi.

Situaţia era îngrozitoare. Cea mai frumoasă armată a Republicii — încercuită la Maienţa; Valenciennes — asediat; Fontenay — luat de cei din Vendeea; Lyonul — revoltat; Ce venii — răsculaţi; graniţa — deschisă spaniolilor; două treimi din departamente — ocupate sau răsculate; Parisul — sub ameninţarea tunurilor austriece, fără bani, fără pune.

Fortune Trubert scria liniştit mai departe. Secţiile fiind împuternicite printr-o decizie a Comunei să opereze ridicarea a douăsprezece mii de oameni pentru Vendeea, el redacta instrucţiunile referitoare la înrolarea şi înarmarea contingentului pe care secţia Pont-Neuf, fosta Henri IV, urma să-l furnizeze. Toate puştile folosind cartuşe trebuiau să fie predate celor

însărcinaţi cu rechiziţiile. Garda naţională a secţiei urma să fie înarmată cu puşti de vînătoare şi spăngi.

— îţi aduc, zise Gamelin, situaţia clopotelor care trebuie trimise la Luxemboorg pentru a fi prefăcute în tunuri.

Cu toate că n-avea un sfanţ, Evaniste Gamelin era înscris printre membrii activi ai secţiei: legea nu acorda această prerogativă decît cetăţenilor destul de înstăriţi pentru a plăti o contribuţie egală cu valoarea a trei zile de lucru; şi tot ea prevedea valoarea a zece zile ca un elector să poată fi ales. Dar secţia Pont-Neuf, cîştigată de ideea egalităţii şi păzin- du-şi cu străşnicie autonomia, socotea drept elector şi drept candidat eligibil pe oricare cetăţean care şi-a făcut pe proprie cheltuială uniforma de guard naţional. Era şi cazul lui Gamelin, cetăţean activ al secţiei sale şi membru al Comitetului militar.

Fortune Trubert lăsă jos pana:

— Cetăţene Evariste, du-te pînă la Convenţie şi cere să ni se trimită instrucţiuni pentru cercetarea pămîntuiui din pivniţe, pentru spălarea cu leşie a nisipului şi a zidurilor de piatră ca să adunăm silitra. Nu ajunge să ai tunuri, mai trebuie şi pulbere.

Un mărunţel ghebos, cu pana deasupra urechii şi nişte hîrtii în mimă, intră în fosta sacristie. Era cetăţeanul Beauvisage, din Comitetul de supraveghere.

— Cetăţeni, spuse el, primim veşti proaste. Cusrine a evacuat Landau.

— Custine e un trădător! strigă Gamelin.

— Va fi ghilotinat, zise Beauvisage.

Cu vocea lui puţin gîfîită, Trubert îşi dădu părerea cu obişnuitul lui calm:

— Convenţia nna creat un Comitet al salvării publice ca să se afle-n treabă. Conduita lui Custine va fi examinată de Comitet. Incapabil sau trădător, va fi înlocuit[1] cu un general hotărât să învingă, şi *o să meargă!*[2]

Răsfoi hîrtiile, plimbîndu-şi deasupra lor privirea obosită:

— Ca soldaţii noştri să-şi facă datoria fără griji şi fără slăbiciuni, trebuie să ştie că soarta celor pe care i-au lăsat acasă esrte asigurată. Dacă eşti de aceeaşi părere, cetăţene Gamelin, vei cere împreuna cu mine la viitoarea adunare ca fără întârziere Comitetul de binefacere să se pună în acord cu Comitetul militar pentru ajutorarea familiilor nevoiaşe care au pe cineva în armată.

Suirîse şi fredonă:

— O să meargă! O să meargă! . . .

Aşezat douăsprezece până la paisprezece ore pe zi la masa de lemn alb, lucrând pentru apărarea patriei în pericol, acest umil secretar al unui comitet de secţie nu vedea cîtuşi de puţin disproporţia dintre enormitatea sarcinii şi nimicnicia mijloacelor lui, într-atît se simţea de strîns unit cu toţi patrioţii în efortul comun, într-atît făcea corp comun cu întreaga naţiune, într-atît se confunda viaţa lui cu viaţa unui mare popor. Făcea parte dintre aceia care, entuziaşti şi plini de răbdare, după fiecare înfrângere pregăteau triumful imposibil dar sigur. Atît de mult le era necesară biruinţa. Oamenii aceştia neînsemnaţi, care distruseseră regalitatea, care răstur- naseră vechea lume, acest Trubert, mic inginer optic ian, acest Evariste Gamelin, pictor obscur, nu aşteptau pic de îngăduinţă din partea duşmanilor lor. Nu aveau altă alegere decît între victorie şi moarte. De aici însufleţirea şi seninătatea lor.

[1] **AJam Philippe conte de Custine** (1740—1793), **general francez, luptător pentru independenţa** Americii. A **cucerit** Mainz în 1792 **şi a condus Armata Nordului în** 1793. **Ghilotinat ca incapabil şi trădător.**

[2] **In original: f** *a ir a* **—- refren al unui cîntec revoluţionar atunci la modă.**

II

IEŞIND DE LA BARNABIŢI, Evariste Ga/nelin se îndrepta spre piaţa Dauphine, devenită piaţa Thioţiville în cinstea nebiruitei cetăţi.

Situată în cartierul cel mai aglomerat al Parisului, piaţa aceasta îşi pierduse de aproape un secol mîndra-i înfăţişare: clădirile construite pe trei din laturile ei pe vremea lui Hen- ric IV, toate ridicate din cărămizi roşii cu brîie de piatră albă, pentru iluştrii magistraţi ai timpului, îşi schimbaseră acum nobilele acoperişuri de ardezie pentru două sau trei caturi mizerabile adăugite din paiantă; altele fuseseră rase pînă-n temelii şi înlocuite fără glorie de case prost văruite cu humă, nearătînd decît faţade neregulate, sărăcăcioase, murdare, găurite de nenumărate ferestre inegale, strimte pe care le înveseleau vase de flori, colivii cu păsări şi rufăria pusă la uscat. Aici locuiau o mulţime de meşteşugari, bijutieri, cize- latori, ceasornicari, opticieni, tipografi, lenjerese, modiste, spălătorese şi cîţiva

dintre bătrînii oameni ai legii, care nu fuseseră măturaţi de furtună împreună cu justiţia regală.

Era dimineaţă şi era primăvară. Raze tinere de soare, ameţitoare ca un vin dulce, rîdeau pe pereţi şi se strecurau vesel în mansarde. Ramele jaluzelelor cu ghilotină fuseseră toate ridicate şi prin ferestre se zăreau capetele ciufulite ale gospodinelor. Grefierul tribunalului revoluţionar, ieşit din casă pentru a se duce la slujbă, ciupea în trecere obrajii copiilor care se jucau pe sub copaci. Pe Pont-Neuf strigăte anunţau trădarea infamului Dumouriez[1].

[1] **Charles-Franţois Dumouriez (1739—-1823) general francez, învingător la Valmy în 1792 al armatelor invadatoare austro-prusace. înlăturat de la comandă de către Convenţie, pentru convingerile sale girondine, a trădat revoluţia trecînd în tabăra inamică.**

Evariste Gamei in locuia pe cheiul Orologiului îutr-o casa de pe vremea lui Henric IV, care ar fi arătat încă destul de bine fără o mansardă acoperită cu ţigle, căţărată deasupra clădirii prin anii penultimului tiran. Pentru a adapta locuinţa unui oarecare bătrîn parlamentar potrivit nevoilor familiilor burgheze şi de meşteşugari care o locuiau acum, se înmulţiseră despărţiturile şi paravanele. Aşa se face că cetăţeanul Remacle, portar şi croitor, se cuibărise într-un antresol mult prescurtat în înălţime şi în lărgime, unde putea fi văzut prin geamul uşii stînd cu picioarele încrucişate sub el pe masă, atingând cu creştetul tavanul, şi cosind o uniformă de guard naţional, în timp ce cetăţeanca Remacle, a cărei sobă n-avea alt coş deeît casa scărilor, otrăvea locatarii cu fumul tocanelor şi prăjelilor ei, iar mica Josephine, fiica lor, mînjită cu melasă şi frumoasă oa ziua, se juca în pragul uşii cu Mouton, cîinele tîmplarului. Despre cetăţeana Remacle, abundînd în inimoţenie, sîoi şi şolduri, umbla vorba că-şi dăruie favorurile vecinului, cetăţeanul Dupont, unul din cei doisprezece din Comitetul de supraveghere. Cel puţin asta bănuia cu înverşunare bărbatul ei, şi soţii Remacle umpleau casa cînd cu strigătele certurilor, cînd cu ale împăcărilor lor. Caturile de sus erau ocupate de cetăţeanul Chaperon, bijutier cu prăvălia pe cheiul Orologiului, de un ofiţer la serviciul de sănătate, de un magistrat, de un cizelor în aur şi de cîţiva funcţionari de la Palat.

Evariste Gamei in urcă străvechea scară pînă la al patrulea şi ultim etaj unde îşi avea atelierul, alături de o cameră pentru

mama sa. Acolo sfîrşeau treptele de lemn acoperit cu dale, care urmau largilor trepte de piatră de la primele etaje. O scară prinsă în perete ducea în podul din care tocmai cobora un om corpolent, bătrîior, cu un obraz plăcut şi înflorit în roz, care ţinea cu greu în braţe un balot enorm şi totodată fredona *Mi-am pierdut servitorul.*

Oprindu-se din cîntat, îi ură curtenitor bună ziua lui Gamelim, care-i răspunse cu salutul fraternităţii şi-l ajută să-şi coboare pachetul. Bătrînul îi adresă mulţumiri.

— Vedeţi, spuse el reluînd balotul, am aici paiaţe de carton pictat pe care vreau să le livrez astăzi unui negustor de jucării din strada Legii. Am un întreg popor: sunt creaturile mele; au primit de la mine trup firav, lipsit de bucurii
şi suferinţe. Nu le-am dat gîndire, căci sunt un Dumnezeu bun.

Era cetăţeanul Mauriee Brotteaux, cîndva perceptor general, fost nobil: tatăl său, îmbogăţit ca părtaş în afaceri, cumpărase o săpunărie ţărănească. în vremuri bune, Mauriee Brotteaux ajunsese domnul des Ilettes şi dădea în reşedinţa sa din strada Scaunului supeuri fine, pe care frumoasa doamnă de Rochemaure, soţia unui procuror, le scălda în lumina ochilor ei, femeie împlinită şi a cărei fidelitate onorabilă nu se dezminţi prin nimic cîtă vreme Revoluţia îi lăsă lui Mauriee Brotteaux des Ilettes funcţiile, rentele, reşedinţa, pămînturile, mumele. Revoluţia i le răpi. El îşi cîştigă existenţa pictînd portrete pe sub porţi, făcînd clătite şi plăcinte pe cheiul Megisserie, compunînd discursuri pentru reprezentanţii poporului şi dînd lecţii de dans tinerelor cetăţene. Acum, în podul în care se strecura pe scara prinsă de perete şi unde nu puteai rămîne în picioare, Mauriee Brotteaux, a cărui avere era o oală cu clei, un ghem de sforioele, o cutie de acuarele şi cîteva resturi de hîrtii, fabrica paiaţe pe care le vindea angrosiştilor de jucării, care le revindeau ambulanţilor, iar aceştia le plimbau pe Ghamps-Elysees agăţate de capătul unui băţ, strălucitoare ţinte pentru jindul copilaşilor. în mijlocul tulburărilor publice şi în cumplita sărăcie de care era el însuşi copleşit, Mauriee Brotteaux îşi păstra seninătatea, citind spre a se recrea dintr-un Lucreţiu pe care-1 purta mereu în buzunarul lăbărţat al redingotei cafenii.

Evariste. Gamelin împinse uşa locuinţei sale, care cedă pe dată. Sărăcia îl scutea de grija încuietorilor, şi cînd mama lui trăgea din obişnuinţă zăvorul, el îi spunea: „La ce bun? Nimeni

nu fură pînze de păianjen ... şi cu atît mai puţin pînzele mele." Sub un strat gros de praf, sau întoarse cu faţa la perete se îngrămădeau în atelier pînzele începuturilor lui, pe cînd lucra, în pas cu moda, scene galante, mîngîind cu o pensulă netedă şi timidă tolbe de săgeţi golite şi păsări în zbor, jocuri periculoase şi visări ferice, sau suflecîmd păzitoare de gîşte şi înflorind cu trandafiri sinul ciobăniţelor.

Dar maniera aceasta nu se potrivea deloc temperamentului său. Tratate rece, scenele vădeau iremediabila castitate a pictorului. Amatorii nu se înşelaseră şi Gamelin nu putuse trece niciodată drept artist erotic. Astăzi, cu toate că încă nu împlinise treizeci de ani, i se părea că pînzele acestea datau

din timpuri imemorabile. Recunoştea în ele depravarea monarhică şi efectul ruşinos al corupţiei de curte. Se acuza că lucrase în stilul acesta demn de dispreţ şi că arătase un talent înjosit de slugărnicie. Acum, fiind cetăţean al unui popor liber, schiţa cu cărbune în tuşe viguroase Libertăţi, Drepturi ale Omului, Constituţii franceze, Virtuţi republicane, Herculi populari dînd gata Hidra Tiraniei, şi punea în aceste compoziţii întreaga ardoare a patriotismului său. Dar, vai! din toate acestea nu-şi putea cîştiga pîinea de toate zilele. Vremurile erau vitrege pentru artişti. Desigur, nu din vina Convenţiei, care îşi trimitea armatele în toate părţile împotriva regilor, care, mîndră, impasibilă şi dîrză în faţa Europei conjurate, perfidă şi crudă faţă de sine, se sfîşia cu propriile-i mîini, aducea teroarea la ordinea zilei, instituia pentru pedep- ! sirea conspiratorilor un tribunal neîndurător căruia avea să-i dea curînd să devoreze propriile-i mădulare, şi care în acelaşi timp calmă, gînditoare, prietenă ştiinţelor şi frumosului reforma calendarul, crea şcoli speciale, decreta concursuri de pictură şi de sculptură, funda premii pentru încurajarea artiştilor, organiza saloane anuale, deschidea Museum-ul şi care, după pilda Atenei şi Romei, dădea un aer sublim celebrării sărbătorilor şi doliilor publice. Dar arta franceză, odinioară atît de răspîndită în Anglia, Germania, Rusia, Polonia, nu mai dispunea de debuşee în străinătate. Amatorii de pictură, colecţionarii, marii seniori şi financiari erau ruinaţi, emigraseră sau se ascundeau. Oamenii pe care Revoluţia îi îmbogăţise, ţăranii achizitori de bunuri naţionale, cămătarii, furnizorii armatelor, crupierii de la Palats-Royal încă nu îndrăzneau să-şi arate opulenţa şi, dealtfel, nu se sinchiseau

cîtuşi de puţin de pictură. Trebuia să ai fie reputaţia lui Regnault[1], fie îndemînarea tînărului Gerard[2] ca să poţi vinde un tablou. Greuze[3], Fragonard, Houin ajunseseră la sapă de lemn.

[1] **Jean-Baptiste Regnault (1754—1829), pictor neoclasic francez, autor al unor pînze cu subiect mitologic:** *Hercule eliberînd-o pe Alcesta, Cele trei graţii* **ş.a.**

[2] **Francois-Pascal Gerard (1770—1837), pictor francez, autor al unor celebre portrete** *(D-na Recamier, D-na Visconti, Contesa Regnault).*

[3] **Jean-Baptiste Greuze (1725—1805), pictor francez, autor al unor lucrări cu teme moralizatoare (***Blestemul părintesc, Ulciorul sfărîmat, Fiul pedepsit* **etc.).**

Prud'hon[1] îşi hrănea cu mare greutate soţia şi copiii desenînd subiecte pe care Copia le grava în puncte. Pictorii patrioţi Hennequin, Wicar, Topino-Lebrun flămînzeau. Incapabil să acopere cheltuielile necesare măcar unui tablou, nepurtînd nici să-şi plătească modelul, nici să-şi cumpere culori, Gamelin părăsise abia începută vasta lui pînză *Tiranul urmărit în infern de Finii.* Ea acoperea jumătate din atelier cu figuri neterminate şi teribile, mai mari decît în natură, şi cu o mulţime de şerpi verzi aţintind fiecare cîte două limbi ascuţite, încovoiate. în primul plan, pe stînga, se zărea un Charon slab şi sălbatic în barca lui, porţiune realizată puternic şi cu o linie frumoasă, dar care trăda încă şcoala. Mai multă inspiraţie şi naturaleţe vădea o pînză de dimensiuni mai mici,, şi ea neterminată, care atîma în locul cel mai bine luminat al atelierului. Era un Oreste pe patul de suferinţă, sprijinit de sora sa, Electra. Tînăra fată îndepărta cu un gest tulburător părul răvăşit care cădea pe ochii fratelui ei. Capul lui Oreste era tragic, frumos, şi i se putea recunoaşte în trăsături o asemănare cu figura pictorului.

Adesea, Gamelin îşi privea întristat compoziţia; uneori, fremătînd de dorinţa de a picta, braţele i se întindeau către faţa Electrei, schiţată în linii largi, şi apoi cădeau neputincioase. Artistul era plin de entuziasm şi sufletul i se avînta spre lucruri mari. Dar era nevoit să se epuizeze în lucrările de comandă pe care le executa mediocru, pentru că trebuia să mulţumească .un gust mediocru şi de asemenea pentru că nu ştia să imprime celor mai neînsemnate lucruri pecetea geniului. Desena mici compoziţii alegorice pe care tovarăşul său Desmahis le grava cu destulă îndemînare în negru sau în culori şi pe care le cumpăra

foarte ieftin un negustor de stampe din strada Honore, cetăţeanul Blaise. Dar comerţul de stampe mergea din ce în ce mai prost, zicea Blaise, care de cîtăva vreme nu voia să mai cumpere nimic.

De data aceasta însă, cum nevoia îl făcea ingenios, Gamelin tocmai concepuse o fericită şi nouă invenţie, cel puţin aşa credea el, care avea să-i îmbogăţească pe negustorul de stampe, pe gravor şi pe sine: un joc de cărţi patriotic, în

[1] Pierre-Paul Prud'hon **(1758—1823), pictor vestit în epocă prin graţia** şi poezia culorii, **supranumit „Correggio al francezilor*** *(Răpirea Psychei, Portretul Iosefinei* ş.a.).

care regilor, damelor şi valeţilor vechiului regim le substituise Genii, Libertăţi, Egalităţi. Deja schiţase toate figurile, cîteva le şi terminase, şi acum era zorit să-i livreze lui Desmahis cele gata pregătite pentru gravare. Figura care i se părea mai reuşit realizată reprezenta un voluntar cu tricorn, înveşmântat într-o haină albastră cu revere şi manşete roşii, pantaloni galbeni şi ghetre negre, aşezat pe o ladă de muniţii, cu picioarele pe o grămadă de ghiulele şi puşca între genunchi. Era „cetăţeanul de inimă", înlocuind valetul de inimă. De mai bine de şase luni Gamelin desena voluntari, şi mereu cu pasiune. Gîţiva îi şi vînduse, în zilele entuziasmului. Mai mulţi atârnau pe pereţii atelierului. Cinci sau şase, în acuarelă, guaşă sau creionaţi în două culori, zăceau pe masă şi pe scaune. în iulie '92, cînd în toate pieţele Parisului se ridicaseră estrade pentru înrolări, cînd toate cabaretele, împodobite cu ramuri verzi, răsunau în strigătele de „Trăiască Naţiunea! Să trăim liberi sau să murim!", Gamelin nu putea trece pe Pont-Neuf sau prin faţa primăriei fără ca inima să nu-1 în- . demne spre cortul pavoazat sub care magistraţi cu eşarfă înscriau'voluntarii în acordurile *Marseiezei.* Dar intrînd în rîn- durile armatei şLar fi lăsat mama fără pîine.

Precedată de zgomotul răsuflării trase cu greu, în atelier intră cetăţeanca văduvă Gamelin, năduşită, roşie la faţă, cu inima mai-mai să-i sară din piept, cu cocarda naţională atîr- nîndu-i neglijent pe bonetă şi gata să-i cadă. Lăsă coşul pe un scaun şi, rămânând în picioare pentru a respira mai uşor. ' începu să se plîngă de scumpirea bucatelor.

* Soţia unui meşter de cuţite din strada Grenelle-Saint-Germain cu firma „La Oraşul Châtellerault"[1] atîta vreme cît îi

trăise bărbatul, iar acum gospodină săracă, cetăţeana Gamelin trăia retras la fiul ei, pictorul. El era cel mai mare dintre cei doi copii ai săi. în ce-o priveşte pe fiica ei Julie, odinioară modistă în strada Honore, mai bine să se uite ce s-a întâmplat cu ea, căci nu era deloc sănătos să spui că emigrase cu un aristocrat.

— Doamne Dumnezeule! oftă cetăţeana arătîndu-i fiului

[1] Veche localitate din arondismentul Vienne, vestită prin armele albe fabricate odinioară acolo.

o lipie dintr-un aluat necrescut, întunecat, pîinea e scumpă- foc; măcar de-ar fi din grîu curat. La piaţă nu găseşti nici ouă, nici legume, nici brânzeturi. De bagi în burtă doar castane, castană putredă ajungi.

După o lungă tăcere, reluă:

— Am văzut pe stradă femei care n-au cu ce să-şi hrănească pruncii. Pentru oamenii săraci, mizeria e şi mai mare. Şi-aşa. o să rămână cît nu s-o da mână liberă negoţului.

— Mamă, zise Gamelin încrumtându-se, lipsurile de care suferim sunt datorate acaparatorilor şi speculanţilor care înfometează poporul, în înţelegere cu duşmanii din afară, ca să facă odioasă Republica în ochii cetăţenilor şi ca sa distrugă libertatea. Asita urmăresc comploturile Brissotinilor[1] şi trădările Peti anilor[2] sau Rolanzilor[3]! Bine măcar că nu se ivesc la Paris federaliştii înarmaţi, să masacreze patrioţii pe oare foametea nu-i nimiceşte destul de repede! Nu e tiim'p de pierdut: trebuie raţionalizată făina şi ghilotinat oricine speculează hrana poporului, urzeşte răzmeriţe sau pactizează cu străinătatea. Convenţia tocmai a înfiinţat un tribunal extraordinar care-i va judeca pe conspiratori. O fi el alcătuit din patrioţi; dar vor avea oare membrii săi destulă tărie să apere patria împotriva tuturor duşmanilor ei? Să ne punem nădejdea în Robespierre: e virtuos. Să ne încredem mai ales în Marat. Acesta iubeşte poporul, ştie să-i afle adevăratele interese şi i le serveşte. Totdeauna a fost întîiul care să-i demaşte pe trădători, care să dejoace comploturile. E incoruptibil şi neînfricat. El e singurul capabil să salveze Republica în pericol.

Clătinînd din cap, cetăţeana Gamelin făcu să i se desprindă de pe bonetă cocarda neîngrijită.

— Lasă, Evariste: Marat al tău e un om ca toţi oamenii şi nu-i mai breaz ca alţii. Eşti tînăr şi te înfierbânţi. Ce spui

[1] Jacques-Pierre Brissoi (n. 1754) ziarist, deputat în Adunarea Legislativă şi în Convenţie, unul din conducătorii girondini. A fost decapitat în 1793;

[2] Jerome Petion de Villeneuve (n. 1756), primar al Parisului în 1791 şi preşedinte al Convenţiei. Proscris ca girondin la 31 mai, se sinucide.

[3] Jean-Marie Roland de la Platiere (n. 1734), om politic francez, ministru de interne în 1792. Considerat prieten al girondinilor, se sinucide în 1793 aflînd că i-a fost executată soţia.

astăzi de Marat, ai mai spus şi altădată despre Mirabeau[1], La Fayette[2], Petion, ori Brissot.

— Niciodată! striga Gamelin care, sincer, nu-şi mai aducea aminte.

Făcîind loc la unul din capetele mesei din lemn alb încărcată de hîrtii, cărţi, pensule şi creioane, cetăţeana Gamelin aşează supiera de faianţă, două farfurii de cositor, două furculiţe de fier, lipia de pîine neagră şi o ulcică de băutură.

Mama şi fiul mîncară supa în linişte şi încheiară prînzul cu cîte o bucăţică de slănină. După ce aşeza bucăţica pe un dumicat, mama îl ducea cu gravitate în vîrful cuţitaşului de buzunar la gura-i ştirbă şi mesteca plină de respect alimentele care costaseră atît de scump.

Lăsă în farfurie cea mai bună bucată pentru fiul ei, rămas distrat pe gînduri.

— Mănîncă, Evariste, îl îndemna în răstimpuri egale, mă-nîncă.

Şi ouvîntul acesta lua pe buzele ei gravitatea unei porunci religioase.

Ea începu să se plîngă din nou de scumpetea bucatelor. Gamelin vorbi iarăşi de raţionalizare, ca unică posibilitate de îndreptare a relelor.

Dar ea:

— Nu mai sunt bani. Emigranţii au luat totul. încredere nu mai există. Nu mai poţi nădăjdui în nimic.

— Taci mamă, taci! strigă Gamelin. Ce contează lipsurile şi suferinţa noastră de-o clipă! Revoluţia va aduce pentru sute de ani fericire neamului omenesc.

Buna femeie îşi înmuie bucata de pîine în vin: gîndurile i se înseninară şi visă, surîzînd, la vremea tinereţii ei, cînd dansa la

iarbă verde de ziua regelui. Vinul îi amintea de asemenea ziua în care Joseph Gamelin, din breasla meşterilor

[1] Honore-Gabriel Riqueti, marchiz de Mirabeau (1794—1791), om politic francez. în 1789, renegat de nobilime, este primit în Statele generale ca deputat al celei de a treia stări. Orator strălucit, ajunge în 1791 Preşedinte al Adunării Constituante, din care e apoi înlăturat ca adept al monarhiei constituţionale.

[2] Marie-Joseph Motier, marchiz de La Fayette (1757—1834), general francez. A participat la războiul american de independenţă; ia parte la revoluţia burgheză din Franţa, dovedindu-se adept al monarhiei constituţionale. Emigrează în 1792.

de cuţite, o ceruse în căsătorie. Şi ea povesti de-a fir-a-păr cum se petrecuseră lucrurile. Mama ei îi spusese: „îmbracă-te. Mergem în piaţa Greve, la magazinul domnului Bienassis, bijutierul, să vedem cum o să fie rupt în bucăţi Damiens[1]". Cu mare greutate izbutiseră să-şi croiască drum prin mulţimea curioşilor. în magazinul domnului Bienassis, tînăra fată îl întîlnise pe Joseph Gamelin, îmbrăcat îmtr-o arătoasă haină roz, şi pricepuse de îndată cam unde-i sta gîndul. Tot timpul cît ea rămăsese la fereastră ca să-l vadă pe regicid jupuit cu cleşti înroşiţi, stropit cu plumb topit, tras de patru cai şi apoi azvîrlit în foc, domnul Joseph Gamelin, în picioare la spatele ei, nu mai contenise complime-ntîndu-i tenul, pieptănătura şi talia.

Goli pînă la fund paharul şi continuă să-şi rememoreze viaţa:

— Te-am adus pe lume, Evariste, mai devreme decît mă aşteptam, din cauza unei spaime prin care-am trecut, pe cînd eram- grea, pe Pont-Neuf, unde a fost cît pe-aici să fiu răsturnată în apă de curioşii care alergau să vadă execuţia domnului de Lally[2]. Cînd te-ai născut erai aşa de mic, încît chirurgul credea că n-ai să trăieşti. Dar eu eram sigură că Dumnezeu o să se milostivească, lăsîndu-mi-te. Te-am crescut cum am putut mai bine, necruţînd miei osteneală, nici cheltuieli. Trebuie să zic cu dreptate, dragul meu Evariste, că totdeauna mi-ai fost recunoscător şi din copilărie ai căutat să mă răsplăteşti cum puteai pentru toate. Erai blînd şi iubitor din fire. Sora ta n-avea suflet rău; dar era egoistă şi iute la mî- nie. Arătai mai multă milă decît ea celor nenorociţi. Cînd puşlamalele

mahalalei doborau cuiburi din copaci, te zbăteai să le smulgi puişorii din mîini ca să-i redai mamei lor, şi de multe ori nu te lăsai decît dacă te călcau în picioare şi te băteau fără milă. La şapte ani în loc să te iei la harţă cu haimanalele, treceai liniştit pe stradă spunîndu-ţi pe de rost catehismul; şi de-atîtea ori mi-ai adus în casă toţi săracii pe

[1] **Antiregalist, Robert Damiens a fost sfîşiat între patru cai în 1757 pentru atentatul neizbutit, cu cuţitul, săvîrşit împotriva nepopularului rege Ludovic XV.**

[2] **Thomas-Arthur de Lally, guvernator general al posesiunilor franceze din India. învins de englezi, capitulează la Pondichery. Acuzat de trădare într-un proces abuziv dictat de rege, este executat. împreună cu Vol- taire, fiul său îi reabilitează memoria.**

care-i întîlneai, ca să-i miluiesc, că a trebuit să pun mîna pe curea ca să te dezvăţ de obiceiul ăsta. Nu puteai vedea pe nimeni suferind fără sa te podidească lacrimile. După ce-ai crescut de-a binelea, te-ai făcut tare chipeş. Şi spre marea mea nedumerire, parcă nici nu-ţi dădeai seama de asta: erai cu totul altfel decît cei mai mulţi dintre băieţandrii arătoşi care se tot ferchezuiesc mîndri nevoie-mare de chipul lor.

Bătrâna mamă spunea adevărul. La douăzeci de ani, Evariste avusese un obraz grav şi încîntător, o frumuseţe în acelaşi timp austeră şi feminină, cu trăsăturile unei Minerve. Acum, ochii lui întunecaţi şi pometii palizi exprimau o fire tristă şi violentă. Doar privirea cu care-şi învăluia mama căpăta pentru o clipă blândeţea întîiei tinereţi.

Ea continuă:

— Ai fi putut să te foloseşti de farmecele tale ca să alergi după fete, dar te mulţumeai să rămîi pe lîngă mine, în prăvălie, şi se întâmpla uneori să-ţi spun să-mi laşi fustele în pace şi să te duci să te mai zbengui un pic cu tovarăşii tăi. Pînă şi pe patul de moarte o să spun, Evariste, că ai fost un fiu bun. După ce-a închis ochii taică-tău, m-ai luat fără să stai pe gânduri sub ocrotirea ta; ou toate că meseria nu-ţi aducea un sfanţ, n-ai lăsat să-mi lipsească nimic, şi chiar dacă amândoi n-aveam azi de nici unele, n-aş putea să te mustru, de vină-i Revoluţia.

El schiţă un gest de reproş; dar ea ridică din umeri şi continuă:

— Eu nu-s aristocrată. Am cunoscut mărimile pe cînd a lor

era toată puterea şi pot spune că abuzau de privilegiile lor. L-am văzut pe tatăl tău ciomăgit de lacheii ducelui de Canaleilles, pentru că nu s-a dat destul de repede de-o parte la trecerea stăpânului lor. Austriaca[1] nu mi-a plăcut deloc: prea era mândră şi prea cheltuia mult. Cît despre rege, l-am crezut bun şi a trebuit să fie judecat şi condamnat ca să-mi schimb părerea. Ce mai, n-are de ce să-mi pară rău după vechiul regim, deşi pe vremea lui am trăit câteva zile plăcute. Dar să nu-mi spui că Revoluţia o să aducă egalitatea, pentru că niciodată oamenii n-o să fie egali; aşa ceva nu-i cu pu-

[1] Mărie-Antoinettc, arhiducesă de Austria, căsătorită cu Ludovic XVI. Adversară a oricăror reforme sociale, incitîndu-1 pe rege împotriva Revoluţiei, îşi atrage ura maselor. Acuzată de uneltiri cu străinătatea, mai întîi este închisă la Temple apoi decapitată în 1793.

tinţă, şi degeaba se răstoarnă ţara ou susu-m jos: totdeauna o să fie mari şi mici, burtoşi şi lihniţi.

Şi tot vorbind, jinduia vesela. Pictorul n-o mai asculta. Căuta silueta unui sanchilot cu bonet roşu şi carmagnolă, care trebuia să înlocuiască în jocul lui de cărţi osîndiitul valet de pica.

Cineva bătu la uşă, şi apăru o fată de la ţară, mai mult lată decît înaltă, roşcată, cu pulpe strîmbe, cu o gîlmă aco- perindu-i ochiul stîng şi cu dreptul de un albastru aitît de spălăcit că părea alb, buzată şi cu dinţii încălecîndu-i buzele.

Ea îl întrebă pe Gamelin dacă el era pictorul şi dacă putea să-i facă portretul logodnicului ei, Ferrand (Jules), voluntar în armata Ardenilor.

Gamelin îi răspunse că va face cu plăcere portretul la întoarcerea viteazului războinic.

Fata îl ceru cu stăruitoare blîndeţe să i-1 facă pe loc.

Surîzînd fără să vrea, pictorul obiectă că nu putea face nimic dacă îi lipseşte modelul.

Biata creatură nu răspunse: rnu-i trecuse prin gînd o asemenea dificultate. Gu capul înolinat pe umărul stîng şi mîi- nile împreunate pe pîntec, rămase inertă şi mută, părînd copleşită de mîhnire. Mişcat şi amuzat de atâta simplitate, ca s-o distreze pe nefericita logodnică, pictorul îi puse în mînă unul din voluntarii pe care-i lucrase în acuarelă şi o întrebă dacă aşa arăta şi iubitul ei din Ardeni.

Ea aţinti hîrtia cu privirea ochiului ei posomorit, care treptat

se însufleţi, apoi luci şi deveni strălucitor; faţa lată i se împlini îmtr-un surîs radios.

— E leit el, spuse ea în cele din urmă; e Ferrand (Jules) în carne şi oase, e Ferrand (Jules) cum l-a făcut mumă-sa.

înainte ca pictorul să se fi gîndit să-i ia din mîini foaia de hîrtie, ea o tot îndoi grijuliu cu degetele ei roşii pînă făcu un pătrăţel gros pe care-1 strecură deasupra inimii, între corsaj şi cămaşă, întinse artistului un asignat de cinci livre, dădu bună seara la toată lumea şi ieşi legănîndu-şi sprinten fustele în foia te.

III

IN DUPA-AMIAZA ACELEIAŞI ZILE, EVARISTE făcu o vizită cetăţeanului Jean Blaise, negustor de stampe, care mai vindea şi curii, tartaje şi tot felul de jocuri, în strada Honore, vizavi de Oratoriu, în apropierea Mesageriilor, la *Amorul pictor.* Magazinul se deschidea în parterul unei case vechi de vreo şaizeci de ani, primtr-o arcadă a cărei volută purta deasupra un mascaron cu coarne. Interiorul arcadei era acoperit de o pictură în ulei reprezentînd „Sicilianul sau Amorul pictor", după o compoziţie de Baucher, comandată de tatăl lui Jean Blaise în 1770 şi pe care de atunci o ştergeau soarele şi ploaia. De-o parte şi de cealaltă a intrării, cîte-o volută asemănătoare, cu cap de nimfă deasupra bolţii şi înzestrată cu geamuri cît de mari se putuseră găsi, oferea privirii stampe la modă şi ultimele noutăţi în materie de gravură îin culori. în ziua aceea, puteau fi văzute scene galante tratate cu o graţie puţin cam seacă de Boilly[1], *Lecţii de amor conjugal* şi *Dulci împotriviri,* care-i scandalizau pe iacobini şi pe care purii le denunţau la Societatea artelor; *Plimbare publică* de Debucourt[2], cu un june filfizon în pantalon canar şi tolănit pe trei scaune, cai de tînărul Carie Vemet[3], aerostate, *Baia Virginiei* şi figuri în manieră antică.

Dintre cetăţenii al căror val curgea prin faţa magazinului, cei mai zdrenţăroşi erau aceia care se opreau mai îndelung în faţa frumoaselor vitrine, gata să se distreze, avizi de imagini şi dornici să apuce, măcar cu ochii, partea lor din bunu-

[1] **Louis-Leopold Boilly (1761—1845), pictor şi litograf excelînd în scene dc gen, ca** *Sosirea diligentei.*

[2] **Philibert-Louis Debucourt (1755—1832), gravor vestit pentru stampele sale în culori.**

[3] **Pictor francez (1758—1836) cunoscut prin gravurile**

sale înfăţişînd bătălii, scene de vînătoare şi serbări populare.

iiile acestei lumi; ei admirau cu gura căscată, în timp ce aristocraţii aruncau o privire, încruntau sprinceana şi treceau.

De cîit de departe putu, Evariste îşi aţinti privirile spre una din ferestrele care se deschideau deasupra magazinului, cea din stânga, în care se afla un vas ou garoafe roşii înapoia balconului de fier lucrat în cochilii. Fereastra aceasta lumina camera tinerei Elodie, fiica lui Jean Blaise. Negustorul de stampe şi unicul său copil ocupau primul etaj al clădirii.

După ce se opri o clipă ca pentru a-şi trage răsuflarea în faţa *Amorului pictor*, Evariste apăsă pe clanţa în cioc de raţă. O găsi pe cetăţeana Elodie care, cum vinduse nişte gravuri, două compoziţii de Fragonaird-fiul şi de Naigeon[1], alese cu grijă dintre multe altele, înainte de a închide în casetă asignatele tocmai primite, le trecea una după alta între frumoşii ei ochi şi lumina zilei, cercetând raiunle, liniile desenului şi filigranul ou nelinişte, căci circulau tot atîtea hârtii false cât şi bune, fapt care păgubea, nu glumă, comerţul. Precum odinioară cei ce imitau semnătura regelui, falsificatorii monedei naţionale de-acum erau pedepsiţi cu moartea; şi totuşi, plăci de asignate erau găsite în toate pivniţele; elveţienii introduceau asignate false cu milioanele; erau aruncate pachete-pachete prin hanuri; englezii debaroau zilnic baloturi întregi pe coastele mării pentru a discredita Republica şi pentru a-i aduce pe patrioţi la sapă de lemn. Elodie, temîndu-se ca nu cumva să primească hârtii false, şi încă mai mult temîndu-se ca nu cumva să fie luată drept complice a lui Pltt[2]' şi tratată ca atare, rămînea totuşi încrezătoare în norocul său şi convinsă, că se va descurca în orice împrejurare.

Evariste o privea cu acel aer întunecat care, mai bine decît toate surîsurile din lume, dă glas iubirii. Ea îl privi cu o mutrişoară puţin batjocoritoare, îşi înălţă spre bagdadăe ochii negri, şi asta pentru că se ştia iubită, pentru că nu o supăra să fie şi pentru că o astfel de mină aţîţă un îndrăgostit, îl îndeamnă să se plângă, îl face să se declare dacă încă n-a făcut-o, adică exact cazul lui Evariste.

[1] Jean-Claude Naigeon (1753—1832) pictor francez, elev al lui David. In 1793 a contribuit la salvarea de la distrugere a bazilicei Saint-Denis.

[2] **William Pitt-junior (1759—1806) om de stat englez, prim-ministru conservator între 1783—1801 şi 1803—-1806. înverşunat inamic al Revoluţiei franceze a fost unul din organizatorii coaliţiilor statelor europene împotriva Franţei revoluţionare şi apoi a lui Napoleon.**

Aşezînd 'asignatele în casetă, ea scoase din ooşuleţul de lu-tj. cru o eşarfa albă pe care începuse s-o brodeze şi se apucă de treabă. Era 'harnică şi cochetă, şi cum instinctiv mînuia acul atît pentru a place cît şi pentru a-şi face o găteală, ştia să brodeze în fel şi chip, pe măsura celor care o priveau: lucra cu aparentă nepăsare pentru cei cărora voia să le comunice o dulce langoare; broda capricios în faţa celor pe care se amuza să—i exaspereze un pic. începu să brodeze cu grijă pentru Evariste, în care dorea să întreţină un sentiment serios.

Elodie nu era nici prea tînără, nici prea frumoasă. La în- tîia privire a-i fi putut-o socoti chiar urîtă. Brună, cu tenul măsliniu, sub marea basma albă înfăşurată neglijent în jurul capului, şi din care scăpau bucle negre-azurii, ochii ei de foc carbonizau orbitele. în faţa rotundă cu pometi proeminenţi, rîzătoare, puţin cîmă, agrestă şi voluptoasă, pictorul descoperea chipul faunului Borghese, căruia îi admira îmtr-un mulaj divina zburdălnicie. Un puf întunecat îi accentua buzele arzătoare. Pieptul care părea rotunjit de tandreţe ridica broboada prinsă cruciş, după moda anului. Mijlocul subţire, picioarele sprintene, întregul ei trup robust se mişcau ou o graţie neîmblînzită şi delicioasă. Privirea, respiraţia, freamătul carnaţiei, totul în ea dădea ghes inimii şi promitea iubire. Aşa cum se arăta dincolo de blatul tejghelei, te ducea cu gîndul la o nimfă a dansului, la o bacantă de la Operă, despuiată de pielea de linx, de toiagul de trestii şi de ghirlandele de iederă, oprită din dans şi ascunsă printr-o vrajă în veşmintele unei . gospodine de Chardin.

— 'Tata nu-i acasă, spuse ea pictorului; aşteptaţi-1 o clipă: nu va întîrzia să se întoarcă.

Mîinile mici, oacheşe, făceau acul să alerge prin pînza eşarfei.

— Găsiţi pe gustul dumneavoastră desenul acesta, domnule Gamelin?

Game!in era incapabil de prefăcătorie. Şi aprinzîndu-i curajul, dragostea îi mărea sinceritatea.

— Brodaţi cu îndemînare, cetăţeană, dar dacă tot doriţi să v-o spun, desenul care vi s-a schiţat nu este destul de simplu,

de limpede, şi se resimte de gustul afectat care a stăpînit prea multă vreme Franţa în arta decorării stofelor, mobilelor, lambriurilor; nodurile şi ghirlandele amintesc stilul mic şi meschin care a avut trecere sub tiran. Gustul renaşte. Din păcate, va trebui să ne întoarcem de foarte departe. încă pe timpul infamului Ludovic XV, decoraţia avea ceva chinezesc. Se făceau comode cu pîntec umflat, cu brăţare răsucite în- tr-un fel ridicol, care nu sunt bune la altceva decît la aruncat în foc ca să se încălzească patrioţii; frumoasă e numai simplitatea. Trebuie să se revină la stilul antic. David desenează paturi şi fotolii după vasele etrusce şi după picturile de la Herculanum.

— Am văzut paturi şi fotolii de felul acesta, spuse Elo- die, sunt aşa de frumoase! Curînd nu vor mai avea altele căutare. Ca şi dumneavoastră, ador 9tilul antic.

— Ei bine, cetăţeană! reluă Evariste, dacă aţi fi ornat eşarfa ou un motiv grecesc, ou frunze de iederă, cu şerpi sau săgeţi încrucişate, ea ar fi fost demnă de o spartană ... şi de dumneavoastră. Puteţi totuşi păstra modelul dacă-1 simplificaţi, readucîndu-1 la linia dreaptă.

Ea îl întrebă ce anume trebuia îndepărtat.

El se aplecă deasupra eşarfei: obrazul său atinse buclele fetei. Mîinile li se întâlneau pe ţesătură, respiraţia li se amesteca. în clipele acelea, Evariste gusta o bucurie nesfârşită; dar, simţind aproape de buzele sale buzele Elodiei, se temu să nu fi ofensat tînăra fată şi se retrase brusc.

Cetăţeana Blaise îl iubea pe Evariste Gamelin. îl găsea superb cu ochii lui mari, arzători, cu frumoasa lui faţă ovală, cu paloarea, cu desele lui plete negre, despărţite pe frunte şi căzîndu-i în valuri pe umeri, cu ţinuta gravă, aerul rece, politeţea severă, vorba hotărîtă, oare nu flata niciodată. Şi cum îl iubea, îi atribuia un geniu mândru, de artist care va irupe într-o zi în capodopere făcîndu-i numele celebru, şl astfel îl iubea şi mai mult. Cetăţeana Blaise n-avea un cult deosebit pentru pudoarea virilă, morala nu-i era ofensată dacă un bărbat ceda pasiunilor, gusturilor şi dorinţelor lut; îl iubea pe Evariste, care era cast; nu-1 iubea pentru că era cast; dar găsea în alcătuirea lui avantajul de a nu concepe nici gelozie, nici bănuieli, pe lingă siguranţa că n-ar avea de ce să se teamă din pricina unor rivale.

în clipele acelea, însă, îl judecă puţin prea rezervat. Dacă. Aricia lui Racine, care îl iubea pe Hippolyte, admira virtutea

sălbatecă a tânărului erou, era pentru că nutrea speranţa de a triumfa asupră-i, şi curînd trebui să geamă din pricina severităţii acelor moravuri pe care el nu le îndulci prin nimic

faţa de ea. Şi de îndată ce i se oferi prilejul, Aricia făcu ceva mai mult de jumătate de mărturisire, ca să-l con-strîngă să se mărturisească şi el la rîndu-i. Urmînd pilda acelei tandre Aricia, cetăţeana Blaise nu era departe de a crede că în dragoste femeii îi revine să facă avansuri. „Cei mai iubitori bărbaţi, îşi r spunea ea, sunt şi cei mai timizi; au nevoie de ajutor şi încurajare. La unita urmei, atît de mare le e candoarea, că o femeie poate face jumătate din drum şi chiar mai mult fără ca ei să observe, menajîndu-le aparenţa unui atac îndrăzneţ şi gloria cuceririi". Ceea ce o liniştea asupra felului în care avea să se «fîrşească totul era faptul că ştia cu certitudine (şi deci nu existau îndoieli la acest subiect) anume că înainte ca Revoluţia să-i fi dat aerul eroic, Evariste făcuse foarte omeneşte dragoste cu o femeie, o biată făptură, portăreasa academiei.

Fără să fie cîtuşi de puţin o ingenuă, Elodie ştia să facă distincţie între mai multe feluri de dragoste. Sentimentul pe care i-1 inspira Evariste era suficient de profund ca ea să se gîndească să-i angajeze întreaga viaţă. Era foarte dispusă să se mărite cu el, dar se aştepta ca tatăl său să nu aprobe căsătoria unicei lui fiice cu un artist obscur şi sărac. Gamelin nu avea nimic; negustorul de stampe mînuia mari sume de bani. *Amorul pictor* îi aducea mult, speculaţiile de bursă mai mult încă, şi se asociase cu un furnizor care livra cavaleriei Republicii cizme de iuft şi ovăz îngreunat cu apă. In sfîrşit, fiul lucrătorului dc cuţite din strada Sainit-Dominique mai era şi un personaj modest în comparaţie cu editorul de stampe cunoscut în toată Europa, înrudit cu de-alde Blaizot, Basan, Didot, şi care-i frecventa pe cetăţenii Sain t-Pierre şi Florian. Nu pentru că ar fi fost o fiică ascultătoare considera Elodie necesar consunţămîntul tatălui în aşezarea căsniciei ei. Tatăl ; său, devenit de timpuriu văduv, fire avidă şi uşuratecă, mare vînător de fuste, mare amator de afaceri, nu se ocupase niciodată de ea, o lăsase să crească după voie, fără sfaturi, fără prietenie, grijuliu nu să o supravegheze, ci să ignore conduita fetei, căreia îi aprecia ca bun cunoscător ce era temperamentul focos şi mijloacele de seducţie, în cu totul altceva mai puternice decît într-un frumos oval al feţei. Prea generoasă pentru a se păstra, prea inteligentă pentru a se

pierde, înţeleaptă în nebuniile ei, gustul de a iubi -n-o făcuse niciodată să uite convenienţele sociale. Tatăl îi era infinit recunoscător pentru această prudenţă; şi cum ea îl moştenise în simţul comerţului
şi gustul pentru afaceri, nu-1 nelinişteau raţiunile tainice, care abateau de la căsătorie atenţia unei fete atît de nubile, reţi- n în d-o în casă, unde valora cît o guvernantă şi patru rîn- daşi. La douăzeci şi şapte de ani, ea socotea că are vîrsta şi experienţa necesară pentru a-şi rîndui singură viaţa, şi nu simţea cîtuşi de puţin nevoia să ceară sfaturi sau să urmeze voinţa unui tată încă tînăr, uşuratec şi distrat. Dar ca să se poată căsători cu Gamelin, ar fi trebuit ca dl Blaise să-i pregătească un viitor acestui ginere sărac, interesîndu-1 în treburile firmei, asigurîndu-i lucrări după cum asigura altor cîtor- va artişti, în sfîrşit, într-um fel sau altul, creîndu-i resurse; şi tocmai aşa ceva ea considera cu neputinţă de realizat — ca unul să ofere, celălalt să accepte, atît de puţină simpatie exista între cei doi bărbaţi.

Dificultatea aceasta o încurca pe tandra şi înţeleaptă Elo- die. Fără ca gîndul s-o înspăimînte, chibzuise să-şi apropie prietenul printr-o legătură tainică, luîndu-1 pe autorul naturii drept unic martor al credinţei lor reciproce. Filosofia ei nu găsea condamnabilă o asemenea unire pe care independenţa în care trăia o făcea posibilă şi căreia caracterul cinstit şi virtuos al lui Evariste i-ar fi dat o tărie încurajatoare; dar Gamelin abia avea din ce trăi, din ce să-şi întreţină bătrîna mamă: nu părea să se mai găsească într-o existenţă atît de strimtă loc pentru o dragoste, fie şi pentru una redusă la simplitatea naturii. Dealtfel Evariste încă nu-i dezvăluise sentimentele, nici nu-i împărtăşise intenţiile. Cetăţeana Blaise spera nestrămutat să-l hotărască în scurtă vreme.

Cu aceeaşi mişcare, ea opri şi firul gîndurilor şi acul:

— Cetăţene Evariste, spuse ea, eşarfa asta o să-mi placă numai în măsura în care o să vă placă şi dumneavoastră. Vă rog, desenaţi-i un model. în aşteptare, am să destram ca Pene- lopa ceea ce am lucrat în lipsa dumneavoastră.

El răspunse cu un entuziasm sumbru:

— Mă angajez, cetăţeana. Vă voi desena gladiul lui Har- modios[1]: o spadă în mijlocul unei ghirlande.

Şi scoţîndu-şi creionul, schiţă săbii şi flori în acel stil

[1] Atenian care a conspirat în 514 î.e.n. împreună cu

prietenul său Aristogiton împotriva tiranilor cetăţii — fiul lui Pisistrate, Hipparc şi Hippias.
i sobru, lipsit de ornamente, care îi era drag. în acelaşi timp s îşi expunea convingerile.

— Francezii regeneraţi, spunea el, trebuie să repudieze toate legatele servituţii: prostul gust, forma proastă, desenul prost. Watteau, Boucher, Fragonard lucrau pentru tirani şi pentru
l sclavi. în operele lor, nici urma din sentimentul adevăratului tl stil, al liniei pure; nicăieri natura ori adevărul. Doar măşti, păpuşi, găteli, maimuţăreli. Posteritatea va avea numai dispreţ pentru opera lor frivolă. îmtr-o sută de ani, toate tablourile lui Watteau vor fi pierit, uitate prin poduri; în 1893 studenţii în pictură vor acoperi sub eboşele lor pînzele lui Boucher. David a deschis adevăratul drum: el se apropie de antichitate, dar nu este încă destul de simplu, destul de măreţ, destul de sobru. Artiştii noştri mai au multe secrete de aflat din frizele de la Herculanum, din basoreliefurile romane, din vasele etrusce.

Vorbi multă vreme despre frumuseţea antică, apoi reveni la Fragonard, pe care îl urmărea cu o ură de nestins:

— 11 cunoaşteţi, cetăţeană? t . Elodie făcu semn că da.

— îl cunoaşteţi, cred, şi pe mărunţelul de Greuze, care fără-ndoială e ridicol destul în veşmintele lui stacojii şi cu spadă. Dar are aerul unui înţelept grec pe lingă Fragonard. Pe moşneagul ăsta mizerabil l-am întîlnit acum cîtva timp, fiţîiindu-se pe sub arcadele de la Palais-Egalite, pudrat, galant, fără astîmpăr, dezmăţat, hidos. în faţa unei asemenea privelişti, mi-ar fi plăcut ca, în lipsa lui Apolo, vreun alt vînjos prieten al artelor să-l atîrne într-un copac şi să-l jupoaie ca pe Marsyas[1], pentru a rămîne veşnic pildă pictorilor proşti.

Elodie aţinti asupră-i privirea ochilor ei veseli şi volup- • ’tuoşi:

— Ştiţi să urîţi, domnule Gamelin, trebuie să cred oare că ■ în aceeaşi măsură ştiţi să şi iu ...

— Dumneata eşti, Gamelin? se auzi un glas de tenor, glasul cetăţeanului Blaise care se întorcea la magazin în scîrţîit de cizme, zăngănit de brelocuri, cu pulpanele redingotei flu-

[1] **Satir frigian care a îndrăznit să-l provoace la flaut** pe Apolo. **Declarat învins de muzele care au arbitrat întrecerea, Marsyas e legat de către zeu de un copac şi**

jupuit de viu.
turmei şi împodobit cu un enorm bicorn negru ale cărui vîrfuri îi coborau pînă pe umeri.

Luînidu-şi coşul de lucru, Elodie urcă în camera ei.

— Ei bine, Gamelin exclamă cetăţeanul Blaise, mi-aduci ceva nou?

— Poate, făcu pictorul.

Şi îşi expuse ideea:

— Cărţile noastre de joc oferă un contrast şocant cu situaţia moravurilor de azi. Denumiri ca valet şi rege ofensează urechile unui patriot. Am conceput şi realizat un joc nou, revoluţionar, de cărţi în care regilor, damelor, valeţilor le-am 'substituit Libertăţile, Egalităţile, Fraternităţile; aşii, înconjuraţi de fasciile justiţiei, se vor numi Legile ... Se va anunţa Libertatea de treflă, Egalitatea de pică, Fraternitatea de caro, Legea de inimă ... Cred că desenul este destul de maiestuos. Am intenţia să le dau la gravat în tăietură fină la Desmahis, şi să obţin un brevet.

Scoţînd din mapa de carton cîteva figuri lucrate în acuarelă, artistul le întinse negustorului de stampe.

Cetăţeanul Blaise refuză să le ia şi întoarse capul.

— Dragul meu, du toate astea la Convenţie, şi ţi se vor acorda onorurile şedinţei. Dar nu spera să scoţi măcar un ban pe noua dumitale invenţie, care nu este nouă. Te-ai trezit prea tîrziu. Jocul dumitale revoluţionar de cărţi este al treilea care mi se aduce. Camaradul dumitale Dugourc[1] mi-a oferit săptămîna trecută un joc de pichet cu patru Genii, patru Libertăţi, patru Egalităţi. Mi s-a propus şi un alt joc în care întâlneai înţelepţi, viteji, Cato, Rousseau, Hanibal şi mai ştiu eu pe cine încă! încă faţă de ale dumitale, dragă prietene, cărţile acelea aveau avantajul de a fi îngroşat desenate şi gravate cu cuţitul în lemn. Rău mai cunoşti oamenii dacă ai impresia că jucătorii ar folosi cărţi desenate după gustul lui David şi gravate în maniera lui Bartolozzi[2]. Şi ce iluzie stranie îţi faci crezînd că e nevoie de atîtea fasoane pentru a pune în acord vechile jocuri de cărţi cu ideile actuale. Bunii san- chiloţi îndreaptă de la sine incivismul anunţînd: „Tiranul!"

[1] **Jean Demosthene Dugourc (1749—1825) pictor şi decorator francez. A decorat castelul Bagatelle, iar în timpul Revoluţiei, refugiat la Madrid, pictează palatul**

regal.

[2] **Francesco Bartolozzi (1728—1813) gravor italian, autor al procedeului gravurii prin puncte (cu vîrful).**

sau mai simplu: „Porcul ăla mare!" Ei folosesc cărţile lor slinoase şi nu cumpără niciodată altele. Marele consum de seturi noi de cărţi îl fac tripourile de la Palais-Egalite: te sfătuiesc să te duci acolo să oferi crupierilor şi ţiitorilor de bancă Libertăţile dumitale, Egalităţile dumitale, şi... cum le-ai zis? .. . Legile dumitale de inimă ... şi să vii pe urmă să-mi spui cum te-au primit!

Cetăţeanul Rlaise se aşează pe tejghea, dădu cîteva bobîrnace pantalonului său de nankin pentru a îndepărta firişoarele de tutun, şi privindu-1 pe Gamelim cu o milă blîndă:

— Dă-mi voie să-ţi dau un sfat, cetăţene pictor: dacă vrei să cîştigi o bucată de pîine, lasă la o parte cărţile dumitale patriotice, lasă la o parte simbolurile dumitale revoluţionare, Herculii, Hidrele, Furiile dumitale urmărind crima, Geniile Libertăţii şi pictează-mi fete nostime. Ardoarea cetăţenilor care trebuie regeneraţi se mai răceşte cu timpul, iar bărbaţii o să se dea totdeauna în vânt după femei. Fă-mi femei trandafirii în toate, cu picior mic şi mînă mică. Şi bagă-ţi în cap că nimănui nu-i mai pasă de Revoluţie, că lumea nu mai vrea să audă de ea.

Evariste Gamelin se cabra dintr-o dată:

— Aşa! Nimeni nu mai vrea să audă de Revoluţie! ... Dar instaurarea libertăţii, victoriile armatelor noastre, pedepsirea tiranilor sunt evenimente care vor uimi pînă şi cea mai îndepărtată posteritate! Cum am putea să nu fim zguduiţi? . .. Aşa! Secta sanchilotului Isus a durat aproape optsprezece secole, iar cultul Libertăţii să fie abolit după numai patru ani de existenţă!

Dar Jean Blaise, cu un aer de superioritate:

— Dumneata pluteşti cu capul în nori; eu stau cu picioarele pe pămîmt. Grede-mă, prietene, Revoluţia plictiseşte: prea durează mult. Cinci ani de entuziasm, cinci ani de îmbrăţişări, de masacre, de discursuri, de *Marseiezã,* de alarme, de aristocrate duse la bordel, de capete purtate în lănci, de femei călare pe tunuri, de copaci ai Libertăţii împodobiţi cu bonete roşii, de fete tinere şi bătrîni tîrîţi în rochii albe în care împodobite cu flori; cinci ani de arestări, de ghilotină, da raţionalizări, de afişe, de

cocarde, de panaşe, de săbii, de carmagnole — e prea mult! Şi-apoi, ajungi de nu mai înţelegi nimic. Prea am văzut mulţi din acei mari cetăţeni pe care i-aţi condus în Capitol™ numai pentru a-i azvîrli mai tîrziu de pe stînca
Tarpciană — Necker, Mirabeau, La Fayatte, Bailly, Petion, Manuel şi atîţia alţii. Cine ar putea spune că nu pregătiţi aceeaşi soartă şi noilor voştri eroi? ... Nu se ştie niciodată.

— Numiţi-i, cetăţene Blaise, numiţi-i pe eroii pe care ne pregătim să-i sacrificăm! ceru Gamelin pe un ton care-1 readuse pe negustorul de stampe la prudenţă.

— Sunit republican şi patriot, replică el cu mina pe inimă. Sunt tot atît de republican ca dumneata, sunt tot atît de patriot ca dumneata, cetăţene Evariste Gamelin. Eu nu-ţi suspectez civismul şi nu te acuz cîtuşi de puţin de nestatornicie. Dar află că civismul şi devotamentul meu faţă de cauza Republicii sunt dovedite de numeroase fapte. Principiile mele, iată-le: acord încrederea mea oricărui individ capabil să servească naţiunea. înaintea oamenilor pe care voinţa publică îi desemnează periculoasei omori a puterii legislative, ca Marat, ca Robespierre, mă înclin; sunt gata să-i ajut pe măsura slabelor mele mijloace şi să le aduc umilul meu concurs de bun cetăţean. Comitetele pot depune mărturie pentru zelul si devotamentul meu. Asociat cu adevăraţi patrioţi, am furnizat ovăz şi furaje vitezei noastre cavalerii şi încălţăminte soldaţilor. Chiar astăzi am făcut să se trimită de la Vennon şaizeci de boi armatei din Sud, de-a curmezişul unui ţinut bîn- ruit de bandiţi şi vînturat de emisarii lui Pitt şi Conde. Eu unul ou vorbesc; eu fac.

Gamelin îşi aşează liniştit acuarelele în mapa de carton, că- ' reia îi înnodă panglicile şi o luă sub braţ.

— Stranie contradicţie, zise el printre dinţii strînşi, să ajuţi soldaţii noştri să poarte prin lume acea Libertate pe care-o trădezi acasă, semănînd neliniştea şi îngrijorarea în sufletele apărătorilor ei... Salut, cetăţene Blaise.

înainte de a se angaja în străduţa Oratoriului, cu inima grea de dragoste şi mînie, Gamelin se întoarse să arunce o privire spre garoafele roşii, înflorite pe pervazul unei ferestre.

Nu se îndoia cîtuşi de puţin că patria va fi salvată. Spuselor lipsite de civism ale lui Jean Blaise, le opunea credinţa lui revoluţionară. Dar trebuia să recunoască: negustorul nu pretindea fără oarecare dreptate că poporului din Paris mu-i mai

păsa de evenimente. Şi, vai! era cum nu se poate mai sigur că entuziasmului de la început îi urma indiferenţa generală, că nu mai puteau fi văzute marile mulţimi unanime din Optzeci şi nouă, că nu mai puteau fi întîlnite milioanele de suflete în armonie care se îmbulzeau în Nouăzeci în jurul altarului federaţilor. Ei bine, bunii cetăţeni îşi vor^ îndoi zelul şi cutezanţa, vor trezi poporul toropit, dîndu-i să aleagă libertatea sau moartea.

Astfel cugeta Gamelin, şi gîndul la Elodie îi întărea cu- rajul.

Ajuns pe cheiuri, zări soarele ooborînd în zare sub nori grei, aidoma unor munţi de lavă incandescentă; acoperişurile oraşului se scăldau într-o pulbere de aur; geamurile ferestrelor aruncau fulgere. Şi Gamelin îşi imagină Titanii făurind, din resturile arzînde ale vechilor lumi, legendara cetate de bronz, Dice.

Cum n-avea măcar un codru de pîine pentru mama sa şi pentru el, se visă aşezîndu-se la nesfîrşlta masă pe care o va întinde universul şi în jurul căreia se va strînge umanitatea regenerată. în aşteptare, căuta să se convingă că patria, ca o bună mamă, va şti să-şi hrănească fidelul ei fiu. îndîrjin- du-se împotriva dispreţului arătat de negustorul de stampe, se strădui să se încredinţeze că ideea jocului revoluţionar de cărţi era şi nouă şi bună, şi că, odată cu indiscutabil reuşitele lui acuarele, strîngea sub braţ o avere. „Desmahis le va grava, medita el. Vom edita singuri noul joc patriotic şi cu siguranţă vom vinde zece mii de seturi a cîte douăzeci de soli[1]- fiecare, numai într-o lună".

Şi, nerăbdător să-şi realizeze planul, se îndreptă cu paşi mari spre cheiul Feraille, unde Desmahis locuia deasupra unui geamgiu.

Se intra prin prăvălia acestuia. Stăpîna îl avertiză că cetăţeanul Desmahis nu era acasă, lucru care nu putea să-l surprindă prea mult pe pictor, ştiind că prietenul său avea o fire nestatornică şi împrăştiată, minunîndu-1 doar că putea grava atît de mult şi atît de bine cu atît de puţină străduinţă. Gamelin hotărî să-l aştepte puţin. Nevasta geamgiului îi oferi un scaun. Era morocănoasă şi se plînse de afacerile care mergeau prost, cu toate c-ai fi zis că, spărgînd atîtea geamuri, Revoluţia i-ar îmbogăţi pe geamgii.

Noaptea se- lăsa: renunţînd să-şi mai aştepte prietenul, Gamelin îşi luă rămas bun de la femeie. Pe cînd trecea pe Pont-

Neuf, văzu apărînd de pe cheiul Morfondus garda naţională

[1] **Monedă valorînd a zecea parte dintr-o livră.**

călare îndepărtând trecătorii şi, între torţe şi cu un asurzitor clinchet de săbii, escortând o caretă oare tîra agale spre ghilotină un om căruia nimeni nu-i ştia numele, un oarecare fost, primul condamnat al noului tribunal revoluţionar. Se zărea nedesluşit, printre pălăriile gărzilor, cum stă ou mîinile legate la spate, cu capul gol legănîndu-i-se, aşezat cu faţa spre dinapoiia caretei. Călăul se afla lingă el, în picioare, sprijinit de loitră. Trecătorii opriţi discutau între ei că pesemne era unul din cei care înfometau poporul, şi-l priveau eu indiferenţă. Apropiindu-se, Gamelin recunoscu printre spectatori pe Desmahis, care încerca să-şi croiască drum prin mulţime pentru a (tăia calea cortegiului. îl chemă pe nume şi-i puse nuna pe umăr; Desmahis întoarse capul. Era un tînăr frumos şi bine legat. Odinioară, la academie, se spunea despre el că poartă un cap de Bachus pe un trup de Hercule. Prietenii îl porecliseră „Barbaroux“, datorită asemănării cu reprezentantul poporului pe care-1 chema astfel.

— Vino, îl spuse Gamelin, vreau sa-ţi vorbesc despre o afacere importantă.

— Lasă-mă! răspunse înciudat Desmahis.

Şi-i aruncă nedesluşit cîteva cuvinte, pîndind momentul în care să se poată repezi:

— Urmăream o femeie divină, ou pălărie de paie, o modistă cred, cu părul blond lăsat pe spate: careta asta blestemata m-a despărţit de ... Ea a trecut înainte, acum e pe la capătul podului.

Gamelin încercă să-l reţină de haină, jurînd că afacerea era deosebit de importantă.

Dar Desmahis se topise deja printre cai, gărzi, săbii şi torţe, în urmărirea domnişoarei modiste.

IV

ERA ZECE DIMINEAŢA. SOARELE DE APRILIE muia în lumină frunzele catifelate ale copacilor. Purificat de furtuna din timpul nopţii, văzduhul era de o delicioasă prospeţime. în răstimpuri lungi, trecînd pe aleea Văduvelor, un călăreţ rupea tăcerea singurătăţii. La marginea aleii umbrite, pe o bancă de lemn rezemată de căsuţa *Frumoasei din Lille,* E vâri ste o aştepta pe Elodie. Din ziua în care degetele li se întîlniseră pe eşarfa de linon, în care respiraţia li se amestecase, el nu mai revenise la *Amorul pictor.* O săptămînă întreagă, orgoliosul lui stoicism şi timiditatea, care se arăta din ce în ce mai sălbatecă, îl ţinuseră departe de Elodie. îi scrisese o scrisoare gravă, sumbră, înflăcărată, în care, arătînd ce anume îi reproşa cetăţeanului Blaise, fără să sufle măcar un cu- vîmt despre dragostea lui şi ascunzîndu-şi durerea, Evariste îşi anunţă hotărîrea de a nu se mai întoarce niciodată la magazinul de stampe şi, în respectarea hotărîrii sale, vădi mai multă fermitate decît putea să consimtă o îndrăgostită.

. De o cu totul altă fire şi înclinată să-şi apere interesele în orice împrejurare, Elodie hotărî să-şi redobîndeaseă neîntârziat prietenul. Se ghidi mai întîi să-l caute acasă, la atelierul din piaţa Thionville. însă ştiindu-i firea bănuitoare, şi după tonul scrisorii dîndu-şi seama cît era de iritat, temîndu-se ca nu cumva s-o cuprindă şi pe ea în ranchiuna nutrită pentru tatăl său şi să-şi impună să n-o mai' revadă, se gîndi că ar fi mai bine să-i propună un randevu sentimental şi romantic, căruia el nu i se putea sustrage; în care ea ar fi avut tot răgazul să se arate convingătoare şi să placă, şi în care singurătatea ar fi conspirat împreună cu ea pentru a-1 vrăji şi învinge.

Pe vremea aceea, în toate grădinile englezeşti şi pe toate promenadele la modă, arhitecţi pricepuţi ridicaseră colibe rustice spre a flata gusturile agreste ale citadinilor. Ocupată de un vînzător de limonada, căsuţa *Frumoasei Li'lleze* îşi rezema înfăţişarea simulat nevoiaşă de rămăşiţele imitate artistic ale unui vechi turn, cu intenţia de a îmbina farmecul ţărănesc cu melancolia ruinelor. Şi ca şi cum n-ar fi fost de ajuns o colibă şi un turn năruit pentru a mişca sufletele sensibile, vînzătorul de limonadă instalase sub o salcie un mormînt cu o coloană purtînd o urnă funerară şi inscripţia: „Cleooice, fidelului ei Azor“. Colibe, ruine, morminte: în ajunul pieirii sale, aristocraţia ridicase în

parcurile ereditare aceste simboluri ale sărăciei, năruirii şi morţii. Iar acum citadinii patrioţi se distrau bînd, dansînd şi iubind în hanuri false, la umbra falselor mănăstiri, fals ruinate, printre morminte false, căci şi unii şi alţii erau iubitorii naturii şi discipolii lui Jean-Jacques, şi aveau inimi la fel de sensibile şi înclinate spre filosofie.

Ajuns ,1a întîlnire înainte de ora fixată, fivariste aştepta măsurînd timpul, ca în tic-tacul unui ceasornic, după bătăile inimii. Trecu o patrulă escortînd nişte deţinuţi. După alte zece minute, o femeie îmbrăcată toată în roz, purtînd în mînă după obiceiul vremii un bucheţel de flori şi însoţită de un cavalerist cu tricorn, haină roşie, vestă şi pantaloni în dungi, se strecură în căsuţă; şi atît de mult semănau amîndoi cu o pereche galantă din vechiul regim, încît grozav te mai simţeai ispitit să crezi, împreună cu cetăţeanul Blaise, că printre oameni se află caractere pe care revoluţiile nu le schimbă nici cît negru sub unghie.

Cîteva clipe mai tîrziu, apărînd dinspre Rueil sau dinspre Saimt-Cloud cu o cutie cilindrică, viu coloratã, în mînă, o bătrînă se aşează pe banca pe care aştepta Gamelin. Ea îşi potrivi dinainte cutia, al cărei capac era înzestrat cu o undrea pentru scoaterea sorţilor. Căci sărmana femeie îmbia, prin parcuri, copiii să-şi afle norocul. Era o vînzătoare de „hatî- raşe", oferind sub un nume nou o străveche plăcintă în formă de cornet, căci fie că vechiul nume de „uitărele" sugera inoportun ideea de ostie a uitării păcatelor sau de datorie încă neplătită, fie fusese abandonat din capriciu, „uitărelelor" li se spunea acum „hatîraşe".

Bătrîna îşi şterse cu un colţ al şorţului năduşeala de pe frunte şi mustră cerul pentru atîtea necazuri, înviinuindu-1 pe Dumnezeu de nedreptate de vreme ce hărăzeşte o viaţă atît de grea creaturilor sale. Omul ei ţinea un birt nenorocit pe

malul gîrlei, la Saint-Cloud, iar ea urca în fiece zi pînâ pe . Champs-Elysees, plesnind din cleştele de lemn şi strigînd: „Haideţi la hatîraşe, doamnelor!" Şi din toată alergătura asta nu scoteau nici din ce să-şi ţină bătrîneţile.

Văzîndu-1 pe tînărul de pe bancă dispus să o compătimească, îi înfăţişă pe larg pricina tuturor necazurilor ei. Numai Republica era vinovată, că, despuindu-i pe bogaţi, lua pîinea şi de la gura săracilor. Şi nici o nădejde că lucrurile s-ar

îndrepta. Dimpotrivă, după mai multe semne, ştia că treburile vor merge din rău în mai rău. La Namterre, o femeie născuse un copil cu cap de viperă; trăsnetul căzuse asupra bisericii din Rueil şi topise crucea clopotniţei; un vîrcolac fusese văzut în pădurea Chaville. Oameni mascaţi otrăveau fîntînile şi împrăştiau în văzduh nişte prafuri care aduceau molime ...

Evariste o zări pe Elodie sărind dintr-o trăsură. Alergă spre dînsa. Ochii tinerei femei scînteiau în umbra transparentă a pălăriei de paie; buzele, tot atît de roşii ca garoafele pe care le ţinea în mînă, îi surîdeau. Eşarfa de mătase neagră, înfăşurînd-o cruciş peste piept, era înnodată la spate. Rochia galbenă lăsa să se străvadă mişcările repezi ale genunchilor şiri descoperea picioarele încălţate cu nişte pantofi joşi. Şoldurile apăreau aproape cu totul degajate, căci Revoluţia eliberase talia cetăţenelor de sub prea multe învelişuri; cu toate acestea, bufantă încă la spate, fusta deghiza formele, exagerîn- du-le, şi voala realitatea sub imaginea ei amplificată.

El vru să răi vorbească, dar nu găsi nici un cuvînt, şi îşi reproşă stînjeneala aceasta pe care Elodie o prefera celei mal dulci primiri. De asemenea, ea băgă de seamă şi socoti drept semn bun faptul că el îşi înnodase cravata cu mai multă artă ca de obicei. îi întinse mîna.

— Voiam să te văd, spuse ea, să stăm puţin de vorbă. N-am răspuns la scrisoarea ■ dumiitale, pentru că mi-a displăcut; nu te-am regăsit în ea. Ar fi fost mai agreabilă dacă era mai naturală. Cred că ţi-aş nedreptăţi caracterul şi inteligenţa socotind că nu vrei să mai treci pe la *Amorul pictor* din cauza unui neînsemnat schimb de cuvinte despre politică, şi asta cu un om mult mai în vîrstă decît dumneata. N-ai de ce să te temi, fii sigur, că tata te va primi rău cînd vei da iarăşi pe la noi. Nu-1 cunoşti: nu mai ţine minte nici ce ţi-a spus, nici ce i-ai răspuns. Nu zic că ar exista o mare simpatie între voi doi, dar tata nu-i ranchiunos. Ţi-o spun deschis: nu-1 intere-
şezi cine ştie ce ... şi nici eu. Nu se gîndeşte decît la afacerile şi la plăcerile lui.

Ea se îndreptă spre boschetele hanului, unde el o urmă cu oarecare repulsie, pentru că le ştia locul de întâlnire al amorurilor venale şi al dezmierdărilor efemere. Ea alese masa cea mai ascunsă.

— Atîtea lucruri am să-ţi spun, Evariste! Prietenia are

drepturile ei: îmi dai voie să mă folosesc de ele? O să-ţi vorbesc mult despre dumneata şi... un pic despre mine, dacă o să-ţi facă plăcere.

Cînd negustorul de limonada aduse o carafă şi pahare, turnă ea însăşi de băut, ca bună gospodină ce era; apoi îşi povesti copilăria, vorbi de frumuseţea mamei ei, pe care îi plăcea s-o elogieze din pietate filială şi ca obîrşie a propriei ei frumuseţi; lăudă şi vigoarea bunicilor, căci avea orgoliul sîn- gelui ei burghez. Mai povesti cum, pierzînd-o la şaisprezece ani pe adorabila ei mamă, trăise lipsită de mîngîiere şi sprijin. Se înfăţişă aşa cum era, plină de vioiciune, sensibilă, curajoasă, şi adăugă:

— Evariste, am avut o tinereţe prea melancolică şi prea singuratecă pentru a nu şti cît preţuieşte o inimă ca a dumi- tale şi, te avertizez, nu voi renunţa de bunăvoie şi fără luptă la o simpatie pe care credeam că mă pot bizui şi care mi-era scumpă.

Evariste o privi mîngîietor:

— E oare cu putinţă, Elodie, să nu-ţi fiu indiferent? Aş putea oare să cred că? ...

Se opri de teamă să nu fi spus prea mult şi, prin aceasta, să abuzeze de o prietenie atît de încrezătoare.

Ea îi întinse onest o mînă mică, ieşind pe jumătate din mâneca lungă, strîmtă, garnisită cu dantelă. Pieptul i se ridica în lungi 9uspine.

----------Pune-mi în seamă, Evariste, toate simţămintele pe care ai dori să le am pentru dumneata, şi nu te vei înşela asupra pornirilor inimii mele.

— Elodie, Elodie, ai mai repeta ceea ce ai spus dacă aî şti că ...

El şovăi.

Ea îşi aplecă privirea.

El termină în şoaptă:

— ... te iubesc?

Auzind ultimele cuvinte, ea roşi: roşise de plăcere. Şi, pe cînd ochii ei dădeau glas unei mîngîioase voluptăţi, fără voie un surîs comic îi înălţă colţul buzelor. Se gîndea:

„Şi mai crede că s-a mărturisit primul! ... şi se teme că poate m-ar supăra! ...“

îi spuse cu bunătate:

— N-ai observat, deci, prietene, că te iubeam?

Se credeau singuri pe lume. în exaltarea lui, Evariste ridica ochii spre bolta scînteietoare de-atîta lumină şi albastru:

— Uite, cerul ne priveşte! încîntător şi plin de bunătate ca dumneata, iubita mea; are strălucirea dumitale, blîndeţea dumitale, surîsul dumitale.

Evariste se simţea una cu întreaga fire, o asocia bucuriei sale, gloriei sale. Pentru privirile lui, şi serbîndu-i logodna, florile castanilor se aprindeau asemeni unor candelabre, iar torţele gigantice ale plopilor ardeau în flăcări.

Se bucura de puterea şi măreţia lui. Ea, mai tandră si de asemenea mai fină, mai suplă şi mai ductilă, îşi oferea avantajul slăbiciunii şi, de vreme ce-1 cucerise, se supunea lui; acum că-1 adusese sub stăpînirea ei, recunoştea în el stăpînul, eroul, zeul, ardea de dorinţa de a-1 asculta, de a-1 admira şi de a **1** se oferi. Sub umbrarul boschetului, el îi dete un lung şi arzător sărut sub care ea îşi răsturnă pe spate capul, şi, în braţele lui Evariste, simţi cum toată carnea i se topeşte ca ceara.

Stătură încă multă vreme de vorbă despre ei, uitînd universul. Evariste dădea glas mai ales unor idei vagi şi pure, care o umpleau pe Elodie de încîmtare. Elodie gîngurea lucruri dulci, folositoare, nimicuri intime. Apoi, cînd socoti că nu mai poate întîrzia, ea se ridică hotărît, dărui prietenului cele trei garoafe roşii înflorite la fereastra ei şi sări cu pas uşor în cabrioleta care o adusese. Era o trăsură de piaţă vopsită în galben, pe nişte roţi foarte înalte, care n-avea desigur nimic deosebit, inclusiv vizitiul. Dar Gamelin nu lua niciodată trăsura şi nimeni din jurul lui nu făcea aşa ceva. Văzînd-o deasupra roţilor mari şi iuţi, avu o strîngere de inimă şi se simţi invadat. de un dureros presentiment: printr-un fel de halucinaţie cu totul intelectuală, i se păru că trăpaşul acela închiriat o purta pe Elodie dincolo de lucrurile aievea şi de timpul prezent, spre o cetate bogată şi veselă, spre lăcaşuri de lux şi plăcere în care el nu va pătrunde niciodată.

Trăsura se făcu nevăzută. Tulburarea lui Evariste se risipi; îi rămase însă o spaimă surdă şi impresia că orele de tandreţe şi de uitare abia trăite mu le va mai retrăi niciodată.

Trecu pe Champs-Elysees, unde femei în rochii de culori deschise coseau sau brodau aşezate pe scaune de lemn, în timp ce copiii lor se jucau sub copaci. Purtîndu-şi cutia în formă de

tobă, o vînzătoare de hatîraşe îi reaminti de bătrîna din aleea Văduvelor, şi i se păru că între cele două întîlniri se scursese o întreagă perioadă din viaţa lui. Traversă piaţa Revoluţiei. în grădina Tuileries auzi bubuind în depărtare asurzitorul vacarm din marile zile, acele glasuri contopite în- tr-unul, despre care duşmanii Revoluţiei pretindeau că amuţiseră pentru totdeauna. Grăbi pasul în larma mereu mai puternică, ajunse în 9trada Honore şi o găsi tixiiă de mulţimea de bărbaţi şi femei care strigau „Trăiască Republica! Trăiască Libertatea!'* Zidurile grădinilor, ferestrele, balcoanele, acoperişurile erau pline de spectatori fluturîndu-şi pălăriile şi batistele. Precedat de un soldat genist care făcea loc cortegiului, şî înconjurat de ofiţeri municipali, guarzi naţionali, a-rtile- rişti, jandarmi, husari, pe deasupra capetelor cetăţenilor înainta lent, dus pe umeri, un bărbat cu obraz pămîntiu, cu fruntea încinsă de o coroană de stejar, cu trupul înfăşurat în- tr-o veche redingotă verde cu guler de hermină. Femeile îi aruncau flori. El plimba în jur privirea pătrunzătorilor săi ochi galbeni, ca şi cum pînă şi în mulţimea entuziastă mai căuta încă duşmani ai poporului pe care să-i denunţe, trădători pe care să-i pedepsească. La trecerea lui, descoperit, unindu-şi glasul cu alte o sută de mii, Gamelin strigă:

— Trăiască Marat!

Triumfătorul intră asemeni Destinului în sala Convenţiei, în timp ce mulţimea se risipea încet, aşezat pe o bornă a străzii Honore, Gamelin îşi liniştea bătăile inimii apăsîndu-şi pieptul cu mîna. Ceea ce tocmai văzuse îl umplea de o emoţie sublimă, de un entuziasm arzător.

îl venera, îl îndrăgea peste poate pe Marat, care, bolnav, cu vinele în flăcări, devorat de ulceraţii, îşi epuiza restul puterilor în serviciul Republicii, şi care, în sărăcăcioasa lui casă deschisă tuturor, îl primea şi pe el cu braţele deschise, îi vorbea cu zelul jertfei pentru binele public, iar uneori îl întreba ce mai ştie despre uneltirile sceleraţilor. Gamelin era încîn- tat că inamicii dreptului, conspirînd să-l piardă, i-au pregătit triumful; binecuvînta Tribunalul revoluţionar care, achitîndu-1 pe Prietenul poporului, redase Convenţiei pe cel mai zelos şi pe cel mai pur dintre legislatorii ei.^ Revedea aievea acel cap ars de febra, încins de coroana civică, acel chip care purta pecetea unui virtuos orgoliu şi al unei iubiri neîndurătoare, acea faţă

răvăşită, descompusă, puternică, acea gură crispată, acel piept larg, revedea muribundul acela robust care, de la înălţimea viului său car triumfal, părea că spune concetăţenilor: „Fiţi, asemeni mie, patrioţi pînă la moarte".

Strada rămăsese pustie, noaptea o acoperea^ sub umbra ei; aprinzătorul de felinare trecu cu prăjina lui, şi Gamelin murmură :

— Pînă la moarte! ...

V

_ LA NOUĂ DIMINEAŢA, EVARISTE SE ÎNTÎLNI în grădina Luxembourg cu Elodie, care-1 aştepta pe o bancă.

De o lună, de cînd schimbaseră primele lor mărturisiri de dragoste, se vedeau la *Amorul pictor* sau la atelierul din piaţa Thionville zi de zi, cu nespusă tandreţe, şi totodată cu rezerva impusă intimităţii lor de firea unui îndrăgostit grav şi virtuos, deist şi bun cetăţean, care, gata să se unească ori- cînd cu scumpa lui iubită în faţa legii sau în faţa-singurului Dumnezeu, după împrejurări, nu voia s-o facă decît ziua-n amiaza mare şi-n văzul tuturor. Elodie recunoştea tot ce ho- tărîrea aceasta avea onorabil; dar, nemainădăjduind într-o căsătorie pe care totul o făcea imposibilă şi refuzînd să înfrunte convenienţele sociale, spera în adâncul ei la o legătură pe care secretul ar fi făcut-o decentă pînă cînd durata i-ar fi dat respectabilitate. Credea că va învinge într-o bună zi scrupulele unui iubit prea respectuos; şi vrînd să nu mai întârzie în a-i face destăinuiri necesare, îi ceruse să vină în grădina pustie, nu departe de mănăstirea Chartreux, pentru a sta de vorbă un ceas.

Ea îl privi mîngîietor, drept în ochi, îi luă mîna, îl făcu să se aşeze alături şi-i vorbi cu un aer recules.

— Te stimez prea mult, Evariste, ca să-ţi pot ascunde ceva. Mă cred demnă de dumneata, dar n-aş mai fi de nu ţi-aş spune totul. Ascultă-mă şi fii judecătorul meu. N-am să-mi reproşez nici o faptă netrebnică, josnică sau măcar interesată. Eram slabă şi credulă... Să nu pierzi din vedere, dragă prietene, situaţia dificilă în care mă aflam. Ştii bine: mamă nu mai aveam; pe tata, încă tînăr, îl interesau num ai propriile lui distracţii şi nu se ocupa de mine. Eram simţitoare; natura mă înzestrase cu o inimă prietenoasă şi cu un suflet generos; şi cu toate că nu mi-a refuzat o judecată 'hotărâtă şi sănă-
toasă, pe atunci sentimentul era mai tare în mine decît raţiunea. Vai! şi astăzi încă ar fi mai tare, dacă nu s-ar pune împreună de acord, Evariste, pentru a mă dărui dumitale cu totul şi pentru totdeauna!

Se exprima cu măsură şi fermitate. Cuviinţele acestea fuseseră gîndite cu grijă; hotărîse de multă vreme să se destăinuie pentru că era o fire deschisă, pentru că-i făcea plăcere să-l imite pe Jean-Jacques şi pentru că îşi zicea cu chibzuială: „Evariste va afla într-o zi unele secrete, cărora nu le

sunt singura posesoare; e mai bine ca o mărturisire, a cărei iniţiativă e cu totul spre lauda mea, să-l pună la curent cu ceea ce ar afla cîndva spre ruşinea mea“. Drăgăstoasă precum era şi supusă firii, nu se simţea foarte vinovată, astfel că destăinuirea îi era mai puţin penibilă; dealtfel, socotise cît se poate de bine să nu spună decît necesarul.

— Ah! suspină ea, cum de n-aî venit la mine dumneata, Evariste, în clipele acelea cînd eram singură, părăsită?...

Gamelio luase foarte în serios dorinţa Elodiei de a-i fi judecător. Pregătit de la natură şi prin educaţia sa literară pentru exerciţiul justiţiei domestice, se arătă gata să asculte mărturisirea Elodiei.

Cum ea ezita, îi făcu semn să vorbească.

Elodie spuse cu multă simplitate:

— Un tînăr, care printre relele-i însuşiri avea unele bune şi nu le arăta decît pe acestea, mă găsi destul de atrăgătoare şi se ocupă de mine cu o asiduitate ce surprindea la un om ca el: era în floarea tinereţii, plin de graţie şi avea legături cu cîteva femei fermecătoare care nu tăinuiau cîtuşi de puţin că-1 adoră. Nu datorită frumuseţii sau inteligenţei sale m-a interesat... A ştiut să mă impresioneze dovedlndu-mi iubire, şi cred că intr-adevăr mă iubea. S-a arătat pătimaş, grăbit. Eu nu-i cerusem altă chezăşie decît pe aceea a inimii, şi inima lui era schimbătoare .. . Mă învinovăţesc numai pe mine; şi destăinuirea pe care ţi-o fac pe mine mă priveşte, nu pe el. Nu de el mă plîng, pentru că mi-a devenit cu totul străin. Ah! ţi-o jur, Evariste, pentru mine e ca şi cum n-ar fi fost niciodată!

Ea tăcu. Gamelin nu rosti un cuvîot. îşi încrucişase braţele; privirea îi era fixă şi întunecată. Se gîndea în acelaşi timp şi la iubită, şi la Julie, sora lui. Şi Julie se încrezuse într-un a- mant; dar, spre deosebire de nefericita Elodie, medita el, Julie se lăsase răpită nu din rătăcirea unei inimi simţitoare, ci pentru a gusta, departe de ai ei, luxul şi plăcerea. In severitatea lui, îşi condamnase deja sora şi înclina să-şi condamne şi iubita.

Elodie reîncepu cu nespusă blîndeţe:

— Eram pe atunci ameţită de-atîta filosof ie; credeam că oamenii sunt cinstiţi de la natură. Nenorocirea mea a fost că am întîlnit un iubit care nu era format la şcoala naturii şi a moralei, şi pe care prejudecăţile sociale, ambiţia, amorul propriu, un falş simţ al onoarei îl făcuseră egoist şi perfid.

Aceste cuvinte calculate au produs efectul dorit. Ochii lui Gamelin se înăspriră. întrebă:

— Cine a fost seducătorul dumitale? îl cunosc?

— Nu-1 cunoşti.

— Spune-mi numele lui.

Ea prevăzuse această cerere şi era hotărîtă să nu i-o satisfacă.

îşi arătă motivele:

— Cruţă-mă, te rog. Şi pentru dumneata, ca şi pentru mine, deja am spus prea multe.

Şi cum el insista:

_ — în însuşi sfîntul interes al iubirii noastre nu-ţi voi spune nimic care să te facă să ştii cine e acest... străin. Nu vreau să arunc o fantomă pradă geloziei dumitale; nu vreau să strecor o umbră inoportună între mine şi dumneata. Doar n-o să te fac să cunoşti un om după ce l-am uitat.

Gamelin insistă să-i dea numele seducătorului: acesta era cuvîntul pe care-1 folosea cu încăpăţînare, căci nu se îndoia că Elodie fusese înşelată, sedusă, făcută victima abuzului. Nici măcar nu concepea că s-ar fi putut întîmpla altfel, ca ea să se fi supus dorinţei, irezistibilei dorinţe, ascultînd pornirile intime jtle cărnii şi sîngelui; nu credea cu putinţă ca această creatură voluptoasă şi tandră, victima aceasta încîntătoare să se fi oferit de la sine; trebuia, pentru împăcarea spiritului lui, să fi fost luată cu forţa sau prin viclenie, violentată, împinsă în capcane întinse sub fiecare din paşii ei. îi punea întrebări în cuvinte măsurate, dar precise, strînse, jenante. Ceru să-i spună cum se înfiripase legătura lor, dacă fusese de lungă durată sau trecătoare, liniştită ori agitată, şi în ce fel se rupsese. Şi revenea mereu asupra mijloacelor pe care tînărul acela le folosise pentru a o seduce, ca şi cum ar fi trebuit să se folosească numai de unele cu totul neobişnuite şi stranii. Toate întrebările de felul acesta le puse zadarnic. Arătând o blîn- dă şi rugătoare îndărătnicie, ea tăcea ou buzele strînse şi ochii plini de lacrimi.

Totuşi, cînd fivariste întrebă unde se afla în prezent omul acela, ea răspunse:

— A părăsit regatul.

Şi se corectă în grabă:

— ... Franţa.

— Un emigrant! strigă Gamelin.

Ea îl privi mută, în acelaşi timp liniştită şi întristată de a-1 vedea plăsmuindu-şi un adevăr conform pasiunilor lui politice, dînd gratuit geloziei sale o coloraţie iaoobină.

în realitate, iubitul Elodiei fusese un neînsemnat copist de procuror, băiat- foarte chipeş, un heruvim trepăduş pe care ea îl adorase şi a cărui amintire acum, după trei ani, îi mai înălţa o undă caldă în piept. El umbla mai ales după femei bogate şi în vîrstă: o părăsise pe F.lodie pentru o doamnă experimentată care-i răsplătea meritele. Intrat, după suprimarea birourilor particulare, în serviciul primăriei Parisului, era acum dragon sanchilot şi-şi zdrăngănea zurgălăii pe lîngă o fostă înaltă doamnă.

— Un nobil! Un emigrant! repeta Gamelin, şi ea se feri să-i arate că se înşeală, pentru că niciodată nu-i trecuse prin gînd să-i spună întregul adevăr.

— Şi te-a părăsit ca un laş?

Ea înclină capul.

El o strînse la piept:

— Scumpă victimă a corupţiei monarhice, iubirea mea te va răzbuna pentru ce-ai îndurat din partea acelui infam. Dar-air cerul să-l întâlnesc! L-aş recunoaşte dintr-o mie!

Ea întoarse capul, în acelaşi timp şi întristată, si zâmbitoare, şi dezamăgită. L-ar fi dorit mai priceput într-ale dragostei, mai natural, mai brutal. Simţea că el nu iartă atît de iute decât pentru că avea o imaginaţie rece şi pentru că mărturisirea pe care tocmai i-o făcuse nu trezea în el nici una din acele închipuite privelişti care-i torturează pe voluptoşi, şi în sfârşit pentru că el nu vedea în seducerea ei decît un fapt moral şi social.

Se ridicară, luînd-o de-a lungul înverzitelor alei ale grădinii. El îi spuse că, de vreme ce suferise atîta, o stima şi mai mult. Elodie nu i-o pretindea într-o asemenea măsură; dar îl iubea aşa cum era, admirînd acel geniu artistic pe care-1 vedea scînteind în el.

La ieşirea din grădina Luxembourg, dădură peste o zgomotoasă îmbulzeală în 9trada Egalităţii şi jur-împrejurul Teatrului Naţiunii, fapt care nu avea de ce să-i surprindă: de cîteva zile, în secţiile cele mai activ patriotice domnea o mare agitaţie; era denunţată facţiunea Orleans şi complicii lui Brissot,

care, după cîte se spunea, plănuiau ruinarea Parisului şi masacrarea republicanilor. Şi însuşi Gamelin semnase cu puţin înainte petiţia Comunei, care cerea excluderea celor Douăzeci şi unu.

Cînd să treacă pe sub arcada care lega teatrul de casa de alături, trebuiră să străbată printr-un grup de cetăţeni în carmagnole, căruia, din înaltul unei galerii, i se adresa un tî- năr militar frumos ca *Amorul* lui Praxiteles, sub casca lui din piele de panteră. Acest superb soldat îl acuza pe Prietenul poporului de indolenţă. Spunea:

— Tu dormi, Marat, dormi, şi federaliştii ne călesc lanţurile!

Elodie abia dădu cu ochii de el, că şi exclamă zorită:

— Plai, Evariste, vino!

După cum spunea, mulţimea o înspăimînta şi-i era teamă ca nu cumva să leşine în înghesuială.

Se despărţiră în Piaţa Naţiunii, jurîndu-şi dragoste veşnică.

*

în ziua aceea, dis-de-dimineaţă, cetăţeanul Brotteaux făcuse cetăţenei Gamelin cadoul magnific al unui clapon. Ar fi fost o imprudenţă din partea lui să spună şi cum îl procurase: căci îl avea de la o precupeaţă din Hale, căreia îi servea uneori în pasajul Eustache drept secretar, or se ştia că cumetrele din Hale nutresc sentimente regaliste şi corespondează cu emigraţii. Cetăţeana Gamelin primise claponul cu inima plină de recunoştinţă. Pe atunci nu mai vedeai urmă de asemenea bunătăţi: bucatele se tot scumpeau. Poporul se temea de foamete; aristocraţii, se spunea, o doreau, iar speculanţii o pregăteau.

Cetăţeanul Brotteaux, poftit la prînz să servească partea lui din clapon, răspunse invitaţiei şi îşi felicită gazda pentru suava aromă de bucătărie care putea fi respirată la ea. Şi într-adevăr atelierul pictorului plutea în mirosul de supă grasă.

— Sunteţi prea cumsecade, domnule, răspunse buna femeie. Pentru a pregăti stomacul să primească un asemenea clapon, am făcut o supă de verdeţuri cu nişte şorici şi ou un os zdravăn de vită. Nimic nu parfumează o mîncare ca un os cu măduvă.

— Maxima dumneavoastră e vrednică de toată lauda, ce- tăţeană, replică bătrînul Brotteaux. Şi aţi proceda foarte înţelept dacă mîine, poimâine şi tot restul săptămânii, aţi lăsa osul

acesta în oala pe care negreşit o va parfuma în continuare. Sibila din Panzoust proceda în felul următor: făcea o mîncare de varză verde cu şorici de slănină puţin îngălbenită şi cu un vechi savorados. Aşa i se spune în ţara ei, care e şi a mea, osului ou măduvă, atît de savuros şi de suculent.

— Cucoana aceasta de care vorbiţi, domnule, făcu cetăţeana Gamelin, nu era oare puţin prea strîngătoare dacă se folosea atîta vreme de acelaşi os?

— Trăia strîmtorat, răspunse Brotteaux. Era săracă, deşi se îndeletnicea ou prezicerea viitorului.

în acel moment apăru şi Evariste Gamelin, foarte tulburat de mărturisirile care i se făcuseră, şi promiţîndu-şi să-l găsească pe seducătorul lui Elodie pentru a răzbuna în acelaşi timp şi Republica, şi dragostea lui.

După cuvenitul schimb de amabilităţi, cetăţeanul Brotteaux îşi reluă firul discursului.

— Rar se întîmplă ca acei care-şi fac o meserie din prezicerea viitorului să se îmbogăţească. Lumea îşi dă prea repede seama de şiretlicurile lor. Impostura îi face urîţi. Dar am fi nevoiţi să-i detestăm şi mai mult dacă într-adevăr ar dezvălui viitorul. Căci viaţa unui om ar deveni insuportabilă dacă ar şti ce i se va întîmplă. Cunoscînd relele viitoare, ar suferi din cauza lor înainte de vreme şi nu' s-ar mai bucura de bunurile prezentului, cărora le-ar vedea sfîrşitul. Condiţia necesară a fericirii omeneşti este ignoranţa, şi trebuie să recunoaş-
tem că, în cele mai numeroase cazuri, oamenii o îndeplinesc cît se poate de bine. Despre noi, ignorăm aproape totul; despre ceilalţi — totul. Ignoranţa ne asigură linişte; minciuna — mulţumire deplină.

Cetăţeana Gamelin puse supa pe masă, rosti cu pioşenie *Bene dicite,* îşi invită fiul şi oaspetele să se aşeze şi începu să mănînce în picioare, refuzînd locul pe care cetăţeanul Brotteaux i-1 oferea alături, căci ştia, spunea ea, la ce anume o obligă politeţea.

VI

ZECE DIMINEAŢA. NICI O ADIERE. ERA cel mai călduros iulie care se pomenise vreodată. în strîmta stradă a Ierusalimului, vreo sută de cetăţeni ai secţiei făceau coadă la uşa brutarului, sub supravegherea a patru guarzi naţionali care, cu arma la picior, îşi fumau pipa.

Convenţia naţională decretase faimosul *maximum*[1]*;* de îndată, grî-nele şi făina dispărură. Ca odinioară israeliţii în deşert, parizienii trebuiau să se scoale înaintea zorilor dacă voiau sa mănînce. Toţi oamenii aceştia, strîns înghesuiţi unii într-alţii, bărbaţi, femei, copii, sub un cer de plumb topit care încingea resturile din rigole şi ridica miasme din sudoare şi murdărie, se împingeau, îşi vorbeau şi se priveau cu toate sentimentele pe care fiinţele omeneşti le pot avea unele pentru altele — antipatie, dezgust, interes, dorinţă, indiferenţă. Din experienţe dureroase, învăţaseră că nu e destulă pîine pentru toată lumea: aşa că ultimii sosiţi căutau să se strecoare în faţă; cei care pierdeau teren se plângeau, se înfuriau şi invocau zadarnic dreptul lor nesocotit. Femeile îşi foloseau mânioase coatele şi şoldurile pentru a-şi păstra locul sau pentru a dobîndi unul mai bun. Dacă strînsoarea devenea înăbuşitoare, se ridicau strigăte de „Nu împinge!" Şi fiecare protesta, zicînd că e împins el însuşi.

Pentru a pune capăt zilnicelor neorînduieli, comisarii delegaţi de secţie imaginaseră fixarea unei frînghii la uşa brutarului, de care .să se ţină fiecare din rînd; prea apropiate însă, mîinile se întâlneau pe frînghie şi intrau în luptă. Cel care-i da drumul nu mai izbutea s-o apuce din nou. Nemulţumiţii

[1] **Este vorba de Legea maximumului general, fixînd în Parisul înfometat preţuri obligatorii pentru produsele alimentare de bază.**

sau mucaliţii o tăiau mereu, aţa că trebui să se renunţe la idee.

La coada din dimineaţa aceasta, oamenii se sufocau, aveau impresia ca-şi dau duhul, le ardea de luat peste picior, de propuneri deocheate, înjurau cu năduf aristocraţii şi federaliştii, pricina tuturor relelor. Cînd trecea vreun cline, şugubeţii îl momeau zicîndu-i Pitt. Răsuna uneori cîte-o plesnitură zdravănă — palma vreunei gospodine lipindu-se de obrazul unui necuviincios, în timp ce, presată de vecinul ei, cu ochii pe jumătate închişi şi buzele întredeschise, o slujnică tinerică

suspina molatec. La orice cuvînt, la orice gest, la orice atitudine capabilă să trezească umorul fără perdea al franţuzului galant, un grup de tineri libertini intona în cor O *să meargă,* în ciuda protestelor unui vechi iacobin, indignat că se compromite prin echivocuri murdare un refren care exprima credinţa republicană într-un viitor al dreptăţii şi fericirii.

Purtîndu-şi scara sub braţ, apăru un puitor de afişe care lipi pe zidul din faţa brutăriei un aviz al Comunei, anunţînd raţionalizarea cărnii vîndute în măcelării. Trecători se opriră să citească foaia încă vîscoasă de pasta tiparului. O vînză- toare de varză, care trecea cu coşul în spate, turui cu glasul ei gros, spart:

— Ehe, s-a zis cu frumuşeii de bouţi! De-am putea şterpeli de pe undeva niscai măţăraie!

Dintr-o dată, o asemenea răbufnire de duhoare fierbinte urcă dinspre o gură de canal, că pe mai mulţi îi apucară greţu- rile; unei femei îi veni rău şi fu pusă leşinată în braţele a doi guarzi naţionali care o purtară cîţiva paşi mai încolo, pînă sub o pompă. Lumea îşi astupa nasul; rumoarea creştea; se schimbau păreri îngrijorate ori îngrozite. Oamenii se întrebau dacă era vreun animal îngropat pe-acolo, sau vreun peşte anume ascuns din răutate, ori mai curînd vreun masacrat din septembrie[1], nobil sau preot, uitat prin vreo pivniţă din vecinătate.

[1] Masacrele din septembrie 1792, cunoscute de istoria Revoluţiei franceze şi sub numele de Prima teroare, se declanşează în condiţiile accentuării îndoitei primejdii — cea dinăuntru şi cea dinafară. Adunarea Legislativă (dominată de Girondă, partid al marii burghezii şi al „legalităţii") intră în conflict cu Comuna insurecţională pariziană, învingătoare în alegerile din 10 august (şi ai cărei deputaţi erau reprezentanţi ai burghe-

— Care va să zică au fost puşi şi pe-aici?

— Au fost puşi peste tot!

— Trebuie să fie unul din cei de la Châtelet. în *2,* am văzut trei sute adunaţi grămadă pe Pont au Change.

Parizienii se temeau de răzbunarea foştilor care, şi morţi, îi otrăveau.

Veni şi Evariste Gamelin să se aşeze la coadă; voia s-o cruţe pe bâtrîna lui mamă de ostenelile unei lungi aşteptări. Cetăţeanul Brotteaux, vecinul său, îl întovărăşea calm, surî-

zător, cu nelipsitu-i Lucreţiu în buzunarul lăbărţat al redingotei cafenii.

Blajinul bătrîn lăudă priveliştea, socotind-o aidoma unei scene rustice demne de penelul unui modern Teniers[1].

— Hamalii şi cumetrele de pe-aici, spuse el, sunt mai interesanţi decît grecii şi romanii atît de dragi astăzi pictorilor noştri. Eu unul am gustat totdeauna maniera flamandă.

ziei mici şi mijlocii), care preconiza o serie de măsuri radicale: împotriva foametei care începea să se facă simţită, împotriva speculanţilor, împotriva . şefilor militari incapabili, vinovaţi pentru o serie de insuccese, arestarea suspecţilor de activitate contrarevoluţionară, crearea unor Comitete de supraveghere, epurarea autorităţilor. La 11 august Adunarea dă municipalităţilor sarcina de a ancheta crimele împotriva siguranţei statului, la 17 august acceptă formarea unui Tribunal revoluţionar extraordinar, cerut de Comună, şi impune tuturor funcţionarilor, inclusiv preoţilor să presteze un jurămînt special — că vor respecta libertatea, egalitatea şi toate celelalte principii din Carta Drepturilor Omului. La 26 august Adunarea decretă ca preoţii care nu depun jurămîntul să fie deportaţi în Guyana.

Tot la 26 august, Parisul află de căderea oraşului fortificat Longwy, trupele intervenţioniste progresează pe toate fronturile, în Vendeea nobilii urzesc insurecţia antirepublicană. La 30 august, la Paris încep arestările suspecţilor, iar la 2 septembrie soseşte vestea căderii Verdunului, ultima fortăreaţă care apăra Parisul împotriva coaliţiei inteivenţioniste. Este lansată proclamaţia „La arme, cetăţeni, la arme, duşmanul e la porţile noastre!" Pe Cîmpul lui Marte, voluntarii formează batalioane de marş. Se răspîndeşte însă zvonul că suspecţii arestaţi aşteaptă plecarea lor spre a se răscula în închisori. în după-amiaza zilei de 2 septembrie, preoţii care refuzaseră să depună jurămîntul sunt ucişi de escortă în drum spre închisoarea. Abbaye. Sunt ucişi şi deţinuţii din închisoarea Carmes, dună care Comitetul de supraveghere al Comunei instituie tribunale expeditive care pun în libertate (puţine cazuri) sau condamnă la moarte deţinuţii din închisorile Force, Conciergerie,

Châtelet, Salpetriere, Bicetre etc. (V. şi alte date la A. Soboul, *Revoluţia franceză***, E. S., 1962, p. 228—234; Albert Mathiez,** *Revoluţia franceză,* **E. P., 1976, p. 204—215).**

[1] David Teniers cel Bătrîn (1582—1649), pictor flamand cunoscut autor al unor pînze tratînd scene populare, chermeze, interioare de hanuri etc.

Ceea ce din înţelepciune şi bun simţ nu aminti deloc era că odinioară posedase o galerie de tablouri olandeze pe care numai cabinetul domnului de Choiseul o egala ca număr şi raritate a pînzelor.

— Nu există frumos înafara anticului, răspunse pictorul, sau înafara celor inspirate de antichitate; dar vă dau dreptate: scenele populare ale lui Teniers, Steen[1] sau Ostade[2] sunt preferabile zorzoanelor lui Watteau, Boucher sau Van Loo[3]; aceştia urîţesc omenescul, dar nu-1 pîngăresc ca un Bandouin sau un Fragonard.

Trecu un crainic, strigînd:

— *Buletinul Tribunalului revoluţionari*... lista condamnaţilor!

— Nu ajunge un singur tribunal revoluţionar, spuse Gamelin. Ar trebui cîte unul în fiecare oraş... Ce zic? în fiecare comună, în fiecare canton. Trebuie ca toţi şefii de familie, toţi cetăţenii să se erijeze în judecători. Cînd naţiunea se afla sub bătaia tunurilor duşmanului şi sub pumnalul trădătorilor, indulgenţa înseamnă paricid. Cum adică! Lyonul, Marsilia, Bordeaux răsculate, Corsica răzvrătită, Vendeea în flăcări, Maienţa şi Valenciennes căzute în puterea coaliţiei, trădarea la ţară, în oraşe, în tabere, trădarea tronînd pe băncile Convenţiei naţionale, trădarea şezînd ou o hartă în mînă în consiliile de război ale generalilor noştri! ... Fie ca ghilotina să salveze patria!

— Nu am de făcut nici o obiecţie esenţială împotriva ghilotinei, replică bătrînul Brotteaux. Natura, singura mea stăpînă şi învăţătoare, nu mă avertizează în nici un fel că viaţa unui om ar avea cine ştie ce valoare; dimpotrivă, ea arată, în fel şi chip, că n-are nici un preţ. Unicul scop al tuturor vieţuitoarelor pare a fi acela de a deveni materie nutritivă altor fiinţe destinate aceluiaşi ţel. Omorul ţine de dreptul natural; în consecinţă, pedeapsa cu moartea este legitimă, cu condiţia să nu fie aplicată nici din virtute, nici din spirit de justiţie, ci din necesitate sau pentru a trage un folos

[1] Jan Steen (1626—1679), pictor olandez de gen.

[2] **Adrien van Ostade (1610—1684), pictor din şcoala olandeză de la Haarlem, vestit pentru pînzele cu scene de interior.**

[3] **Probabil Jean-Baptiste Van Loo (1684—1745), primul şi cel mai important dintr-o întreagă familie de pictori francezi portretişti, autori de pînze cu subiecte mitologice şi mai ales galante.**

oarecare. Cu toate acestea, probabil că mă stăpînesc unele ■ instincte perverse, de vreme ce-mi repugnă să văd curgînd : sînge, şi pînă acum toată filosofia mea n-a fost în stare să-mi . îndrepte depravarea asta.

— Republicanii, reluă Evariste, sunt umani şi sensibili. Numai desppţii susţin că pedeapsa cu moartea este un atribut | necesar autorităţii. într-o bună zi, poporul suveran o va abo-) li. Robespienre a combătut-o, şi odată cu el toţi patrioţii: legea care o va suprima va fi cit de curând promulgam. Dar ! va trebui să fie aplicată numai atunci cînd ultimul duşman al Republicii va fi pierit sub spada legii.

_ în urma lui Gamelin şi Brotteaux se înşirau acum întîr- :• ziaţii, şi printre ei mai multe din femeile secţiei; între altele, o frumoasă şi trupeşă mîpuitoare de croşetă, cu broboadă şi în saboţi, puntînd o sabie atîrnată de-a curmezişul pieptului, o fată frumuşică, blondă şi ciufulită, cu o basma foarte şifonată, şi o tânără mamă care, slabă şi pală, dădea ţîţă unui copilaş pricăjit.

Nemaigăsind lapte copilul 9triga, dar strigătele îi erau lipsite de putere şi hohotele de plîns îl înăbuşeau. Pipernicit de te apuca mila, cu faţa lividă, schimonosită şi ochii umflaţi, tînăra mamă îl privea c-u o dureroasă afecţiune.

— E tare mic, spuse Gamelin. întorcîndu-se spre nefericitul sugar, care gemea lipit de spatele său de înghesuiala înăbuşitoare a ultimilor sosiţi.

— Are şase luni, sărăouţu’ şi dragu’ de el! ... Taică-său e-n armată: e dintre ăi de i-au respins pe austrieci la Conde. îl cheamă Dumonteil (Miehel), ucenic postăvar de felul lui. S-a-nrolat pă una din scenele ridicate în faţa primăriei. Bietu’ de el, vroia s-apere patria şi să mai vadă din ţară ... îmi scrie să am răbdare. Da’ cum să-l alăptez pe Paul... (că Paul îl cheamă) ... dacă nu mă pot hrăni pe mine?

— Of! strigi fata cea frumuşică şi blondă, mai avem de stat pe puţin un ceas, şi pe seară va trebui sa luăm de la capăt tot

circul ăsta la uşa băcăniei. Poţi să-ţi dai duhul pentru trei oua şi-un sfert de pachet de unt.

— Unt, oftă cetăţeana Dumonteil, de trei luni n-am mai văzut!

Şi corul femeilor începu să se tînguie de lipsa şi scumpetea alimentelor, acoperi de blesteme pe emigraţi şi ură s-aibă parte de ghilotină comisarii de secţii care dădeau dezmăţatelor, în schimbul unor ruşinoase favoruri, găini îndopate şi pîini de patru livre. Se răspândiră poveşti alarmante ou boi înecaţi în Sena, saci de făină deşertaţi la canal, pîini aruncate în latrine ... Era isprava înfometatorilor regalişti, rolandini, bris- sotini, oare urmăreau exterminarea poporului din Paris.

Dintr-o dată, fata cea frumuşică şi blondă, cu băsmăluţa şifonată, începu să strige de parcă-i luaseră foc fustele pe care şi le scutura cu putere, întorcîndu-şi buzunarele pe dos, şi jură că i s-a furat punga.

La aflarea pungăşiei, o indignare fără margini cuprinse mulţimea aceasta de oameni de rînd, care devastase palatele din foburgul Saint-Germain şi invadase Tuileries fără să ia un capăt de aţă, meseriaşi şi gospodine care ar fi pus cu dragă inimă foc castelului de la Versailles, dar care s-ar fi considerat dezonoraţi dacă ar fi furat un ac. Tinerii fluşturatici riscară cîteva glume răutăcioase pe seama păţaniei copilei, înăbuşite îndată de murmurul mulţimii. Deja se vorbea de spînzurarea hoţului de un felinar. Se puse la cale o anchetă gălăgioasă şi părtinitoare. Tricoteza cea trupeşă, arătând cu degetul un bătrîn pe care-1 bănuia călugăr răspopit, jură că numai „capuţinul" dăduse lovitura. Convinsă fără multă tevatură, mulţimea începu să strige „la moarte!".

Bătrânul denunţat cu atîta tărie răzbunării publice stătea cu multă modestie în faţa cetăţeanului Brotteaux. La drept ■ vorbind, avea leit înfăţişarea unui fost călugăr. Păstra un aer aproape venerabil, deşi alterat de tulburarea pe care i-o cauza bietului om violenţa mulţimii şi amintirea încă vie a zilelor •din septembrie. Teama care i se zugrăvise pe faţă îl făcea suspect omului de rînd, convins că numai vinovaţilor le e frică de judecata lui, ca şi cum graba nesocotită cu care îi repede nu i-ar înspăimânta pînă şi pe cei mai nevinovaţi-

Brotteaux îşi jurase să nu contrarieze niciodată sentimentele mulţimii, mai ales cînd acestea se dovedeau absurde şi feroce

„pentru că atunci, spunea el, glasul mulţimii e glasul iui Dumnezeu". Dar Brotteaux era inconsecvent: susţinu sus şi tare că omul acesta, fie că a fost fie că n-a fost nici cît negru sub unghie capuţin, n-ar fi putut prăda o cetăţeană de care nu se apropiase măcar o clipă.

Mulţimea conchise că acela care-1 apăra pe hoţ e complicele lui şi se vorbi acum de o pedepsire aspră a celor doi răufăcători, iar cînd Gamelin se puse garant pentru Brotteaux,
cei mai înţelepţi fură de părere să fie şi el dus- la secţie împreună cu ceilalţi doi.

Dar copila frumuşică strigă iarăşi, acum ou voioşie, că-şi găsise punga. Fără întîrziere, fu luată la huiduieli şi ameninţată c-o să i se tragă public o mamă de bătaie la fundul gol, ca unei călugăriţe din alea.

— Domnule, i se adresă călugărul lui Brotteaux, vă mulţumesc că mi-aţi luat apărarea. Numele meu nu prea contează, dar mă simt dator să vi-1 spun: mă numesc Louis de Longue- rnare. Intr-adevăr, sunt călugăr; dar nu capuţin, cum spuneau femeile acestea. Habar n-au de nimic: sunt călugăr duhovnic în ordinul barnabiţilor, care a dat Bisericii o mulţime de doctori şi sfinţi. Nu e destul să spui că obîrşia lui urcă pînă la sfîntul Charles Borromee: adevăratul său fondator trebuie considerat sfîntul Pavel, căruia ordinul îi poartă cheile pe emblemă. Am fost nevoit să-mi părăsesc mănăstirea devenită sediu al secţiei Pont-Neuf, şi să îmbrac un veşmînt laic.

— Părinte, spuse Brotteaux examinînd halatul de grăjdar al domnului de Longuemare, veşmîntul vostru dovedeşte ou prisosinţă că nu v-aţi renegat cinul: privindu-1, eşti mai degrabă înclinat să crezi că aţi reformat ordinul decît că l-aţi fi părăsit. Şi sub înfăţişarea aceasta austeră vă expuneţi de bunăvoie la insultele adunăturii necuviincioase.

— Nu puteam totuşi, răspunse călugărul, să mă îmbrac înitr-o haină albastră, ca un dansator.

— Părinte, cele spuse despre haina dumneavoastră constituie un omagiu adus caracterului vostru şi totodată o punere în gardă faţă de pericolele care vă pîndesc.

— Domnule, s-ar cuveni, dimpotrivă, să mă întăriţi spre a-mi mărturisi credinţa. Căci nu sunt decît prea înclinat să mă tem de primejdii. Mi-am părăsit veşmîntul, domnule, ceea ce înseamnă deja un fel de renegare; aş fi vrut cel puţin să nu

părăsesc casa în care Dumnezeu mi-a dăruit atîţia ani milostenia unei vieţi liniştite şi retrase. Reuşisem să rămîn acolo; şi mi-am păstrat chilia cînd biserica şi mănăstirea au fo9t transformate într-un fel de mică primărie căreia ei îi spun secţie. Văzui, domnule, văzui cu ochii mei cum au fost sfărîmate cu ciocanele însemnele sfîntul.ui adevăr; văzui sfîntul apostol Pavel înlocuit cu o bonetă de ocnaş. Cîteodată chiar am asistat la conciliabulele secţiei, unde am auzit rostin- du-se nişte rătăciri uluitoare. în sfîrşit, am părăsit lăcaşul
profanat, plecînd să trăiesc din pensia de o sută de pistoli pe care mi-a dat-o Adunarea, intr-un grajd din care toţi caii fuseseră rechiziţionaţi pentru armată. Acolo slujesc liturghia în faţa cîtorva credincioşi, care vin să mărturisească veşnicia Bisericii lui Isus Cristos.

— Eu, părinte, răspunse Brotteaux, dacă doriţi s-o ştiţi, mă numesc Brotteaux şi odinioară am fost publican[1].

— Domnule, replică părintele Longuemare, ştiam din pilda sfîntului Matei că te poţi aştepta la un cuvînt cinstit şi din partea unui om al banilor.

— Părinte, sunteţi prea cumsecade.

— Cetăţene Brotteaux, interveni Gamelin, minunaţi-vă de acest brav popor, mai flămînd de dreptate decît de pîine: fiecare din cei de aici era gata să-şi părăsească locul pentru a-i pedepsi pe hoţ. Bărbaţii aceştia, femeile acestea atît de sărace, constrînse la atîtea privaţiuni, sunt de o aspră onestitate şi nu pot tolera un act necinstit.

— Trebuie să recunoaştem, răspunse Brotteaux, că în arză- toarea lor dorinţă de a spînzura pungaşul, oamenii aceştia erau gata să joace o festă urîtă bietului călugăr, apărătorului său şi apărătorului apărătorului său. îi îndemna însăşi avari- ţia şi iubirea egoistă pe care o au pentru bunul lor: ata- cîndu-1 pe unul din ei, pungaşul îi ameninţa pe toţi; ei se apărau pedepsindu-1... în rest, probabil că majoritatea acestor meseriaşi şi gospodine sunt oameni oneşti şi respectă avutul altuia. Astfel de principii le-au fost insuflate încă din copilărie de taţii şi mamele lor, care i-au plesnit destul la poponeaţă, făcînd să le intre virtuţile pe fund.

Gamelin nu ascunse bătrînului Brotteaux că un asemenea limbaj i se părea nedemn de un filosof.

— Virtutea, spuse el, este o calitate naturală a omului:

Dumnezeu i-a semănat germenul în inima muritorilor.

Bătrînul Brotteaux era ateu, şi ateismul său îi oferea o abundentă sursă în delicii.

— Văd, cetăţene Gamelin, că pe cît de revoluţionar sunteţi în cele ce privesc pămîntul, pe atît de conservator şi chiar reacţionar în ceea ce priveşte cerul. Robespierre şi Marat sunt

[1] Vechi rang nobiliar la curtea Franţei, al cărui posesor era împuternicit cu strîngerea impozitelor cuvenite regelui. La sfîrşitul veacului 18, rang mai mult onorific.

şi ei, în aceeaşi măsura ca dumneavoastră. Şi mi se pare ciudat că francezii, care nu mai suportă un rege muritor, se încăpăţînează să păstreze unul nemuritor, mult mai tiranic şi feroce. Căci ce e oare Bastilia şi chiar camera de tortură cu pereţii încinşi, pe lîngă iad? Umanitatea îşi copiază zeităţile după chipul tiranilor, şi dumneavoastră, care respingeţi originalul, păstraţi în schimb copia!

' — Oh! Cetăţene! strigă Gamelin, nu vă e ruşine să folosiţi un astfel de limbaj? Şi cum de puteţi confunda întunecatele zeităţi, zămislite de ignoranţă şi teamă, cu Autorul naturii?

I Credinţa intr-un Dumnezeu al bunătăţii este necesară moralei. Fiinţa supremă este izvorul tuturor virtuţilor şi nu poţi fi republican dacă nu crezi în Dumnezeu. Rebespierre o ştia foarte bine cînd a pus să se scoată din sala Iacobinilor bustul acela al filosofului Helvetius, care s-a făcut vinovat de a-i predispune pe francezi la servitute propovăduindu-le ateismul ... Sper, cetăţene Brotteaux, că măcar atunci cînd Republica va instaura cultul Raţiunii nu veţi refuza să vă daţi adeziunea unei religii atît de înţelepte.

— îndrăgesc foarte mult raţiunea, dar deloc fanatismul, răspunse Brotteaux. Raţiunea ne îndrumă şi ne luminează; cînd : o veţi preface într-o divinitate, vă va orbi şi vă va convinge de legitimitatea crimei.

Şi Brotteaux îşi continuă consideraţiile stînd cu picioarele în rigola trotuarului, tot aşa cum o făcea odinioară într-unul din fotoliile aurite ale baronului d’Holbach, care, după pro- priile-i cuvinte, serviseră ca fundament filosof iei naturale[1]:

— Jean-Jacques Rousseau, urmă el, care a dovedit că nu e lipsit de unele daruri, mai ales în muzică, era de fapt un sfînt-Ioan-gură-de-fariseu care pretindea că îşi extrage^ morala din natură, dar oare în realitate şi-o pescuia din principiile lui Calvin.

Natura ne învaţă cum să ne devorăm unii pe alţii şi ne oferă exemplul tuturor crimelor şi viciilor pe care societatea le corijează sau le ascunde cu discreţie. Trebuie să iubim virtutea; dar e bine să ştim că e un simplu expedient născocit de oameni pentru a trăi mai comod împreună. Ceea

[1] Paul-Henri baron d'Holbach (1723—1789) filosof materialist şi ateist francez, unul din realizatorii Enciclopediei. In *Sistemul naturii* face cea mai sistematică expunere a concepţiei materialist-mecaniciste burgheze despre lume, susţinînd necesitatea înlocuirii societăţii feudale printr-una „naturală", „raţională* şi atee.

ce numim morală nu e decît o acţiune disperată a semenilor noştri contra ordinii universale, care este lupta, camagiul şi jocul orb al unor forţe contrarii. Ea se distruge pe sine, şi cu cît stau să mă gîndesc mai bine, cu atîta mă conving mai mult că universul e de-a dreptul zănatic. Teologii şi filosofii, care fac din Dumnezeu autorul naturii şi arhitectul universului, reuşesc să ni-1 arate absurd şi răutăcios. îi spun bun pentru că se tem de el, dar sunt constrânşi să convină că Dumnezeu acţionează intr-o manieră atroce. îi pun în seamă o răutate rar întâlnită pînă şi la om. Şi chiar prin asta izbutesc să-l facă adorat pe pămînt. Căci mizerabila noastră specie n-ar întemeia un cult închinat unor zeităţi drepte şi binevoitoare, din partea cărora n-ar avea de ce să se teamă; pentru binefacerile lor, ea n-ar nutri cîtuşi de puţin o recunoştinţă inutilă. Fără purgatoriu şi infern, bunul Dumnezeu n-ar fi decît un biet senior de rînd.

— Domnule, interveni părintele Longuemare, nu mai voi-biţi despre natură: dumneavoastră nu ştiţi ce este.

— La naiba, o ştiu tot atît de bine ca şi dumneavoastră, părinte!

— N-aveţi cum s-o ştiţi, pentru că dumneavoastră n-aveţi religie şi pentru că numai religia ne învaţă ce este natura, în ce anume este bună şi cum anume a fost depravată. în rest, nu vă aşteptaţi să vi-o demonstrez: Dumnezeu nu m-a înzestrat, spre a putea respinge rătăcirile dumneavoastră, nici cu harul cuvîmtului, nici eu agerimea spiritului. Mă tem să nu vă ofer prin nevolnicia mea decât noi prilejuri de blasfemie şi temeiuri de îndărătniolre într-ale dumneavoastră, şi, deşi simt o dorinţă vie în a vă fi de folos, ca unic rod al indiscretei mele caritâţi n-aş culege decît...

Cuvintele lui fură întrerupte de o larmă asurzitoare, care, pornită din capul coloanei, avertiza întreaga coadă a înfometaţilor că brutăria îşi deschide uşile. Lumea începu să înainteze, dar extrem de încet. Un guard naţional de serviciu făcea cumpărătorii să intre unul câte unul. Brutarul, nevasta şi băiatul lui erau asistaţi la vînzarea pîi.nii de către doi comisari în civil, care, cu panglică tricoloră pe braţul stîng, controlau dacă fiecare consumator aparţine secţiei şi dacă i se dă numai atît cît se cuvenea pentru gurile pe care le avea de hrănit.

Cetăţeanul Brotteaux făcea din căutarea desfătării ţelul unic al vieţii sale: socotea că raţiunea şi simţurile, unici judecători

în absenţa zeilor, n-ar putea concepe un altul. Or, găsind cuvintele pictorului puţin cam prea fanatice, iar cele ale călugărului puţin cam prea simpliste pentru a gusta din ele destulă desfătare, omul acesta înţelept — pentru a-şi pune în acord conduita cu doctrina în împrejurările date, şi pentru a-şi face plăcută aşteptarea încă îndelungată — scoase din lăbărţa tul buzunar al redingotei cafenii volumul lui Lucreţiu, care-i adăpostea cele mai scumpe delicii şi adevărata-i mulţumire sufletească. Legătura de marochin roşu se îndoise pe la colţuri de atîta uzură şi cetăţeanul Brotteaux ştersese cu grijă blazonul cu cele trei insuliţe de aur cumpărat pe frumoşi bani- gheaţă de tatăl său, cămătarul. Deschise cartea la pasajul în care poetul filozof, dorind să vindece bărbaţii de zadarnicul zbucium al dragostei, arată cum a surprins o femeie în braţele servantelor ei într-o stare care ar ofensa simţurile oricărui amant. Cetăţeanul Brotteaux citi versurile, nu fără a-şi arunca totodată privirea pe ceafa aurie a frumoasei sale vecine : şi nu fără a respira cu desfătare mireasma pielii jilave a micuţei slujnice. Poetul Lucreţiu n-avea decît o înţelepciune; discipolul său Brotteaux avea mai multe.

Citea, înaintînd doi paşi la fiecare sfert de ceas. în urechea sa, încîntată de nenumăratele cadenţe grave ale muzei latine, ; se izbea zadarnic zarva cumetralor nemulţumite de scumpirea

pîindi, zahărului, cafelei, luminărilor şi săpunului. Aşa atinse ou seninătate pragul brutăriei. Din spate, Evariste Gamelin vedea peste creştetul său snopul de spice aurite de pe grătarul de fier care închidea arhivolta de deasupra uşii.

Intră la rîndu-i în brutărie: coşurile, şi lăzile de pline erau goale; brutarul îi dădu singura bucată de pîine rămasă, şi care

nu cîntărea nici două livre. Evariste plăti, şi partea de jos a grilajului fu trimită aproape pe călcîiele sale, de teamă ca nu cumva mulţimea nemulţumiţilor să invadeze prăvălia. Precauţie vană; bieţii oameni, învăţaţi la supunere de asupritorii de ieri şi de eliberatorii de azi, plecau cu fruntea în jos şi tîrîndu-şi picioarele.

Cînd ajunse la colţul străzii, Gamelin o zări pe cetăţeana Dumonteil aşezată pe o piatră, 9trîngîndu-şi copilul la piept. Stătea neclintită, fără culoarc-n obraji, fără lacrimi, fără vlagă-n privire. Copilaşul îi sugea lacom un deget. Un timp, Gamelin rămase în faţa ei, timid, nesigur. Ea nu părea că-1 vede.

El bîlbîi cîteva cuvinte, apoi îşi scoase cuţitul din buzunar, un briceag masiv cu plasele de corn, tăie pîinea prin mijloc şi puse jumătate pe genunchii tinerei mame care-1 privi uluită; dar el deja dăduse colţul străzii.

întors acasă, Evariste îşi găsi mama stînd la fereastră şi cîrpind nişte ciorapi. îi puse vesel restul pîinii în mînă:

— Iarta-mă, dragă mamă: obosit că am stat atîta vreme în picioare, stors de căldură, am mîncat înghiţitură cu înghiţitură, venind spre casă, jumătate din raţia noastră. Abia a mai rămas partea ta.

Şi se prefăcu că-şi scutură firimiturile de pe vestă.

VII

AMINTINDU-ŞI DE O STRĂVECHE ZICALA, ? cetăţeana văduva Gamelin spusese: „De bagi în burta doar | castane, castană putredă ajungi". în acea zi ric 13 iulie, ea şi j fiul său avuseseră drept prînz o fiertură de castane. Pe cînd 1 terminau sărăcăcioasa masă, pe uşă intră o doamnă şi umplu dintr-o dată atelierul cu strălucirea şi parfumurile ei. Evariste . o recunoscu pe cetăţeana Rochemaure. Crezînd că greşise uşa jj- căutîndu-1 pe cetăţeanul Brotteaux, prietenul ei de odinioară, se şi pregătea să-i arate podul fostului nobil ori să-l strige pe Brotteaux spre a scuti eleganta femeie să se caţere pe o scară de morar; dar de la început se lămuri că îl căuta chiar pe cetăţeanul Gamelin, prin aceea că ea se declară fericită . | să-l întâlnească şi să-i spună că se consideră slujitoarea lui.

Nu erau chiar cu totul străini unul de celălalt; se mai văzuseră de cîteva ori în atelierul lui David, în vreo tribună de

■ la Adunarea naţională, la Clubul Iacobinilor sau la restaura-

■ torul Venua: ea îl remarcase pentru frumuseţea, tinereţea şi aerul său interesant.

Purtînd o pălărie împodobită cu panglici, de forma unui chipiu de cavalerist şi încărcată de panaşe aidoma pălăriei unui reprezentant al poporului în misiune, cetăţeana Rochemaure se arăta înarmată cu perucă, farduri, aluniţe false, miros de mosc şi o carnaţie încă proaspătă sub atîtea sorobeli: aceste violente artificii ale modei trădau graba de a trăi şi febra zilelor teribile, cu nesigur mîine. Corsajul cu revere largi şi piepţii bombaţi, strălucind de-ţi lua ochii din cauza enormilor nasturi de oţel, era de un roşu-sînge, şi într-atît se arăta în acelaşi timp de artistocrată şi de revoluţionară, că nu puteai să-ţi dai seama dacă purta culoarea victimelor sau pe aceea a călăului. Un tînăr militar, un dragon, o însoţea.

Cu bastonul lung, subţire, de sidef, în mînă, înaltă, frumoasă, amplă, cu piept generos, ea făcu înconjurul atelierului şi, apropiind de ochii ei cenuşii un lornion cu două braţe, de aur, examină pînzele pictorului, toată numai surîsuri, sco- ţînd mici strigăte, lăsîndu-se transportată de admiraţie dinaintea frumuseţii artistului, şi flatînd pentru a fi flatată.

— Ce reprezintă, întrebă cetăţeana, imaginea atît de nobilă, atît de emoţionantă a acestei blînde şi încîntătoare femei

din preajma tînărului bolnav?

Gamelin răspunse că în acea scenă trebuia văzut *Oreste vegheat de sora sa, Electra,* şi că dacă ar fi putut s-o termine, ar fi fost poate cea mai puţin rea dintre lucrările lui.

— Subiectul, continuă el, e inspirat din *Orestele* lui Euripide. într-o traducere învechită deja a acestei tragedii, am citit o scenă care rn-a umplut de admiraţie: aceea în care tînăra Electra, ridicîndu-şi fratele pe patul de suferinţă, îi şterge spuma careţi pătează buzele, îi îndepărtează de pe ochi şuviţele de păr care-1 orbesc, şi-l roagă pe scumpul ei frate să asculte ceea ce are să-i spună în răgazul în care Furiile tac ... Citind şi recitind traducerea, simţeam ca o ceaţă voa- lîndu-mi liniile formelor greceşti, ceaţă pe care n-o puteam risipi. îmi imaginam textul original mult mai nervos şi de un cu totul alt timbru. încercînd dorinţa vie de a-mi face o idee exactă, l-am rugat pe domnul Gali, pe atunci profesor de greacă la College de France (era în 91), să-mi explice scena ouvînt cu cuvînt. Mi-a explicat-o întocmai cum dorisem şi mi-am dat seama că anticii sunt mult mai simpli şi mai familiari decît ne închipuim noi. Astfel, Electra îi spuse lui Oreste: „Dragă frate, cît m-a bucurat somnul tău! Vrei să te ajut să te ridici?" Şi Oreste răspunse: „Da, ajută-mă, ridică-mă, şterge-mi resturile de spumă de pe buze şi sudoarea din jurul ochilor. Reazimă-ţi pieptul de al meu şi îndepărtează-mi de pe faţă părul îneîlcit: îmi ascunde ochii . . .“ Plin tot de poezia aceasta atît de tînără şi vie, de cuvintele ei naive şi puternice, am schiţat tabloul pe care îl priviţi, cetăţeana.

Pictorul, care de obicei vorbea cu atîta discreţie despre lucrările sale, nu se zgîrcea cînd era vorba tocmai de aceasta, încurajat de semnul pe care i-1 făcu cetăţeana Rochemaure înălţîndu-şi lomionul, continuă:

— Hennequin a tratat ca un adevărat maestru furiile lui Oreste. Dar Oreste ne tulbură încă mai mult în momentele de tristeţe decît în acelea de nebunie. Ce destin teribil! Numai din pietate filială, din supunere faţă de rînduielile sacre a comis acea crimă de care zeii trebuiau să-l dezlege, dar pe care oamenii nu i-o vor ierta niciodată. Spre a răzbuna dreptatea nesocotită, el a renegat natura, s-a făcut neom, şi-a smuls inima. Şi rămîne mîndru sub greutatea oribilei şi virtuoasei lui nelegiuiri... Iată ce doream să arăt în grupul frate şi soră.

Se apropie de pînză şi o privi cu satisfacţie:

— Unele părţi sunt aproape terminate. Capul şi braţul lui Oreste, de pildă.

— Este o porţiune admirabilă ... Şi Oreste vă seamănă, cetăţene Gamelin ...

— Găsiţi? făcu pictorul cu un surîs grav.

Ea se aşează pe scaunul oferit de Gamelin. Tînărul dragon rămase în picioare alături, cu mîna pe spătarul scaunului. Fapt care arăta că revoluţia era împlinită, căci, sub vechiul regim, un bărbat n-ar fi atins niciodată în societate măcar cu un deget jilţul în care se afla o doamnă, format prin educaţie la c onstrîngerile uneori destul de aspre ale politeţei, considerînd dealtfel că reţinerea afişată în societate dă un preţ deosebit abandonării în secret şi că pentru a-şi pierde respectul, cineva trebuie mai întîi să-l aibă.

Louise Masche de Rochemaure, fiica unui locotenent al vînătorilor regelui, văduvă a unui procuror şi timp de douăzeci de ani prietenă credincioasă a financiarului Brotteaux des Ilettes, aderase la noile principii. Fusese văzută în iulie 1790 săpînd pămîntul cu cazmaua în Cîmpul lui Marte[1] Indiscutabila-i înclinaţie pentru cei puternici o purtase cu uşurinţă de la regaliştii constituţionali la girondini şi monta, guarzi, în timp ce un spirit conciliator,o arzătoare nevoie de a-şi apropia totul şi un anume geniu al intrigii o mai legau încă de aristocraţi şi de contrarevoluţionari. Era o persoană foarte bine primită, frecventînd cîrciumi de mahala,

[1] Aici a avut loc la 14 iulie 1790, în prezenţa a 300.000 de oameni, constituirea Federaţiei naţionale. Talleyrand a oficiat o slujbă solemnă la altarul patriei, iar generalul la Fayette, şeful Gărziii Naţionale, rosteşte jurămîntui „care uneşte pe toţi, francezii între ei, şi pe francezi cu regele lor, întru apărarea libertăţilor, a Constituţiei şi a legii." Constrîns de avîntul revoluţionar al federaţilor,Ludovic XVI jură la rîndul său cre dinţă naţiunii şi legii.

teatre, restaurante -la modă, tripouri, saloane, redacţiile ziarelor, anticamerele comitetelor. Revoluţia îi aducea noutăţi, distracţii, surâsuri, bucurii, afaceri, aranjamente mănoase. Pu-nînd la cale intrigi politice şi amoroase, cîntînd la harfă,

desenând peisaje, interpretând romanţe, dansînd dansuri greceşti, dînd supeuri, primind femei frumoase, cum erau contesa de Beaufort şi actriţa Descoings, ţinî-nd toată noaptea în funcţiune masa de treizeci şi unu şi de biribi[1], făcând să se rotească roşul şi negrul, ea încă mai găsea timp să se intereseze de necazurile prietenilor. Curioasă, activă, încurcă-lume, frivolă, cunoscîndu-i pe bărbaţi, ignorînd totul despre mulţime, tot atît de străină de opiniile pe care le împărtăşea ca şi de acelea pe care trebuia să le repudieze, neînţelegînd nimic din ceea ce se petrecea î-n Franţa, ea se dovedea întreprinzătoare, băgăreaţă şi cutezătoare pînă peste poate, prin ignorarea pericolului şi datorită unei încrederi neţărmurite în puterea farmecelor ei.

Militarul care o însoţea era în floarea tinereţii. Un coif de aramă garnisit cu piele de panteră şi eu creasta ornată de panaş în omidă, roşu ca macul, umbrea capul său de heruvim, resfirîndu-i pe spate o lungă şi teribilă coamă. Vesta roşie, croită ca u-n pieptar, evita să coboare pînă spre şolduri pentru a nu ascunde nimic din eleganţa cambrării. La centură purta o sabie enormă, al cărei mîner în plisc de vultur scîmteia. Un pantalon pînă la genunchi, înalt în talie, de un albastru cald, îi mula muşchi eleganţi ai picioarelor, şi găitanele de un albastru întunecat îşi desenau arabescurile pe coapse. Avea aerul unui dansator costumat de un elev al lui David, atent să-i subţie formele pentru vreun rol marţial şi galant din *Achile la Schiro* sau din *Nunta lui Alexandru.*

Gamelin îşi amintea confuz că l-a mai văzut undeva. Era într-adevăr militarul pe care-1 întâlnise în urmă cu cincisprezece zile, mustrîn-d mulţimea de la o galerie a Teatrului Naţional.

Cetăţeana Rochemaure îl recomandă:

— Cetăţeanul Henry, membru al Comitetului revoluţionar al' secţiei Drepturilor Omului.

îl purta mereu pe lî-ngă fustele ei; oglindă a dragostei şi totodată viu certificat de civism.

[1] Joc de cărţi de origine italiană *(biribisso).*

Cetăţeana îl felicită pe Gamelin pentru talentul său şi-l : întrebă dacă n-ar fi dispus să deseneze un panou pentru o modistă de care ea se interesa. Ar trata în panou un subiect potrivit: o femeie încercînd o eşarfă dinaintea unei oglinzi, de exemplu, sau o tînără muncitoare ducînd sub braţ o cutie de pălării.

Ca pricepuţi în executarea unei mici lucrări de acest gen, îi fuseseră recomandaţi fiul lui Fragonard, tînărul Ducis[1] şi de asemenea un anume Prudhomme[2]; dar ea prefera să se adreseze cetăţeanului Evariste Gamelin. Cu toate astea, nu mai I aduse nici un fel de alte precizări referitoare la subiect, şi se vedea că deschisese vorba despre comandă numai pentru E. angajarea unei conversaţii. De fapt, venise pentru altceva. : îi solicita cetăţeanului Gamelin un serviciu: ştiind că-1 cu- . noaşte pe cetăţeanul Marat, ea îl ruga s-o introducă la Prie- j tenul poporului, cu care dorea să aibă o întreţinere.

Gamelin răspunse că se considera un personaj prea lipsit I de însemnătate ca s-o prezinte lui Marat şi că, la urma urmei, ea n- avea nevoie de un intermediar: deşi copleşit de treburi, Marat nu era omul invizibil despre care se dusese E. vestea.

Şi Gamelin adăugă:

— Vă va primi, cetăţeană, dacă sunteţi nefericită: căci E inima lui mare îl face accesibil nenorocului şi milos în faţa a I tot ce înseamnă suferinţă. Vă va primi dacă aveţi să-i faceţi ! vreo dezvăluire interesînd salvarea publică: şi-a consacrat zilele demascării trădătorilor.

■' Cetăţeana Rochemaure răspunse că ar fi fericită să salute *'f* în Marat un cetăţean ilustru care adusese mari servicii ţării, E care era capabil să-i aducă' altele mai mari încă, şi că ar fi *ţ* dorit să-l pună pe acest legislator în legătură cu nişte oameni ş bine intenţionaţi, filantropi favorizaţi de soartă şi capabili să-i i: ofere noi mijloace pentru satisfacerea arzătoarei lui pasiuni 8 * pentru umanitate.

— Ar fi de dorit, adăugă ea, ca şi bogaţii să fie făcuţi să coopereze la prosperitatea publică.

[1] **Jean-Franţois Ducis (1733—1816), pictor şi poet tragic francez, traducător al lui Shakespeare.**

[2] **Luis-Marie Prudhomme (1752—1830), librar, ziarist,** gravor, **a** editat **între 1789—1794 săptămînalul ilustrat** *Les Revolutions de Paris.*

In realitate, cetăţeana promisese bancherului Morhardt că-i va mijloci să cineze cu Marat.

Elveţian ca şi Prietenul poporului, Morhardt se asociase cu cîţiva deputaţi din Convenţie, Julien (de Toulouse), Delaunay (de Angers) şi cu fostul capuţin Chabot pentru a specula acţiunile Companiei Indii lor. Foarte simplu, jocul consta în a face să cadă

cursul acţiunilor pînă la 650 de livre prin moţiuni spoliatoare, pentru a le putea cumpăra în cît mai mare număr cu putinţă la acest preţ, ca apoi prin moţiuni de încredere să le ridice cursul pînă la 4000 sau 5000 de livre. Dar Chabot, Julien, Delaunay erau atacaţi deschis. Lacroix, Fa'bre d’Eglantine şi chiar Danton erau suspectaţi. Garantul operaţiunii plănuite, baronul de Batz, căuta noi complici în Convenţie şi-l sfătuise pe bancherul Morhardt să-l vadă pe Marat.

ideea aceasta a speculanţilor contrarevoluţionari nu era chiar atît de ciudată cum ar părea la prima vedere. Totdeauna oamenii de felul acesta au căutat să lege relaţii cu puternicii zilei, şi, prin popularitatea, condeiul şi caracterul său, Marat, constituia o forţă formidabilă. Girondinii erau în declin; dantoniştii, bătuţi de furtună, nu mai guvernau. Ro- bespierre, idolul poporului, era de o probitate bănuitoare pe care şi-o apăra cu străşnicie, nelăsîndu-se abordat. Se impunea, deci, să fie Marat dus cu zăhărelul, să i se cîştige bunăvoinţa în aşteptarea zilei în care va ajunge dictator, şi totul lăsa să se întrevadă că va ajunge: popularitatea, ambiţia, graba sa de a recomanda folosirea mijloacelor-limkă. Şi poate că, la urma urmei, Marat va restabili ordinea, finanţele, prosperitatea. Nu odată se ridicase împotriva energumenilor care voiau să arate că sunt mai patrioţi decît el; de cîtăva vreme îi denunţa pe demagogi aproape cu aceeaşi tărie ca şi pe moderaţi. După ce aţîţase poporul să-i spînzure pe acaparatori în propriile lor prăvălii devastate, îndemna acum cetăţenii la calm şi prudenţă; devenea un bărbat demn de a guverna.

în ciuda unor zvonuri semănate împotrivă-i ca şi împotriva tuturor celorlalţi bărbaţi de seamă ai Revoluţiei, cei care se înfruptau din spuma aurului nu-1 credeau coruptibil, însă îl ştiau vanitos şi credul: sperau să-l cîştige prin măguliri şi mai ales printr-o familiaritate condescendentă, pe care o considerau, venind din partea lor, drept cea mai seducătoi-p măgulire. Socoteau ca graţie lui să abată vînt rece sau cald asupra tuturor valorilor demne de a fi cumpărate şi revîn- dute, împingîndu-1 să le servească interesele cu convingerea că nu acţionează decît în interes public.

Mare amatoare de mijlociri, deşi încă se mai afla la vîrsta propriilor amoruri, cetăţeana Rochemaure îşi pusese în minte să-i unească pe cei doi, legislatorul ziarist şi bancherul, şi

necugetata-i imaginaţie o făcea să vadă aievea omul beciu- rilor de închisori, cu mîinile încă roşii de sîngele din septembrie, angajat în partida financiarilor, a cărei agentă era ea, aruncat de însăşi sensibilitatea şi candoarea lui în plină lume | a speculaţiilor, acea lume pe care ea o îndrăgea atîta, — a acaparatorilor, a furnizorilor, a emisarilor străinătăţii, a cru- pierilor şi a femeilor galante.

Insistă pe lingă cetăţeanul Gamelin s-o conducă la Prietenul poporului, care locuia nu departe, în strada Cordelierilor, lingă biserică. După ce încercă să opună puţină rezistenţa, pictorul cedă solicitării cetăţenei.

Invitat să li se alăture, dragonul Henry refuză, motivînd / că înţelege să-şi păstreze independenţa chiar şi faţă de cetăţeanul Murat, care, fără îndoială, a adus mari servicii Republicii, însă acum dovedea slăbiciune: nu sfătuia oare, prin ziarul său, poporul Parisului să se resemneze?

Şi cu un glas melodios, punctat de lungi suspine, tînărul Henry deplînse Republica trădată de aceia în care ea îşi pusese speranţa: Daraton respingea ideea unui impozit asupra bogaţilor, Robespierre se opunea menţinerii permanente a secţiilor, Marat şi sfaturile lui bicisnice sfărîmau elanul cetăţenilor.

— Ah! strigă el, cit de slabi par oamenii aceştia pe lingă Leclerc[1] şi Jacques Roux[2]! ... Roux! Leclerc! Voi sunteţi ade- - văraţii prieteni ai poporului!

Gamelin nu-i auzi spusele, care l-ar fi indignat: trecuse în ” încăperea vecină pentru a-şi îmbrăca haina albastră.

— Puteţi fi mîndră de fiul dumneavoastră, spuse cetăţeana Rochemaure cetăţenei Gamelin. E mare şi prin talent, şi prin caracter.

[1] Charles Leclerc (1772—1802) om politic şi general francez, deputat în Convenţie, apoi primul soţ al Paulinei Bonaparte. Moare de friguri galbene după o expediţie victorioasă în Santo-Domingo.

[2] Jacques Roux, deputat aparţinînd aripei stingi iacobine, a „turbaţilor", a desfăşurat o energică activitate în iulie 1793 cînd s-a votat Constituţia şi a fost ales noul Comitet al salvării publice.

Răspunzîndu-i, ce tăţean a Gamelin întări că este un bun fiu, fără oa to-todată să se arate orgolioasă pentru aceasta în faţa

unei doamne din lumea bună, căci din copilărie învăţase că prima datorie a celor mici e umilinţa în faţa mărimilor. Era mai degrabă înclinată să se lamenteze, starea lucrurilor neoferindu-i decît prea multe motive şi găsind în văicăreală o uşurare pentru grijile ei. îşi destăinuia abundent necazurile celor pe care-i credea în stare să i le aline, şi doamna de Ro- chemaure i se părea că face parte dintre aceştia. Astfel că, profilând de ocazia favorabilă, zugrăvi dintr-o răsuflare starea disperată a mamei şi fiului, amîndoi muritori de foame. Tablourile nu se mai vindeau: Revoluţia ucisese comerţul de parcă l-ar fi înjunghiat cu cuţitul. Bucatele deveniseră rare şi peste măsură de scumpe ...

Şi buna femeie dădu drumul tîngulrilor cu toată repeziciunea buzelor ei moi şi a limbii îngroşate, pentru a le fi dat gata pe toate înainte de apariţia fiului, a cărui mândrie n-ar fi încuviinţat defel asemenea văicăreli. Se străduia să mişte în cît mai puţin timp cu putinţă o doamnă pe care o socotea bogată şi influentă, interesîod-o de soarta copilului său. $i simţea că frumuseţea lui Evariste conspira cu ea la înduioşarea unei femei de stirpe aleasă.

Intr-adevăr, cetăţeana Rochemaure se arătă sensibilă: fu mişcată imaginîndu-şi suferinţele lui Evariste şi ale mamei sale, şi căută mijloacele necesare pentru a le îndulci. Da, va face ca lucrările pictorului să fie cumpărate de unii dintre prietenii ei bogaţi.

— Căci, spuse ea surîzînd, încă mai sunt bani în Franţa, dar se asound.

Sau chiar mai bine: pentru că arta era pierdută, îi va găsi lui Evariste un serviri la Morhardt sau la fraţii Per- regaux, ori un loc de voiajor-reprezentaot la un furnizor al armatei.

Apoi se gîndi că nici aşa ceva nu era pe măsura unui om avînd un astfel de caracter; şi după un moment de reflecţie făcu un semn că găsise:

— Au mai rămas de numit cîţiva jufaţi la Tribunalul revoluţionar. Jurat, magistrat, iată ceva care să i se potrivească fiului dumneavoastră. Am relaţii printre membrii Comitetului salvării publice; pe cel mai mare dintre fraţii Robespierre îl cunosc; fratele său cinează foarte des la mine. Le voi vorbi. Şi voi pune să li se vorbească şi lui Montane, lui Dumas şi lui Fouquier.

Mişcată şi recunoscătoare, cetăţeana Gamelin duse un deget

la buze: Evariste revenea în atelier.

El coborî împreună cu cetăţeana Rochemaure scara întunecoasă, ale cărei trepte de lemn şi dale de piatră erau acoperite de un jeg imemorial.

Pe Pont-Neuf, unde soarele deja coborînd alungea umbra piedestalului care susţinuse Calul de Bronz, pavoazat acum în culorile naţiunii, o mulţime de bărbaţi şi femei din popor ascultau, în grupuri mici, nişte cetăţeni care vorbeau cu glas scăzut. Consternată, mulţimea păstra o tăcere întreruptă la intervale de gemete şi de strigăte de mînie. Mulţi se îndreptau cu paşi repezi spre strada Thionviile, fostă Dauphine; strecurîndu-se într-unul din grupuri, Gamelin auzi că Marat tocmai fusese asasinat.

Puţin cîte puţin ştirea fu confirmată şi se preciză: fusese asasinat în baie, de către o femeie venită din Caen special pentru a săvîrşi această crimă.

Unii credeau că izbutise să fugă; dar cei mai mulţi ziceau că fusese arestată.

Stăteau acolo, cu toţii, aidoma unei turme fără păstor.

Şi gîndeau astfel:

„Marat cel simţitor, cel omenos, Marat binefăcătorul nu mai este ca să ne conducă, el care nu s-a înşelat niciodată, care ghicea totul, care îndrăznea să dea pe faţă totul! ... Ce-i de făcut, ce-o să se aleagă din noi? L-am pierdut pe sfătuitorul nostru, apărătorul nostru, prietenul nostru." Ştiau de unde venea lovitura şi cine condusese braţul femeii aceleia. Gemeau:

— Marat a fost lovit de mîinile criminale care vor să ne masacreze pînă la unul. Moartea lui e semnalul sugrumării tuturor patrioţilor.

Împrejurările tragicei morţi erau povestite în fel şi chip, ca şi ultimele cuvinte ale victimei; se puneau întrebări referitoare la asasin, despre care se ştia doar că era o femeie tînără, trimisă de trădătorii federalişti. Arătîndu-şi unghiile şi dinţii, cetăţenele voiau s-o vadă pe ucigaşă dată supliciului şi, cum găseau ghilotina prea blîndă, cereau pentru monstru biciul, roata, sfîşierea, imaginau noi torturi.

Guarzi naţionali înarmaţi tîrau la secţie un bărbat cu un aer 'hotărât. Veşmintele îi erau sfâşiate; pe faţa lui palidă sângele curgea şiroaie. Fusese surprins zicând că Marat îşi meritase soarta, îndemnând necontenit la jaf şi omor. Şi numai cu mare

greutate miliţienii îl scăpaseră de furia mulţimii. Era arătat cu degetul ca fiind complicele asasinei, şi strigăte de „la moarte!“ se făceau auzite la trecerea lui.

Gamelin rămăsese năuc de durere. Lacrimi chinuite i se uscau în ochii arzând ca focul. Durerii lui filiale i se adăuga o solicitudine patriotică şi o pietate populară care îl sfîşiau.

Gîndea:

„După Le Peltier, după Bourdon[1], Marat! .. . Văd bine, iată sparta patrioţilor: masacraţi în Cîmpul lui Marte, la Nancy, la Paris, vor pieri cu toţii." Şi îi trecu prin gînd trădătorul Wimpffen[2] care, nu cu mult înainte, în fruntea unei hoarde de şaizeci de mii de regalişti mărşăluia spre Paris şi care, dacă n-ar fi fost oprit la Vernon de vitejii patrioţi, ar fi trecut prin foc şi sabie oraşul eroic şi condamnat.

Şi cîte alte primejdii, cîte urzeli criminale, cîte trădări, pe care numai înţelepciunea şi vigilenţa lui Marat le putea descoperi şi dejuca! Cine va şti, după el, să denunţe un Cus- tine trândăvind în Tabăra lui Cezar şi refuzând să despresoare Valencienmes, un Biron inactiv în Vendeea de Jos, lăsând să fie cucerit Saumur şi asediat Nantes, un Dillon trădând patria în Argonne?...

în timpul acesta, în jurul său creştea din moment în moment strigătul sinistru:

— Marat e mort! L-au ucis aristocraţii!

Cînd cu inima grea de durere, de ură şi de iubire plecă să aducă un omagiu funebru martirului libertăţii, se apropie de el o ţărancă bătrînă, cu o scufie cum poartă femeile din Limousin, şi îl întrebă dacă domnul ăsta Marat, care a fost omorît, nu cumva era domnu’ părinte Mara de la Saint- Pierre-de-Queyroix.

[1] Franţois-Louis Bourdon (1758—-1798), zis Bourdon din Oise, provincie al cărei deputat era în Convenţie. Nutrind convingeri iacobine şi urmîndu-1 pe Barras la 9 Termidor, a fost deportat în 1794.

[2] Luis-Felix de Wimpffen (1744—1814), general francez care în 1792 apărase victorios oraşul Thionville, asaltat de trupele prusace. Regalist, se întoarce împotriva Convenţiei care abolise în septembrie 1792 monarhia.

VIII

ÎN AJUNUL SĂRBĂTORII, ÎNTR-O SEARĂ liniştită şi limpede, Elodie se plimba la braţul lui Evariste pe Cîmpul Federaţiei.

Muncitorii isprăveau în grabă ridicarea coloanelor, statuilor, templelor, a unui munte şi a unui altar. Simboluri gigantice -— un Hercule din popor agitîndu-şi măciuca, Natura adăpînd universul la inepuizabilele-i mamele — se înălţau dintr-o dată în capitala care, pradă foametei, terorii, asculta dacă nu se aud dinspre Meaux tunurile austriece. Vendeea îşi răscumpăra eşecul din faţa Nantesului prin victorii îndrăzneţe. Un cerc de fier, de flăcări şi ură înconjura marea cetate revoluţionară. Şi totuşi ea. îi primea cu măreţie, asemeni suveranei unui vast imperiu, pe deputaţii adunărilor locale care acceptaseră constituţia. Federalismul era învins: unică şi indivizibilă, Republica avea să triumfe asupra tuturor duşmanilor.

întinzindu-şi braţul peste cîmpul plin de oameni:

— Aici, spuse Evariste, la 17 iulie ’91 infamul Baiily a pus să se tragă în poporul de la picioarele altarului patriei. Grenadierul Passavant, martor al masacrului, s-a întors acasă, şi-a sfîşiat uniforma strigînd: „Am jurat să mor odată cu libertatea; ea nu mai este: mor şi eu.“ Apoi şi-a zburat creierii.

In vremea aceasta, artişti şi burghezi paşnici urmăreau pregătirile de sărbătoare, şi pe feţe li se citea o dragoste de viaţă tot atît de posacă pe cît le era însăşi viaţa: pătrunzînd în mintea lor, cele mai de seamă evenimente îşi pierdeau însemnătatea pe potriva propriei lor micimi şi deveneau tot atît de insipide ca şi ei. Fiecare pereche mergea ducînd în braţe, trăgînd de mină sau lăsînd să alerge în faţă copii prin nimic mai încîmtători decît părinţii lor şi care nu promiteau să ajungă mai fericiţi decît ei, urmînd să dea viaţă altor copii la fel de mediocri în voioşie şi frumuseţe. Uneori se putea zări cîte o fată înaltă, frumoasă, a cărei trecere in-
sufla bărbaţilor tineri o generoasă dorinţă, iar bătrânilor regretul dulcii vieţi de odinioară.

în apropierea Şcolii militare, Evariste îi arătă Elodiei cîteva statui egiptene desenate de David după nişte modele romane din epoca lui Augu9t. Chiar atunci auziră un bătrîn parizian pudrat, strigînd:

— Mai că te-ai crede pe malul Nilului!

De trei zile de cînd Elodie niu-şi văzuse prietenul, la *Amorul pictor* se petrecuseră evenimente grave. Cetăţeanul Blaise fusese denunţat Comitetului siguranţei generale pentru fraudă în furniturile armatei. Noroc că negustorul de stampe era

cunoscut în secţia lui: Comitetul de supraveghere al secţiei Piques garantase pentru civismul său pe lîngă Comitetul siguranţei generale şi-l justificase pe de-a-ntregul.

După ce povesti cu emoţie evenimentul, Elodie adăugă:

— Acum ne-am liniştit, dar alarma a fost fierbinte. N-a lipsit mult ca tata să fie băgat la închisoare. Dacă primejdia ar fi durat cîteva ceasuri mai mult, aş fi venit să te caut, Evariste, pentru nişte demersuri în favoarea lui, pe lîngă influenţii dumitale prieteni.

Evariste nu răspunse. Elodie fu departe de a măsura adîncimea tăcerii lui.

Merseră, mînă în mînă, de-a lungul malurilor Senei. îşi mărturiseau tandreţea pe care o simţeau unul pentru celălalt în limbajul Juliei şi al lui Saint-Preux[1]: bunul Jean-Jacques le punea la îndemînă .mijloace potrivite spre a-şi zugrăvi şi împodobi dragostea.

Municipalitatea săvîrşise minunea de a face ca pentru o zi să domnească în oraşul înfometat abundenţa. în piaţa Invalizilor, chiar pe mal, fusese deschis un tîrg: în barăci, negustorii vindeau cîrnaţi, caltaboşi, tobă, jamboane împodobite cu ramuri de laur, plăcinte de Nanterre, turtă dulce, clătite, pîini de patru livre, limonadă şi vin. Mai erau şi alte gherete, unde se vindeau cîntece patriotice, cocarde, panglici tricolore, pungi, lănţişoare de alamă şi tot felul de podoabe ieftine. Oprindu-se la taraba unui umil bijutier, Evariste alese un inel de argint pe care se zărea în relief capul lui Marat, înfăşurat cu un fular. Şi i-1 trecu Elodiei în deget.

[1] **Eroi ai romanului** *Julie ou la Nouvelle Heloise (Julia sau Noua Eloiză)* **publicat de Jean-Jacques Rousseau în 1761.**

*

In aceeaşi seară, Gamelin se duse în strada Copacului uscat, la cetăţeana Rochemaure, care îl chemase într-o chestiune urgentă. O găsi în camera de culcare, întinsă pe un şezlong şi p urnind un neglijeu elegant.

în timp ce atitudinea oetăţenei exprima o voluptoasă moliciune, în jurul ei totul vorbea despre graţiile, capriciile şi talentele sale: o harfă lîngă clavecinul întredeschis; o chitară într-un fotoliu; un gherghef pe care era prinsă o bucată de satin; pe masă — o miniatură abia schiţată, hîrtii, cărţi; o bibliotecă în neorînduială, ca răvăşită de o mînă frumoasa şi la fel de avidă

de cunoaştere ca şi de simţire. Ea îi întinse mîna să i-o sărute şi-i spuse:

— Salut, cetăţene jurat!... Chiar astăzi, cel mai mare dintre fraţii Robespierre mi-a remis o scrisoare în care erai recomandat preşedintelui Herman, o scrisoare bine adusă din condei şi în care scria cam aşa: „Vi-1 recomand pe cetăţeanul Gamelin, merituos prin darurile şi patriotismul său. îmi fac o datorie din a vă anunţa un patriot cu principii şi cu o fermă conduită pe linia revoluţionară. Nu veţi pierde ocazia de a fi util unui republican ...“ Am dus într-un suflet scrisoarea asta preşedintelui Herman, care m-a primit cu o politeţe distinsă şi a semnat de îndată numirea dumitale. Care acum este fapt împlinit.

Gamelin, după un moment de tăcere:

— Cetăţeană, spuse el, cu toate că nu am nici măcar o bucată de pîine să-i dau mamei, jur pe onoarea mea că nu accept funcţia de jurat decît pentru a servi Republica şi pentru a o răzbuna împotriva tuturor duşmanilor ei.

Cetăţeana consideră mulţumirea prea rece şi complimentul prea sever. îl bănui pe Gamelin cam lipsit de maniere. Dar prea îndrăgea mult tinereţea ca să nu-i ierte puţină asprime. Gamelin era frumos: îi găsea deci un merit. „Poate fi şlefuit", gîndi ea. Şi îl invită la supeurile ei: primea în fiecare seară, după întoarcerea de la teatru.

— Veţi întîlni la mine oameni spirituali şi talentaţi: Elleviou[1], Talma[2], cetăţeanul Vigee, care plăsmuieşte versuri pe rime date eu o fermecătoare abilitate. Cetăţeanul Fran ţois[3] ne-a citit *Pamela,* acum aflată în repetiţie la Teatrul Naţiunii. Are un stil elegant şi pur, ca tot ceea ce iese de sub pana cetăţeanului Franyois. Piesa e pur şi simplu tulburătoare: ne-a stors lacrimi. Roiul Pamelei va fi jucat de tînăra Lange.

— Mă încred în opiniile dumneavoastră, cetâţeana, răspunse Gamelin. Dar Teatrul Naţiunii este prea puţin naţional. Şi e foarte supărător pentru cetăţeanul Franşois ca operele sale să fie montate pe scena murdărită de mizerabilele versuri ale lui Laya[4]: încă n-a fost uitat scandalul cu *Prietenul Legilor*. . .

— Pe Laya ţi-1 abandonez, cetăţene Gamelin: nu face parte dintre prietenii meii

Getăţeana nu-şi folosise cîtuşi de puţin din pură bunătate creditul pentru numirea lui Gamelin într-un post invidiat: în urma

ceior făcute pentru el, şi doar din întîmplare izbutise să le facă, socotea să şi-l ataşeze strâns, asigurîndu-şi totodată un sprijin în sinul unei justiţii cu care putea să aibă de a face de pe o zi pe alta pentru că, în sfârşit, trimitea multe scrisori în Franţa şi în străinătate, or o asemenea corespondenţă era pe atunci suspecta.

— Mergi des la teatru, cetăţene?

în aceeaşi clipă, dragonul Hanry, mai frumos decât Ba- thyl-le[5] prunc, intră în încăpere. îşi petrecuse pe sub centură două pistoale enorme.

Henry sărută mina frumoasei cetăţene, şi aceasta îi spuse:

— Iată-1 pe cetăţeanul Evarisite pentru care mi-am pe-

[1] Jean Elleviou (1769—1842), celebru cîntăreţ francez de operă.

[2] Francois-Joseph Talma (1763—1826), cel mai vestit actor tragic în epocă.

[3] Nicolas, conte Franjois de Neufchâteau (1750—1828), scriitor şi om politic francez, preşedinte al Adunării legislative. Refuză mandatul de deputat în Convenţie, scrie comedia-pamflet *Pamela sau Virtutea recompensata,* **pentru care este închis din septembrie 1793 pînă la 9 Termidor. în 1797 este ministru de interne, face parte din Directorat (1798—1799), apoi este ales preşedinte al Senatului (1804).**

[4] Jean-Louis Laya (1761—1833) autor dramatic, scrie, ca revoluţionar fervent în „Jean Calas" (1791), dar excesele iacobinilor îl fac să compună piesa jucată în 1791, *Prietenul poporului,* **interzisă de Comună.**

[5] Bathylle din Alexandria, sclav eliberat de Mecena, socotit cel mai de seamă pantomim al tuturor timpurilor. Aici comparaţia lui A. France vizează ironic cameleonismul caracterului dragonului.

trecut ziua ,1a Comitetul siguranţei generale şi care niu ştie deloc să-mi mulţumească. Dojeneşte-1.

— Ah, cetăţeană! strigă militarul, i-aţi văzut pe legislatorii noştri de la Tuileries. Dezolant .spectacol! Reprezentanţii unui popor liber ar trebui oare să se întrunească în şedinţă sub 1 ambriurile unui despot? Aceleaşi lustre odinioară aprinse deasupra comploturilor lui Capot şi a orgiilor Antoinettei, luminează acum .nopţile de veghe ale făuritorilor noştri de legi.

Aşa ceva face să se cutremure natura însăşi.

— Prietene, felicită-1 pe cetăţeanul Gamelin, spuse ea drept răspuns; e numit jurat la Tribunalul revoluţionar.

— Complimentele mele, cetăţene! făcu Henry. Sunt fericit să văd un om cu caracterul tău investit într-o asemenea funcţie. Dar, la drept vorbind, am puţină încredere în această justiţie metodică, creată de moderaţii din Convenţie, în această Nemesis[1] cumsecade pînă la slăbiciune care cocoloşeşte conspiratorii, îi cruţă pe trădători, abia îndrăzneşte să lovească în federailişti şi se teme să cheme austriaca în boxă. Nu, nu Tribunalul revoluţionar va salva Republica! Foarte vinovaţi aceia care, în situaţia noastră disperată de azi, au oprit avîntul justiţiei populare!

— Heniry, spuse cetăţeana Rochemaure, da-mi te rog flaconul acela...

*

Întorcîndu-se acasă, Gamelin îşi găsi mama făcînd o partidă de pichet cu bătrînul Brotteaux, la lumina unei luminări fumegînde. Cetăţeana tocmai anunţa fără să se jeneze „terţă la rege“.

Aflînd că fiul îi fusese făcut jurat, îl îmbrăţişă copleşită de bucurie, gîndindu-se că era şi pentru unul şi pentru celălalt o mare onoare şi că pe viitor vor putea mînca în fiecare zi.

— Mă simt fericită şi mîndră de-a fi mama unui jurat, spuse ea. Frumos lucru mai e dreptatea, şi cel mai trebuincios dintre toate: fără dreptate, cei slabi ar avea parte numai de ocară la fiecare pas. Şi am credinţă că vei judeca bine,

[1] Divinitate din mitologia greacă, slujitoare a ordinii şi echilibrului în univers, care cîntărea fericirea şi nefericirea oamenilor, faptele bune şi cele rele. Mai tîrziu devine personificarea răzbunării divine pentru fărădelegile muritorilor.

Evariste al meu: că din copilărie te ştiu drept şi înţelegător în toate. Nu puiteai să suferi nedreptatea şi te împotriveai din toate puterile samavolniciei. De nenorociţi ţi-era milă, şi asta-i cea mai frumoasă floare din buchetul unui judecător... Dar ia spune-mi, Evariste, cum vă îmbrăcaţi în tribunalul ăsta înalt?

Gamelin îi răspunse că judecătorii poartă o pălărie cu pene negre, dar că juraţii n-au nici un fel de uniformă şi se îmbracă în hainele lor obişnuite.

— Ar fi mai bine, replică cetăţeana, să poarte robă şi perucă: ar părea mai respectabili. Cu toate că de cele mai multe ori te îmbraci neglijent, tu eşti chipeş şi asta-ţi împodobeşte veşmîotui; dar cei mai mulţi dintre oameni au nevoie de vreo găteală ca să se-arate mai însemnaţi: ar fi mai bine ca juraţii să aibă robă şi perucă.

Cetăţeana auzise că funcţia de jurat la tribunal aducea un oarecare venit; nu se putu abţine să nu întrebe dacă se cîştiga cît să trăieşti onest, căci un jurat, spunea ea, trebuie să arate bine în lume.

Află ou mulţumire că juraţii primeau o indemnizaţie de optsprezece livre de şedinţă şi că mulţimea crimelor contra siguranţei statului îi obliga să delibereze foarte des.

Bătrînul Brotteaux adună cărţile, se ridică şi-i spuse lui Gamelin:

— Cetăţene, aţi fost investit cu o magistratură măreaţă şi de temut. Vă felicit că veţi duce lumina conştiinţei voastre unui tribunal mai sigur şi poate mai puţin supus greşelii decît oricare altul, pentru că el caută numai binele şi răul, dar deloc în ele însele şi în esenţa lor, ci numai în legătură cu interese tangibile şi cu sentimente manifeste. Va trebui să alegeţi între ură şi iubire, ceea ce se face spontan, nu între adevăr şi eroare, al căror discernămînt este imposibil bicisnicei minţi omeneşti. Judecind după impulsurile inimii voastre, nu riscaţi să vă înşelaţi, întrucît verdictul va fi bun cu condiţia să mulţumească pasiunile care vă sunt lege sacră. Dar, e tot atît de adevărat că dacă aş fi preşedintele vostru, aş face ca Bridoie[1] şi m-aş încredinţa sorţii zarurilor. In materie de justiţie, încă e cel mai sigur lucru.

[1] Personaj ridicol din *Pantagruel* de Rabelais, judecător care hotăra între împricinaţi dînd cu zarul.

IX

EVARISTE GAMELIN URMA SA-ŞI ÎNCEAPA exersarea funcţiei la 14 septembrie, cînd avea să fie reorganizat Tribunalul, împărţit de la acea dată în patru secţiuni cu cîte cincisprezece juraţi fiecare. închisorile erau tixite; acuzatorul public lucra optsprezece ore pe zi. înfrângerilor suferite de armate, răscoalelor din provincii, conspiraţiilor, comploturilor, trădărilor Convenţia le răspundea prin teroare. Zeilor le era sete.

întind demers al noului jurat fu să facă o vizită de mulţumire preşedintelui Herman, care îl fermeca prin blîndeţea limbajului

şi prin amabilitatea firii sale. Compatriot şi prieten cu Robespienre, ale cărui sentimente le împărtăşea, lăsa să i se întrevadă un suflet sensibil şi virtuos. Era cu totul pătruns de acele simţăminte omeneşti, prea multă vreme rămase străine inimii judecătorilor, şi care fac gloria eternă a unui Dupaty[1] sau Beccaria[2]. Se felicita pentru îmblînzirea moravurilor, care, în domeniul justiţiei, se manifestase prin suprimarea torturii şi a supliciilor ruşinoase sau crude. Se bucura văzînd pedeapsa cu moartea, odinioară folosită peste măsură şi servind încă pînă nu demult în reprimarea celor mai mici delicte, devenită acum mai rară şi rezervată marilor crime. în ceea ce îl priveşte, ca şi Robespierre, ar fi abolit-o cu dragă inimă în tot ceea ce nu atinge siguranţa publică. Dar era convins că ar fi trădat Statul nepedepsind ou moartea crimele săvîrşite împotriva suveranităţii naţionale.

Toţi colegii săi gîndeau la fel: vechea idee monarhică a

[1] Charles Mercier Dupaty (1746—1788) magistrat francez. Avocat general al parlamentului din Bordeaux, apără parlamentele în lupta acestora cu cancelarul Maupeou, fapt pentru care este închis între 1770—1778.

[2] Cesare de Beccaria (1738—1794) celebru economist şi jurist italian, reformator al dreptului penal feudal.

raţiunii de Stat inspira Tribunalul revoluţionar. Opt secole de putere absolută îi formase magistraţii, şi duşmanii libertăţii erau judecaţi tot potrivit principiilor dreptului divin.

Evariste Gameliin se prezentă în aceeaşi zi şi înaintea acuzatorului public, cetăţeanul Fouquier, care îl primi în cabinetul în care lucra împreună cu grefierul său. Era un bărbat robust, ou glas aspru, cu ochi de pisică, purtând pe faţa lată şi ciupită de vărsat, cu tenul plumburiu, semnele ravagiilor pe oare o existenţă sedentară şi închisă le cauzează oamenilor viguroşi, făcuţi pentru o viaţă în aer liber şi foarte activă. Dosarele se ridicau în juru-i precum zidurile unui cavou şi se vedea cît de colo că îndrăgeşte acea hîrţogărie cumplită care parea că vrea să-l înăbuşe. După cum vorbea, se arăta a fi un magistrat harnic, sîrguincios în împlinirea datoriei şi al cărui spirit nu depăşeşte cercul îndeletnicirilor. Răsuflarea încinsă îi duhnea de rachiul băut spre a se mai întări, şi care nu părea să-i urce pînă la creier, atât de lucid rămînea în spusele constant mediocre.

Trăia într-un mic apartament al Palatului împreună cu tînăra

lui soţie, care îi dăruise doi gemeni. Tânăra soţie, mătuşa Henriette şi Pelagie, servanta, alcătuiau întreaga lui casa. Faţă de aceste femei se arăta blînd şi bun. în sfârşit, era un om fără cusur în familie ca şi în -profesie, fără prea multe idei şi lipsit cu totul de imaginaţie.

Gamelin nu se putu reţine să nu remarce ou oarecare neplăcere cît de mult semănau magistraţii aceştia ai noii ordini, ca spirit şi ca metode, cu magistraţii vechiului regim. De fapt, şi erau: Herman funcţionase ca avocat general în Consiliul din Artois; Fouquier fusese procuror l,a Châtelet. îşi păstraseră felul de-a fi. Dar Evariste Gamelin era partizanul palingenezei revoluţionare.

Părăsind parchetul, el traversă galeria Palatului şi se opri dinaintea prăvăliilor care expuneau cu măiestrie tot felul de lucruri. La taraba eetăţanei Tenot răsfoi cîteva lucrări istorice, politice şi filosofice: *Lanţurile sclaviei; Eseu asupra despotismului; Crimele reginelor.* „Aşa mai zic şi eu! Bravo! Astea da,^scrieri republicane!", gândi el, şi o întrebă pe librăreasă dacă vinde multe din cărţile acelea. Ea clătină din cap:

— Nu trec decît cîntecele şi romanele.

Şi scoţînd dimtr-un sertar un,volumaş:

— Poftim, adăugă ea, ceva bun.

Evariste cili titlul: *Călugăriţa în cămaşă.*

în faţa dughenei vecine îl întîlni pe Philippe DesmahÎ9 care, superb şi tandru printre flacoanele de ape parfumate, pudrele şi săculeţii cetăţenei Saint-Jorre, asigura pe frumoasa neguţătoare că o iubeşte, promitea^ să-i facă portretul şi-i cerea să vină pe seară, pentru o discuţie de cîteva clipe in grădina Tuileries. Era frumos. Harul convingerii îi curgea de pe buze şi îi ţîşnea din priviri. Cetăţeana Saint-Jorre îl asculta în tăcere şi, gata să-l creadă, îşi plecă ochii.

*

Pentru ;a se familiariza cu teribila funcţie în care_ fusese Investit, noul jurat hotărî să asiste, strecurat în mulţime, Ia o şedinţă a Tribunalului. Urcă scara pe care o mulţime imensă se aşezase ca într-un amfiteatru şi pătrunse în fosta sală a Parlamentului Parisului. „

Oamenii se înghesuiau mai să-şi dea sufletul ca sa vadă judecarea unui oarecare general. Căci pe atunci, cum spunea bătrînul Brotteaux, „Convenţia, urmînd exemplul guvernului

Majestăţii Sale britanice, îi aducea în faţa judecăţii pe generalii învinşi în lipsa generalilor trădători, care, în ce-i priveşte, nu se lăsau în ruptul oapului judecaţi. Asta nu înseamnă cîtuşi de puţin, adăuga Brotteaux, că un general învins este neapărat şi criminal, căci neapărat trebuie să existe unul în fiecare bătălie. Dar nimic nu-i face mai inimoşi pe ceilalţi generali deeît condamnarea la moarte a unuia dintre ei..

Prin fotoliul acuzaţilor trecuseră deja cîţiva din acei militari uşuratici şi încăpăţînaţi, creiere de pasăre în ţeste de bou. Cel de-acum nu ştia mai multe deeît magistraţii care-1 interogau despre asediile şi bătăliile pe care le condusese: acuzarea şi apărarea se pierdeau în efective, obiective, muniţii, marşuri şi contramarşuri. Şi mulţimea cetăţenilor care urmăreau aceste dezbateri obscure şi interminabile vedea în spatele militarului tîmp patria expusă şi sfîşiată, dîndu-şi de o mie de ori sufletul; şi din priviri sau cu glas tare zorea juraţii, care stăteau tăcuţi în banca lor, să-şi abată ca o lovitură de măciucă verdictul asupra duşmanilor Republicii.

Evariste o simţea arzător: în nemernicul acela trebuiau loviţi doi înspăimîntători monştri care sfîşiau patria: rebe-liunea şi înfrângerile. Chiar că trebuia să mai stai pe gînduri dacă militarul acela era vinovat sau nu! Cînd Vendeea iar îşi înălţa capul, cînd Toulonul se preda duşmanului, cînd Armata Rinului dădea înapoi din faţa învingătorilor de la Maienţa, cînd Armata Nordului, retrasă în Tabăra lui Cezar, putea fi capturată dintr-o lovitură de imperialii, englezii şi olandezii stăpîni pe Valenciennes — ceea ce conta era ca generalii să fie învăţaţi să învingă sau să moară. Şi privindu-1 pe soldăţoiul acela neisprăvit şi îndobitocit, care în audienţă se pierdea printre hărţi aşa cum se pierduse şi acolo, în cîm- piile nordului, ca să nu strige odată cu publicul: „La Moarte!", Gamelin ieşi în fugă din sală.

*

în adunarea secţiei, noul jurat fu felicitat de preşedintele Olivier, care-1 puse să jure în faţa vechiului altar principal al Barnabiţilor, transformat în altar al patriei, că în numele sacru al umanităţii îşi va înăbuşi în suflet orice slăbiciune omenească.

Cu braţul ridicat, Gamelin luă ca martori ai jurămîntului său pe auguştii mani ai martirului libertăţii, Marat, al cărui bust fusese aşezat în faţa uneia din coloanele fostei biserici, vizavi de

bustul lui Le Peltier.

Răsunară cîteva aplauze, amestecate cu murmure. Adunarea era agitată. La intrarea în naos, un grup de membri ai secţiei, înarmaţi cu lănci, vociferau.

— E antirepublican, spuse preşedintele, să vii înarmat la o adunare de oameni liberi.

Şi ordonă ca puştile şi lăncile să fie depuse fără întîrziere în fosta sacristie.

Cocoşat, cu ochi scăpărători şi buzele răsfrînte, cetăţeanul Beauvisage din Comitetul de vigilenţă urcă în amvonul devenit tribună şi împodobit cu o bonetă roşie.

— Generalii ne trădează, zise el, şi predau duşmanului armatele noastre. Imperialii împing corpuri de cavalerie în jurul oraşelor Peronme şi Saint-Quentin, Toulon a fost dat pe mîna englezilor, care au debarcat acolo paisprezece mii de oameni. Duşmanii Republicii conspiră pînă şi în sînul Convenţiei. în capitală se urzesc nenumărate comploturi pentru eliberarea Austriei. în clipa în care vă vorbesc, circulă zvonul că fiul Capotului[1], evadat de la Temple, e dus în triumf la Saint- Cloud: se pune la cale să i se dea lui tronul tiranului. Scumpirea alimentelor şi devalorizarea asignatelor sunt efectul uneltirilor săvîrşite sub ochii noştri, în căminele noastre, de agenţii străinătăţii. în numele salvării publice, îl somez pe cetăţeanul jurat să fie neîndurător cu conspiratorii şi trădătorii.

în timp ce cobora de ila tribună, din adunare se ridicară strigăte: „Jos Tribunalul revoluţionar! Jos moderaţii!"

Gras şi rumen, urcă la tribună cetăţeanul Dupont, dulgher în piaţa Thionville, dornic, zicea el, să pună o întrebare cetăţeanului jurat. Şi îl întrebă pe Gamelin ce atitudine va lua în afacerea Brissotinilor şi a văduvei lui Capet.

Timid de felul lui, Evariste nu se pricepea deloc să vorbească în public. Dar indignarea îl inspira. Se ridică, palid, şi spuse ou glas sugrumat:

— Sunt magistrat. Nu răspund decît în faţa conştiinţei mele. Orice promisiune v-aş face ar fi împotriva datoriei mele. Sunt dator să vorbesc la Tribunal şi să tac pretutindeni aiurea. Nu vă mai cunosc. Sunt judecător: nu cunosc nici prieteni, nici duşmani.

Alcătuită din oameni de tot felul, nesigură şi şovăitoare ca toate adunările, adunarea încuviinţă. Dar cetăţeanul Dupont

reveni în atac: nu-i putea ierta lui Gamelin faptul că ocupa un loc la care el însuşi jinduise.

— înţeleg şi chiar aprob scrupulele cetăţeanului jurat. Se spune că e patriot: să vedem dacă îl lasă conştiinţa să facă parte dintr-un tribunal menit să nimicească duşmanii Republicii, dar hotărît să-i trateze cu mănuşi. Există complicităţi cărora un bun cetăţean trebuie să li se sustragă. Nu s-a adeverit oare că mai mulţi din juraţii acestui tribunal s-au lăsat corupţi de aurul acuzaţilor, şi că preşedintele Montane a recurs la un fals pentru a salva capul fetei Corday?

La aceste cuvinte, sala răsună de aplauze furtunoase. Ultimele răpăieli încă se mai înălţau spre bolţi, cînd la tribună urcă Fortune Trubert. Slăbise mult în ultimele luni. Pe faţa

[1] Este vorba de cel de al doilea fiu al lui Ludovic XVI şi al Mariei- Antoinette, născut în 1785, închis şi el la Temple în 10 august 1791, şi declarat de emigraţie, după executarea lui Ludovic în ianuarie 1793, rege al Franţei sub numele de Ludovic XVII. Bolnăvicios din fire, a murit în 1795.

palidă, pometii de un roşu bolnav îi înţepau pielea; avea pleoapele inflamate şi irişii sticloşi.

— Cetăţeni, spuse el cu o voce slabă, uşor gîfîindă, însă ciudat de pătrunzătoare; Tribunalul revoluţionar nu poate fi suspectat fără a suspecta în acelaşi timp Convenţia şi Comitetul salvării publice, care l-au alcătuit. Cetăţeanul Du- pomt ne-a alarmat arătîndu-ni-1 pe preşedintele Montane fal- sificînd procedura în favoarea unui vinovat. De ce n-a adăugat însă, spre împăcarea noastră, că la denunţul acuzatorului public Montane a fost destituit şi trimis la închisoare?.. . Oare nu se poate veghea asupra salvării publice fără a semăna peste tot suspiciunea? Oare nu mai există talente şi nici virtuţi în Convenţie? Robespierre, Couthon, Saint-Just nu sunt oameni cinstiţi? Sare în ochi că discursurile cele mai violente aparţin unor indivizi care n-au fost niciodată văzuţi lup tind pentru Republică! Şi nu trebuie să vorbească altfel dacă urmăresc s-o facă nesuferită. Cetăţeni, mai puţină gălăgie şi mai multă treabă! Cu tunul, nu cu ciorovăieli va fi salvată Franţa. Jumătate din pivniţele secţiei încă n-au fost cercetate pentru strângerea salpetrului. Mulţi cetăţeni încă mai deţin cantităţi considerabile de bronz. Reamintim bogaţilor că donaţiile patriotice reprezintă

pentru ei cea mai bună asigurare. Recomand generozităţii voastre pe fiicele şi soţiile soldaţilor noştri care se acoperă de glorie la frontieră şi pe Loara. Unul dintre ei, husarul Pommier (Augustin), odinioară ajutor de pivnicer în strada Ierusalimului, ducînd, luna trecută, pe data de 10, în faţa oraşului Conde caii la adăpat, a fost atacat de şase cavalerişti austrieci: ucise doi dintre ei şi-i luă prizonieri pe ceilalţi. Cer secţiei să dedare că Pommier (Augustin) şi-a făcut datoria.

Discursul fu aplaudat şi membrii secţiei se despărţiră în strigăte de „Trăiască Republica!".

Rămas singur în naos cu Trubert, Gamelin ri strânse mina:

— Mulţumesc. Cum o mai duci?

— Eu? Foarte bine, foarte bine! răspunse Trubert, scuipînd ou un icnet sînge în batistă. Republica are mulţi duşmani în afară şi înăuntru; şi secţia noastră, în ce-o priveşte, numără destui. Nu cu strigăte, ci cu fier şi legi se întemeiază imperiile . .. Bună seara, Gamelin: am de scris cîteva scrisori.

Şi cu batista la buze se îndreptă spre fosta sacristie.

Cu cocarda acum mai bine prinsă la bonetă, cetăţean a văduvă Gamelin căpătase de la o zi la alta o gravitate burgheză, o mîndrie republicană şi ţinuta demnă care se cuvine mamei unui cetăţean jurat. Respectul faţă de justiţie, în care fusese crescută, admiraţia pe care din copilărie i-o inspirau roba şi simara, teroarea religioasă pe care o încercase totdeauna zărindu-i pe oamenii aceia cărora însuşi Dumnezeu le ceda pe părnînt dreptul asupra vieţii şi morţii — toate aceste simţăminte o făceau să-şi vadă măreţ, venerabil şi sacru fiul, deşi pînă mai ieri îl socotea încă aproape copil. în simplitatea ei, concepea continuitatea justiţiei sub Republică întocmai cu tăria cu care legislatorii Convenţiei concepeau continuitatea Statului în schimbarea regimurilor, iar Tribunalul revoluţionar îi apărea bătrînei egal în maiestate tuturor vechilor jurisdicţii pe care învăţase să le onoreze cu un profund respect.

Cetăţeanul Brotteaux arăta tînărului magistrat un interes amestecat cu surprindere şi o stimă forţată. Ca şi cetăţeana văduvă Gamelin, aprecia continuitatea justiţiei în perindarea regimurilor; dar, spre deosebire de numita doamnă, dispreţuia cu egală putere tribunalele revoluţionare ca şi curţile vechiului regim. Neîndrăznind să-şi exprime deschis opiniile, si neputînd să se resemneze la tăcere, se avînta în paradoxuri din care

Gamelin înţelegea exact cît era de ajuns ca să-l bă- nuie lipsit de spirit civic.

— Augustul tribunal din care curînd veţi face parte, îi spuse el odată, a fost instituit de către senatul francez pentru salvarea Republicii; şi, fără îndoială, a fost virtuoasă ideea legislatorilor noştri de a da judecători duşmanilor lor. Le înţeleg generozitatea, dar nu cred că are valoare politică, îmi face impresia că le-ar fi fost mai la îndemînă să-î lovească din umbră pe cei mai neîmblînziţi adversari, iar pe ceilalţi să-i cîştige prin daruri sau promisiuni. Un tribunal loveşte cu înoetineală şi împarte mai puţin rău decît teamă: mai presus de toate, este pilduitor. Inconvenientul tribunalului dumneavoastră este că-i împacă între ei pe toţi aceia pe care-i îngrozeşte, şi că astfel face, dinar-o harababură de interese şi patimi contrarii, un mare partid capabil de o acţiune unitară şi puternică. Semănaţi teama: mai mult decît curajul, teama zămisleşte eroii; străduiţi-vă, cetăţene Gamelin, să nu
vedeţi într-o bună zi, întorcîndu-vi-se împotrivă minunile spaimei!

Gravorul Desmahis, în săptămîna aceea îndrăgostit de o fată de la Palais-Egalite, Flora, o brunetă cît toate zilele, găsi totuşi cinci minute pentru a-şi felicita prietenul şi pentru a-i spune că o asemenea numire onora în cel mai înalt grad artele frumoase.

Chiar şi Elodie, cu toate că în sinea ei detesta tot ceea ce ţinea de Revoluţie — şi socotea funcţiile publice drept cele mai periculoase rivale careri puteau disputa inima iubitului — pînă şi tandra Elodie se resimţea de ascendentul pe care-1 avea asupră-i un magistrat chemat să se pronunţe în treburi de o importanţă capitală. Dealtfel, numirea lui Evâri ste în funcţia de jurat produsese în jurul ei efecte fericite, de care sensibilitatea ei jubila: cetăţeanul Jean Blaise veni la atelierul din piaţa Thionville pentru a-1 îmbrăţişa pe jurat într-o revărsare de viguroasă afecţiune.

Asemeni tuturor contrarevoluţionarilor, nutrea o deosebită consideraţie pentru puterile Republicii şi, de cînd fusese denunţat pentru fraudă în furniturile armatei, Tribunalul revoluţionar îi inspira o teamă plină de respect. Prea se credea un personaj de suprafaţă şi prea era amestecat în atîtea afaceri ca să poată gu9ta o siguranţă perfectă: cetăţeanul Ga- melin i se părea un om care trebuie menajat. Pe sourt, Jean Blaise voia

să se arate bun cetăţean şi prieten al legii.

Bl îi întinse mîna pictorului magistrat, se arătă cordial şi patriot, sprijinitor al artelor şi al libertăţii. Generos, Gamelin strînse mîna întinsă din toată mima.

— Cetăţene Evariste Gamelin, spuse negustorul, fac apel la prietenia şi talentul vostru. Vă iau cu mine mîine pentru patruzeci şi opt de ore la ţară: acolo veţi desena şi vom mai sta de vorbă.

De cîteva ori pe an, negustorul de stampe făcea cîte o plimbare de două-trei zile în tovărăşia pictorilor care, după Indicaţiile lui, desenau peisaje şi ruine. Sesizînd cu abilitate cam ce anume putea să placă publicului, aducea din aceste turnee bucăţi care, odată terminate în atelier şi gravate inteligent, alcătuiau stampele în sanguină sau în culori din care trăgea profituri grase. De asemenea, după aceleaşi crochiuri punea să se execute frontispicii de porţi şi întregoluri, care se vindeau tot atît de mult si chiar mai bine decît lucrările decorative ale lui Hubent Robert[1].

De data aceasta voia să-l ducă şi pe cetăţeanul Gamelin pentru a schiţa construcţii decorative după natură, în asemenea măsură juratul îl crescuse în ochii săi pe pictor. Alţi doi artişti aveau să ia şi ei parte, gravorul DesmaJhis, bun desenator, şi obscurul Philippe Dubois, care lucra excelent în maniera lui Robert. Ca de obicei, cetăţeana Elodie şi prietena ei, cetăţeana Hasard, aveau să-i întovărăşească pe artişti. Ştiind să îmbine preocupările de afaceri cu grija pentru plăcerile sale, Jean Blaise o invitase de asemeni şi pe cetăţeana Thevenin, actriţă la Vaudeville, care trecea drept buna lui prietenă.

[1] Pictor şi decorator francez (1733—1808), specialist în peisaje şi subiecte cu motive arhitecturale.

X

ÎN ACEEAŞI SÎMBĂTĂ LA ŞAPTE DIMINEAŢA, în bicorn negru, jiletcă stacojie, pantaloni de piele, cizme galbene cu carâmbii răsfrânţi, cetăţeanul Jean Blaise bătu cu minerul cravaşei la uşa atelierului. Cetăţeana văduvă Gamelin tocmai stătea onest de vorbă cu cetăţeanul Brotteaux, în timp ce Evariste îşi înnoda în faţa unei bucăţele de oglindă cravata înaltă, albă.

— Călătorie plăcută, domnule Blaise! ură cetăţeana. Dar, pentru că vă duceţi să pictaţi peisaje, luaţi-1 şi pe domnul

Brotteaux care e pictor.

— Ei bine! spuse Jean Blaise, veniţi cu noi, cetăţene Brot- ţeaux!

După ce se asigură că n-ar fi cîtuşi de puţin inoportun, cum era sociabil din fire şi amator de distracţii, Brotteaux acceptă.

Cetăţeana Elodie urcase cele patru etaje pentru a o îmbrăţişa pe cetăţeana văduvă Gamelin, pe care o numea buna ei mamă. Era toată îmbrăcată în alb şi mirosea a levănţică.

O veche berlină pentru călătorii mai lungi, la jrare erau înhămaţi doi cai, aştepta la poartă cu burduful lăsat. Rose Thevenin se aşezase în fund, împreună cu Julienne Hasard. Elodie o făcu pe actriţă să se tragă spre dreapta, ea se aranja în stînga iar subţirica Julienne între ele două. Brotteaux se plasă în spate, vizavi de cetăţeana Thevenin; Philippe Du- bois, vizavi de cetăţeana Hasard; Evariste, vizavi de Elodie. în ce-1 priveşte pe Philippe Desmalhis, acesta îşi înălţa torsul atletic pe capră, în stînga vizitiului, pe care-1 năuci poves- tindu-i că într-o anume ţară din America în copaci cresc cîrnăciori şi caltaboşi.

Excelent călăreţ, cetăţeanul Blaise făcea drumul călare şi se avîntă în faţă spre a nu respira praful berlinei.

Pe măsură ce roţile înghiţeau în goană pavajul periferiei, călătorii îşi uitau grijile; şi la vederea cîmpurilor, a copaci- lor, a cerului, gîndurile lor deveniră voioase şi blajine, filodie îşi închipui că era măscuită pentru a creşte găini alături de Evariste, judecător de pace îotr-un sătuc de pe malul unui rîu, aproape de pădure. Ulmii de pe marginea drumului alergau înapoi la trecerea lor. La intrarea în sate, dulăi se năpusteau pieziş spre trăsură, lătrînd la picioarele cailor, în timp ce cîte un prepalicar mătăhălos, culcat de-a curmezişul drumului se urnea cu părere de rău; găinile se zburătăiau zăpăcite şi, ca să fugă, încercau să treacă drumul; în cîrd compact, gîştele se îndepărtau agale. Copii cu obrazul mînjit căsGau gura la trecerea echipajului. Dimineaţa era caldă, cerul limpede. Pămîmtul crăpat aştepta ploaia. în apropiere de Villejuif, coborîră. Pe cînd traversau burgul, Desmahis intră la o fructăreasă pentru a cumpăra nişte cireşe cu care voia să învioreze cetăţenele. Negustoarea era frumuşică: Des- mahis nu se mai întorcea. Philippe Dubois îl strigă cu porecla cu care i se adresau de obicei prietenii:

— Hei! Barbaroux! ... Barbaroux!

La auzul numelui blestemat[1], trecătorii ciuliră urechea şi feţe apărură pe la toate ferestrele. Iar cînd văzură că de la fructăreasă iese un bărbat tînăr şi chipeş, cu vesta deschisa, cu jaboul fluturînd pe pieptul atletic, purtînd pe umăr un coş de cireşe şi haina în, vîrful bastonului, luîndu-1 drept girondinul proscris, sanchiioţii din partea locului îi înhăţară cu nădejde, şi l-ar fi dus la municipalitate în ciuda protestelor lui indignate, dacă bătrînul Brotteaux, Gamelin şi cele trei tinere femei n-ar fi dat asigurări că acel cetăţean se numea Philippe Desmahis, gravor în daltă fină şi bun iacobin. Dar a mai fost nevoie ca suspectul să-şi arate certificatul de civism, pe care-1 avea la el; mare noroc, socotind cît era de neglijent cu propriile-i lucruri. La acest preţ scăpă din mîna sătenilor patrioţi, fără alte stricăciuni în afara unei manşete din dantelă care-i fusese smulsă; dar pierderea nu era prea grea. Primi chiar şi scuze din partea guarzilor naţionali care-1 strînseseră mai avan şi care plănuiau sa-1 ducă în triumf la primărie.

Liber în sfîrşit, înconjurat de cetăţenele Elodie, Rose şi Julienne, Desmahis îl fixă cu un zîmbet amar pe Philippe

[1] **Temut deputat girondin în Convenţie, Charles-Jean-Marie Barbaroux a fost proscris în 1793 şi decapitat la Bordeaux în 1794.**

Dubois, care nu-i plăcea şi pe care-1 bănuia de perfidie, şi dominîndu-1 cu uin cap îi aruncă:

— Dubois, dacă mă mai strigi odată Barbaroux, eu o să te 9tnig Brissot; ăsta e-un mărunţel îndesat şi ridicol, cu păr unsuros, pielea slinoasă şi mîimi lipicioase. Nimeni n-o să stea la îndoială că n-ai fi tu infamul Brissot, duşmanul poporului; şi republicanii, cuprinşi la vederea ta de oroare şi dezgust, te vor spînzura de cel mai apropiat felinar... Ai înţeles?

Cetăţeanul Blaise, care se întorcea de la adăpatul calului, dădu asigurări că aranjase afacerea, deşi tuturor le era clar că se aranjase şi fără el.

Urcară din nou în trăsură. Pe drum, Desmahis îl informă pe vizitiu că în acea câmpie de la Longjumeau căzuseră odinioară cîţiva locuitori din Lună, care prin formă şi culoare erau aidoma unor broaşte, numai că mult mai mari. Philippe Dubois şi Gamelin discutau despre artă. Dubois, elev al lui Regnauk, fusese la Roma. Văzuse acolo tapiseriile lui Rafael pe care le socotea mai presus de toate capodoperele. Admira coloritul lui

Correggio, inventivitatea lui Annibale Carrache[1] şi desenul lui Dominiquin[2], dar nu găsea nimic comparabil ca **9**til tablourilor lui Pompeio Bat toni[3]. îi vizitase la Roma pe domnul Menageot[4] şi pe doamna Lebrun[5], care se declaraseră amîndoi împotriva Revoluţiei; aşa că despre ei n-are rost să vorbească. în schimb, avea numai elogii pentru Agelica Kauff- mann°, care dovedea gust pur şi se pricepea la arta veche.

[1] **Pictor italian (1560—1609) care a decorat galeria Farnese.**

[2] **Domenico Zampieri, zis Dominiquin (1581—1641), pictor şi arhitect italian. A pictat frescele de la Saint-Louis-des-Franţais.**

[3] **Pictor italian (1708—1787), portretist, amor de tablouri cu subiect religios şi istoric. A militat contra decadenţei din arta italiană.**

[4] **Franţois-Guillaume Menageot (1744—1816), pictor francez, celebru în epocă (Marele premiu academic în 1766), autor al unor pînze alegorice cu subiect mitologic sau renascentist.**

[5] **Louise Elisabeth Vigee-Lebrun (1755—1842), portretistă şi peisagistă ajunsă celebră de la 20 de ani pentru portretele sale. Emigrînd în 1789, a fost primită cu aparte onoruri la Curţile din Roma, Viena, Petersburg, Londra.**

[6] **Angelika Kauffmann (1741—1807) pictoriţă elveţiană, prezentă mai cu seamă prin portrete în majoritatea muzeelor mari ale lumii.**

Gamelin deplînse că apogeului picturii franceze — atît de tardiv pentru că nu data decît de la Lesueur[1], Glaude[2] şi Poussin[3] şi corespundea decadenţei şcolilor italiană şi flamandă — îi urmase un atît de rapid şi profund declin. Cauzele acestei situaţii le vedea în strîns raport cu moravurile publice şi cu Academia, care constituia expresia lor. Dar din fericire Academia fusese suprimată şi, sub influenţa noilor principii, David şi şcoala sa creau o artă demnă de un popor liber. Dintre tinerii pictori, Gamelin îi aşeza fără invidie în primul rînd pe Hannequin şi Topino-Lebrun. Philippe Dubois îl prefera lui David pe maestrul său Regnault, şi în tînărul Gerard vedea speranţa picturii de mîine.

Elodie o complimentă pe cetăţeana Thevenin pentru toca de

catifea roşie şi pentru rochia ei albă. Iar actriţa îşi felicită tovarăşele de drum pentru toaletele lor şi le arătă mijlocul de a le face încă mai frumoase: părerea ei era că trebuiau împuţinate ornamentele.

— Niciodată nu putem fi destul de simplu îmbrăcate. Iată un adevăr pe care îl învăţăm la teatru, unde veşmântul trebuie să facă vizibile toate atitudinile. în asta stă întreaga lui frumuseţe, şi n-are nevoie de o alta.

— Cîtă dreptate ai, drăguţo, răspunse Elodie. Dar în toalete nimic nu-i mai costisitor ca simplitatea. Şi nu totdeauna folosim zorzoanele din lipsă de gust; uneori, numai din economie.

Dezbătură preocupate moda din toamnă, rochiile uni, taliile scurte.

— Atîtea femei se urîţesc supunîndu-se modei! spuse Rose Thevenin. Ar trebui ca fiecare să se îmbrace după cum îi cer formele.

— Nu sunt frumoase decît ţesăturile care înfăşoară trupul şi cad în falduri, îşi dădu cu părerea Gamelin. Tot ce a fost croit şi cusut arată groaznic.

[1] **Eustache Lesueur (1617—1655) pictor francez celebru în secolul 17 pentru compoziţiile sale cu subiect religios sau mitologic** *(Visul lui Poli- phile, Muzele* **etc.).**

[2] **Meşterul Claude, supranumit Cel Divin (1475—1537), celebru pictor francez de vitralii. Invitat de Bramante la Roma, pictează vitralii la Santa Maria del Popolo şi la Vatican.**

[3] **Nicolas Poussin (1594—1665) pictor clasic francez, autor al unor compoziţii radiind seninătate şi echilibru, ritm al culorii şi umbrelor. A pictat în special scene mitologice sau biblice.**

Aceste reflecţii, mai k lacul lor în:tr-o carte de Winckel- mano[1] decît în gura unui bărbat care se adresează unor pariziene, fură respinse cu dispreţul indiferenţei.

— Pentru iarnă, spuse Elodie, se poartă scurte în croi lapon, din ţesături păroase florentine şi siciliene din coamă de cal, şi redingote *â la Zulime,* cu talie rotundă, terminate cu jiletcă fără mâneci în croi turcesc.

— Biete simulacre pentru ascuns mizeria, spuse Thevenina. Se vînd de gata. Am o mică croitoreasă care lucrează ca un înger şi deloc soumpă: am să ţi-o trimit, dragă.

Şi cuvintele zburau, uşoare şi grăbite, desfăşurând, pipăind ţesături fine, florentină reiată, pekin uni, siciliana, mătase transparentă de Gaza, nankin.

Şi asoultîndu-le, bătrânul Brotteaux visa cu o voluptate melancolică la vălurile acestea de-o vară înfăşurînd forme fermecătoare care durează atît de puţini ani şi care veşnic renasc, asemeni florilor de cîmp. Iar privirea, rătăcindu-i între cele trei tinere femei şi albăstrelele şi macii din brazde, i se muia în lacrimi senine.

La Qrangis sosiră pe la nouă şi traseră la Hanul Glopo- tului, unde soţii Poitrine găzduiau şi drumeţi, şi cai. îndată ce-şi reîmprospătă toaleta, cetăţeanul Blaise oferi braţul cetă- ţenelor. După ce comandară prânzul, precedaţi de cutiile, cartoanele, şevaletele şi umbrelele lor purtate de un băietan pirpiriu din sat, o luară pe jos peste cîmp, către confluenţa nurilor Orge şi Yvette, loc încântător din care descoperi câmpia înverzită de la Longjumeau şi pe eare-1 mărginesc în zare Sena şi pădurile de la Sainte-Genevieve.

Jean Blaise, care conducea artista ceată, şi fostul financiar făceau schimb de anecdote burleşti, prin care se perindau de-a valma şi fără de măsură Verboquet cel Generos, colpor- toarea de Catherine Cuissot, domnişoarele Chaudron, vrăjitorul Galichet şi figuri mai recente din Cadet Roussalle[2] şi doamna Angot[3].

[1] **Johann Joachim Winckelmann (1717—1768), arheolog german, întîiul care a studiat ştiinţific şi sistematic caracteristicile monumentelor antice.**

[2] **Cîntec popular plăsmuit în armata de voluntari în 1792 şi al cărui eroi posedă întreit toate membrele.**

[3] **Tip anecdotic apărut în timpul Revoluţiei, ridiculizat un secol mai tîrziu în opereta lui Lecocq,** *Fiica doamnei Angot.*

Cuprins dintr-o dată de dragoste pentru natură zărindu-i pe secerători legînd snopii, Evariste îşi simţi ochii inundaţi de lacrimi; visuri de împăcare şi dragoste îi legănau inima. Des- mahis sufla în părul cetăţenelor fulgii sprinţari de păpădie. Avînd toate itrei gustul orăşenilor pentru buchete, ele culegeau de pe pajişti lumînăraîe albe, ale căror flori se strîng în spic în jurul tijei, campaniile înălţîndu-şi în etaje suspendate clopoţeii de un liliachiu cald, ramuri subţiratice de verbină mirositoare, ciorchini

de soc, mentă, rezedă, coada şoricelului — toată flora cîmpenească a verii pe sfîrşite. Şi pentru că Jean-Jacques adusese la modă botanica printre fetele de la oraş, tustrele cunoşteau mumele şi tîlcuriie de dragoste ale tuturor florilor. Cum corolele delicate, slăbite de secetă, i se scuturau în braţe căzîndu-i ca o ploaie la picioare, cetăţeana Elodie suspină:

— Se trec deja, bietele flori!

Cu toţii se puseră pe lucru, străduindu-se să redea natura , aşa cum o vedeau; dar fiecare o vedea în maniera unui maestru. în scurtă vrerne, Philippe Dubois încropi cu uşurinţă în genul lui Hubert Robert o fermă părăsită, cîţiva copaci doborîţi, un torent secat. Evariste Gamelin găsea pe malul lui Yvette peisaje din Poussin. Dinaintea unui porumbar, Philippe Desmahis lucra în maniera picarescă a lui Callot[1] şi a lui Duplessis. Bătrînul Brotteaux, care se străduia să prindă un aer flamand, desena cu luare-aminte o vacă. Elodie schiţă o colibă, iar prietena ei Julienme, care era fata unui negustor de culori, îi amesteca vopselele. Nişte copii, lipindu-se de fustele ei, priveau cum pictează. Ea îi îndepărta din lumină zicîndu-le musculiţe şi dîndu-le acadele. Iar cînd printre ei descoperea şi unii mai drăguţi, cetăţeana Thevenin le spăla faţa, îi săruta şi le aranja flori în păr. îi mîngîia cu blîndeţe melancolică pentru că nu avusese bucuria de a fi mamă, de asemenea pentru a se face încă mai frumoasă prin exprimarea unui sentiment duios şi totodată pentru a-şi exersa arta atitudinii şi a evoluţiei în grup.

Era singura care ou desena şi nu picta. Căuta să înveţe un rol şi, încă mai mult, să placă. Ţinîndu-şi carnetul în mînă,

[1] Jacques Callot (1592—1635) faimos pictor şi gravor francez, a influenţat considerabil arta gravurilor din sec. 17.

se deplasa de la unul la altul, plutire uşoară, încântătoare. „N-aire nici iten, nici trăsături plăcute, nici trup, nici voce" o bârfeau femeile, şi ea umplea spaţiul de mişcare, culori şi armonie. Puţin ofilită, atrăgătoare, plictisită, neobosită, ea umplea călătoria de farmec. Capricioasă şi totuşi necontenit veselă, susceptibilă, supărăcioasă şi ou toate acestea sociabilă, simplă, limbă usturătoare deşi pe cel mai politicos tx>n, înfumurată, modestă, naturală, falsă, delicioasă, dacă Rose Thevenin nu-şi prea aranjase afacerile, dacă nu ajunsese chiar zeiţă, de vină erau vremurile vitrege şi faptul că la Paris graţiile nu

mai' găseau nici tămâie, nici altare. Cetăţean a Blaise, care vorbind despre ea strâmba din nas şi-i spunea „soacră-mea", cînd o vedea nu putea să nu cedeze atîtor farmece.

La Feydeau se repeta *Călugăriţele Buneivestiri;* şi Rose era încântată că avea în piesă un rol plin de naturaleţe. Naturaleţea pe care ea o căuta, o urmărea, o găsea.

— Deci nu vom mai vedea *Pamela?* întrebă frumosul Desmahis.

Teatrul Naţiunii fusese închis, iar artiştii trimişi la Madelonnettes şi la Pelagie.

— Libertate-i asta? strigă Thevenina înălţînd cu indignare spre cer frumoşii ei ochi.

— Aotorii Teatrului Naţiunii, interveni Gamelin, sunt nişte aristocraţi, iar piesa cetăţeanului Francois ţintea să facă regretate privilegiile nobilimii.

— Domniilor, făcu Thevenina, nu ştiţi să-i ascultaţi decît pe cei care vă flatează? ...

Către amiază, fiecare simţindu-se mort de foame, mica trupă se întoarse la han.

Păşind alături de Elodie, Evariste îi reamintea zâmbind de primele lor întîlniri:

— Două păsărele căzuseră, de sub acoperişul unde îşi aveau cuibul, pe pervazul ferestrei dumitale. Le dădeai în cioculeţ hrană mestecată gata; una trăi şi îşi luă zborul. Cealaltă muri în cuibul de vată pe care i-1 încropiseşi. „Era cea la care ţineam mai mult", mi-ai spus. în ziua aceea, Elodie, purtai o panglică roşie în păr.

Puţin în urma celorlalţi, Brotteaux şi Philippe Dubois discutau despre Roma, unde fuseseră amândoi, primul în *'72,* celălalt pe vremea ultimelor zile ale Academiei. Voiajul îi amintea încă bătrînului Brotteaux de prinţesa Mo n drago ne, pe care ar fi făcut-o să-i asculte suspinele de n-ar fi fost contele Altieri, care n-o părăsea mai mult decît propria ei umbră. Philippe Dubois nu omise să spună că fusese rugat să cineze la cardinalul de Bernis şi că acesta era cea mai prevenitoare gazdă din lume.

— L-am cunoscut, zise Brotteaux, şi aş putea spune fără să mă laud că m-am numărat o vreme printre apropiaţii săi: îi plăcea să frecventeze mediile cele mai dubioase. Era un om încîntător şi, cu toate că meseria îl obliga să îndruge verzi şi

uscate, avea pînă şi în degetul mic mai multă sănătoasă filosofic decît afli în capul tuturor iacobinilor voştri, care vor să ne facă virtuoşi cu orice preţ şi ne vîră pe gît fideismul. Fără îndoială, îmi plac mult mai mult simplii noştri teofagi, care habar n-au nici ce spun nici ce fac, decît aceşti furioşi mîzgălitori de legi, care se-apucă să ne ghilotineze pentru a ne face şi virtuoşi, şi înţelepţi, şi adulatori ai Fiinţei supreme care i-a plăsmuit după chipul şi asemănarea sa. Odinioară, în capela de ,1a Ilettes puneam să slujească^ liturghia un biet drac de popă care, după ce trăgea la măsea, spunea: „Ce să-i mai hulim pe păcătoşi: parcă noi trăim altfel, preoţi nemernici ce suntem!" Recunoaşteţi, domnule, că fomăitorul acela de „Domnului să ne rugăm" avea principii sănătoase în privinţa stilului de guvernămînt. Ar trebui să revină la ele, guvernîndu-se oamenii aşa cum sunt, nu cum ar vrea cineva să fie.

Thevenina se apropie de băitrînul Brotteaux. Ştia că omul acesta dusese altădată o viaţă pe picior mare, şi imaginaţia ei împodobea în amintirea strălucirii sărăcia de acum a fostului financiar, socotind-o mai puţin umilitoare pentru că era generală şi cauzată de ruinarea publică. Contempla în el, curioasă şi nu lipsită de respect, rămăşiţele unuia din acei Cresus darnici pe care îi ridicau în slăvi oftînd colegele ei, actriţele mai în vîrstă.

— Domnule Brotteaux, i se adresă ea, se spune că odinioară, îotr-un parc încîntător, vă strecuraţi în nopţile cu lună prin boschetele de mirt cu aotriţe şi dansatoare, în sunetul îndepărtat al flautelor şi violinelor... Ah! Erau mult mai frumoase zeiţele dumneavoastră de la Operă şi de la Comedia Franceză, decît noi, bietele actriţe naţionale, nu-i aşa?

— Nu credeţi asta, domnişoară, răspunse Brotteaux, şi aflaţi că dacă aş fi îmîlnit pe-atunci una care să vă semene, ea s-ar fi plimbat singură, suverană şi fără rivală, bineînţeles numai să-i fi făcut plăcere, prin parcul despre care aţi avut amabilitatea să vă faceţi o idee atît de măgulitoare .

Hanul Clopotului avea o înfăţişare rustică. O creangă de pomişor ghimpos atîrna deasupra porţii celei mari, dînd îotr-o curte mereu umedă, prin care scurmau găinile. în fundul curţii se înălţa clădirea, compusă dintr-un parter şi un etaj, cu acoperiş ţuguiat din ţigle înverzite de muşchi, şi ale cărei ziduri dispăreau sub o străveche perdea de trandafiri agăţători, încărcată de flori. în dreapta, nişte furci îşi arătau vîrfurile de

dincolo de zidul scund al grădinii. Pe 9tînga se afla grajdul, ou o iesle în afară şi podul aranjat ca hulubar. O scară sta rezemată de perete. Tot în partea stingă, intr-un şopron tixit de unelte agricole şi cioate de foc, din înaltul unei cabriolete hodorogite un cocoş alb îşi supraveghea găinile. Curtea era închisă în acea parte de un şir de staule în faţa căror se ridica, asemeni unei falnice coline, un morman de bălegar pe care, la acel ceas, tocmai îl întorcea ou furca o fată mai mult largă decît înaltă, cu părul de culoarea palului. Mustul gunoiului îi spăla picioarele goale, umplîndu-i saboţii din care, la intervale, se ridicau călcîiele galbene ca şofranul. Fusta găurită îi descoperea jegul de pe pulpele imense şi scurte, în timp ce Philippe Desmahis o privea, surprins şi amuzat de bizarul joc al naturii care clădise fata mai mult în lăţime, hangiul o strigă:

— Hei! Buturugo! Ia du-te după apă!

întorcîndu-se, ea arătă o faţă stacojie şi o gură largă din care lipsea un dinte cit o lopăţică. Fără-ndoială, numai un corn de taur putuse face o breşă în masiva ei dantură. Cu furca pe umăr, rîdea. Aidoma unor coapse, braţele ei cu perniţe răsfrânte de grăsime luceau în soare.

Masa era întinsă în sala scundă, unde puii se rumeneau sub hornul căminului, împodobit cu flinte vechi. Lungă de mai bine de douăzeci de picioare, spoită cu var, sala nu era luminată decît de geamurile verzui ale uşii şi de o singură fereastră, încadrată de trandafiri, lingă care torcea bătrîna casei. Purta o scufie şi un guler din dantelă de pe timpul regenţei. Strângea furca în manile pătate de pămînt, cu degetele noduroase. Muşte i se lăsau pe marginea pleoapelor, şi ea nu le alunga. "Pe cînd era copilă şi maică-sa o ţinea în braţe îl văzuse pe Ludovic XIV trecînd cu caleaşca.

Se împlineau şeizeci de ani bătuţi pe muchie de la călătoria pe care o făcuse la Paris. Cu o voce slabă, dotată, povesti celor trei tinere femei care stăteau în picioare dinaimte-i că văzuse Primăria, palatul Tuileries şi la Samaritaine, că, pe cînd traversa Pont-Royal, un vapor încărcat cu mere pentru piaţa Maiil crăpase, că merele se risipiseră pe apă la vale şi că tot rîul se făcuse de purpură.

Aflase că în vremea din urmă se petrecuseră multe schimbări şi mai ales auzise de zînzania dintre popii care jură în fel şi chip şi ceilalţi, care nu jură deloc. Ştia de asemenea c-au fost

războaie, vremuri de foamete, că se arătaseră serriine cereşti. Că regele ar fi mort, nu credea. Fusese, zicea ea. ajutat să fugă printr-o subterană şi în locul lui se dase călăului un om de rînd.

Intr-un coş de nuiele aşezat la picioarele bătrînei, ultimului născut în familia Poitrine, lui Jeannot, îi ieşeau dinţii. Actriţa ridică leagănul de răchită şi zîmbi copilului care gemu slab, sfîrşit de fierbinţeală şi convulsii. Trebuie că era bolnav nu glumă de vreme ce fusese chemat doctorul, cetăţeanul Pelleport, care, e drept, ca deputat supleant al Convenţiei, nu pretindea plată pentru vizite.

Crescută de tatăl ei, actorul, cetăţeana Thevenin se simţea peste tot ca acasă; nemulţumită de felul în care Buturuga spălase vesela, se apucă să şteargă farfuriile, cupele şi furculiţele. Pe cînd cetăţeana Poitrine urmărea cum dă în clocot supa din care gusta în răstimpuri ca bună hangiţă ce era, Elodie tăia în felii o pîine de patru livre, încă încinsă de căldura cuptorului. Văzînd-o trebăluind, Gamelin îi spuse:

— Am citit acum cîteva zile o carte scrisă de un tînăr neamţ căruia i-am uitat numele, şi foarte bine tradusă în franţuzeşte. Era acolo vorba de o fată încîntătoare, pe nume Charlotte, care ca şi dumneata, Elodie, tăia pîinea felii şi care, tot ca şi dumneata, o făcea atît de frumos şi cu atîta graţie, încît, văzînd-o, tînărul Werther se îndrăgosti de ea.

— Şi totul se termină printr-o căsătorie? întrebă Elodie.

— Nu, răspunse Evariste, totul se termină prim năprasnica moarte a lui Werthor[1].

Prânziră hine, căci erau rupţi de foame; dar bucatele erau mediocre. Jean Blaise se plînse: era pretenţios la mîncare şi îşi făcuse dim a mînca bine un principiu de viaţă; fără îndoială, tocmai sărăcia generală îl îndemna să-şi ridice gur- manditatea la rang de sistem. în toate căminele, Revoluţia deşertase oalele. Cetăţenii de rînd n-aveau nimic de pus în gură. Descurcăreţii care, asemenea lui Jeam Blaise, cîştigau sume grase din mizeria publică, se duceau la cîte un restaurator unde îşi _ dovedeau subţirimea de spirit ghiftuindu-se. Cît despre Bro’tteaux, care în anul II al Libertăţii trăia din castane şi coji de prime, îşi aducea aminte cum cinase cândva la Grimod de la Reyniere, cel de la intrarea în Champs- Eîysees. Dornic să-şi merite faima de obraz subţire, în faţa verzei cu slănină a hangiţei Poitrine, Brotteaux abundă în reţete Savante de bucătărie şi în alese precepte

gastronomice. Şi cum Gamelin declară că un republican dispreţuieşte desfătările mesei, bătrânul financiar, amator de antichităţi, îi dădu tânărului spartan adevărata reţetă de preparare a ciorbei negre.

După prânz, neuitînd că se aflau acolo pentru treburi serioase, Jean Blaise îşi îndemnă academia rustică să facă schiţe şi crochiuri ale hanului, pe care-1 socotea destul de romantic în dărăpănarea lui. Pe cînd Philippe Desmahis şi Philippe Duboiis desenau grajdurile, Buturuga veni să dea de mâncare la porci. Cetăţeanul Pelleport, ofiţer al sănătăţii, care tocmai ieşea din sala de jos unde îl îngrijise pe Poitrine cel mic, se apropie de artişti şi,după ce îi complimentă pentru talentul lor care onora întreaga naţiune, o arătă pe Buturugă în mijlocul godacilor:

— Uitaţi-vă la această creatură, spuse el, nu e o fată, cum aţi putea crede: sunt două. înţelegeţi ceea ce am spus literalmente. Surprins de enormul volum al schelăriei ei osoase, am examinat-o şi mi-am dat seama că are majoritatea oaselor în dublu exemplar: în fiecare coapsă, două femure lipite unul de celălalt; în fiecare umăr, două humerusuri. De asemenea,

[1] Este vorba de romanul epistolar sentimental *Suferinţele tînărului Werther,* **scris de Johann Wolfgang Goethe (1749—1832), şi reprezentativ pentru preromantismul european.**

posedă două rînduri de muşchi. Cred că e vorba de două gemene, strîns lipite, sau, încă mai precis, topite împreună. Cazul este interesant. L-am semnalat domnului Saint-Hilaire, care mi-a mulţumit. Aveţi în faţa dumneavoastră un monstru, cetăţeni. Oamenii din partea locului îi spun „Buturugă". Ar trebui să-i spună „Buturugi", căci sunt două. Natura are ciudăţeniile ei... Bună seara, cetăţeni pictori! Vom avea furtună la noapte ...

După ce servi cina la lumina luminărilor, academia Blaise ieşi în curte, unde, împreună cu unul din feciorii şi una din fiicele Poitrine, făcu o partidă de baba-oarba; tinerele femei şi tinerii bărbaţi puseră în joacă o însufleţire pe care vîrsta lor o explică îndestul pentru a nu mai cerceta dacă violenţa şi nesiguranţa timpurilor nu-i aţâţau înflăcărarea. Cînd noaptea se lăsă de-a binelea, Jean Blaise propuse să se treacă în sala de jos, pentru jocuri de societate. filodie ceru „vânătoarea de inimi", care fu acceptată de toată lumea. După indicaţiile tinerei fete, Phiiippe Desmahis schiţă cu creta pe uşi, mobile şi pereţi, şapte inimi,

adică una mai puţin decît numărul jucătorilor, căci şi bătrânul Brotteaux anunţă îndatoritor că participă. Se dansă în cerc „Ţi-e rîndul, ia aminte", şi la semnalul Elodiei fiecare alergă să pună mîna pe cîte o inimă. Distrat şi neîndemânatic, Gamelin le află pe toate ocupate: dădu un gaj — cuţitaşul cumpărat cu şase soli la bîloiul din Saint-Germain, şi cu care tăiase pâinea pentru tânăra mamă lihnită de foame. Apoi reluară totul de la capăt şi, rând pe rînd, Blaise, Elodie, Brotteaux, Thevemina nu găsiră inimi libere şi fiecare îşi lăsă gajul: un inel, o pungă, o cărţulie legată în marochin, o brăţară. Apoi gajurile fură trase la sorţi pe genunchii Elodiei şi, ca să şi-l răscumpere pe al său, fiecare trebui să-şi arate darurile de societate, cîntînd o melodie sau spunând versuri. Brotteaux recită discursul patronului Franţei, din primul cînt din *la Pucelle*[1]*:*

Denis mi-e numele, de meserie-s sfînt,
Şi Galia mi-e draga . . .

[1] **Este vorba de epopeea satirică** *La Pucelle d'Orleans,* **apărută la 1771, în care cu vervă usturătoare Voltaire despoaie de caracterul ei superstiţios şi mistic legenda Jeannei d'Arc.**

Cu toate că nu cunoştea cine ştie" cîtă literatura, cetăţeanul Blaise dădu fără să stea pe gînduri replica lui Richemond:

Domnule Sfînt, nu merita, vezi bine,
Să părăseşti moşia din cerime . . .

Pe atunci, toată lumea citea şi recitea în delicii capodopera acelui Ariosto francez; pînă şi pe cei mai gravi bărbaţi îi făceau să surîdă scenele de iubire dintre Jeanne şi Dunois, aventurile prin care treceau Agnes şi Monrose, păţaniile măgarului înaripat. Toţi oamenii cultivaţi ştiau pe dinafară cele mai frumoase pasaje ale acestui distractiv şi filosofic poem. Pînă şi Evariste Game,lin, cît era el de sobru, luîndu-şi din poala Elodiei briceagul de şase soli, recită cu dragă inimă intrarea lui Grisbourdon în infern. Cetăţeana Thevenin cîntă fără acompaniament romanţa Ninei: *Cînd iubitul s-o întoarce.* Pe aria *Faridondainei,* Desmahis cîntă şi el:

C-ar fi porcul sfîntu-Anton Unii socotiră Şi punîndu-i capişon
Stareţ miruiră.
Chestie doar de fason . . .

Şi totuşi, Desmahis era îngrijorat. La acea oră era îndrăgostit-lulea de cele trei femei cu care juca „Zălogul atins", şi pe

toate trei le ţintuia cu priviri mistuitoare şi galeşe. O iubea pe Thevenima pentru graţia, pentru arta ei savantă, pentru înmlădiarile, ocheadele şi glasul care-i mergea la inimă; o iubea pe Elodie, simţind-o bine înzestrată de natură, dornică şi darnică; pe Julienme Hasard o iubea în ciuda părului decolorat, a genelor albe, a pistruilor şi a corsajului slăbănog, pentru că, asemeni acelui Dunois de care vorbeşte Voltaire în *La Pucelle,* în generozitatea lui, Desmahis era oricînd gata să dea pînă şi celei mai puţin frumoase o dovadă de dragoste, cu aitît mai mult cu cît Julienne îi părea pentru moment cea mai disponibilă şi, pornind de aici, cea mai accesibilă. Lipsit cu totul de vanitate, nu era niciodată sigur că place cuiva; după cum era încă mai puţin convins că n-ar place. Aşa se face că se oferea la întîmplare. Profitînd de fericitele ocazii prilejuite de „Zălogul atins", strecură cîteva cuvinte tandre
Theveninei, care nu se simţi ofensata, dar nici nu putu răspunde sub privirea geloasă a cetăţeanului Jean Blaise. încă mai drăgăstos îi vorbi cetăţenei Elodie pe care o ştia angajată cu Gamelin, dar Desmahis nu era atît de pretenţios încît să pretindă ca inima cuiva să se dedice doar lui. filodie nu-1 putea iubi; dar îl găsea frumos, şi nu izbuti să i-o ascundă cu totul. în sfîrşit, el murmură cele mai insistente mărturisiri la urechea cetăţenei Hasard: ea îi răspunse printr-un aer de stupefacţie, care putea să exprime o supunere fără margini, tot atît de bine ca şi o indiferenţă posacă. Şi Desmahis ou crezu cîtuşi de puţin că era nepăsătoare.

Hanul nu avea decît două camere de culcare, amîndouă la etaj şi pe acelaşi palier. Cea din stînga, mai arătoasă, era tapetată cu hârtie înflorată şi împodobită cu o oglindă mare cît palma, a cărei ramă aurită făcea faţă ofensei muştelor încă de pe timpul copilăriei lui Ludovic XV. Aici, sub un polog de stambă ,atî,mînd pe o ramă de lemn, se înălţau două paturi împodobite cu perini de puf, plăpumi şi cuverturi căptuşite. Camera aceasta era rezervată celor trei cetăţene.

Cînd veni ora de culcare, Desmahis şi cetăţeana Hasard, fiecare cu cîte o luminare în mînă, îşi urară pe palier noapte bună. îndrăgostitul gravor strecură în mîna fiicei negustorului de culori un bilet în care o ruga ca, după ce va fi adormit toată lumea, să vină la el, în podul aflat deasupra camerei cetăţeneîor.

Prevăzător şi înţelept, cercetase împrejurimile încă din timpul zilei şi descoperise podul cu pricina, plin de grămezi de ceapă, de fructe care se uscau pe sub cuiburi de viespi, de cutii şi oufere vechi. Zărise acolo chiar şi un hodorogit pat de campanie şchiop, după cîte i se păru — nefolosit, şi o saltea de paie desfundată, din care săreau pureci.

în faţa camerei cetăţeneîor se afla o altă încăpere cu trei paturi, destul de strimtă, în care urmau să se culce, după cum le era voia, cetăţenii călători. însă Brotteaux, ca un sibarit ce era, plecase în hambar să se oulce în fîn. Cît despre Jean Blaise, acesta dispăruse. Bubois şi Gamelin adormiră îndată. Desmahis se întinse în pat; dar cînd asemeni unei ape stătătoare liniştea nopţii cuprinse clădirea, gravorul se ridică şi urcă scara de lemn care începu să trosnească sub tălpile lui goale. Uşa de la pod era întredeschisă. Printr-însa ieşea o căldură înăbuşitoare şi mirosuri acre de fructe putrede. Pe patul de campanie dormea Buturuga, cu gura căscată, cămaşa sumeasă şi picioarele depărtate. Era uriaşă. Traversând lucarna, o rază de lună îi scălda în azur şi argint pielea, care, printre solzii de jeg şi petele mustului de bălegar, strălucea de tinereţe şi frăgezime. Desmahis se năpusti asupră-i; trezindu-se cu o tresărire, ea se înspăimântă şi scoase un ţipăt; dar de îndată ce înţelese despre ce era vorba se linişti, nu arătă nici surprindere, nici nemulţumire, şi se prefăcu încă pe jumătate cufundată intr-un somn care, răpindu-i priceperea lucrurilor îi îngăduia totuşi o anume simţire ...

Desmahis se întoarse în cameră unde dormi un somn liniştit şi adânc, pîină la ziuă.

în după-amiaza următoare, după încă o zi de lucru, academia plimbăreaţă luă drumul Parisului. Cînd Jean Blaise îşi plăti gazda în asignate, cetăţeanul Poitrine se plânse că nu mai vede altceva decît „bani pătraţi", şi promise să aprindă o luminare de-a-ntîia pentru tipul ăla Cumsecade care-o să fie-n stare s-aducă iar la lumină gălbiorii.

Oferi flori cetăţenelor. Căţărîndu-se din ordinul lui pe o scară, în saboţi, cu fusta suflecată dîndu-i la iveală pulpele murdare şi pietroase, Buturuga tăia neobosită braţe de flori din trandafirii agăţători care acopereau peretele. Din mâinile ei late, trandafirii cădeau ca o ploaie, în torente, în avalanşă spre poalele întinse de Elodie, Julienne şi Rose. Berlina se umplu de atâtea flori. Cînd

pe înnoptate ajunseră acasă, fiecare luă trandafiri cu braţul, iar somnul şi deşteptarea fură numai mireasmă.

XI

ÎN DIMINEAŢA DE 7 SEPTEMBRIE,_ ducîndu-se la juratul Gamelin a cărui simpatie voia să o cîştige pentru un anume suspect dintre cunoştinţele ei, cctăţeana Rochemaure se îmtîlni pe palier cu fostul Brotteaux des Ilettes, pe care îl iubise în fericitele zile de odinioară. Brotteaux tocmai ducea douăsprezece duzini de paiaţe, lucrate în stilul lui, la negustorul de jucării din strada Legii. Şi ca să le ducă mai uşor, le legase în vîrful unei prăjini, aşa cum fac negustorii ambulanţi. Se purta curtenitor cu toate femeile, chiar şi cu acelea care, datorită unei îndelungate obişnuinţe, îşi pierduseră pentru el atracţia, cum trebuia să fie şi cazul doamnei de Rochemaure — de nu cumva, condimentată de trădare, absenţă, infidelitate şi uşoara rotunjire a formelor, o găsea acum apetisantă. în tot cazul, o primi pe palierul sordid, cu dalele desprinse, ca altădată pe treptele peronului de la Ilettes şi o rugă să-i facă onoarea de a-i vizita podul. Ea urcă destul de vioi scara şi se pomeni sub nişte căpriori ai căror grinzi înclinate susţineau acoperişul de ţigle străpuns de o lucarnă. N-ai fi putut sta drept în picioare. Ea se aşează pe singurul scaun aflat în acel bîrîog şi, după ce îşi plimbă o clipă privirea peste ţiglele desperecheate, întrebă surprinsă şi întristată:

— Chiar aici locuieşti, Maurice? N-ai de ce să te temi de vreo vizită inoportună. Trebuie să fii pisică sau diavol ca să dai de tine aici.

— E cam strimt locul, răspunse fostul des Ilettes. Şi nu-ţi ascund că uneori îmi plouă în pat. Dar e un neajuns lipsit de importanţă. în nopţile senine zăresc Luna, simbol şi martor al iubirilor omeneşti. Căci Luna, doamnă, a fost dintotdea- una invocată de îndrăgostiţi, şi forma-i plină, rotundă şi pală, aminteşte amantului de obiectul dorinţei lui.

— înţeleg, spuse cetăţean-a.

- Cînd le vine vremea, pisicile fac un tărăboi de toată frumuseţea pe streaşină de-alături. Dar trebuie să ierţi dragostei că miaună şi face legăminte pe acoperişuri, de vreme ce umple de frămîntări şi crime viaţa oamenilor.

Amîndoi aveau înţelepciunea să se trateze ca nişte bunî prieteni care nu se părăsiseră decît cu o seară în urmă, pentru a se duce la culcare; şi deşi se înstrăinaseră ou totul unul de celălat, se întreţineau prietenos şi cu familiaritate.

Cu toate acestea, doamna de Rochemaure părea vizibil îngrijorată. Dovedindu-se multă vreme pentru ea binevoitoare şi fructuoasă, Revoluţia îi aducea acum griji şi nelinişte; supeurile ei deveneau mai puţin strălucite şi mai puţin vesele. Sunetele harfei nu mai destindeau frunţile întunecate. Mesele de joc erau văduvite de jucătorii cei mai bogaţi. Cîţiva dintre apropiaţii ei, ajunşi acum suspecţi, se ascundeau; prietenul ei, financiarul Morhardt, era arestat, şi pentru el venise -să intervină pe lîngă juratul Gamelin. Ea însăşi era suspectă. Guarzii naţionali îi făcuseră percheziţie acasă, răsturnînd sertarele comodelor, desprinzînd lamele parchetului, înfigîndu-şi baionetele în saltele. N-au găsit nimic, i-au prezentat scuze şi i-au băut vinul. însă trecuseră foarte aproape de corespondenţa ei cu un emigrat, domnul d'Expilly. Cîţiva prieteni pe care-i avea printre iacobini o avertizaseră că frumosul Henry, favoritul ei june, devenea compromiţător prin violenţele lui, prea sfruntate pentru a trece drept sincere.

Cu coatele pe genunchi şi faţa în palme, îngîndurată, se adresă vechiului ei prieten aşezat pe salteaua de paie:

— Ce crezi despre toate astea, Maurice?

— Cred că oamenii aceştia oferă unui filosof şi unui amator de spectacole un bogat material pentru reflecţii şi distracţie, dar că ar fi mult mai bine pentru dumneata, scumpă prietenă, să te afli dincolo de hotarul Franţei.

— Maurice, unde o să ajungem?

— Tot aşa mă întrebai, Louise, într-o zi pe malul Oierului, în drum spre Ilettes, cînd calul de la trăsura noastră, prinzînd zăbala cu dinţii, ne tîra într-un galop nebun. Curioase mai sunt femeile! Şi astăzi încă vrei să ştii tot încotro mergem. întreabă-le pe nişte ghicitoare în cărţi! Eu nu sunt prezicător, scumpa mea! Iar filosofia, chiar cea mai sănătoasă, e de slab ajutor în cunoaşterea viitorului. Se va sfîrşi şi cu lucrurile astea, căci totul are un capăt. Se pot întrevedea diferite ieşiri. Victoria coaliţiei şi intrarea aliaţilor în Paris. Nu sunt departe; totuşi, mă îndoiesc că vor ajunge. Soldaţii Republicii se bat cu o înflăcărare pe care n-o poate stinge nimic. S-ar putea ca Robespieirre să ia în căsătorie Regala Doamnă şi să se facă numit protector al regatului pentru cită vreme Ludovic XVII mai e minor.

— Crezi? strigă cetăţeana, nerăbdătoare să se amestece într-o asemenea frumuseţe de intrigă.

— S-ar mai putea, continuă Brotteaux, ca răscoala din Vendeea să învingă şi ca puterea preoţilor să fie restabilită pe mormane de ruine şi grămezi de cadavre. Nu poţi să-ţi dai seama, scumpă prietenă, de cîtă teribilă influenţă se mai bucură clerul asupra mulţimii măgarilor.. . Voiam să zic „sufletelor"; m-a luat gura pe dinainte[1]. însă cel mai probabil lucru cu putinţă este, după mine, că Tribunalul revoluţionar va duce la distrugere regimul care l-a instituit: prea ameninţă multe capete. Cei pe care îi umple de groază sunt fără număr; se vor uni şi, pentru a-1 distruge, vor distruge regimul. Mi se pare că dumneata ai făcut ca tînărul Gamelin

■ să intre în justiţia asta. Este un virtuos: deci va fi teribil. Cu cât stau să mă gândesc mai mult, frumoasa mea prietenă, cu atît mă conving că tribunalul acesta, înfiinţat pentru salvarea Republicii, o va pierde. Convenţia a vrut să-şi aibă, ca şi regalitatea, Marile ei Zile, Camera ei cu pereţii încinşi, şi a mai vrut să vegheze asupra siguranţei Statului prin judecători pe care ea i-a numit şi pe care să-i menţină în subordinea ei. Dar cît de prejos sunt sărbătorile Convenţiei faţă de acelea ale monarhiei, şi cu cît mai puţin spirit politic e folosită Camera ei cu pereţii încinşi faţă de aceea a lui Ludovic XIV! în Tribunalul revoluţionar domneşte un spirit de justiţie simplistă şi egalitate plată, care îl vor face curând odios şi ridicol, dezgustând pe toată lumea. Ştii oare, Louise, că tribunalul care va chema în boxă pe regina Franţei şi pe cei douăzeci şi unu de legislatori a condamnat ieri o servitoare vinovată că a strigat „Trăiască regele!" din rea

[1] Brotteaux recurge la un intraductibil joc de cuvinte: în franceză, între *ânes* (= măgari) şi *âmes* (= suflete), diferenţa este mult atenuată de pronunţie prin nazalizare.

intenţie şi cu gîndul de a distruge Republica? Judecătorii noştri cu pene negre procedează în stilul acelui William Shakespeare, atît de drag englezilor, care introduce în cele mai tragice scene ale teatrului său bufonerii grosolane.

— In sfîrşit, Maurice, întrebă cetăţeana, tot mai eşti norocos în dragoste?

— Vai! făcu Brotteaux, porumbiţele zboară spre porumbarul cel nou şi nu se mai aşează pe turnul în ruine.

— Nu te-ai schimbat... Cu bine, prietene!

*

în aceeaşi seară, ducîndu-se fără să fie "invitat la doamna de Rochemaure, dragonul Hemry o găsi închizînd o scrisoare pe care citi adresa cetăţeanului Rauline, din Vernon. Era, şi el ştia a9ta, o scrisoare pentru Anglia. Rauline primea printr-un surugiu al mesageriilor corespondenţa doamnei de Rochemaure şi o trimitea la Dieppe, printr-o negustorească de peşte. Proprietarul unei bărci o preda, la vreme de noapte, unei corăbii englezeşti care patrula pe lîngă coastă; un emigrant, domnul d'Expilly, o primea la Londra şi o comunica, dacă o găsea interesantă, cabinetului de la Saint-James[1].

Henry era tînăr şi chipeş: Achile nu întrunise atîta graţie şi atîta vigoare îmbrăcînd armura oferită de Ulise. Dar cetăţeana Rochemaure, pînă mai ieri simţitoare la farmecele tînărului erou al Comunei, îşi întorcea de la el privirea 'şi gîndul, de cînd fusese avertizată că, denunţat iacobinilor drept un exagerat stânjenitor, tînărul soldat putea s-o compromită şi s-o piardă. Henry simţea că poate nu i-ar fi peste puteri să n-o mai iubească pe doamna de Rochemaure; dar îi displăcea ca ea să nu-1 mai ia în seamă. Se bizuia pe ea pentru acoperirea unora din cheltuielile la care îl obliga serviciul în slujba Republicii. în sfîrşit, gîndindu-se la extremele din comportamentul femeilor, şi cu cîtă repeziciune trec de la cele mai aprinse dezmierdări la insensibilitatea cea mai rece, cît de uşor sacrifică ceea ce au îndrăgit şi dau pierzaniei ceea ce au adorat, ajunse să bănuie că această răpitoare Louise ar fi în stare, într-o bună zi, să-l arunce în închisoare pentru a se debarasa de el. înţelepciunea îl sfătuia să recucerească această frumuseţe pierdută. Iată de ce venise

[1] Palat construit de Henric VIII, devenit din 1697 şi pînă sub George IV (1762—1830) reşedinţa regală engleză.

înarmat cu toate farmecele de care dispunea. Se apropie de ea, se îndepărtă, iar se apropie, o atinse în treacăt, o respinse uşor, potrivit regulilor seducţiei din_ balete. Apoi se tolăni într-un fotoliu şi cu glasul lui irezistibil, cu glasul lui care vorbea măruntaielor femeilor, îi lăudă firea, o complimentă pentru singurătatea în care o găsise şi, suspinînd, îi propuse o plimbare ia Ermenonville.

între timp, ea mai ciupea din cînd în cînd un acord de harfă, privind în jur cu nerăbdare şi plictis. Dintr-o dată, Henry se ridică

întunecat şi hotărît, anunţînd că pleca pe front şi în cîteva zile avea să se afle la Maubeuge.

Fără să arate nici îndoială, nici surprindere, ea îl aprobă cu un semn din cap.

— Mă feliciţi pentru hotărîrea luată?

— Te felicit.

De fapt, ea aştepta un nou prieten care-i plăcea la nebunie şi de pe urma căruia spera să tragă mari foloase; cu totul altfel de om decît cel aflat dinainte-i: un Mirabeau înviat, un Dantom mai cioplit niţel şi ajuns furnizor, un leu care spunea că o să-i azvîrle pe toţi patrioţii în Sena. Acum i se părea mereu că aude soneria, şi tresărea.

Ca să-l expedieze pe Henry, se cufundă în tăcere, căscă, răsfoi o partitură şi se puse iar pe căscat. Văzînd că nu mai pleacă odată, îi spuse că trebuie să iasă pentru o vizită şi trecu în cabinetul de toaletă.

El îi strigă cu un glas încărcat de emoţie:

— Adio, Louise! ... Oare te voi mai revedea vreodată?

Iar mîinile îi scotoceau în grabă prin sertarul măsuţei de scris.

De îndată ce ajunse în 9tradă, deschise scrisoarea adresată cetăţeanului Rauline şi o citi cu interes. Conţinea un curios tablou al stării de spirit din Franţa. Era vorba în ea de regină, de actriţa Thevenin, de Tribunalul revoluţionar şi înfăţişa de asemenea multe din părerile confidenţiale ale acelui cumsecade Brotteaux des Ilettes.

După ce-şi încheie lectura şi puse scrisoarea în buzunar, Henry stătu cîteva clipe în cumpănă; apoi, ca omul care s-a hotărît şi îşi spune „cu cît mai curînd, cu atît mai bine“, se îndreptă spre Tuileries şi pătrunse în anticamera Comitetului siguranţei generale.

*

In ziua aceea, la trei după-amiază, Evariste Gamelin luă loc în banca juraţilor alături de paisprezece colegi; pe cei mai mulţi îi cunoştea, erau oameni simpli, oneşti şi patrioţi, savanţi, artişti sau meseriaşi: un pictor ca şi el, un desenator — amîndoi foarte talentaţi, un chirurg, un cizmar, un fost marchiz care dăduse deosebite dovezi de civism, un tipograf, cîţiva mici comercianţi — în fine, un

eşantion al poporului Parisului. Şedeau pe bancă în haina lor de lucrător sau de burghez, tunşi ă la Titus sau cu părul prins cu o panglică în coadă la spate, cu bicornul tras pe ochi, cu pălăria rotundă împinsă pe ceafă sau cu boneta roşie ascunzîndu-le urechile. Unii erau îmbrăcaţi în redingotă, vestă şi pantaloni pînă la genunchi, ca în vechiul regim, ceilalţi în car- magnolă şi pantaloni dungaţi, după moda sanchilotă. încălţaţi cu cizme, pantofi cu cataramă sau saboţi, întruneau în aspectul lor întreaga diversitate a vestimentaţiei masculine folosite pe atunci. Cum cu toţii participaseră la mai multe şedinţe, păreau foarte în largul lor pe bancă şi Gamelin le invidia calmul. Inima îi bătea, urechile îi vîjîiau, i se împăienjeneau ochii şi totul în jur căpăta o culoare livida.

Cînd uşierul anunţă Tribunalul, trei judecători luară loc pe o mică estradă, înapoia unei mese acoperite în verde. Purtau pălării cu cocardă, împodobite cu mari panaşe negre, iar deasupra mantiilor de şedinţă o panglică tricoloră de care le atîrna pe piept o medalie grea de argint. Dinaintea lor, la picioarele estradei, luase loc, îmtr-o ţinută asemănătoare, substitutul acuzatorului public. Grefierul se aşează între Tribunal şi fotoliul gol al acuzatului. Gamelin îi găsea pe oamenii aceştia altfel de cum îi văzuse pînă atunci, mai frumoşi, mai gravi, mai înfricoşători, cu toate că luaseră atitudini familiare răsfoind hîrtiile, chemînd un uşier sau aple- cîndu-se în spate să asculte cine ştie ce comunicare a vreunui jurat sau ofiţer de serviciu.

Deasupra judecătorilor erau atîrnate tablele Drepturilor Omului; în dreapta şi în stînga lor, pe console prinse în vechile ziduri feudale, se zăreau busturile lui Le Peltier, Saint- Fargeau şi Marat. în faţa băncii juraţilor, de cealaltă parte a sălii, se ridica tribuna publicului. Primul rînd era ocupat de femei care, blonde, brune, sau cărunte, toate purtau bonete înalte cu aripioare laterale umbrindu-le faţa; pe piepturile lor, cărora moda le dădea fără excepţie bogăţia sinilor unor doici, se încrucişa o basma albă sau se rotunjea partea de sus a şorţului albastru. Braţele şi le ţineau încrucişate pe balustrada tribunei. Pe băncile din spatele lor, se zăreau ici şi colo cetăţeni îmbrăcaţi cu acea diversitate care dădea mulţimii de-a- tunci o înfăţişare stranie şi pitorească. în dreapta, spre intrare, dincolo

de o balustradă, se afla un spaţiu în care publicul stătea în picioare. De data aceasta, era puţin numeros. Afacerea de care urma să se ocupe această secţie a Tribunalului nu interesa decît un mic număr de spectatori, şi fără îndoială că secţiile celelalte, care aveau dezbateri în acelaşi timp, anunţau cauze mai impresionante.

Iată ce-1 mai liniştea pe Gamelin a cărui ytimă, gata să cedeze emoţiei, n-ar fi putut suporta atmosfera încinsă a marilor şedinţe. Ochii îi înregistrau cele mai neînsemnate detalii: observă bumbacul din urechile grefierului şi o pată de cerneală de pe dosarul substitutului. Vedea ca printr-o lupă capitelurile sculptate într-o vreme cînd se pierduse orice urmă de cunoaştere a ordinelor antice, şi care împodobeau coloanele gotice cu ghirlănzi de urzică şi pomişor ghimpos. Dar privirea i se întorcea mereu spre fotoliul cu forme învechite, tapi- ţat în velur roşu de Utrecht, cu şezutul uzat, şi înnegrit pe braţe. Guarzi naţionali înarmaţi păzeau toate ieşirile.

în sfîrşit, acuzatul apăru escortat de jandarmi, dar cu toate membrele libere, aşa cum prescria legea. Era un om de vreo cincizeci de ani, slab, uscat, negricios, foarte pleşuv, tras la faţă, cu buze subţiri şi vinete, îmbrăcat după moda veche într-o haină de culoarea sîngelui de bou. Fără îndoială că din cauza febrei, ochii lui aveau luciul pietrelor scumpe, iar obrajii păreau lăcuiţi. îşi încrucişă picioarele excesiv de slabe şi mîinile-i lungi, noduroase, strînse la piept, îl înconjurară cu totul. Se numea Marie-Adolphe Guillergues şi era învinuit de delapidare în aprovizionarea cu furaje a Republicii. Actul de acuzare punea în seama sa fapte numeroase şi grave, din care însă nici una nu era absolut dovedită. Interogat, Guillergues negă majoritatea acuzaţiilor şi pe celelalte le explică în folosul său. Avea un fel de a vorbi precis şi rece, deosebit de abil şi lăsa impresia unui om cu care nu era de dorit să tratezi vreo afacere. Pentru orice avea răspunsul gata. Cînd judecătorul punea vreo întrebare mai dificilă, faţa îi rămînea calmă şi cuvîntul sigur, dar pe piept mîinile încrucişate i se
crispau de groază. Gameliin observi şi spuse la urechea vecinului, pictor şi el:

— Uită-te la degetele lui mari!

Primul martor audiat aduse fapte copleşitoare. Pe mărturia lui se întemeia întreaga acuzaţie. Cei care fură chemaţi după

aceea se arătară, dimpotrivă, favorabili acuzatului. Substitutul acuzatorului public fu vehement, dar pluti în generalizări vagi. Apărătorul vorbi pe un ton firesc şi sincer, care aduse acuzatului simpatiile pe care nu şi le putuse atrage singur. Audierea fu suspendată şi juraţii se reuniră în camera de deliberare. Aici, după o discuţie obscură şi confuză, se împăr- ţiră în două grupe aproape egale numeric. Puteau fi văzuţi de o parte indiferenţii, călduţii, meticuloşii în judecată, pe care nu-i anima nici o pasiune, şi de cealaltă parte cei care se lăsau conduşi de sentiment, se arătau puţin accesibili argumentărilor şi judecau cu inima. Aceştia din urmă condamnau totdeauna. Erau cei buni, cei puri: nu se gândeau decât la salvarea Republicii, iar de rest nu le păsa. Atitudinea lor produse o puternică impresie asupra lui Gamelin, care se simţea legat de ei sufleteşte.

„Acest Guillergues, gîndea el, e un pungaş şmecher, un ticălos care a speculat furajarea cavaleriei noastre. A-l achita, înseamnă să laşi să scape un trădător, înseamnă să trădezi patria, să sorteşti armata la înfrângere". Şi Gamelin parcă vedea husarii Republicii, pe nişte mîrţoage care se împleticeau, cum erau hăcuiţi de cavaleria inamică ... „Dar dacă Guillergues este nevinovat?...“

Îşi aminti dintr-o dată de Jean Blaise, bănuit şi el de nereguli în furnituri. Atîţia alţii, fără-ndoială, procedează ca Guillergues şi Blaise, pregătind înfrângerea şi pieirea Republicii! Trebuia dat un exemplu. Dar dacă Guillergues este nevinovat? ...

— Nu există probe, spuse Gamelin cu glas tare.

— Nu există niciodată probe, răspunse ridicând din umeri şeful juraţilor, un bun, un pur.

în cele din urmă se numărară şapte voturi pentru condamnare şi opt pentru achitare.

Juriul intră în sală şi audierea fu reluată. Juraţii erau obligaţi să-şi motiveze verdictul; fiecare vorbi cînd îi veni rîndul, în faţa fotoliului gol. Unii erau prolicşi, alţii se mulţumeau cu un singur cuvînt; erau şi unii care bolboroseau cîteva cuvinte nedesluşite.

Cînd îi veni rîndul, Gamelin se ridică şi zise:

— In prezenţa unei crime atît de mari ca aceea de a-i lipsi pe apărătorii patriei de cele necesare victoriei, este nevoie de dovezi sigure de care nu dispunem în cazul de faţă.

Cu majoritate de voturi, acuzatul fu declarat nevinovat.

Guiliergues fu condus dinaintea judecătorilor în murmurul binevoitor al spectatorilor, care îi anunţa achitarea. Era un alt om. Uscăciunea feţei i se topise, iar buzele îşi recăpătaseră moliciunea. Avea o înfăţişare venerabilă; faţa îi exprima numai nevinovăţie. Cu emoţie în glas, preşedintele citi verdictul care punea în libertate reţinutul; sala izbucni în aplauze. Jandarmul care-1 adusese pe Guiliergues i se aruncă în braţe. Preşedintele îl chemă la el şi-i dădu acolada fraternităţii. Juraţii îl îmbrăţişară. Gamelin plîngea cu lacrimi fierbinţi.

în curtea Palatului scăldat în ultimele raze ale soarelui, se frământa, vuind, mulţimea. Cele patru secţii ale Tribunalului pronunţaseră în ajun treizeci de condamnări la moarte şi, ghemuite pe treptele scării celei mari, ţricotezele aşteptau plecarea caretelor. Dar Gamelin, eoborînd treptele în valul juraţilor şi spectatorilor, nu vedea nimic, nu auzea nimic în afara actului său de dreptate şi umanitate, în afara felicitărilor pe care şi le acorda pentru că desluşise nevinovăţia. în curte, toată în alb şi surîzînd printre lacrimi, Elodie i se aruncă în braţe şi rămase ca leşinată. Şi cînd îşi recăpătă glasul, îi spuse:

— Evariste, eşti frumos, eşti bun, eşti generos! Sus, în sală. sunetul glasului dumitale viguros şi blînd mă pătrundea toată cu undele lui magnetice. Eram electrizată. Te contemplam cum stăteai pe banca dumitale. Nu mai vedeam pe nimeni altcineva. Dar dumneata, prietene, nu mi-ai ghicit prezenţa? Nimic nu ţi-a dat de veste că sunt acolo? Mă aflam la tribună, în al doilea rînd, pe dreapta. Dumnezeule! Ce plăcut e să faci un bine! Dumneata l-ai salvat pe nenorocitul acela. Fără dumneata, era dat gata: pierea. L-ai redat vieţii şi iubirii alor lui. în clipa asta cred că te binecuvântează. Ce fericită şi mândră sunt, Evariste, că te iubesc!

La braţ şi strîngîndu-se unul în celălalt, trecură pe străzi simţindu-se atît de uşori, de parcă ar fi zburat.

Se îndreptau spre *Amorul pictor.* Odată ajunşi la Oratoriu:

— Să nu trecem prin magazin, spuse Elodie.

Ea îl introduse pe poarta mare, pentru trăsuri, şi urcară în apartamentul de sus. Pe scară, scoase din sacul de mînă o cheie masivă de fier.

— Parcă ar fi o cheie de închisoare, spuse ea. Evariste, ai să fii prizonierul meu.

Traversară sufrageria şi se aflară în camera tinerei fete.

Evariste simţi pe buze arsura proaspătă a buzelor Elodiei. O apucă strîns în braţe. Cu capul pe spate, cu ochii stinşi, părul desfăcut, mijlocul frînt, pe jumătate pierdută, ea îi scăpă din îmbrăţişare şi alergă să împingă zăvorul...

Era tîrziu în noapte cînd cetăţeana Blaise deschise amantului ei uşa apartamentului, şi-i spuse pe şoptite, în umbră:

— Adio, dragostea mea! E ora la care trebuie să se întoarcă tata. Dacă auzi zgomot pe scară, urcă repede la etajul de sus şi nu coborî pînă nu trece pericolul de a fi văzut. Ca să ţi se deschidă poarta de la stradă, bate de trei ori în fereastra portăresei. Adio, viaţa mea, adio, sufletul meu!

Cînd se găsi în stradă, el văzu fereastra de la camera Elodiei întredeschizîndu-se şi o mină mică rupse o garoafă roşie, care căzu la picioarele lui, ca o picătură de sînge.

XII

ÎNTR-O SEARĂ, CÎNE> BĂTRÎNUL BROTTEAUX duse douăsprezece duzini de paiaţe cetăţeanului Caillou din strada Legii, blînd şi politicos de obicei în mijlocul păpuşilor şi arlechinilor lui, negustorul de jucării îi făcu o primire grosolană.

— Bagă de seamă, cetăţene Brotteaux, îi spuse el, bagă de seamă! Nu totdeauna îţi arde de rîs; nu toate glumele sunt bune: un membru al Comitetului de siguranţă al secţiei, care mi-a vizitat ieri prăvălia, a văzut paiaţele dumitale şi a găsit că sunt contrarevoluţionare.

— I-ardea de glumă! spuse Brotteaux.

— Ne-ne, stimabile, ne-ne! E un om care nu ştie de glumă. A zis că omuleţii ăştia truchează perfid reprezentanţii naţionali, că pot fi uşor recunoscute caricaturile lui Couthon, Saint- Just şi Robespierre, şi i-a confiscat. E-o pagubă păcătoasă pentru mine, fără a mai vorbi de primejdiile pe oare mi le pot aduce pe cap.

— Cum! Toţi aceşti Anlechimi, Gille, Scaramouche, Colin şi Colette pe care i-am pictat aşa cum acum cincizeci de ani îi picta Boucher sunt nişte Couthon ori Saint-Just trucaţi? Nu se află om cu scaun la cap care să pretindă aşa ceva.

— Poate că dumneata, reluă cetăţeanul Caillou, n-ai făcut-o în bătaie de joc, cu toate că niciodată nu trebuie să te înorezi într-un om de spirit, aşa cum eşti dumneata. Dar jocul e periculos. Vrei un exemplu? Natoile, ăla care ţinea un amărât de teatru pe Champs-filysees, a fost alaltăieri arestat pentru incivism din cauză că îl punea pe Polichinelle să maimuţărească Convenţia.

— încă o lovitură, spuse Brotteaux ridicând pînza care-i acoperea omuleţii spânzuraţi. Priviţi măştile şi chipurile astea, sunt ele altceva decît nişte personaje de comedie sau de piese pastorale? Cum de aţi lăsat să se spună că aş maimuţări Convenţia naţională?

Brotteaux era surprins. Deşi ştia că mare mai poate fi prostia omenească, n-ar fi crezut-o niciodată în stare sa-i suspecteze bieţii lui Scaramouche şi Colinette. Protesta în numele nevinovăţiei lor şi a lui. Dar cetăţeanul Caillou nu voia să audă nimic.

— Cetăţene Brotteaux, ia-ţi înapoi paiaţele. Te stimez, te cinstesc, dar nu vreau nici să fiu bănuit, nici să stau cu frica-n sîn din cauza dumitale. Eu respect legea. înţeleg să rămîn un

bun cetăţean şi să fiu tratat ca atare. Bună seara, cetăţene Brotteaux; ia-ţi înapoi păpuşile.

Bătrînul Brotteaux o luă spre casă, ducîndu-şi suspecţii spînzuraţi pe umăr de vîrful prăjinii, şi luat în bătaie de joc de puştii care credeau că e negustorul de moartea şoarecilor. Era mâhnit. Fără îndoială, nu trăia numai de pe urma paiaţelor: mai făcea şi portrete de douăzeci de soli prin ganguri ori în cîte-o trăsură pe două roţi din hale, asistat de pre- cupeţe, şi destui flăcăi care plecau la armată voiau să-şi lase chipul ca amintire tinerelor ibovnice. Dar lucrările astea mici îi dădeau o teribilă bătaie de cap, şi trebuia să se 9trăduie, nu glumă, ca portretele să-i reuşească la fel de bine ca paiaţele. Cîteodată mai făcea pe secretarul cucoanelor de la hale, dar asta însemna că se amestecă în cine ştie ce comploturi regaliste, şi riscul era mare. Dintr-o dată îşi aduse aminte că în strada Neuve-des-Petits-Champs, lîngă fosta piaţă Vendome, se afla un alt negustor de jucării, pe nume Joly, şi hotărî să meargă chiar a doua zi să-i ofere ceea ce refuza bicisnicul de Caillou.

începu să cadă o ploaie măruntă. Cum se temea să nu-î fie păguboasă paiaţelor, Brotteaux grăbi pasul. Trecu peste Pont-Neuf, întunecat şi pustiu, şi pe cînd dădu colţul în piaţa Thionviille, la lumina unui felinar văzu stînd pe o piatră un bătrîn slăbănog care părea istovit de foame şi oboseală, în ciuda aerului său venerabil. Purta o redingotă zdrenţuită, pălărie n-avea, şi după înfăţişare părea să fie trecut de şaizeci de ani. Apropiindu-se de nefericitul acela, Brotteaux îl recunoscu pe părintele Longuemare, pe care cu şase luni înainte îl scăpase de felinar, pe cînd făceau amîndoi coadă în faţa brutăriei de pe strada Ierusalimului. Cum se îndatorase faţă de călugăr printr-un prim serviciu, Brotteaux se apropie de el, îl întrebă dacă îl mai ţinea minte pe publioanul care stătuse cîndva alături de el în mijlocul gloatei, pe timpul foametei celei mari, şi se interesă dacă îi putea fi cu ceva de folos.

— Păreţi obosit, părinte. Luaţi o picătură din ceva întă- 5 ritor.

Şi Brotteaux trase din buzunarul redingotei lui cafenii un minuscul flacon de rachiu, pe care-1 păstra în tovărăşia lui Lucreţiu.

— Beţi. Şi pe urmă vă voi ajuta să ajungeţi acasă.

Părintele Longuemare îndepărtă cu un gest flaconul şi

încercă să se ridice. Dar căzu iarăşi pe piatră.

— Domnule, spuse el cu glas slab dar ferm, de trei luni locuiam la Picpus. Avertizat că veniseră ieri, la cinci după-amiază, să mă aresteze, nu m-am mai întors acasă. Nu mai am adăpost; rătăcesc pe străzi 'şi sunt puţin ostenit.

— Ei bine, părinte, făcu Brotteaux, acordaţi-mi onoarea de a împărţi împreună podul în care stau.

— Domnule, spuse barnabitul, înţelegeţi odată că sunt un suspect.

— Şi eu sunt, zise Brotteaux, şi partea mai proastă din toate este că sunt şi paiaţele mele. Iată-le înşirate sub pînza asta subţire, în bătaia burniţei care ne răzbeşte. Căci aflaţi părinte, că dacă am fost cîndva publican, azi fabric paiaţe ca să-mi pot ţine zilele.

Părintele Longuemare luă mîna pe care i-o întindea fostul financiar şi acceptă ospitalitatea^ oferită. Ajunşi în podul său, Brotteaux îl servi cu pîine, brînză şi vin pe care-1 pusese la răcit în streaşină, căci ţinea la lucrurile rafinate.

După ce şi-a astîmpărat foamea:

— Domnule, i se adresă părintele Longuemare,. se cuvine să vă informez asupra împrejurărilor care au dus la fuga mea, şi care m-au aruncat să-mi dau duhul pe piatra pe care m-ati găsit. Alungat de la mănăstire, trăiam din mica pensie pe care mi-o acordase Adunarea; am dat lecţii de latină şi de matematică şi am scris cîteva broşuri asupra persecutării Bisericii Franţei. Am compus chiar şi o lucrare destul de întinsă pentru a demonstra că jurămîntul constituţional este contrariu disciplinei ecleziastice. Progresele făcute de Republică m-au lăsat fără elevi, şi nici nu mai putui să-mi ridic pensia neavînd certificatul de civism pretins de lege. M-am dus la Primărie să-l cer, cu convingerea că îl meritam. Membru al unui ordin instituit de însuşi sfîntul apostol Pavel care se prevala de titlul său de cetăţean roman, mă mândream că mă port, după pilda lui, ca un bun cetăţean francez, respeotuos faţă de toate legile omeneşti care nu vin în contradicţie cu legile divine. Mi-am prezentat cererea domnului Colin, cîrnăţar şi ofiţer municipal, însărcinat cu eliberarea hârtiilor de soiul acela. îmi puse întrebări asupra meseriei mele. I-am spus că sunt preot: el vru să afle dacă eram căsătorit, şi, răspunzîndu-i că nu sunt, îmi spuse că e cu atît mai rău pentru mine. în sfârşit, după alte felurite întrebări, mă

chestionă dacă mi-am dovedit civismul la 10 august, 2 septembrie şi 31 mai. „Nu pot fi date certificate, adăugă el, decît acelora care au dovadă de civism prin comportarea lor în aceste trei împrejurări". Nu i-am putut da un răspuns care să-l mulţumească. Totodată, îmi luă numele şi adresa, şi îmi promise să deschidă fără întârziere o anchetă asupra cazului meu. Se ţinu de cuvânt, şi, ca încheiere a anchetei sale, doi comisari ai Comitetului de siguranţă generală din secţia Picpus, asistaţi de puterea armată, se prezentară la domiciliul meu pe când lipseam, pentru a mă conduce la închisoare. Nu ştiu de ce crimă sunt acuzat. Recunoaşteţi, însă, că domnul Colin e de plîns, de vreme ce spiritul său este atît de tulburat încît învinuieşte un ecleziast că nu şi-a arătat civismul la 10 august, 2 septembrie şi 31 mai. Un om capabil de asemenea gânduri chiar că e demn de milă.

— Nici în cazul meu nu stau altfel lucrurile, n-am nici un certificat, zise Brotteaux. Amîndoi suntem suspecţi. Dar sunteţi obosit. Culcaţi-vă, părinte. Ne vom sfătui mîine ce e de făcut pentru siguranţa dumneavoastră.

îi dădu oaspetelui plapuma şi păstră pentru sine salteaua de paie, pe care călugărul o ceru, din smerenie, atît de insistent, încât trebui să-l asculte: altfel s-ar fi culcat pe duşumea.

Terminând cu aranjamentele, Brotteaux suflă în lumânare, din economie şi din prudenţă.

— Domnule, îi spuse călugărul, ştiu prea bine ce mult faceţi pentru mine; dar, vai! recunoştinţa mea nu înseamnă mare lucru pentru dumneavoastră. De-ar putea Domnul să vă facă din sacrificiu un merit! V-ar fi infinit mai folositor. Dar Domnul nu ţine cont de ceea ce nu e făcut întru slava lui şi este numai efectul unei virtuţi pur naturale. Iată de ce vă conjur, domnule, să faceţi pentru El ceea ce aţi fost nevoit să faceţi pentru mine.

— Părinte, răspunse Brotteaux, nu mai intraţi atîta la griji pentru mine şi nu-mi purtaţi nici un fel de recunoştinţă. Lucrul pe care-1 fac eu acum, şi căruia îi exageraţi meritele, nu-1 săvîrşesc din iubire pentru dumneavoastră: căci, în sfîr- şit, deşi sunteţi atît de simpatic, părinte, vă cunosc mult prea puţin pentru a vă iubi. Nu-1 fac nici din dragoste pentru umanitate: căci nu sunt atît de naiv ca Don Juan ca să cred, asemeni lui, că umanitatea ar avea mai ştiu eu ce drepturi: şi prejudecata

aceasta, la un spirit atît de liber ca al lui, mă întristează. îl fac din acel egoism care-i inspiră omului toate actele de generozitate şi devotament, făcîndu-1 să se recunoască în toţi nenorociţii, predispunîndu-1 să-şi plîngă pro- priu-i nenoroc în nenorocul altuia, şi incitîndu-1 să ajute un muritor asemeni lui prin firea lucrurilor şi prin destin — pînă într-aeolo crede că se ajută pe sine, ajutînd. îl mai fac şi din lipsă de altceva mai bun: căci viaţa e într-un asemenea hal insipidă, încît trebuie să cauţi cu orice preţ o distracţie, or binefacerea constituie un divertisment destul de fad pe care ţi-1 acorzi în lipsa altuia mai savuros; îl fac din orgoliu şi pentru a dispune de un avantaj asupra dumneavoastră; în sfîrşit, îl fac de dragul sistemului şi pentru a vă demonstra de ce e capabil un ateu.

— Nu vă mai calomniaţi atîta, domnule, răspunse părintele Longuemare. Domnul mi-a dăruit pînă acum mai multă îndurare decît a hărăzit domniei-voastre; dar sunt mai puţin vrednic decît dumneavoastră şi mult inferior în merite fireşti. Permiteţi-mi, totuşi, să cîştig şi eu un ascendent asupră-vă. Necunoscîndu-mă, nu mă puteţi iubi. Şi eu, domnule, fără să vă cunosc, vă iubesc mai mult decît pe mine însumi: Domnul mi-o porunceşte.

Astfel vorbind, părintele Longuemare îngenunche pe duşumea şi, după ce-şL rosti rugăciunile, se întinse pe salteaua de paie şi se cufundă într-un somn liniştit.

XIII

EVARISTE GAMELIN LUA PARTE pentru a doua oară la o dezbatere a Tribunalului. înaintea începerii şedinţei se întreţinu cu colegii săi despre ultimele noutăţi ale dimineţii. Unele erau nesigure, altele false; dar ceea ce se putea reţine era groaznic: stăpînind toate drumurile, armatele coalizate mărşăluiau împreună, Vendeea era victorioasă, Lyonul răsculat, Toulonul predat englezilor care debarcaseră paisprezece mii de oameni.

Toate acestea însemnau în egală măsură fapte care-i interesau direct pe magistraţi, ca şi evenimente care priveau lumea întreagă. Siguri că vor pieri dacă pierea patria, ei făceau din salvarea publică propria lor problemă. Şi confundat cu interesele lor, acela al naţiunii le dicta sentimentele, pasiunile, conduita.

Aflîndu-se în banca sa, Gamelin primi o scrisoare din partea lui Trubert, secretarul Comitetului apărării; era avizul numirii sale în funcţia de comisar al pulberei de puşcă şi al salpetrului.

Vei scotoci prin toate pivniţele secţiei pentru a extrage toate substanţele necesare fabricării pulberei. Duşmanul va fi, poate, mîine dinaintea Parisului: trebuie ca pămîntul ţării să ne furnizeze trăsnetul pe care să-l azvîrlim asupra agresorilor. Iţi trimit alăturat instrucţiunile Convenţiei referitoare la prepa- ■ rarea salpetrului. Salut şi fraternitate.

Tocmai atunci fu introdus acuzatul. Era unul din ultimii •generali învinşi pe care Convenţia îi trimitea înaintea Tribunalului, şi pe deasupra cel mai obscur. La vederea lui, Gamelin tresări: i se păru că recunoaşte militarul pe care, cu trei săptă- mîni înainte, amestecat în mulţime, îl văzuse judecat şi trimis

la ghilotină. Era acelaşi om cu aer încăpăţînat, mărginit — fu acelaşi proces. Răspundea într-un fel îmbufnat şi brutal, care-i anula cele mai bune replici. Sîcîielile, şiretlicurile, vinile cu care- şi copleşea subordonaţii te făceau să uiţi că el îndepli- ; nea misiunea respectabilă de a-şi apăra onoarea şi viaţa. Totul era nesigur, contestat, în afacerea aceasta — poziţia armatelor, numărul efectivelor, muniţiile, ordinele date, ordinele primite, mişcările trupelor: n-u se mai ştia nimic precis. Ni- " meni nu înţelegea o iotă din operaţiile confuze, absurde, lipsite de ţel, care duseseră la un dezastru, absolut nimeni — nici măcar apărătorul sau însuşi acuzatul nu înţelegeau mai mult decât procurorul, judecătorul sau juraţii şi, lucru straniu, nimeni nu mărturisea altuia sau lui însuşi că nu înţelege. Judecătorii se complăceau în a croi la planuri, în a diserta despre tactică şi strategie; acuzatul îşi trăda înclinarea-i firească pentru şicane.

Disputa se prelungea la infinit. Şi în timpul dezbaterilor acestora, Gamelin vedea pe asprele drumuri ale nordului che- soanele împotmolite şi tunurile răsturnate prin făgaşe, şi, pe toate drumeagurile, înşirîndu-se în dezordine coloanele învinse, în timp ce cavaleria duşmană se năpustea din toate părţile prin trecătorile lipsite de apărare. Şi auzea cum urcă deasupra armatei trădate un nesfârşit strigăt care-1 acuza pe general. La încheierea dezbaterilor, întunericul umplea sala f. şi figura nedesluşită a lui Marat apărea ca o fantomă deasupra capului preşedintelui. Chemat să se pronunţe, juriul se arătă împărţit. Cu glas surd, oare i se sugruma în gîtlej, dar pe un ton hotărît, Gamelin declară acuzatul vinovat de trădare faţă de Republică, şi murmurul aprobator ridicat din mulţime îi mângâie tînăra

virtute. Sentinţa fu citită la lumina făcliilor, al căror licăr livid tremura pe tîmplele trase ale acuzatului, perlate încet de sudoare. La ieşire, pe treptele tixite de mulţimea cumetrelor cu cocardă, în timp ce-şi auzea murmurat numele pe care obişnuiţii Tribunalului începeau să-l cunoască, Gamelin fu împresurat de tricotezele care, ară- tîndu-i pumnul, cereau capul Austriacei.

A doua zi Gamelin trebui să se pronunţe asupra sorţii unei femei nevoiaşe, văduva Meyrion, distribuitoare de pîine. Ea colinda străzile împingând un cărttcior, cu o scîndurică albă spînzurată de mijloc, pe care făcea cu cuţitul crestături, în chip de socoteală a plinilor predate. Cîştiga opt soli pe zi. Substitutul acuzatorului public se arătă de o neobişnuită violenţă faţă de nenorocita aceasta care, după cît se părea, strigase „Trăiască regele!“ în mai multe rînduri, făcuse afirmaţii contrarevoluţionare prin casele în care ducea zilnic pîinea, şi era amestecată într-o conspiraţie avînd drept scop evadarea femeii Capet. întrebată de judecător, ea recunoscu faptele care i se imputau; fie din prostie, fie din fanatism dovedi sentimente regaliste exaltate şi se dădu singură pierzării.

Tribunalul revoluţionar făcea să triumfe egalitatea, ară- tîndu-se tot atît de sever cu hamalii şi servitoarele, ca şi cu aristocraţii sau financiarii. Gamelim nici nu concepea cum ar putea fi altfel îmtr-un regim popular. Considera că s-ar fi dat dovadă de dispreţ şi insolenţă faţă de popor dacă acesta ar fi fost exclus de la supliciu. Cu alte cuvinte, ar fi însemnat că este socotit nedemn de pedeapsă. Rezervată numai aristocraţilor, ghilotina i-ar fi părut un fel de privilegiu sfruntat. Gamelin începea să-şi facă despre pedeapsă o idee religioasă, mistică, atribuindu-i virtute şi merite proprii. Credea că pedeapsa li se cuvine ca un drept criminalilor, şi li s-ar face
0 nedreptate dacă ar fi frustraţi de ea. Declară femeia Mey- rion culpabilă şi demnă de pedeapsa supremă, regretînd numai faptul că fanaticii care o pierduseră, mai culpabili decît ea, nu se aflau în faţa judecăţii pentru a-i împărtăşi soarta.

*

Evariste se ducea aproape în fiecare seară la Iacobini, cum
1 se spunea acum fostei capele a dominicanilor din strada Honore, unde se întruneau iacobinii. Aflată într-o curte în care se înălţa un arbore al Libertăţii, un plop cu frunzele neliniştite murmurînd într-una, sub o înfăţişare săracă, morocănoasă,

apăsată de greoiul acoperiş de ţigle, capela îşi ivea golaşa faţadă triunghiulară, străpunsă de o ferestruică rotundă şi de o poartă boltită, deasupra căreia era arborat drapelul în culorile naţiunii, împodobit cu boneta Libertăţii. Asemeni cordilierilor sau feuillanţilor, iacobinii preluasem atît adăpostul călugărilor împrăştiaţi, cît şi numele lui. Gamelin, care nu demult frecventase cu asiduitate şedinţele eordilieri- lor, nu mai întâlnea la iacobini saboţii, carmagnolele şi strigătele danitoniştilor. în clubul lui Robespierre domnea prudenţa administrativă şi gravitatea burgheză. De cînd Prietenul poporului nu mai era, Evariste urma lecţiile lui Maximilien, a cărui gândire domina la Iacobini, şi de aici, printr-o mie de societăţi afiliate, se întindea asupra întregii Franţe. în timpul citirii procesului-verbal, el îşi plimba privirile pe zidurile goale şi 'triste, care, după ce-i adăpostiseră pe fiii spirituali ai marelui inchizitor al ereziei, îi vedeau adunaţi pe zeloşii inchizitori ai crimelor împotriva patriei.

Aici sălăşluia fără pompă şi se exercita prin intermediul cuvîntului cea mai mare dintre puterile din Stat. Ea guverna cetatea, imperiul, şi îşi dicta Convenţiei decretele. Aceşti artizani ai noii ordini a lucrurilor, atît de respectuoşi faţă de lege încît rămăseseră regalişti în 1791 şi încă mai voiau să fie şi după întoarcerea de la Varemnes[1] printr-un ataşament încăpăţînat faţă de Constituţie, partizani ai ordinii stabilite chiar şi după masacrul din Champ-de-Mars[2], şi niciodată revoluţionari împotriva revoluţiei dar străini faţă de mişcările populare, nutreau în sufletul lor sumbru şi plin de tărie o dragoste de patrie care zămislise cele patrusprezece armate şi ridicase ghilotina. Evariste admira în ei vigilenţa, spiritul bănuitor, gîndirea dogmatică, pasiunea pentru respectarea ordinii, arta de a domina, o înţelepciune imperială.

Publicul care alcătuia asistenţa nu făcea să se audă decît un freamăt unic, regulat, asemeni frunzişului arborelui Libertăţii, care se înălţa în prag.

[1] La 20 iunie 1791 Ludovic XVI fuge la miezul nopţii, deghizat în valet, spre Belgia. A fost arestat la 22 iunie la Varennes şi readus sub escortă la Paris.

[2] După întoarcerea regelui, la 17 iulie 1791, cordelierii (membrii clubului republican cu sediul în fosta mănăstire a cordelierilor) s-au întrunit pe Champ-de-

Mars pentru a semna o petiţie republicană pe altarul patriei. Speriată, marea burghezie care domina Adunarea Constituantă a trimis garda naţională — formată pe atunci numai din burghezi — care a tras fără somaţie în mulţimea dezarmată.

în acea zi de 11 vendemiar, un bărbat tînăr, cu fruntea teşită, privire pătrunzătoare, nas ascuţit, bărbie adusa, faţa ciupită de vărsat, aerul rece, urcă la tribună. Era parcă pudrat cu chiciură şi purta o haină albastră care-i sublinia talia. Avea mişcări ca măsurate cu compasul şi o alură calculată care-i făceau pe unii să spună în derâdere că semăna a maestru de dans, în timp ce pe alţii îi făceau să-i dea măgulitorul nume de „Orfeu francez". Cu glas limpede, Robespierre rosti un discurs elocvent îndreptat împotriva duşmanilor Republicii. Lovi cu argumente metafizice şi zdrobitoare în Brissot şi în complicii lui. Vorbi multă vreme, abundent şi armonios. Plutind în sferele celeste ale filosofiei, lansa trăsnete asupra conspiratorilor care se tîrau prin ţărînă.

Evariste ascultă şi înţelese. Pînă atunci, acuzase Gironda că pregăteşte restaurarea monarhiei ori victoria facţiunii d'Orleans, şi că pune la cale ruina oraşului erou care dezrobise Franţa şi care avea să dezrobească într-o zi universul. Acum, în spusele înţeleptului descoperea adevăruri mai înalte, mai pure; concepea o metafizică revoluţionară care îi ridica spiritul deasupra contingenţelor grosolane, la adăpost de erorile simţurilor, în regiunea certitudinilor absolute. Lucrurile sunt prin ele însele amestecate şi confuze; faptele au o asemenea complexitate, încît te pierzi în ele cu totul. Robespierre i le simplifica, îi arăta binele şi răul în formule simple şi limpezi. Federalism, indivizibilitate: în unitate şi în indivizibilitate se afla mântuirea; în federalism, damnarea. Gamelin gusta bucuria profundă a credinciosului care cunoaşte cuvântul care salvează şi cuvântul care nimiceşte. De acum înainte, Tribunalul revoluţionar va cunoaşte, ca odinioară tribunalele ecleziastice, crima absolută, crima verbală. Şi pentru că era religios din fire, Evariste se împărtăşea din aceste revelaţii cu un sumbru entuziasm; inima îi tresălta plină de bucurie la gândul că pe viitor, pentru a deosebi crima de nevinovăţie, poseda un simbol. O, cum mai puteţi înlocui totul, comori ale credinţei!

înţeleptul Maximilien îl lumină de asemenea şi asupra intenţiilor perfide ale acelora care voiau să egalizeze toate

averile şi să împartă pământurile, să suprime bogăţie şi sărăcie şi să întroneze pentru toţi o mediocritate fericită. Sedus de maximele acestora, Evariste le aprobase la început proiectele, pe care le considera conforme principiilor unui adevărat republican. Dar, prin discursurile sale de la Iacobini, Robespierre i-a relevat urzelile lor şi i-a dezvăluit că oamenii aceştia, ale căror intenţii păreau pure, ţinteau să submineze Republica şi că nu-i alarmau pe bogaţi decît pentru a ridica împotriva autorităţii legitime duşmani puternici şi implacabili. în realitate, îndată ce ar fi fost ameninţată proprietatea, întreaga populaţie, cu atît mai legată de bunurile ei cu cît poseda mai puţine, s-ar fi întors brusc împotriva Republicii. A alarma interesele, însemna de fapt a conspira. Prefăcîndu-se că pregătesc fericirea universală şi domnia dreptăţii, cei care propuneau ca obiectiv demn al strădaniei cetăţenilor egalitatea şi comunitatea bunurilor erau nişte trădători şi nişte sceleraţi, mai primejdioşi decît federaliştii.

Dar cea mai mare dintre revelaţiile pe oare i le dezvălui înţelepciunea lui Robespierre fu aceea privitoare la crimele şi infamiile ateismului. Gamelin nu negase niciodată existenţa lui Dumnezeu; era deist şi credea într-o providenţă care veghează asupra oamenilor; dar, mărturisindu-şi că nu concepea decît foarte nedesluşit Fiinţa supremă şi fiind foarte legat de principiul libertăţii de conştiinţă, admitea că oamenii cinstiţi, asemeni lui Lamettrie[1], Boulanger[2], baronul d'Holbach, Lalande[3], Helvetius, sau cetăţeanului Dupuis, puteau nega existenţa lui Dumnezeu, fiind în schimb datori să stabilească o morală naturală şi să descopere în ei înşişi izvoarele dreptăţii şi regulile unei vieţi virtuoase. Mai mult, chiar simţise că-i simpatizează pe atei, atunci cînd îi văzuse acoperiţi de injurii sau persecutaţi. Maximilien îi lumină mintea şi-i deschise ochii. Prin virtuoasa lui elocvenţă, acest mare bărbat i-a revelat adevăratul caracter al ateismului, natura, intenţiile şi efectele lui; i-a dovedit că doctrina aceasta, creată în saloanele şi budoarele aristocraţiei, era cea mai perfidă invenţie

[1] Julien Offroy de La Mettrie (1709—1751), medic şi filosof materialist francez.

[2] Nicolas Antoine Boulanger (1722—1759), filosof materialist francez, considerat unul din inspiratorii Enciclopediei.

*** Joseph-Jerome de Lalande (1732—1807) astronom francez.**

pe care o putuseră imagina duşmanii poporului în scopul demoralizării şi aservirii sale; că era o adevărată crimă să smulgi din sufletul nenorociţilor gîndul alinător al existenţei unei providenţe oare răsplăteşte binele prin bine şi răul prin rău, şi să-i laşi, fără îndrumare şi fără frînă, pradă pornirilor care degradează omul, transformîndu-1 într-un sclav josnic, şi că, în fine, epicurlanismul monarhic al unui Helvetius duce la imoralitate, cruzime şi la crime de tot felul. Şi de cînd lecţiile marelui cetăţean îi deschiseseră ochii, Gamelin îi detesta pe atei, mai ales pe aceia cu inimă largă şi plini de voie bună, asemeni bătrînului Brotteaux.

*

în zilele care urmară, Evariste judecă unul după altul un fost nobil, dovedit că distrusese grîne în scopul înfometării poporului, trei emigraţi reîntorşi în Franţa pentru a aţîţa războiul civil, două fete de la Palais-Egalite, patrusprezece conspiratori bretoni — femei, bătrîni, adolescenţi, stăpîni şi servitori. Crima era constatată, legea îşi urma formal cursul. Printre culpabili se găsea o tînără femeie de douăzeci de ani, împodobită cu splendorile tinereţii şi fermecătoare sub umbrele apropiatului ei sfîrşit. O fundă albastră îi lega cosiţele aurii, iar băsmăluţa subţire de in dezvelea un gît alb şi mlădios.

Evariste se pronunţă constant pentru moarte, şi toţi acuzaţii, cu excepţia unui bătrîn grădinar, fură trimişi la eşafod.

în săptămîna următoare, Evariste şi secţia lui secerară patruzeci şi cinci de bărbaţi şi optsprezece femei.

Judecătorii Tribunalului revoluţionar nu făceau nici o deosebire între bărbaţi şi femei, inspiraţi în aceasta de un principiu tot atît de vechi ca însăşi justiţia. Şi cum preşedintele Montane, impresionat de curajul şi frumuseţea Charlottei Corday, încercase s-o salveze alterînd procedura şi pierzîn- du-şi în afacerea aceasta fotoliul, de cele mai multe ori femeile erau acum interogate fără menajamente, potrivit regulii comune tuturor tribunalelor. Judecătorii se temeau de ele, suspectîndu-le de viclenie, de obiceiul lor de a se preface, de mijloacele lor de seducţie. Egalînd în curaj bărbaţii, îndem-
nau prin aceasta Tribunalul să le trateze întocmai ca pe bărbaţi. Cei mai mulţi dintre judecătorii lor, senzuali la modul mediocru

sau senzuali numai în ceasurile lor bune, nu se simţeau cîtuşi de puţin tulburaţi. Le condamnau sau le achitau pe aceste femei potrivit conştiinţei, prejudecăţilor, zelului sau după cum le era călduţă ori violentă iubirea pentru Republică. Aproape toate, ele se înfăţişau instanţei îngrijit pieptănate şi cu ţinuta pusă la punct atît cît le permitea situaţia lor nenorocită. Dar puţine erau tinere, şi încă şi mai rar frumoase. închisoarea şi grijile le ofileau, lumina crudă a zilei le trăda oboseala, spaimele le scoteau în evidenţă pleoapele veştede, tenul spuzit, buzele decolorate şi strînse.

Şi totuşi, nu o dată fotoliul fatal primi femei tinere, frumoase în paloarea lor, şi ou o umbră funebră, asemănătoare vălurilor voluptăţii, înecîndu-le privirea. în faţa acestei privelişti unii dintre juraţi se vor fi înduioşat sau iritat; că tainic, î,n străfundul simţurilor lui depravate, vreunul din aceşti magistraţi va fi scrutat secretele cele mai intime ale splendidei creaturi pe care şi-o va fi reprezentat în acelaşi timp plină de viaţă şi moartă, şi că perindînd imagini voluptoase şi în- sîngerate va fi gustat plăcerea atroce de a da pe mîna călăului trupul acela dorit — iată lucruri care, poate, ar trebui trecute sub tăcere, dar nu pot fi negate, dacă-i cunoşti bine pe oameni. în ce-1 priveşte pe Evariste Gamelin, artist rece şi savant, acesta nu recunoştea alt frumos în afara celui antic, şi frumuseţea îi inspira mai puţin tulburare, cît respect. Gustul său clasic avea asemenea pretenţii severe, că rar găsea o femeie care să-i fie pe plac; era tot atît de insensibil la farmecul unui chip frumos, ca la culorile lui Fragonard şi la formele lui Boucher. Nu cunoscuse niciodată ce înseamnă dorinţa în afara iubirii profunde.

Asemeni majorităţii colegilor săi din Tribunal, era convins că femeile sunt mai periculoase decît bărbaţii. Ura fostele prinţese, pe care şi le reprezenta în visele lui de oroare muş- cînd alături de Elisabeth[1] şi de Austriacă gloanţele destinate asasinării patrioţilor; le ura chiar şi pe toate acele frumoase

[1] Elisabeth de France (1764—-1794), sora lui Ludovic XVI. Condamnată şi ea pentru conspiraţie, a fost trimisă la eşafod.

prietene ale financiarilor, filosofilor şi literaţilor, vinovate de a se fi bucurat de plăcerile simţurilor şi spiritului şi de a fi trăit într- mn timp cînd viaţa era frumoasă. Le ura fără să-şi mărturisească ura, şi, cînd trebuia să judece vreuna din ele, o condamna din

resentiment, convins fiind că o condamnă pe drept, în interesul salvării publice. Şi onestitatea lui, pudoarea lui virilă, înţelepciunea sa rece, devotamentul său faţă de Stat, în sfîrşit, virtuţile lui împingeau sub secure capete încîntătoare.

Dar ce să fie şi oare ce să însemne minunea asta stranie? Pînă mai ieri trebuiau căutaţi vinovaţii, trebuiau scoşi din vizuină, trebuia să li se smulgă cu greu mărturisirea crimei. Acum nu mai e o vînătoare cu mulţime de copoi în urmărirea unei prăzi fricoase: iată că din toate părţile se oferă victime. Nobili, fecioare, soldaţi, fete de stradă se năpustesc asupra Tribunalului, smulg judecătorilor o condamnare prea lentă, reclamă moartea ca pe un drept de care sunt nerăbdători să se bucure. Nu ajunge mulţimea cu care zelul delatorilor a umplut închisorile, şi pe care acuzatorul public şi acoliţii săi se spetesc s-o poată trece pe dinaintea Tribunalului: pe deasupra trebuie trimişi la supliciu şi cei care nu mai vor să aştepte. Şi atîţia alţii, încă şi mai grăbiţi şi mai semeţi, care, dorindu-şi moartea din mîna judecătorilor şi călăilor, se lovesc cu propria-le mînă! Furorii de a omorî îi răspunde furoarea de a muri. Iată în faţa secţiei Conciergerie un militar tînăr, chipeş, viguros, iubit; a lăsat în închisoare o iubită adorabilă care-i spusese la despărţire: „Trăieşte pentru mine!" Dar el nu vrea să trăiască nici pentru ea, nici pentru dragoste, nici pentru glorie. îşi aprinde pipa cu actul de acuzare. Şi republican fiind, căci el respiră libertatea prin toţi porii, se declară regalist ca să moară. Tribunalul face eforturi să-l achite, acuzatul dovedeşte mai multă tărie: judecători şi juraţi sunt obligaţi să cedeze.

Sufletul lui Evariste, neliniştit şi scrupulos din fire, se umplea, în timpul lecţiilor de la Iacobini şi la marele spectacol al vieţii, de suspiciuni şi de spaime. Pe cînd parcurgea noaptea străzile prost luminate în drum spre Elodie, i se părea că zăreşte prin fiecare răsuflătoare de pivniţă plăcile falsificatorilor de asignate; în fundul prăvăliei goale a vreunui brutar sau băcan i se năluceau magazii -tixite ou merinde sustrase; prin geamurile scînteietoare ale restauratorilor avea impresia că desluşeşte cuvintele speculanţilor care puneau la cale ruinarea ţării, golind butelii cu vin de Beaune sau de Chablis; în străduţele murdare zărea fiice ale dezmăţului gata să calce în picioare cocarda naţională, în aplauzele tinerimii elegante; peste tot vedea numai conspiratori şi trădători. Şi medita: „O, Republică! împotriva atîtor duşmani

ascunşi ori pe faţă, tu n-ai decît un ajutor. Sfîntă ghilotină, salvează patria! ...“

Elodie îl aştepta în cămăruţa-i albastră de deasupra *Amorului pictor.* Ca să-i dea de ştire că poate intra, ea îşi aşeza mica stropitoare verzuie lîngă vasul cu garoafe de pe pervazul ferestrei. Acum Evariste o umplea de oroare, i se părea un monstru: îi era frică de el şi totodată îl adora. Şi toată noapr tea, strîns înlănţuiţi, amantul cel sîngeros şi voluptoasa-i iu- ■■ bită îşi dădeau în tăcere sărutări îndîrjite.

XIV

SCULAT CU NOAPTEA-N CAP, după ce matură camera, părintele Longuemare plecă să-şi facă liturghia în- tr-o capelă de pe strada Infernului, unde slujea un preot care nu depusese noul jurământ. Se aflau la Paris mii de asemenea vizuini retrase în care clerul refractar aduna clandestin mici turme de credincioşi. Deşi vigilentă şi suspicioasă, poliţia secţiilor închidea ochii cînd era vorba de „stînele“ acestea tainice, de teama înfurierii oilor Domnului şi dintr-un rest de veneraţie faţă de cele sfinte. Bamabitul âşi luă rămas bun de ia gazda sa, care numai cu mare greutate îi smulse promisiunea că se va întoarce la prînz, şi îl hotărî în cele din urmă, făgăduindu-i că masa nu va fi nici îmbelşugată, nici aleasă.

Rămas singur, Brotteaux făcu focul într-un cuptoraş dp lut; apoi, pe cînd prânzul călugărului şi epicureanului fierbea, reciti din Lucreţiu şi medită asupra condiţiei umane.

Pe acest înţelept nu-1 mira faptul că oamenii, biete făpturi, jucării deşarte în stăpânirea forţelor naturii, se pomenesc de cele mai multe ori în situaţii absurde şi penibile; dar avea slăbiciunea să creadă că revoluţionarii erau mai răutăcioşi şi mai nerozi decât ceilalţi oameni, eroare prin care cădea într-ale ideologiei. în rest, nu era câtuşi de puţin pesimist şi nu considera că viaţa ar fi pe de-a-ntregul rea. Admira natura în multe din componentele ei, în special în mecanica celestă şi în amorul fizic, şi se acomoda necazurilor vieţii în aşteptarea apropiatei zile în care nu va mai cunoaşte nici întristare, nici dorinţi.

Coloră cu atenţie cîteva marionete şi făcu o Zerline care aducea cu Thevenina. Fata îi plăcea, iar epicureismul său omagia ordinea desăvârşită a atomilor care o compuneau.

Aceste îndeletniciri îl ocupară pînă la întoarcerea bama- bitului.

— Părinte, făcu el deschizîndu-i uşa, v-am spus doar că prânzul nostru va fi sărăcăcios! N-avem decât castane. Şi încă şi acestea ar fi trebuit drese ca lumea.

— Castane! strigă părintele Longuemare zâmbind, nu se află mâncare mai gustoasă! Tatăl meu, domnule, era un gentilom sărac din Limousie care poseda, drept orice avere, un porumbar în ruină, o livadă sălbăticită şi un pâlc de castani, împreună cu soţia şi cei doisprezece copii ai săi se hrănea numai cu castane

verzi, dolofane şi toţi eram sănătoşi şi ro- buşti. Eu eram cel mai tînăr şi mai zurbagiu: tata zicea în glumă că ar trebui să mă trimită în America să ajung brigand ... Ah, domnule, ce parfumată este supa asta de castane! Mi-aduce aminte de masa înconjurată de copii, la care zîm- bea mama.

Odată prânzul sfârşit, Brotteaux se duse la Joly, negustorul de jucării din strada Neuve-des-Petits-Champs, care luă paiaţele refuzate de Caillou şi comandă nu douăsprezece duzini odată, ca acesta, ci nu mai puţin de douăzeci şi patru, pentru început.

Ajungând în fosta stradă Regală, Brotteaux văzu scânteind în piaţa Revoluţiei un triunghi de oţel între doi stâlpi de lemn: era ghilotina. O imensă mulţime de curioşi se îngrămădea voioasă în jurul eşafodului, aşteptând sosirea caretelor încăr- | cate. Femei cu tablaua atârnată pe pîntec chemau la plăcinte de Nanterre. Vânzătorii de ceai îşi agitau clopoţeii; la picioarele statuii Libertăţii, un bătrân arăta gravuri privite prin lentile într-o cutie-teatru avînd deasupra un scrânciob pe care se balansa o maimuţă. Sub eşafod, cîini lipăiau sîngele din ajun. Brotteaux o luă înapoi spre strada Honore.

Reîntors în podul său, unde îl găsi pe bamabit citindu-şi breviarul, şterse cu grijă masa pe care aşează cutia de culori, uneltele şi materialele îndeletnicirii sale.

— Părinte, zise el, dacă nu socotiţi ocupaţia asta nedemnă de harul sacru cu care sînteţi învrednicit, vă rog ajutaţi-mă la fabricarea paiaţelor. Un cutare domn Joly mi-a făcut chiar azi de dimineaţă o comandă destul de mare. în timp ce am să pictez figurile gata formate, m-aţi ajuta foarte mult dacă aţi decupa capete, braţe şi picioare după tiparele astea. N-aţi putea găsi altele mai bune: sunt alcătuite după Watteau şi Boucher.

— în definitiv, domnule, zise Longuemare, cred că Watteau şi Boucher erau cît se poate de potriviţi pentru crearea unor astfel de flecuşteţe: ar fi fost mai bine, spre gloria lor, să se mărginească la nişte nevinovate paiaţe cum sunt acestea. Aş fi fericit să vă ajut, dar mă tem că nu sunt destul de îndemânatic.

Părintele Longuemare avea toate motivele să nu se încreadă în priceperea lui: după mai multe încercări nefericite, fu evident că geniul său nu consta în a decupa cu vârful cuţitului cartonul subţire, în contururi agreabile. Dar cînd, la rugămintea lui, Brotteaux îi dădu sfoară şi ac, se dovedi foarte abil să dea viaţă acelor mici făpturi pe care nu se pricepuse să le formeze, dar pe

care acum le iniţia în tainele dansului. Le încerca apoi cu plăcere, punând-o pe fiecare să schiţeze cîţiva paşi de gavotă, şi cînd răspundeau strădaniilor, un zîm- bet aluneca pe buzele lui severe.

Odată, pe cînd trăgea ritmic de sforile lui Scharamouche:

— Domnule, zise el, masca asta mică îmi aduce aminte de o păţanie nemaipomenită. Era prin 1746: îmi terminam pe atunci noviciatul sub supravegherea părintelui Magitot, om în vîrstă, foarte învăţat şi cu moravuri austere. Pe vremea aceea, poate vă mai aduceţi aminte, menite la început să-i distreze pe copii, paiaţele-marionete exercitau asupra femeilor şi chiar asupra bărbaţilor tineri ori bătrîni o atracţie extraordinară; pur şi simplu, făceau furori la Paris. Tixeau prăvăliile negustorilor la modă; le întîlneai în lumea bună, şi nu arareori puteai zări pe promenadă sau pe stradă o persoană serioasă făcîndu-şi paiaţa să danseze. Vîrsta, caracterul şi profesia părintelui Magitot nu l-au ferit cîtuşi de puţin de molipsire. Şi cînd vedea cum fiecare se străduia să-şi joace omuleţul de carton, degetele începeau să-i freamăte de o nerăbdare care curând deveni foarte inoportună. într-o bună zi, făcând pentru o chestiune importantă care privea întregul Ordin o vizită domnului Chauvel, avocat la Parlament, şi zărind o paiaţă atîrnată de şemineu, încercă o teribilă tentaţie de a trage puţin de sfoară. Numai cu preţul unui mare efort izbuti să se înfrîneze. Dar dorinţa aceasta frivolă îl urmărea fără să-l slăbească o clipă. în timpul studiilor, al meditaţiilor, în rugăciune, la biserică, în consiliul canonicilor, în confesional, în amvon îl obseda mereu. După câteva zile irosite într-o tulburare cumplită, aduse extraordinarul caz la cunoştinţa Generalului Ordinului, care din fericire se afla pe
atunci la Paris. Acesta era un eminent doctor şi unul din prinţii bisericii din Milano. El îl sfătui pe părintele Magitot

• să-şi satisfacă o dorinţă inocentă în principiu, inoportună în l consecinţe, şi al cărei exces ameninţa să aducă, în sufletul devorat de ea, cele mai grave dezordini. Cu îngăduinţa sau E mai bine zis la ordinul Generalului, părintele Magitot se în- [toarse la domnul Chauvel, care, ca şi prima dată, îl primi | în cabinet. Acolo, găsind iarăşi paiaţa agăţată de şemincu,
• se apropie de ea în grabă şi ceru gazdei permisiunea să-i mî- nuiască o clipă sfoara. Avocatul i-o acordă bucuros, mărtu- risindu-i că uneori îl făcea pe Scaramouche (acesta era

numele paiaţei) să danseze în timp ce îşi pregătea pledoariile, şi chiar
î în ajun, după ritmul mişcărilor lui Scaramouche îşi pusese ŞŢ' la punct peroraţia de apărare a unei femei acuzate pe nedrept (că şi-a otrăvit soţul. Părintele Magitot apucă tremurînd sfo- 1 ricica şi văzu cum, sub mîna lui, Scaramouche se zbătea ca un posedat pentru care te rogi spre alungarea diavolului. Satisfăcîndu-şi astfel capriciul, fu mîntuit de obsesie.

— Povestirea dumneavoastră nu mă surprinde, părinte, . zise Brotteaux. Se întîlnesc destule obsesii de-astea. Dar nu totdeauna le pricinuiesc nişte figuri de carton.

Fiind călugăr, părintele Longuemare nu vorbea niciodată despre religie; Brotteaux, în schimb, vorbea într-una. Şi cum barnabitul îi era simpatic, se amuza punîndu-1 în încurcătură şi tulburîndu-1 prin obiecţii formulate la diverse articole ale | doctrinei creştine.

Odată, pe cînd fabricau împreună cîteva Zerline şi nişte Scaramouche:

— Cînd stau şi mă gîndesc, spuse Brotteaux, la evenimentele care ne-au adus unde suntem, nefiind sigur care parte, în nebunia universală, a fost mai nebună, mai că-mi vine să
• cred că aceea a Curţii.

— Domnule, răspunse călugărul, toţi oamenii jse^ smintesc, : asemenea lui Nabucodonosor, cînd Dumnezeu îi părăseşte; dar în zilele noastre nici un om nu s-a cufundat în ignoranţă şi-n rătăcire mai adînc decît domnul abate Fauchet, nici un om n-a fost mai funest decît el pentru regat. Trebuie că Domnul 6-a mîniat din cale-afară pe Franţa, de vreme ce i l-a trimis pe domnul abate Fauchet!

— Mi se pare că am văzut şi alţi răufăcători, nu numai • pe nenorocitul acela de Fauchet.

— Domnul abate Gregoire a dat şi el dovadă de multă răutate.

— Şi de Brissot, de Danton, de Marat şi de alţii o sută ca ei, ce aveţi de spus, părinte?

— Domnule, aceştia sunt nişte laici: laicii nu-şi pot asuma aceleaşi responsabilităţi ca oamenii bisericii. Nu săvîrşesc râul de la aceeaşi înălţime, iar crimele lor nu sunt defel universale.

— Şi Dumnezeul dumneavoastră, părinte, ce spuneţi de

comportarea lui în revoluţia de-acum?

— Nu vă înţeleg, domnule.

— Epicur spunea: sau Dumnezeu vrea să împiedice răul şi nu poate, sau poate şi nu vrea, sau nici nu poate nici nu vrea, sau vrea şi poate. Dacă vrea şi nu poate, e neputincios; dacă poate şi nu vrea, e pervers; dacă nici nu poate nici nu vrea, este şi neputincios şi pervers; dacă şi vrea şi poate, de ce n-o face, părinte?

Şi Brotteaux aruncă interlocutorului său o privire satisfăcută.

— Domnule, răspunse călugărul, nimic mai demn de plîns ca obiecţiile ridicate de dumneavoastră. Gînd cercetez temeiurile necredinţei, mi se pare ca văd nişte furnici alcătuind din cîteva fire de iarbă o stavilă împotriva torentului care 'coboară din munţi. Permiteţi-mi să nu mă cert cu dumneavoastră: aş avea prea multă dreptate şi prea puţină înde- mînare s-o arăt. Dealtfel vă puteţi găsi infirmarea la abatele Guenee şi la alţi douăzeci. Vă voi spune doar atît: ceea ce amintiţi din Epicur e o neghiobie, căci Dumnezeu e judecat ca şi cum ar fi un om şi ar avea morală. Ei bine, domnule, necredincioşii, de pe vremea lui Celsiu[1] şi pînă la Bayle[2] şi Voltaire, i-.au amăgit pe neghiobi cu paradoxuri asemănătoare.

— Vedeţi, părinte, unde vă tîrăşte credinţa? Nemulţumin- du-vă să găsiţi orice adevăr în teologia voastră, vreţi pe deasupra să nu se afle nieiunul în operele atîtor genii remarcabile care au gîndit altfel decît dumneavoastră.

[1] **Filosof roman din secolul II, vestit prin atacurile sale anticreştine.**

[2] **Pierre Bayle (1647—1706), filosof francez autor al** *Dicţionarului istoric ţi critic,* **atacînd de pe poziţiile scepticismului dogmatismul teologic şi filosofia speculativă.**

— Vă înşelaţi cu totul, domnule, replică Longuemare. Dimpotrivă, cred că nimic nu poate fi pe de-a-ntregul fals în gîn- direa unui om. Ateii ocupă treapta cea mai de jos a cunoaşterii; pînă şi la nivelul acesta mai există licăriri ale raţiunii şi străfulgerări ale adevărului, şi chiar cînd negurile îl înecă, omul îşi ridică fruntea pe care Dumnezeu a aşternut inteligenţă: acesta-i destinul lui Lucifer.

— Ei bine, domnule, spuse Brotteaux, eu n-aş putea fi atît de generos şi vă mărturisesc că în toate lucrările teologilor nu

găsesc măcar un atom de bun simţ.

Cu toate acestea, Brotteaux se ferea să atace religia, căci o considera necesară mulţimii; ar fi dorit numai ca ea să aibă drept căpetenii nişte filosofi, iar nu nişte amatori de contro- *f* verse. Deplîngea faptul că iacobinii voiau s-o înlocuiască prin- tr-o religie mai tînără şi malignă, prin idolatrizarea libertăţii, egalităţii, republicii, patriei. Remarcase că religiile sunt mai pornite, mai crude în vigoarea tinereţii lor şi că, îmbă- trînind, se mai domolesc. De aceea ar fi preferat să se păstreze catolicismul, care devorase multe victime pe cînd se afla în putere, şi care acum, domolit sub povara anilor şi cu un apetit mediocru, se mulţumea cu patru-cinci fripturi de eretic la suta de ani.

— în rest, adăugă el, rn-arn împăcat totdeauna cu teofagii şi cristicolii. Aveam un capelan la Ilettes: în fiecare duminică slujea acolo liturghia; asistau toţi invitaţii mei. Dintre toţi, cei mai reculeşi se arătau filosofii, iar fetele de la Operă — cele mai fervente. Eram fericit pe atunci şi aveam o mulţime de prieteni.

— Prieteni, strigă părintele Longuemare, prieteni! ... Ah, domnule! Şi chiar credeţi că vă iubeau toţi acei filosofi, toate acele curtezane care v-au vătămat în aşa fel sufletul, că însuşi Dumnezeu cu greu ar putea să mai recunoască în el unul din templele pe care le-a înălţat întru salva sa?

•

Părintele Longuemare locuia de opt zile la fostul publican fără să fie deranjat de ceva. Pe cît putea, urma tipicul cinului său şi, ridicîndu-se de pe salteaua de paie, îngenunchea pe podea ca să recite slujba de noapte. Cu toate că amândoi nu mîncau decît nişte fierturi mizerabile, continua să postească şi să practice abstinenţa. Martor uluit şi surîzător al acestor aspre privaţii, filosoful îl întrebă într-o bună zi:

— Credeţi într-adevăr că Dumnezeu simte cît de cît plăcere văzînd cum înduraţi astfel frigul şi foamea?

— însuşi Dumnezeu, răspunse monahul, ne-a dat pilda suferinţei.

într-a noua zi de cînd barnabitul locuia în podul filosofului, acesta ieşi la lăsarea serii să-şi ducă paiaţele lui Joly, negustorul de jucării din strada Neuve-des-Petits-Champs. Tocmai se întorcea bucuros că le-a vândut pe toate, când, în fosta piaţă Carrousel, o fată învăluită într-o manteluţă de satin albastru

garnisit cu hermină, care alerga şchiopătând, i se a- runcă în braţe cuprinzîndu-1 aşa cum o fac de cînd lumea femeile care imploră ceva.

Tremura; i se auzeau bătăile grăbite ale inimii. Admirînd cit de patetică se arăta în vulgaritatea ei, ca vechi amator de teatru, Brotteaux se gîndi că domnişoara Raucourt[1] n-ar fi avut deeît de cîştigat văzînd-o.

Ea i se adresă gîfîind şi în şoaptă, de teamă să nu fie auzită de trecători:

— Luaţi-mă cu dumneavoastră, cetăţene, ascundeţi-mă, fie- vă milă! ... Sunt sus, în odaia mea din strada Fromen- teau. în timp ce ei urcau scara, m-am refugiat la vecina mea, Flora, şi am sărit în stradă pe fereastră, de mi-am scrîntit piciorul... Vin! Vor să mă bage la închisoare, să mă omoare ... Săptămîna trecută au omorît-o pe Virginie.

Brotteaux înţelegea cît se poate de bine că ea vorbea de delegaţii Comitetului revoluţionar al secţiei, sau de comisarii Comitetului siguranţei generale. în acel timp, Comuna avea un procuror virtuos, cetăţeanul Chaumette, care hărţuia fetele de stradă socotindu-le drept cele mai funeste duşmance ale Republicii. Voia să regenereze moravurile. Ce-i drept, e drept: domnişoarele de la Palais-Egalite nu prea erau patri- oate. Regretau vechiul regim şi nu totdeauna se fereau s-o arate. Cîteva fuseseră deja ghilotinate pentru conspiraţie, şi tragica lor soartă stîrnise o nebănuită emulaţie printre surate.

Cetăţeanul Brotteaux o întrebă pe fată datorită cărei greşeli se alesese cu un mandat de arestare.

[1] Franţuise Raucourt (1756—1815), celebră actriţă a vremii.

Ea se jură că nu ştia nimic, că nu făcuse nimic care să i se poată reproşa.

— Ei bine, fata mea, îi spuse Brotteaux, în cazul ăsta nu eşti cîtuşi de puţin suspectă: n-ai de ce să te temi. Du-te la culoare şi lasă-mă-n pace.

Atunci ea mărturisi totul:

— Mi-atn smuls cocarda şi am strigat „Trăiască regele!"

El o luă de-a lungul cheiurilor pustii. Strîngîndu-se la braţul lui, ea spuse:

— Nu că l-aş iubi pe rege; închipuiţi-vă că nu l-am văzut niciodată şi poate nici n-o fi fost un om cu totul altfel decît

ceilalţi. Dar ăştia sumt plini de răutate. Se poartă crud cu bietele fete. Mă necăjesc, mă chinuie şi mă înjură în fel şi chip: vor să mă împiedice să-mi fac meseria. Dar n-am alta. Vă daţi seama: dacă aş avea o alta, nnaş face-o pe asta.. Ce mai vor? Se înverşunează contra celor mici şi slabi, contra lăptarului, cărbunarului, sacagiului, spălătoresei. N-or să fie mulţumiţi pînă nu-şi ridică-n cap toată lumea nevoiaşilor.

El o privi: avea aerul unui copil. Nu-i mai era teamă. Aproape că zîmbea, uşoară şi încă şchiopătînd. El o întrebă cum o cheamă. Ea răspunse că o cheamă Athenaîs şi că are şaisprezece ani.

Brotteaux se oferi să o conducă oriunde voia. Ea nu cunoştea pe nimeni la Paris; dar avea o mătuşă, servitoare la Palaiseau[1], oare o va primi la ea.

Brotteaux se hotărî:

— Vino, copila mea, îi spuse.

Şi o luă ou sine, sprijinită de braţul lui.

Reîntors în pod, îl găsi pe părintele Longuemare citindu-şi breviarul. I-o arătă pe Athenaîs, pe care o ţinea de mînă:

— Părinte, iată o fată din strada Fromenteau care a strigat „Trăiască regele!" Poliţia revoluţionară e pe urmele ei. N-are nicăieri un culcuş. Permiteţi să petreacă aici noaptea?

Părintele Longuemare îşi închise breviarul:

— Dacă vă înţeleg bine, domnule, zise el, mă întrebaţi dacă această tînără fată, care se află ca şi mine sub urmărirea unui mandat de arestare, poate, spre mîntuirea ei pământească, să petreacă noaptea în aceeaşi încăpere ou mine.

— Da, părinte.

[1] Mică localitate, azi reşedinţa arondismcntului Seine-et-Oise.

— Cu ce drept m-aş împotrivi? Şi, ca să mă cred ofensat de prezenţa ei, pot fi oare sigur că sunt mai vrednic decît ea?

El se instala pentru noapte intr-un fotoliu vechi şi hîrbuit, dînd asigurări că va dormi cît se poate de bine. Athenais se culcă în pat. Brotteaux se întinse pe salteaua de paie şi suflă în lumînare.

Orele şi jumătăţile erau la rînd bătute în clopotniţele bisericilor: el nu puse geană pe geană şi ascultă cum se contopea răsuflarea călugărului şi a fetei. Luna, icoană şi martora a vechilor lui iubiri, se înălţă şi trimise în mansardă o

rază de argint, luminînd cosiţele blonde, genele de aur, nasul fin, gura arcuită şi roşie a lui Athenaîs, care dormea cu pumnii strînşi.

„Iată, îşi spuse el, un teribil duşman al Republicii!"

Cînd Athenais se trezi, era ziuă. Călugărul plecase. Sub lucarnă, Brotteaux citea din Lucreţiu, instruindu-se din lecţiile muzei latine cum să trăiască fără teamă şi fără dorinţi; şi totuşi, îl devorau păreri de rău şi nelinişti.

Deschizînd ochii, Athenais zări cu stupoare deasupra capului grinzile unui pod. Apoi îşi aduse aminte, zîmbi salvatorului său şi întinse spre el, ca pentru a-1 mîngîia, frumoasele-i mîini mici, murdare.

Ridicîndu-se în aşternut, arătă cu degetul fotoliul desfundat în care călugărul îşi petrecuse noaptea:

— A plecat?... Ziceţi că nu s-a dus să mă denunţe?

— Nu, copila mea. N-ai putea găsi un om mai cinstit ca bătrînul ăsta nebun.

Athenaîs întrebă care era nebunia omului aceluia atît de cumsecade; şi cînd Brotteaux îi spuse că era religia, ea îl mustră grav că vorbeşte aşa, declară că oamenii fără credinţă sunt mai răi ca animalele şi că, în ce-o priveşte, ea se ruga lui Dumnezeu, sperînd că o să-i ierte păcatele şi o s-o primească în sfînta lui îndurare.

Apoi, observând că Brotteaux ţinea o carte în mînă, îşi închipui că era o carte de rugăciuni şi spuse:

— Vedeţi, şi dumneavoastră vă spuneţi rugăciunile! Dumnezeu o să vă răsplătească pentru tot ce-aţi făcut pentru mine.

*

Cum Brotteaux îi spuse că acea carte nu era o carte de rugăciuni şi că fusese scrisă înainte ca ideea liturghiei să fi apărut pe lume, ea îşi închipui că era *Cheia viselor* şi întrebă dacă nu scria acolo şi tîlcul unui vis nemaipomenit pe care-'l avusese. Ea nu ştia să citească şi, din auzite, nu aflase decît de aste două feluri de cărţi.

Brotteaux îi răspunse că acea carte nu explica decît visul vieţii. Găsind răspunsul dificil, frumoasa copilă renunţă să înţeleagă şi îşi muie vîrful nasului în ligheanul de lut care înlocuia lavoarele de argint pe care Brotteaux le folosise altădată. Apoi îşi aramjă părul dinaintea oglinzii de bărbierit a

gazdei, cu o grijă meticuloasă şi gravă. Cu braţele albe rotunjite deasupra capului, la lungi intervale rostea cîteva cuvinte.

— Dumneavoastră, dumneavoastră aţi fost bogat.

— Ce te face să crezi?

— Nu ştiu. Dar aţi fost bogat şi sunteţi aristocrat, cu siguranţă.

Ea scoase dintr-un buzunar o minusculă Sfîntă Fecioară de argint într-o capelă ovală de fildeş, o bucăţică de zahăr, aţă, foarfeci, o scăpărătoare, două sau trei cutiuţe şi, după ce alese ce-i trebuia, începu să-şi cîrpească fusta care i se rupsese în cîteva locuri.

— Pentru siguranţa dumitale, copila mea, pune-ţi asta în păr! îi spuse Brotteaux, dîndu-i o cocardă tricoloră.

— Cu plăcere, domnule, îi răspunse ea; am s-o fac de dragul dumneavoastră şi nu de-al naţiunii.

După ce se îmbrăcă şi se dichisi cît putu mai bine, ţinîn- du-şi fusta cu amîndouă mîinile, făcu o reverenţă aşa cum învăţase acasă, la ţară, şi-i spuse lui Brotteaux:

— Domnule, sunt prea umila dumneavoastră servitoare.

Ar fi fost gata să-şi îndatoreze în orice fel binefăcătorul, dar găsea mai convenabil ca el să nu ceară nimic şi ea să nu-i ofere nimic: i se părea elegant să-l părăsească astfel, şi după regulile bunei-creşteri.

Brotteaux îi puse în palmă cîteva asignate, ca ea să poată lua diligenţa de Palaiseau. Era jumătate din tot avutul său, şi cu toate că fusese vestit pentru dărnicia sa faţă de femei, niciodată încă nu făcuse cu vreuna o atît de dreaptă împărţire a bunurilor lui.

Ea-1 întrebă care îi este numele.

— Ml numesc Maurice.

îi deschise cu părere de rău uşa mansardei:

— Adio, Athenais.

Ea îl sărută.

— Domnule Maurice, cînd vă veţi gîndi la mine spuneţi-mi Marthe: e numele meu de botez, numele cu care eram chemată în sat... Adio şi mulţumesc ... Gu totul servitoarea dumneavoastră, domnule Maurice.

XV

TREBUIAU GOLITE ÎNCHISORILE pline vîrf; trebuia judecat, judecat fără tihnă, fără răgaz. Aşezaţi sub pereţii acoperiţi de fascii şi de bonete roşii, precum cînd- va cei asemenea lor sub florile de crin, judecătorii păstrau gravitatea, neclintirea înfricoşătoare a predecesorilor lor regali. Acuzatorul public şi substituţii, epuizaţi de oboseală, arşi de nesomn şi de rachiu, nu-şi scuturau toropeala decît printr-o violentă sforţare; şi sănătatea lor şubrezită îi făcea tragici. Juraţii, atât de diferiţi ca obîrşie sau caracter, unii învăţaţi, alţii neinstruiţi, laşi sau mărinimoşi, blînzi sau violenţi, ipocriţi sau sinceri, dar care toţi, cînd patria şi Republica era în pericol, simţeau sau se prefăceau că simt aceleaşi temeri, că ard în aceeaşi flacără, cu toţii cumpliţi din virtute sau frică, nu formau decît o singură fiinţă, un singur suflet, o fiară mistică producînd prin exerciţiul firesc al funcţiilor ei, şi din belşug, moarte. Binevoitori sau cruzi din fire, zguduiţi dintr-o dată de o neaşteptată pornire miloasă, achitau lăcri- mînd un acuzat pe care, cu o oră mai devreme, l-ar fi condamnat copleşindu-l de sarcasme. Pe măsură ce înaintau în îndeplinirea misiunii, urmau tot mai impetuos impulsurile inimii.

Judecau în febrilitatea şi somnolenţa provocate de abuzul de muncă, sub aţîţările din afară şi la ordinele mai-marelui lor, sub ameninţările sanchiloţilor şi a cumetrelor tricoteze înghesuite în tribune şi peste tot în incintă, după mărturii pătimaşe, după, rechizitorii frenetice, într-un aer otrăvit şi care îngreuna creierii, făcînd să ţiuie urechile, să se zbată tîmplele şi coborîndu-le un văl de sînge dinaintea ochilor. în public circulau zvonuri vagi despre nişte juraţi corupţi de aurul acuzaţilor. Dar ca un singur om, juriul răspundea acestor zvonuri prin proteste indignate şi condamnări nemiloase.

La urma urmei erau oameni, nici mai buni nici mai răi decît alţii. De cele mai multe ori, nevinovăţia e un noroc, nu o virtute: oricine ar fi acceptat să se pună în locul lor, ca ei ar fi acţionat, împlinind cu inima îndoită înfricoşătoarea misiune.

Antoinette, cea atît de mult aşteptată, veni în fine să se aşeze cu rochia-i neagră în fotoliul fatal, în mijlocul unui asemenea concert de ură, că numai siguranţa în verdictul care avea să încheie procesul făcu să fie respectate formele. La întrebările nimicitoare care i se puseră, acuzata răspunse cînd ascultând instinctul de conservare, cînd cu trufia obiş- ntiinţei, şi

intr-un rînd, datorită infamiei unuia din acuzatori, cu majestatea unei mame. Martorilor li se admitea numai ultra- giul şi calomnia; apărarea fu îngheţată de spaimă. Mărginin- du-se să judece conform procedurii, tribunalul aşteptă să se încheie odată totul pentru a arunca Europei capul Austriacei.

*

La trei zile după execuţia Mariei-Antoinette, Gamelin fu chemat la căpătâiul cetăţeanului Fortune Trubert, care agoniza la treizeci de paşi de biroul militar în care-şi epuizase viaţa, pe un pat de lemn din chilia cine ştie cărui barnabit expulzat. Capul său livid scobise o groapă în perină. Ochii lui, lipsiţi acum cu totul de vedere, îşi întoarseră irişii sticloşi spre Evariste; mîna-i descărnată apucă mâna prietenului şi o strînse cu neaşteptată putere. Vărsase de trei ori sî.nge în două zile. încercă să vorbească; vocea lui, la început voalată şi slabă ca un murmur, se umflă, crescu:

— Wattignies! Wattignies! .. . Jourdan l-a bătut pe duşman în propria-i tabără ... a despresurat Maubeuge . .. Am recucerit Marchiennes. O să meargă ... o să meargă .. .

Şi surîse.

Nu erau nişte năluciri de bolnav; era o viziune limpede a realităţii, ce mai ilumina acest creier pe care se lăsau umbrele veşniciei. De-acum, invazia părea oprită: generalii terorizaţi îşi dăduseră seama că nu le rămînea nimic mai bun de făcut decît să învingă. Ceea ce nu izbutiseră înrolările voluntare — o armată numeroasă şi disciplinată — realizase rechiziţia. încă un efort, şi Republica era salvată.

După o jumătate de ceas de toropeală, faţa lui Fortune Trubert, scobită de moarte, se învioră iar mîimile i se însufleţiră.

Arătă prietenului său, cu degetul, singura mobilă care se mai afla în încăpere, un mic scrin de nuc.

Şi cu vocea lui gîfîitoare şi slabă, care trăda însă luciditatea:

— Prietene, precum odinioară Eudamidas, îţi las moştenire datoriile: trei sute douăzeci de livre a căror socoteală ai s-o găseşti acolo ... în caietul acela roşu ... Adio, Gamelin. Nu dormi. Veghează la apărarea Republicii. O să meargă!

Umbra nopţii cobora în chilie. Se auzea răsuflarea horcăitoare a muribundului şi mîinile lui zgîriind cearşaful.

La miezul nopţii rosti cuvinte fără şir:

— Mai multă silitră ... Faceţi să se predea armele ... Cum

mă simt? Foarte bine .. . Daţi jos clopotele ...

La cinci dimineaţa îşi dădu sufletul.

Din ordinul secţiei, trupul său fu expus în naosul fostei biserici a barnabiţilor, la picioarele altarului Patriei, pe un pat de campanie acoperit cu un drapel tricolor; o coroană de stejar îi încingea fruntea.

Doisprezece bătrîni îmbrăcaţi în togă latină, cu cîte o ramură în mînă, şi douăsprezece tinere fete cu trene lungi de văluri şi cu braţele pline de flori înconjurau patul funebru. La picioarele mortului, doi copii ţineau cîte o torţă răsturnată. Intr-unui diin ei, Evariste o recunoscu pe fiica portăresei, Josephine, care, prin gravitatea copilărească şi prin fermecătoarea ei frumuseţe, îi amintea de unul din acele genii ale dragostei şi ale morţii, pe care romanii le sculptau pe sarcofagele lor.

Cortegiul se îndreptă spre cimitirul Saint-Andre-des-Arts în sunetele *Marseiezei* şi ale lui O *să meargă.*

Punînd sărutul de adio pe fruntea lui Fortune Trubert, Evariste plânse. Se plînse pe sine, invidiindu-1 pe cel care se odihnea, cu datoria împlinită.

întors acasă, primi decizia numirii sale ca membru în Consiliul general al Comunei. De patru luni candidat, după cîteva s'crutinuri fusese ales fără concurent, cu vreo treizeci de voturi. Nu se mai vota: secţiile erau pustii; bogaţi şi săraci nu căutau decît să se sustragă de la treburile publice. Cele mai însemnate evenimente nu mai stîrneau nici entuziasm, nici curiozitate; ziarele nu se mai citeau, şi Evariste se întreba daca printre cei şapte sute de mii de locuitori ai capitalei se aflau trei sau patru mii care încă să aibă un suflet republican.

în ziua aceea, cei douăzeci şi unu compărură în faţa tribunalului.

Nevinovaţi sau culpabili pentru nenorocirile şi crimele Republicii, vanitoşi, imprudenţi, ambiţioşi şi uşuratici, moderaţi şi în acelaşi timp violenţi, slabi în teroare ca şi în clemenţă, grăbiţi să declare război, molcomi în a-1 conduce, tîrîţi în faţa Tribunalului după exemplul de ei înşişi dat — ei însemnaseră totuşi tinereţea scînteietoare a Republicii; ei îi întruchipaseră farmecul şi gloria. Judecătorul acesta, care îi va interoga cu o savantă parţialitate; procurorul acesta livid, care acolo, înapoia măsuţei lui, le pregăteşte moartea şi dezonoarea; juraţii aceştia, care curînd vor voi să le înăbuşe apărarea; publicul acesta din

tribune, care îi acoperă cu invective şi huiduieli — judecător, juraţi, public — toţi le-au aplaudat odinioară elocinţa, au înălţat osanale darurilor şi virtuţilor lor. Dar nu-şi mai aduceau aminte.

Odinioară, Evariste îşi făcuse un zeu din Vergniaud, iar din Brissot, un oracol. Nu-şi mai aducea aminte, şi dacă îi mai dăinuia în memorie vreo urmă din vechea admiraţie, era doar pentru a-şi spune că monştrii aceştia seduseseră cei mai buni cetăţeni.

întorcîndu-se acasă după şedinţă, Gamelin auzi nişte strigăte sfîşietoare. Erau ale micii Josephine, biciuită de maică-sa pentru că se jucase în piaţă cu haimanalele şi-şi murdărise frumoasa rochiţă albă, cu care fusese îmbrăcată cu ocazia în- mormîntării cetăţeanului Trubert.

i xvi

DUPĂ CE TIMP DE TREI LUNI JERTFISE în fiecare zi patriei victime ilustre sau obscure, Evariste avu un proces numai al lui; dintr-un acuzat el făcu acuzatul său personal.

De cînd funcţiona la Tribunal, iscodea cu aviditate în mulţimea arestaţilor ce-i treceau pe sub ochi pe seducătorul Elodiei, despre care, în închipuirea sa laborioasă, îşi făcuse o imagine posedînd cîteva trăsături precise. Şi-l închipuia tî- năr, frumos, insolent, şi nu se îndoia că emigrase în Anglia. Crezu că-<l descoperă într-un tînăr emigrat, pe nume Maubel. care întors în Franţa şi denunţat de gazda lui, fusese arestat într-un han din Passy, şi căruia parchetul secţiei Fouquier- Tinville îi instruia cazul printre o mie altele. Asupra lui fuseseră găsite scrisori pe care acuzarea le considera dovezi ale unui complot urzit de Maubel împreună cu agenţii lui Pitt, dar care nu erau de.fapt decît scrisori adresate emigratului de nişte bancheri din Londra, depozitari ai banilor săi. Tînăr şi frumos, Maubel părea mai cu seamă preocupat de afaceri galante. în carnetul său putea fi găsită urma unor legături din Spania, pe atunci în război cu Franţa; e drepţ, scrisorile aveau un caracter intim, şi dacă parchetul nu eliberă o ordonanţă de expulzare, o făcu în virtutea acelui principiu potrivit căruia justiţia nu trebuie să se pripească niciodată să elibereze un arestat.

Gamelin află de prima interogare a lui Maubel în camera de consiliu, şi fu frapat de caracterul acestui tînăr fost nobil, pe care şi-l imagina aidoma celui atribuit bărbatului ce abuzase de încrederea Elodiei. De atunci, închizîndu-se ceasuri de-a rîndul în cabinetul grefierului, el studie cu ardoare dosarul. Bănuielile îi crescură nespus cînd găsi într-un carneţel vechi al emigratului adresa *Amorului pictor,* alăturată, e
drept, aceleia a *Maimuţei verzi,* a *Portretului* (fostului) *Delfin* şi ale altor cîtorva magazine de stampe şi tablouri. Dar cînd află că în acelaşi carnet fuseseră găsite petalele unei garoafe roşii, înfăşurate cu grijă într-o foiţă din hîrtie de mătase, gîndindu-se că garoafele roşii erau florile preferate ale Elo- diei, care le creştea la fereastră, le purta în păr şi le dăruia — ştia el bine — ca senin al dragostei, Evariste nu mai avu nici o îndoială.

De îndată ce fu sigur, hotărî s-o descoase pe Elodie, ascunzîndu-i totuşi împrejurările care-1 făcuseră să descopere criminalul.

Pe cînd urca scara casei sale, simţi încă de pe palierele de jos o stăruitoare aromă de fructe şi o găsi în atelier pe Elodie, care o ajuta pe cetăţeana Gamelin să facă dulceaţă de gutui. în timp ce Sătrîna gospodină aprindea focul chibzuind în sinea ei cum ar putea economisi din cărbune şi din zahărul roşu fără să dăuneze calităţii, pe scaunul ei de paie, încinsă cu un şorţ de pînză revopsită, cu poala plină de fructe aurii," cetăţeana Blaise curăţa gutuile şi le arunca, tăiate felii, în- tr-un lighean de aramă. Aripioarele bonetei îi erau date pe spate, şuviţe întunecate i se răsuceau pe fruntea asudată; emana dimtr-însa un farmec domestic şi o graţie familiară care insuflau gînduri mîngîioase şi voluptate liniştită.

Fără să se mişte, ridică spre iubit frumoasa-i privire de aur topit şi spuse:

— Vezi, Evariste, lucrăm pentru dumneata. Vei mînca toată iarna un delicios jeleu de gutui, care-ţi va înzdrăveni stomacul şi-ţi va face inima veselă.

Dar Gamelin, apropiindu-se de ea, îi şopti la ureche:

— Jacques Maubel...

In acel moment, cîrpaciul Combalot îşi vîrî nasul roşu prin uşa întredeschisă. Odată cu pantofii la care pusese tocuri noi, aduse şi nota tălpuirilor mai vechi.

De teamă să nu fie luat drept un rău cetăţean, folosea calendarul cel nou. Cetăţeana Gamelin, căreia îi plăceau socotelile limpezi, se pierdea în fructidoruri şi vendemiare[1].

Suspină:

[1] Fructidor —a douăsprezecea lună din calendarul republican, corespun- zînd intervalului 18 august — 17 septembrie; vendemiar — prima lună, xorespunzînd intervalului 22 septembrie—21 octombrie.

**I **

— Isuse! Vor să schimbe totul, zilele, lunile, anotimpurile, *ţ* soarele şi luna! Pentru Dumnezeu, domnule Combalot, ce e cu perechea asta de galoşi din 8 vendemiar?

— Cetăţeană, aruncaţi o privire în calendarul dumneavoastră ca să vă daţi seama.

Ea îl desprinse din perete, îşi aruncă o clipă ochii pe el, | apoi şi-i întoarse îndată:

— N-arată creştineşte! făcu ea îngrozită.

— Nu numai atît cetăţeană, zise cîrpaciul, dar nu mai avem

decît trei duminici în loc de patru. Şi încă nu e totul: o să trebuiască să ne schimbăm felul în care socotim. N-o să mai existe nici gologani, nici bani, totul o să se măsoare în. apă distilată.

La aceste cuvinte, cu buzele tremurînd, cetăţeana Gamelin îşi ridică ochii spre tavan şi suspină:

— Prea se-apucă de multe!

Şi pe cînd se văicărea asemenea sfintelor femei din calvarurile de la ţară, un tăciune, mocnind în spuză în lipsa ei_, umplu atelierul cu o miasmă infectă, care, adăugată mirosului stăruitor de gutuie, făcu atmosfera irespirabilă.

Elodie se plînse că o zgîria în gît şi ceru să se deschidă fereastra. Dar abia plecă cetăţeanul cizmar, iar cetăţeana Gamelin se întoarse la soba ei, că Gamelin repetă la urechea cetaţenei Blaise:

— Jacques Maubel.

Ea îl privi puţin surprinsă şi, foarte liniştit, fără să se oprească din tăierea unei gutui în felii:

— Ei bine? ... Jacques Maubel? ...

— El e!

— Care el?

— I-ai dat o garoafă roşie.

Ea declară că nu înţelege nimic şi îi ceru să fie mai desluşit. _

— Aristocratul ăla! Emigratul! Infamul! ...

Ea ridică din umeri şi negă cu multă naturaleţe că ar fi cunoscut vreodată un Jacques AJaubel.

Şi-ntr-adevăr, nu-1 cunoscuse nicicînd.

Negă că ar fi dat vreodată garoafe roşii altcuiva decît lui Evariste; dar poate că-n privinţa asta nu-şi aducea prea bine aminte.

El cunoştea puţin femeile şi nu pătrunsese destul de acjfnc firea Elodiei; totuşi o credea cît se poate de capabilă sa se prefacă şi să înşele pe unul încă mai abil decît dînsul.

— De ce tăgăduieşti? făcu el. Ştiu.

Ea susţinu din nou că n-a cunoscut nici un Maubel. Şt terminînd de cojit gutuile, ceru nişte apă pentru că i se lipeau degetele.

Gamelim îi aduse un lighean.

Şi spălîndu-se pe mîini, ea îşi reînnoi dezvinovăţirea.

El repetă iarăşi că ştie, şi de data asta ea păstră tăcere.

Nu vedea unde ţintesc întrebările amantului ei şi era la o mie de leghe departe de a bănui că acel Maubel, de care nu auzise vorbindu-se niciodată, avea să compară dinaintea Tribunalului revoluţionar; nu înţelegea nimic din bănuielile cu care era hărţuită, dar le ştia neîntemeiate. Iată de ce, nes- perînd nici cît negru sub unghie să le poată risipi, n-avea chef nici cît negru sub unghie să încerce. încetă să se mai apere cum că nu l-a cunoscut pe Maubel, preferind să lase gelosul să se rătăcească pe o urmă falsă, mai ales că, de la o clipă la alta, cel mai neînsemnat incident l-ar putea pune pe adevărata urmă. Micul ei copist de odinioară, devenit chipeş dragon patriot, era acum certat cu aristocratica-i metresă. Pe stradă, cînd o întîlnea pe Elodie, el o fixa cu o privire care părea că spune: „Hei, frumoaso: simt bine c-am să-ţi iert faptul că te-arn trădat şi sunt foarte aproape de a-ţi arăta iar preţuirea mea“. Ea nu se mai strădui, deci, să vindece ceea ce numea toanele prietenului ei; Gamelin rămase convins că Jacques Maubel era corupătorul Elodiei.

*

în zilele care urmară, Tribunalul se îndeletnici fără răgaz cu nimicirea federalismului, care, asemenea unei hidre, ameninţa să devore libertatea. Fură zile încărcate; şi juraţii, sleiţi de oboseală, expediară cît mai repede eu putinţă cazul femeii Roland, inspiratoare sau complice a crimelor facţiunii brissotine.

în vremea aceasta, Gamelin trecea în fiecare dimineaţă pe la parchet ca să grăbească afacerea Maubel. Piese importante se aflau la Bordeaux: reuşi să obţină trimiterea unui comisar în căutarea lor. în sfîrşit, probele sosiră.

v 'Substitutul de acuzator public le citi, făcu o strîmbătură, şi-i'spuse lui Evariste:

—A Nu-s deloc grozave piesele astea! Nu găseşti nimic mai ; ca lumea în ele! Nerozii! Măcar de-ar fi sigur că fostul conte de Maubel a emigrat!...

în cele din urmă, Gamelin reuşi. Tînărul Maubel îşi primi actul de acuzare şi fu adus dinaintea Tribunalului revoluţionar ; la 19 brumar.

încă de la începerea dezbaterilor, preşedintele luă înfăţişarea mohorîtă şi înfricoşătoare pe care avea grijă să şi-o compună când conducea afaceri ou instrucţia prost făcută. Substitutul de procuror îşi mîngîia bărbia cu capătul penei de scris şi afecta

seninătatea conştiinţei împăcate. Grefierul citi actul de acuzare: niciodată încă nu se auzise unul mai găunos.

Preşedintele întrebă acuzatul dacă n-a avut cunoştinţă de legile promulgate împotriva emigraţilor.

— Le-am cunoscut, le-am respectat, răspunse Maubel, şi am părăsit Franţa înzestrat fiind cu paşapoarte în regulă.

Asupra motivelor călătoriei în Anglia şi asupra întoarcerii sale în Franţa, el dădu desluşiri într-o manieră satisfăcătoare. Avea o înfăţişare agreabilă, un aer deschis şi mândru oare plăcea. Femeile din tribune îl priveau cu bunăvoinţă. Acuzarea pretinse că fusese în Spania într-un moment cînd acea naţiune era deja în război cu Franţa: el afirmă că în acel timp nu părăsise oraşul francez Bayonoe. Un singur punct rămînea obscur. Printre hârtiile pe care le aruncase în şemineu cînd fusese arestat, şi din care nu se găsiseră decît bucăţele, s era una pe car£ se puteau citi cîteva cuvinte spaniole şi numele de „Nieves“.

Jacques Maubel refuză să dea explicaţiile care-i fură cerute în legătură cu acest subiect. Şi cînd preşedintele îi spuse că era în interesul acuzatului ca acesta să dea explicaţii, el răspunse că nu totdeauna trebuie să-ţi urmezi interesul.

Gamelin nu se gândea să-l convingă pe Maubel decît de o crimă: de trei ori îl sili pe preşedinte să întrebe acuzatul dacă putea da explicaţii asupra garoafei ale cărei petale uscate le păstra cu atîta grijă în portofel.

Maubel răspunse că nu se credea obligat să răspundă la o chestiune care nu interesa justiţia, întrucît nu fusese găsit nici un fel de bilet ascuns în acea floare.

Juriul se retrase în sala de deliberare, înclinat favorabil spre bunăvoinţă faţă de tînărul bărbat, a cărui afacere obscură părea că ascunde mai degrabă mistere amoroase. De/data aceasta, pînă şi cei buni, purii înşişi l-ar fi achitat bucuros. Unul din ei, un fost nobil care dăduse dovezi de ataiament faţă de Revoluţie, spuse:

— Oare i se poate reproşa naşterea? Eu însumi am avut nefericirea de a mă naşte în aristocraţie.

— Da, însă tu ai părăsit-o, replică Gamelin, pe cînd el a rămas într-însa.

Şi vorbi cu atîta vehemenţă împotriva acelui conspirator, acelui emisar al lui Pitit, acelui complice al lui Cobourg[1], care trecuse peste mări şi ţări pentru a-i aţîţa pe duşmanii .libertăţii,

ceru cu atîta aprindere condamnarea trădătorului, încît trezi umoarea mereu neliniştită, vechea severitate a juraţilor patrioţi.

Unul din ei îi spuse cinic:

— Există servicii care, între colegî, nu se pot refuza.

Verdictul „la moarte" fu dat cu majoritate de un vot.

Condamnatul îşi ascultă sentinţa în linişte, zîmbind. Privirea pe care o plimbă fără grabă prin sală exprimă, întîlnind chipul lui Gamelin, un indescriptibil dispreţ.

Nimeni nu aplaudă sentinţa.

Dus înapoi la închisoarea Conciergerie, în aşteptarea execuţiei care trebuia să aibă loc în aceeaşi seară, la lumina făcliilor, Jacques Maubel scrise o scrisoare:

Scumpa mea soră, tribunalul mă trimite la eşafod, dîndu-mi astfel singura bucurie pe care o puteam încerca de cînd a murit mult adorata mea Nieves. Mi-au luat unicul bun care-mi mai rămăsese de la ea, o floare de rodie, zicînd, nu ştiu de ce, că ar fi o garoafă.

Iubeam artele: la Paris, în zilele mele fericite, am adunat picturi şi gravuri aflate acum la loc sigur şi care-ţi vor fi înmînate de îndată ce va fi cu putinţă. Te rog, scumpă soră, să le păstrezi în amintirea mea.

[1] Frederic Josias duce de Saxa-Cobourg (1737—1815), feldtuareşal austriac, învingător, al generalului francez republican Dumouriez, dar învins apoi de generalii Moreau şi Jourdan.

'îşi tăie o şuviţă de pir, o puse în scrisoarea pe care o împături şi scrisese adresa:

Cetăţenei Clemence Dezeimeries, născută Maubel.
La Reole.

Dădu toţi banii pe care-i avea asupra lui gardianului, rugîndu-1 să facă în aşa fel ca scrisoarea să ajungă la destinaţie, ceru o sticlă de vin şi bău cu înghiţituri mici în aşteptarea care tei...

După cină, Gamelin alergă la *Amorul pictor* şi se năpusti în camera albastră, unde în fiecare noapte îl aştepta Elodie.

— Ai fost răzbunată, îi spuse el. Jacques Maubel nu mai există. Careta oare-1 ducea la moarte a trecut pe sub ferestrele tale, înconjurată de făclii.

Ea înţelese:

— Ticălosule! Tu l-ai ucis, tu, şi nici n-a fost amantul meu.

Nu-1 cunoşteam ... nu l-am văzut niciodată ... Şi ce om era? Timar, plăcut... nevinovat. Şi tu l-ai ucis, ticălosule! Ticălosule!

Căzu leşinată. Dar, în umbrele uşoarei morţi care este leşinul, se simţea copleşită în acelaşi timp şi de oroare, şi de voluptate. îşi veni pe jumătate în fire: pleoapele grele îi descoperiră albul ochilor, pieptul i se umflă, mîinile tremurînde căutau amantul. îl strânse în braţe pînă la sufocare, îşi înfipse unghiile în carnea lui şi cu gura sfîşiată îi dete cel mai mut, cel mai surd, cel mai lung, cel mai dureros şi cel mai delicios dintre săruturi.

îl iubea cu carnea întregii ei făpturi, şi cu cît îi părea mai groaznic, crud, atroce, cu cît îl vedea mai mînjit în sângele victimelor sale, cu atît îi era mai multă foame şi mai multă sete de el.

XVII

^ ÎN 24 FRIMAR1 LA ZECE DIMINEAŢA, sub un cer strălucitor şi trandafiriu care topea gheţurile nopţii, cetăţenii Guenot şi Delourmel, delegaţi ai Comitetului siguranţei generale, sosiră la bamabiţi şi cerură să fie conduşi la Comitetul de supraveghere al secţiei, în sala consiliului, unde-1 găsiră pe cetăţeanul Beauvisage, care tocmai umplea cu butuci şemineul. Dar nu-1 văzură defel la început, din cauza staturii lui scunde şi îndesate.

Cu glasul spart al cocoşaţilor, cetăţeanul Beauvisage rugă delegaţii să ia loc şi se puse în întregime la dispoziţia lor.

Guenot îl întrebă dacă nu-1 cunoaşte cumva pe un anume fost des Ilettes, care locuieşte în apropiere de Pont-Neuf.

— Este, adăugă el, un individ pe care sunt însărcinat să-l arestez.

Şi arătă ordinul Comitetului siguranţei generale.

Scrutîndu-şi cîtva timp în memorie, Beauvisage răspunse că nu cunoştea nici un individ cu numele des Ilettes, că suspectul astfel desemnat putea să nici nu locuiască în secţie, întrucît unele părţi din secţiile Museum, Unite, Marat-et-Mar- seille se găseau şi ele în apropiere de Pont-Neuf; că, dacă totuşi locuia în secţie, trebuie că era sub un alt nume decît cel indicat de ordinul Comitetului; că, oricum, tot va fi descoperit fără întîrziere.

— Să nu mai pierdem timpul! spuse Guenot. A fost semnalat vigilenţei noastre de scrisoarea uneia din complicele sale, care a fost interceptată şi remisă Comitetului acum cincisprezece zile, şi de care cetăţeanul Lacroix a luat cunoştinţă abia

[1] A treia lună din calendarul republican, corespunzînd intervalului 21 noiembrie — 20 decembrie.

ienxseara. Suntem copleşiţi: plouă din toate părţile cu atîtea denunţuri, că nu mai ştii pe care să-4 urmăreşti.

— Denunţurile, replică mândru Beauvisage, vin puhoi şi la Comitetul de vigilenţă al secţiei. Unii fac destăinuiri din civism; alţii, momiţi de o hîrtie de o sută de soli. Mulţi copii îşi denunţă părinţii, rîvnindu-le averea.

— Scrisoarea asta, reluă Guenot, provine de la o fostă, Rochemaure, femeie galantă, la care se juca bribri, şi are oa destinatar un cutare cetăţean Rauline; dar în realitate era I adresată unui emigrat aflat în serviciul lui Pitt. Am luat-o cu

mine ca să vă arăt în ce anume îl priveşte pe individul des Ilettes.

Scoase scrisoarea din buzunar.

— începe cu nişte lungi informaţii despre acei membri ai , Convenţiei, care, după spusele femeii, ar putea fi atraşi prin oferirea unei sume de bani sau promiţîndu-li-se funcţii înalte într-o nouă orânduire, mai stabilă decît cea de azi. Apoi se citeşte pasajul următor:

Mă întorc de la Dl. des Ilettes, care locuieşte într-un pod, I *'aproape de Pont-Neuf, şi trebuie să fii pisică sau drac ca să te poţi căţăra acolo; pentru a trăi, Dl. des Ilettes este nevoit să facă paiaţe. Este un om cu judecată: iată de ce vă transmit, domnule, esenţialul conversaţiei avute cu el. Nu crede că actuala stare de lucruri poate dura multă vreme. Nu-i vede sfîrşitul în victoria coaliţiei; şi evenimentele par să-i dea dreptate; căci, după cum ştiţi, domnule, de cîtva timp ştirile despre război sunt proaste. El ar crede mai degrabă în răsculareа oamenilor simpli şi a femeilor din popor, încă profund legate ' de religia lor. Consideră că groaza generală pe care o răspîn- deşte Tribunalul revoluţionar va uni curînd întreaga Franţă împotriva iacobinilor. „TribunahH acesta, a spus el în glumă, care judecă regina Franţei alături de o vînzătoare de pîine, seamănă acelui William Sbakespeare, atît de admirat de englezi, etc .. .“ Nu crede că ar fi imposibil ca Robespierre să ia în căsătorie pe Doamna Regală, făcîndu-se numit protector al regatului.*

V-aş fi recunoscătoare, domnule, dacă mi-aţi da în păstrare sumele care mi se datorează, adică o mie de lire sterline, în locul folosit de obicei, însă feriţi-vă de a-i mai scrie D-lui Morhardt: tocmai a fost arestat, băgat la închisoare etf. .. etc . . .

— Jupînul des Ilettes face paiaţe, spuse Beauvisage, iată un indice preţios... cu toate că există o grămadă de mici industrii de felul ăsta în secţie.

— Asta mi-aduce aminte, făcu Delourmel, că i-am promis o păpuşă fiicei mele mai mici, Nafhalie, care este bolnava de sc ari a tină. Ieri i-au apărut petele. Fierbinţeala nu-i de temut, dar cere îngrijire. Şi Nathalie, foarte dezvoltată pentru vîrsta ei şi de o deşteptăciune ieşită din comun, are o sănătate şubredă.

— Eu, zise Guenot, n-am decît un băiat. Aleargă cu cercul,

un cerc de butoi, şi face, chipurile, balonaşe montgolfier suflînd în pungi.

— De cele mai multe ori, observă Beauvisage, copiii se joacă mai bine cu lucruri care nu sunt jucării. Nepotu-meu Emile, un puştan de şapte ani, foarte deştept, se distrează toată ziua cu pătrăţele de lemn, din care face olădiri... Obişnuiţi? ...

Şi Beauvisage întinse celor doi delegaţi tabachera deschisă.

— Acum hai să găbjim pramatia aia, spuse Delourmel care purta mustăţi lungi şi rostogolea nişte ochi cît cepele. în dimineaţa asta am poftă să mănînc momiţe de aristocrat stropite cu un pahar de vin alb.

Beauvisage propuse delegaţilor să meargă în piaţa Dauphine să-l caute la prăvălie pe colegul lui, Dupont, care-1 ştie la sigur pe individul des Ilettes.

Mergeau în aerul rece, urmaţi de patru grenadieri ai secţiei.

— Aţi văzut *Judecata de-apoi a regilor?* îşi întrebă Delourmel tovarăşii: piesa merită să fie văzută. Autorul îi arată pe toţi regii Europei refugiaţi pe o insulă pustie, la picioarele unui vulcan care-i înghite. E-o lucrare patriotică.

La colţul străzii Harlay, Delourmel zări o trăsurică strălucind ca o capelă, împinsă de o bătrînă care purta peste bonetă o pălărie de pînză cernită.

— Ce vinde bătrîna asta? întrebă el.

Răspunse chiar bătrîna:

— Uitaţi-vă, domnule, şi alegeţi. Am şiraguri de mătănii şi rozare, crucifixuri, iconiţe cu sfîntul Anton, giulgiuri sfinţite, batiste cu sfînta Veronica, *Ecce Homo, Agnus Dei,* cornuri de vânătoare şi inele de-ale sfîntului Hubert, şi toate celelalte lucruri trebuincioase cucerniciei.

— Asta-i arsenalul fanatismului! strigă Delourmel.

Şi proceda la interogarea sumară a vânzătoarei ambulante, care, la toate întrebările lui răspundea:

— Fiule, de patruzeci de ani tot vând lucruri sfinţite.

Zărind un guard în uniformă albastră care trecea prin apropiere, unul din delegaţii Comitetului siguranţei generale îi ordonă s-o conducă la Conciergerie pe bătrîna femeie năucită.

Cetăţeanul Beauvisage atrase atenţia lui Delourmel că intra mai degrabă în atribuţiile Comitetului de supraveghere să aresteze negustoreasa şi s-o trimită la secţie; că, la urma urmei, nici nu mai ştiai ce atitudine să iei faţă de fostul cult ca să

acţionezi potrivit vederilor guvernului şi că ar trebui ori să se îngăduie, ori să se interzică totul.

Apropiindu-se de prăvălia tâmplarului, delegaţii şi comisarul auziră strigăte furioase amestecate cu scîrţîitul fierăstrău- lui şi cu icniturile rindelei. între tâmplarul Dupont şi vecinul său, portarul Remacle, izbucnise sfada, din cauza cetăţencei Remacle pe care o atracţie de neînvins o mîna mereu spre fundul tîmplăriei, de unde se întorcea în loja porţii plină de aşchii şi rumeguş. Portarul ofensat trînti un picior câinelui tâmplarului, chiar în timp ce propria lui fiică, mica Jose- phine, lua cu dragoste animalul în braţe. Indignată, Josephine se porni pe urlete împotriva tatălui; tâmplarul zbieră înfuriat:

— Ma ticălosule! îţi interzic să-mi baţi câinele!

— Iar eu, replică portarul ridieîndu-şi mătura, îţi interzic să-mi.. .

Nu apucă să termine: gealăul tâmplarului îi sparse capul.

De îndată ce-1 văzu pe cetăţeanul Beauvisage întovărăşit de cei doi delegaţi, portarul alergă spre el şi-i zise:

— Cetăţene comisar, eşti martor că descreieratul ăsta tocmai mă asasina!

Cetăţeanul Beauvisage, c^re purta bonetă roşie ca însemn al dregătoriei lui, îşi întinse braţele lungi într-un gest de împăcare, şi, adresîndu-se portarului şi tâmplarului:

— O sută de soli, spuse el, aceluia dintre voi care o să ne arate unde se găseşte un suspect căutat de Comitetul siguranţei generale, fostul des Ilettes, fabricant de polichineli.

Amîndoi, şi portarul şi tîmplarul, arătară deodată unde e locuinţa lui Brotteaux, nemaicertîndu-se decît pentru asignatul de o sută de soli promis denunţătorului.

Delourmal, Guenot şi Beauvisage, urmaţi de cei patru gre- nadieri, de portarul Remaole, de tîmplarul Dupont şi de o duzină de puşti din cartier, se înşirară pe scările care se zguduiau sub paşii lor, apoi urcară scara de morar prinsă de perete.

în podul său, Brotteaux decupa paiaţe în timp ce părintele Longuemare, aşezat dinainte-i, lega în sforicele membrele lor împrăştiate şi surîdea văzînd cum i se nasc astfel, de sub degete, ritmul şi armonia.

La auzul paturilor de armă izbind palierul, călugărul tresări din toate încheieturile nu pentru că ar fi fost mai puţin curajos decît Brotteaux, care rămînea impasibil, ci pentru că respectul

pentru omenesc nu-1 obişnuise să-şi compună o ţinută prefăcută. Din întrebările cetăţeanului Delourmel, Brotteaux înţelese de unde venea lovitura şi-şi dădu seama niţel cam tîrziu cum te mai păcăleşti destăinuindu-te femeilor. Invitat să-l urmeze pe cetăţeanul comisar, îşi luă Lucreţiul şi cele trei cămăşi pe care le avea.

—- Cetăţeanul acesta, spuse el arătând spre părintele Longuemare, este ajutorul pe care mi l-am luat pentru fabricarea paiaţelor. Are domiciliul aici.

Dar cum călugărul nu putu prezenta un certificat de civism, fu pus împreună cu Brotteaux sub stare de arest.

Cînd cortegiul trecu prin faţa lojii portarului, sprijinită în măturoi, cetăţeama Remacle îşi privi locatarul cu aerul pe care-1 are virtutea văzînd crima în mîinile legii. Mica Jose- phine, frumuşică şi dispreţuitoare, îl ţinu de zgardă pe Mou- ton, care voia să-şi lingă prietenul ce-i dăduse zahăr. O mulţime de curioşi umplea piaţa Thionville.

La picioarele scării, Brotteaux întîlni o tînără ţărăncuţă care se pregătea să urce treptele. Ea purta pe braţ un coş plin de ouă şi în mână ţinea o îipie învelită într-un prosop. Era Athenaxs, care venea de la Palaiseau să-i aducă salvatorului o mărturie a recunoştinţei sale. Cînd observă că magistraţii şi cei patru grenadieri îl duceau pe „domnul Maurice", ea rămase ca prostită, întrebă dacă-i adevărat, se apropie de comisar şi-i spuse cu blândeţe:

— Nu-1 duceţi, nu-i aşa? Asta nu-i cu putinţă .. . Dar dumneavoastră nu-1 cunoaşteţi! El e bun ca btinul Dumnezeu!

Cetăţeanul Delourmel o împinse înapoi şi făcu semn grena- dierilor să înainteze. Atunci Athenai’s se slobozi in cele mai murdare sudălmi, în cele mai obscene invective la ^adresa magistraţilor şi grenadierilor, care aveau impresia că li se golesc în cap toate ligheanele de la Palais-Royal şi de pe strada Fromenteau. Pe urmă, cu un glas care umplu toata piaţa Thionville şi care făcu să freamăte mulţimea curioşilor, ea strigă:

— Trăiască regele! Trăiască regele!

XVIII

CEŢAŢEANA GAMELIN ŢINEA LA BATR1NUL Brotteaux şi îl socotea drept omul cel mai plăcut şi în acelaşi timp cel mai însemnat de care se apropiase vreodată. Nu-i spusese adio cînd fusese arestat, pentru că se temea să înfrunte autorităţile şi pentru că în umila ei stare privea laşitatea ca pe o datorie. Dar primise o lovitură din care nu-şi mai revenea.

Nu mai putea mînca şi se tînguia că-şi pierduse pofta tocmai cînd avea în sfîrşit cu ce să şi-o astîmpere. încă îşi admira fiul; dar mu mai îndrăznea să se gîndească la înfiorătoarea funcţie pe care o îndeplinea şi era bucuroasă că nu-i de- cît o femeie neştiutoare, ca să nu trebuiască să-l judece.

Sărmana mamă regăsise un vechi şirag de mătănii pe fundul unui cufăr: nu ştia să-l folosească prea bine, dar dădea de lucru degetelor ei tremurătoare. După ce trăise pînă la bătrâneţe fără să practice religia, era pe cale să devină evlavioasă: toată ziua, la colţul vetrei, se ruga lui Dumnezeu pentru mîmtuirea copilului ei şi a bunului domn Brotteaux. Deseori Elodie venea s-o vadă: nu îndrăzneau să se privească şi, aşezate una lingă cealaltă, vorbeau la-ntîmplare despre lucruri lipsite de importanţă.

într-o zi de pluviar[1], pe cînd zăpada care cădea în fulgi mari întuneca cerul şi înăbuşea toate zgomotele oraşului, ce- tăţeana Gamelin care se afla singură acasă, auzi bătăi în uşă. Tresări: de cîteva luni, cel mai uşor zgomot o făcea să se înfioare. Deschise uşa. Intră un tânăr de optsprezece-douăzeci de ani, păstrîndu-şi pălăria pe cap. Era îmbrăcat într-un car-

[1] A cincea lună din calendarul republican, acoperind intervalul 20, 21 sau 22 ianuarie — 19, 20 sau 21 februarie.

rick[1] verde ca sticla, ale cărui trei rînduri de gulere îi acopereau pieptul şi talia. Purta cizme cu carîmbul răsfrânt după moda englezească. Pletele castanii îi cădeau în bucle pe umeri, înainta pînă la mijlocul atelierului ca pentru a aduna tot ceea ce geamlâcul primea, prim ninsoare, ca lumină, şi cîteva clipe rămase nemişcat şi tăcut.

în sfârşit, pe cînd cetăţeana Gamelin îl privea uluită:

— Nu-ţi mai recunoşti fata?

Bâtrîna femeie îşi împreună mîinile:

— Julie! ... Tu eşti... Dumnezeule, e cu putinţă! ...

— Vezi bine, eu sunt! Sărută-mă, mămico!

Cetăţeana văduvă Gamelin îşi strînse fiica în braţe scăpînd o lacrimă pe gulerul carrickului. Apoi vorbi din nou, cu nelinişte în glas:

— Tu, la Paris! ...

—Ah, mămico, de-aş fi venit singură! ... Pe mine nimeni nu m-ar fi recunoscut în haina asta.

într-adevăr, carrickul îi ascundea formele şi nu părea prin nimic deosebită de mulţi alţi tineri care, ca şi ea, purtau plete lungi, despărţite în două. Trăsăturile feţei ei, fine şi fermecătoare, dar arse de soare, supte de oboseală, asprite de griji, exprimau cutezanţă şi bărbăţie. Era subţirică, avea picioare lungi şi drepte, gesturile îi erau îndrăzneţe; numai glasul limpede ar fi putut-o trăda.

Mama o întrebă dacă-i e foame. Ea răspunse că ar mînca bucuroasă, şi cînd i se dădu pîime, vin şi jambon, ea se apucă să mănînce rezemîndu-şi un cot pe masă, frumoasă şi lacomă aidoma zeiţei Ceres în coliba bătrînei Baubo.

Apoi, cu paharul încă la buze:

—Mămico, ai idee cînd se-ntoarce frate-meu? Am venit să-i vorbesc.

Buna mamă îşi privi, încurcată, fata şi nu răspunse nimic.

—Trebuie să-l văd. Soţul meu a fost arestat azi dimineaţă şi dus la Luxembourg.

îf numea „soţ“ pe Fortune de Chassagne, fost nobil şi ofiţer în regimentul lui Bouille[2]. Se îndrăgostise de ea pe cînd era lucrătoare modistă în 9trada Lombarzilor, o răpise

[1] **Redingotă-pelerină specific englezească, avînd mai multe rînduri de gulere.**

[2] **Marchizul Franţois-Claude de Bouille** (1739—1800), **general** francez **care pregătise fuga lui Ludovic XVI.**

şi o dusese în Anglia, unde emigrase după 10 august. Era amantul ei; dar ea găsea că e mai decent, în faţa mamei, să-i spună soţ. Şi îşi zicea ca mizeria îi căsătorise de-a binelea, că nimic nu sfinţeşte ca nenorocirea.

Nu o dată amîndoi îşi petrecuseră noaptea pe vreo bancă din parcurile Londrei şi adunaseră bucăţi de pîine de sub mesele tavernelor din Piccadilly.

Mama nu scotea o vorbă, şi o privea cu o căutătură posomorită.

— N-auzi, mamă? Timpul zboară, trebuie să-l văd

neîntârziat pe Evariste: numai el îl poate salva pe Fortune.

— Julie, îi răspunse mama, e mai bine să nu-i vorbeşti fratelui tău.

— Cum? Ce tot spui, mamă?

— Spun că e mai bine să nu-i vorbeşti fratelui tău despre domnul de Chassagne.

— Mamă, şi totuşi trebuie neapărat!

— Copila mea, Evariste nu-i iartă domnului de Chassagne că te-a răpit. Tu ştii cu cîtă mînie vorbea despre el şi cum îi mai spunea în fel şi chip.

— Da, îl făcea corupător, zise Julie cu un mic hohot şuierat de rîs, dînd din umeri.

— Copila mea, a fost jignit de moarte. Evariste s-a jurat să nu mai vorbească de domnul de Chassagne. Şi iată că au trecut doi ani fără să sufle măcar un cuvînt nici de el, nici de tine. Dar sentimentele nu i s-au schimbat; îl ştii: nu vă iartă.

— Dar, mamă, de vreme ce Fortune s-a însurat cu mine ... la Londra ...

Sărmana mamă îşi ridică ochii şi braţele:

— Ajunge ca Fortune să fie un aristocrat, un emigrat, ca Evariste să-l socotească duşman.

— în sfîrşiit, răspunde-mi, mamă: crezi că dacă o să-i cer să facă pe lîngă procuror şi pe lingă Comitetul siguranţei generale demersurile necesare pentru a-1 salva pe Fortune, n-o să consimtă?. . . Dar, mamă, ar fi un monstru dac-a;r refuza!

— Copilă, fratele tău e-un om cumsecade şi-un bun fiu. Dar să nu-i ceri, oh! să nu-i ceri să se intereseze de domnul de Chassagne . . . Ascultă-mă, Julie. El nu-mi împărtăşeşte deloc gîndurile şi, fără-ndoială, eu n-aş fi în stare să-l înţeleg.. . dar e judecător; are principii; face după cum îi porunceşte conştiinţa. Nu-i cere nimic, Julie.

— Văd că-1 cunoşti acum. Ştii că e rece, nesimţitor, că e fără inima, că n-are decît ambiţie, vanitate.^ Şi totdeauna ai ţinut mai mult la el decît la mine. Cînd trăiam tustrei laolaltă, mi-1 dădeai ca model. Umbletul lui măsurat cu compasul şi vorba lui gravă îţi impuneau respect: îi descopereai toate virtuţile, iar pe mine mă dezaprobai totdeauna, îmi puneai în seamă toate viciile, pentru că eram sinceră şi pentru că mă căţăram în copaci. N-ai putut să mă suferi niciodată. Nu-1 iubeai decît pe el. Dacă vrei să ştii, uite! îl urăsc pe Evariste al tău; e-

un făţarnic!

— Taci, Julie: am fost o mamă bună şi pentru tine ca şi pentru el. Te-am făcut să înveţi o meserie. Nu de mine a depins ca tu să rămîi o fată cinstită şi să te măriţi pe măsura stării tale. Mi-ai fost dragă, te-am iubit şi încă te mai iubesc. Te iert cu toată dragostea. Dar nu-1 vorbi de rău pe Evariste. E un fiu bun. Totdeauna a avut grijă de mine. Cînd m-ai părăsit, cînd ţi-ai lăsat starea, prăvălia, ca să te duci să trăieşti cu domnul de Chassagne, ce s-ar fi ales de mine fără el? Aş fi murit de mizerie şi de foame.

— Nu vorbi aşa, mamă — ştii bine că Fortune şi cu mine te-am fi înconjurat cu toată dragostea, dacă, aţîţată de Evariste, nu ţi-ai fi întors faţa de la noi. Mai dă-mi bună pace! Nu-i în stare de-o faptă bună; s-a prefăcut că are grijă de tine numai ca să mă facă odioasă în ochii tăi. El! El să te iubească? ... Oare-i capabil să iubească pe cineva? N-are nici inimă, nici minte. Şi nici pic de talent, nici pic. Ca să pictezi, trebuie să ai o fire mai iubitoare decît a lui.

îşi plimbă privirea peste pînzele din atelier, pe care le regăsea aşa cum le lăsase.

— Uite, a9ta-i sufletul lui! L-a aşternut pe pînze, rece şi întunecat. Oreste, Orestele lui, ou ochii tîmpi, gură rea şi c-o mutră de parc-ar fi tras în ţeapă, e el întreg... La urma urmei, mamă, tu ou-nţelegi nimic? Nu-1 pot lăsa pe Fortune în închisoare. îi ştii bine pe ăştia, iacobinii, patrioţii, toată clica lui Evariste. Au să-l trimită la moarte. Mamă, mamă scumpă, măicuţa mea, nu vreau să mi-1 ucidă. îl iubesc! îl iubesc! A fost aşa de bun cu mine, şi am fost aşa de nefericiţi împreună! Uite, carrickul ăsta este o haină de-a lui. Nu mai aveam nici cămaşă. Un prieten de-al lui Fortune mi-a împrumutat o vestă şi munceam la un limonagiu din Dover, în timp ce el lucra la un coafor. Ştiam bine că revenind în Franţa ne riscam viaţa; dar am fost întrebaţi dacă n-am vrea să plecăm la Paris pentru a îndeplini o misiune însemnată . .. Am consimţit; am fi acceptat şi o misiune la draou! Ni s-a plătit drumul şi ni s-a dat o poliţă pentru un bancher din Paris. Am găsit birourile închise: bancherul e la închisoare .şi o să fie ghilotinat. N-aveam nici măcar un liard roşu[1]. Toate persoanele cu care ne-am asociat şi la care ne-am fi putut adresa sunt fugite sau închise. Nici o uşă la care să baţi. Ne culcam într-un grajd din 9trada Femeii-fără-

cap. Un lustragiu milos, care dormea pe paie acolo împreună cu noi, i-a împrumutat iubitului meu una din cutiile lui, 6 perie şi o cutie cu cremă, goală pe trei sferturi. Timp de cincisprezece zile, Fortune şi-a cîştigat pîinea lui şi a mea, lustruind pantofi în piaţa Greve. Dar luni, un membru al Comunei îşi puse piciorul pe cutie şi ceru să-i lustruiască cizmele. Era un fost măcelar căruia Fortune îi trăsese odinioară un picior în spate pentru că vînduse carne înşelînd la cîntar. Cînd Fortune îşi ridică fruntea pentru a cere cei doi soli care i se cuveneau, ticălosul îl recunoscu, îi strigă aristocrat şi-l ameninţă că va pune să fie arestat. Mulţimea se-ngrămădi; era alcătuită din oameni cumsecade şi cîţiva zănateci care începură să strige: „La moarte cu emigratul!" şi să cheme jandarmii. Tocmai atunci îi duceam lui Fortune supa. Am văzut cum l-au luat la secţie şi cum l-au închis în biserica Saint-Jean. Am vrut să-l îmbrăţişez: m-au îmbrîneit înapoi. Mi-am petrecut noaptea ca un cîine, pe-o treaptă a bisericii . . . L-au dus, în dimineaţa asta.. .

Julie nu putu isprăvi; hohotele o înăbuşeau.

Ea îşi aruncă pălăria pe duşumea şi îngenunche la picioarele mamei sale!

— L-au dus, în dimineaţa asta, la închisoarea Luxembourg. Mamă, mamă, ajută-mă să-l salvez; ai milă de fiica ta!

Vărsîod şiroaie de lacrimi, ea îşi desfăcu carrickul şi pentru a se arăta mai bine ca amantă şi fiică, îşi descoperi pieptul; şi luînd mîinile mamei, ea le apăsă pe sînii care zvîoneau.

— Fata mea scumpă, Julie a mea, Julie a mea! suspină văduva Gameliiii.

[1] Liard de aramă — veche monedă valorînd un sfert de sou.

Şi îşi lipi faţa udă de lacrimi de obrajii tinerei femei.

Preţ de cîteva clipe, ele păstrară tăcere. Biata mamă se gîndea ce mijloc să găsească pentru a-şi ajuta fata, şi Julie pîndea privirea ochilor ei înecaţi de lacrimi.

„Poate că, visa mama lui Evariste, poate că dacă îi vorbesc, o să se lase înduplecat. El e bun, el e blînd. De nu l-ar fi asprit politica, de n-ar fi suferit înrîurirea iacobinilor, n-ar avea neînduplecările astea care mă înspăimîntă pentru că nu le înţeleg".

Luă între palme capul Juliei:

— Ascultă, fata mea. Am să-i vorbesc lui Evariste. O să-l

pregătesc să te vadă, să te asculte. Vederea ta ar putea să-l enerveze şi mi-e teamă de întîia pornire ... Şi pe urmă, îl cunosc: haina a9ta l-ar scoate din sărite; este neînduplecat cu -tot ce are legătură cu moravurile, cu buna-ouviinţă. Chiar şi eu am fost puţin surprinsă văzînd-o pe Julie a mea îmbrăcată băieţeşte.

— Ah! mamă, emigrarea şi cumplitele tulburări din regat au făcut trave9tiurile foarte obişnuite. Sunt folosite ca să te poţi ocupa de-o meserie, ca să nu fii recunoscut, ca să faci să se potrivească un paşaport ori un certificat împrumutat. L-am văzut la Londra pe micul Girey îmbrăcat în fată şi încă avînd aerul unei fete foarte nostime; şi-ai să-mi dai dreptate, mamă, că travestiul ăla este mai scabros decît al meu.

— Biata mea copilă, n-ai de ce să te dezvinovăţeşti în faţa mea nici pentru asta, nici pentru altceva. Sunt mama ta: în ochii mei ai să fii totdeauna nevinovată. Am să-i vorbesc lui Evariste, am să-i spun . . .

Se întrerupse. Simţea cum îi este fiul; simţea, dar nu-i venea să creadă, nu vroia să ştie.

— El e bun. O să facă pentru mine ... pentru tine ce-arn să-i cer.

, Şi cele două femei, nespus de istovite, tăcură. Julie adormi cu capul pe genunchii pe care se odihnise în copilărie. în timpul acesta, cu mătăniile în mînă, îndurerata mamă plîngea relele pe care le simţea venind tiptil, în calmul zilei aceleia de ninsoare în care totul amuţea — paşii, roţile, cerul.

Dintr-o dată, cu agerimea auzului ascuţit de nelinişte, desluşi că fiul său urca scara.

— Evariste! ... exclamă ea. Ascunde-te!

Şi îşi împinse fiica în camera ei.

— Cum te simţi astăzi, măicuţă bună?

Evariste îşi agăţă pălăria în cuier, schimbă haina albastră cu o vestă de lucru şi se aşează în faţa şevaletului. De cîteva zile schiţa în cărbune o Victorie depunînd o coroană pe fruntea unui soldat mort pentru patrie. Ar fi tratat subiectul acesta cu entuziasm, dar Tribunalul îi devora toată ziua, îi stă- pînea tot sufletul; dezobişnuită cu desenul, mîna se făcea greoaie şi leneşă.

Fredona O *să meargă.*

— Cânţi, copile, spuse cetăţeana Gamelin; ţi-e inima bucuroasă.

— E de datoria noastră să ne bucurăm mamă: avem veşti bune. Vendeea a fost sfărâmată; austriecii, înfrânţi; armata Rinului a forţat liniile pe Lautern şi Wissembourg. Se-apro- pie ziua în care Republica triumfătoare îşi va arăta îngăduinţa. De ce trebuie oare ca îndrăzneala conspiratorilor să se mărească pe măsură ce puterea Republicii creşte, de ce trădătorii se străduiesc să lovească din umbră patria în timp ce ea-şi trăsneşte duşmanii care-o atacă făţiş?

împletind un ciorap, cetăţeana Gamelin îşi urmărea fiul pe deasupra ochelarilor.

— Berzelius, vechiul tău model, a venit să ceară cele zece livre pe care i le datorai: i le-am dat. Pe mica Josephine a durut-o burta pentru că a mîncat prea mult din dulciurile date de tâmplar. I-am făcut un ceai... Desmahis a venit să te vadă; i-a părut rău că nu te-a găsit. Vroia să graveze un subiect după o compoziţie de-a ta. Te consideră un mare talent. De treabă flăcău, ţi-a privit schiţele şi le-a admirat.

— Cînd pacea va fi restabilită şi conspiraţia înăbuşită, spuse pictorul, voi relua pînza cu Oreste. N-am obiceiul să mă laud; dar e acolo un cap demn de David.

Trasă dintr-o linie maiestuoasă braţul Victoriei.

— Ea întinde ramuri de palmier, spuse el. Dar ar fi mai frumos ca înseşi braţele ei să fie nişte ramuri.

— Evariste!

— Marnă? ...

— Am primit veşti. .. ghiceşte de la cine ...

— Nu ştiu . . .

— De la Julie ... sora ta ... Nu-i fericită.

— Ar fi fost scandalos să fie.

— Nu vorbi aşa, copile: e sora ta. Julie nu e rea: are simţăminte frumoase, pe care nenorocirea le-a întărit. Ea te iubeşte. Pot să te asigur, Evariste, că ea îşi doreşte o viaţă de muncă, pilduitoare şi nu visează decît să se apropie iar de ai săi. Nimic nu te împiedică să o vezi. S-a măritat cu Fortune Chassagne.

— Ţi-a scris?

— Nu.

— Cum de ai veşti de la ea, mamă?

— Nu prin vreo scrisoare, copile, ci . . .

El se ridică şi o întrerupse cu glas cumplit:

—Taci, mamă! Să nu-mi spui că s-au întors amîndoi în Franţa . . . Pentru că ar trebui să piară, şi cel puţin asta să nu fie prin mine. Pentru ei, pentru dumneata, pentru mine, fă în aşa fel încît să nu ştiu că se află la Paris... Nu mă forţa s-o ştiu; altfel...

— Ce vrei să spui, copile? Ai vrea, ai îndrăzni să . . . ?

—Mamă, ascultă-mă: dacă aş şti că sora mea, Julie, se află în camera asta. -.. (şi arătă cu degetul uşa închisă), m-aş duce imediat s-o denunţ Comitetului de vigilenţă al secţiei.

Sărmana mamă, tot atît de albă ca boneta pe care o purta, lăsă să-i cadă împletitura din mîinile tremurătoare şi suspină cu un glas mai slab decît cel mai slab murmur:

„Nu voiam s-o cred, dar văd bine: e-un monstru. . .“

Tot atît de palid ca şi ea, cu spumă pe buze, Evariste o luă la fugă, alergînd să caute lîngă Elodie uitarea, somnul, avantgustul delicios al neantului.

XIX

ÎN TIMP CE PĂRINTELE LONGUEMARE şl fata Athenai's erau interogaţi la secţie, Brotteaux fu dus între doi jandarmi la Luxembourg, unde portarul refuză să-l primească spunînd că nu mai sunt locuri. Bătrinul financiar fu dus apoi la Conciergerie şi introdus la grefă, o încăpere destul de mică, împărţită în două printr-un paravan cu geamuri. Pe cînd grefierul îi înscria numele în registrul de încarcerare, Brotteaux zări prin ochiurile de sticlă doi oameni care, întinşi pe cîte o saltea ponositä, păstrau o nemişcare de mort şi, cu privirea fixă, păreau să nu vadă nimic. Farfurii, sticle, resturi de pîine şi de carne acopereau pămîntul în jurul lor. Erau nişte condamnaţi la moarte care aşteptau careta.

Fostul des Ilettes fu condus într-o celulă unde, în licărirea unei lanterne, întrezări întinse două fiinţe, una sălbatică, mutilată, hidoasă, cealaltă graţioasă şi blîndă. Cei doi deţinuţi îi oferiră puţin din paiele lor putrede şi păduchioase, ca el să nu se culce pe pămîntul mînjit cu excremente. Brotteaux se lăsă să cadă pe o bancă, în umbra greu mirositoare şi, cu capul rezemat de perete, rămase mut, nemişcat. Simţea o asemenea durere, că şi-ar fi sfărîmat capul de perete dacă ar fi avut atîta putere. Nu putea să mai respire. Ochii i se împăienjeniră; un ţiuit prelung, monoton ca tăcerea, îi cotropi auzul şi simţi cum întreaga-i fiinţă se cufundă într-un neant delicios. Timp de o clipă fără seamăn, totul în el fu armonie, limpezime senină, parfum, desfătare. Apoi el încetă să mai fie.

Cînd îşi reveni, primul lucru care-i trecu prin minte fu să regrete că leşinase şi, filosof chiar şi-n stupoarea disperării, medită că-i fusese dat să coboare pînă-n străfundul temniţei, în aşteptarea ghilotinei, spre a încerca senzaţia celei mai vii voluptăţi pe care simţurile sale o gustaseră vreodată. Se strădui să-şi piardă iar cunoştinţa, dar nu reuşi ci, dimpotrivă, şi puţin cîte puţin, simţi cum aerul infect al celulei îi aduce în plămîni, odată cu căldura vieţii, conştiinţa intolerabilei sale mizerii.

între timp, cei doi tovarăşi îi socoteau tăcerea drept o crudă ocară. Brotteaux, care era sociabil, încercă să le astîm- pere curiozitatea, dar cînid aflară că era unul din ăia cărora li se zicea „politici", unul din ăia a căror măruntă crimă ţinea de vorbă sau de gîmd, nu mai nutriră pentru el nici stimă, nici simpatie. Faptele care li se imputau celor doi deţinuţi aveau mai multă

temeinicie: cel mai bătrân era asasin, celălalt fabricase asignate false. Amîndoi se împă- caseră cu starea lor şi chiar găseau în ea unele satisfacţii. Brotteaux se gândi dintr-o dată că deasupra capului său totul era mişcare, zgomot, lumină şi viaţă, că frumoasele vânzătoare de la Palat, dinapoia tejghelelor lor de parfumerie, de mărunţişuri, zîmbesc trecătorului fericit şi liber, şi gândul acesta îi spori disperarea.

Noaptea veni pe nesimţite în umbra şi tăcerea celulei, dar cu toate acestea grea şi lugubră. Cu un picior întins pe bancă şi cu spatele lipit de perete, Brotteaux, aţipi. Se văzu aşezat la piciorul unui fag stufos, în care cîntau păsările; soarele în sfinţit acoperea rîul cu flăcări lichide şi marginile norilor erau muiate în purpură. Noaptea se scurse. îl mistuia o febră arzătoare şi el sorbea lacom de-a dreptul din ulcior apă care făcea să-i crească arsura.

A doua zi, temnicerul care aducea supa îi promise lui Brotteaux să-l mute în pistolă[1], contra cost, de îndată ce va avea un loc, fapt care nu se lăsă deloc aşteptat. într-ade- văr, peste două zile el îl pofti pe bătrânul financiar să iasă din celulă. Cu fiecare treaptă pe care o urca, Brotteaux simţea revenindu-i puterea şi viaţa, şi cînd zări pe lespezile roşii ale unei camere un pat de campanie acoperit cu o cuvertură ponosită de lînă, plânse de bucurie. Patul aurit cu porumbei giugiulindu-se cioc în cioc, pe care îl comandase odinioară

[1] Odinioară secţie mai bună într-o închisoare, în care deţinuţii îşi plăteau serviciile.

pentru cea mai frumoasă din dansatoarele de la Operă, nu i se păruse atît de plăcut şi nici îmbietor la mai mari delicii.

Acel pat de campanie se afla într-o sală mare, destul de curată care mai adăpostea alte şaptesprezece, separate prin paravane înalte. Societatea pe care o adăpostea, alcătuită din foşti nobili, negustori, bancheri, artizani, nu-i displăcu bătrânului publioan, care se acomoda uşor cu tot felul de oameni. El observă că aceştia, lipsiţi ca şi el de orice plăcere şi ameninţaţi să piară de mîna călăului, se arătau veseli şi avînd un pronunţat gust pentru plezanterii. Puţin înclinat să admire oamenii, el atribui voia bună a tovarăşilor uşurinţei spiritului lor, care-i împiedica să-şi analizeze cu atenţie situaţia. Şi părerea îi fu întărită observînd că cei mai inteligenţi dintre ei erau nespus de trişti. Curînd îşi dădu seama că majoritatea pescuiau din vin şi

din rachiu o veselie care împrumuta de la izvoru-i un caracter violent şi uneori cam smintit. Nu toţi aveau curaj, dar îl arătau cu toţii. Brotteaux nu era surprins: ştia că oamenii îşi mărturisesc fără să le pese cruzimea, mînia, chiar zgîrcenia, dar niciodată laşitatea, pentru că o asemenea mărturisire i-ar expune, nu numai printre sălbateci ei chiar într-o societate civilizată, unui pericol de moarte. Iată de ce, medita el, toate popoarele sunt popoare de eroi şi toate armatele nu sunt alcătuite decît din viteji.

încă mai mult decît vinul şi rachiul, zăngănitul armelor şi al cheilor, scrîşnetul broaştelor, strigătele sentinelelor, tropăitul cetăţenilor la uşa. Tribunalului — toate acestea ameţeau deţinuţii, le insuflau melancolie, delir sau nebunie. Unii ajungeau să-şi taie gîtul cu un brici sau să se arunce pe fereastră.

-Brotteaux locuia de trei zile în pistolă, cînd află prin mijlocirea temnicerului cu cheile că moş Longuemare clocea pe paie putrede, printre păduchi, împreună cu hoţii şi asasinii. Făcu să fie primit în pistolă, chiar în camera în care se afla el, şi unde un pat devenise vacant. Angajîndu-se să plătească pentru călugăr, bătrînul publican, care n-avea asupra lui o adevărată comoară, se apucă să facă portrete cu trei livre bucata. Prin intermediul unui temnicer, îşi procura nişte cadre mici, negre, în care monta minuscule portrete din fire de păr, lucrate destul de îndemînatic. Şi astfel de por-
trete fură foarte căutate în acea lume de bărbaţi oare visau să lase amintiri.

Părintele Longuemare îşi ţinea sus şi inimă, şi cuget. Aşteptînd să fie tradus în faţa Tribunalului revoluţionar, îşi pregătea apărarea. Cum nu făcea nici o deosebire între cauza lui şi aceea a bisericii, îşi promitea să înfăţişeze judecătorilor neorânduiala scandaloasă pricinuită Miresei lui Isus Cristos de constituţia civilă a clerului; avea de gînd să zugrăvească fiica mai mare dintre fiicele bisericii, Franţa, ducînd împotriva papei un război blestemat; clerul francez prădat, silnicit, odios supus unor laici; cinurile călugăreşti, adevărată miliţie a lui Crist, spoliate şi împrăştiate.

Cita din sfinţii Gregorie cel Mare şi Irenee[1], reproducea numeroase articole de drept canonic şi paragrafe întregi din Decretalii[2].

Toată ziua mîzgălea pe genunchi, lîngă piciorul patului,

muind cioturi de pene uzate pînă la fulgi în cerneală, în funingine, în zaţ de cafea, şi acoperea cu un scris ilizibil hîrtii de învelit lumînări, turtii de ambalaj, margini de ziare, pagini de gardă din cărţi, scrisori vechi, facturi vechi, cărţi de joc, plănuind să se folosească şi de propria-i cămaşă după ce o va fi întărit cu scrobeală. îngrămădea filă peste filă, şi arătând indescifrabilele mîzgălituri spunea:

— Cînd voi apare în faţa judecătorilor mei, îi voi inunda de lumină.

Şi într-o zi, aruncând o privire satisfăcută asupra apărării lui, crescută fără încetare, şi gîndindu-se la magistraţii pe care ardea să-i înfrunte, strigă:

— N-aş vrea să fiu în locul lor!

Deţinuţii pe care soarta îi adunase în celulă erau sau re-galişti, sau federalişti; se găsea pînă şi un iacobin; se deosebeau între ei prin părerile asupra felului de a conduce treburile Statului, dar nici unul dintre ei nu păstra măcar un rest de credinţă creştină. Feuillanţi, constituţionali sau

[1] Gregorie I sau Gregorie cel Mare, papă între 590—604, a consacrat ideea primatului Romei în comunitatea bisericilor creştine. Episcop de Lyon în sec. III, Irenee a fost sanctificat după martirizare.

[2] Scrisori papale rezolvînd probleme litigioase şi avînd caracter de jurisprudenţă.

girondini, asemeni lui Brotteaux, găseau că bunul Dumnezeu e foarte necorespunzător pentru ei înşişi, dar excelent pentru popor. Iacobinii instalau în locul lui Iehova un dumnezeu iacobin, ca astfel iacobinismul să se pogoare cît mai de sus asupra lumii; însă, cum aici nici unii nici alţii nu puteau concepe să fie cineva atât de absurd pentru a crede într**-0** religie revelată, văzînd că părintelui Longuemare nu-i lipseşte inteligenţa, socotiră că au de a face cu un şmecher suspect. Fără-ndoială că urmărind să se pregătească pentru martiriu, el îşi mărturisea credinţa în fiecare discuţie şi cu cît arăta mai multă sinceritate, cu atît mai evident părea impostor.

Zadarnic Brotteaux s-a declarat garant pentru buna-credinţă a călugărului; Brotteaux trecea el însuşi drept unul care nu crede decît o parte din ceea ce spune. Ideile lui erau prea originale pentru a nu părea afectate şi nu mulţumeau pe nimeni pe de-a-nitregul. Vorbea despre Jean-Jacques ca despre o lichea

de rînd. Dimpotrivă, pe Voltaire îl punea în rîndul oamenilor divini, fără ca totuşi să-l egaleze pe plăcutul Helverius, pe Diderot, pe baronul d'Holbach. După opinia lui, cel mai mare geniu al secolului era Boulanger. De asemenea, îl stima mult pe astronomul Lalande şi pe Dupuis, autorul unui *Memoriu asupra originii constelaţiilor.* Oamenii de spirit din cameră îl înţepau pe bietul barnabit în mii de feluri, fără ca el să-şi dea vreodată seama: candoarea Tui dejuca toate capcanele.

Pentru a-şi alunga grijile caire-i rodeau şi spre a scăpa de tortura inactivităţii, deţinuţii jucau dame, cărţi şi table. Instrumentele muzicale erau interzise. După cină se cânta, se recitau versuri. *La Poucelle* a lui Voltaire aducea un pic de veselie în inima acestor nenorociţi, care nu se plictiseau ascultînd pasajele mai copioase. Dar neputîndu-se sustrage cumplitei obsesii înfipte în inima lor, încercau uneori s-o transforme în amuzament şi, înaintea culcării, camera de optsprezece paturi devenea Tribunal revoluţionar. Rolurile erau distribuite după gusturi şi aptitudini. Unii îi jucau pe judecători şi procuror; alţii, pe acuzaţi sau pe martori; alţii, pe călău şi gealaţii lui. Procesele sfîrşeau invariabil prin executarea condamnaţilor, care erau întinşi pe un pat cu gîtul aşezat dedesubtul unei scînduri. Scena era apoi mutată în infern. Cei mai sprinteni din trupă, înfăşuraţi în cearceafuri, făceau pe spectrele. Iar un tînăr avocat din Bordeaux, pe nume Dubosc, mic, negru, chior, cocoşat, cu un picior sucit, Diavolul şchiop în persoană, se apuca, împodobit cu nişte coarne zdravene, să-l tragă din pat de picioare pe moş Lon- guemare, anunţîndu-1 că e osândit la focul veşnic şi blestemat fără iertare pentru că a făcut din Creatorul universului o fiinţă pizmaşă, neroadă şi ranchiunoasă, un duşman al bucuriei şi al amorului.

— Ah! ah! ah! striga înfricoşător acel drac, ai propovăduit, bonz bătrân ce eşti, că lui Dumnezeu îi place să-şi vadă creaturile tânjind în pocăinţă şi lipsindu-se de cele mai dragi daruri ale sale. Impostorule, ipocritule, libaircă, întinde-te acum pe cuie şi îndoapă-te ciu coji de ouă în veci!

Părintele Longuemare se mulţumea să răspundă că în acest discurs filozoful se trădează sub pielea diavolului şi că pînă şi cal mai neînsemnat demon din infern ar fi spus mai puţine prostii, fiind un pic mai frecat de teologie şi sigur mai puţin ignorant decît un enciclopedist.

Dar cînd avocatul girondin îi zicea capuţin, se făcea roşu de supărare şi spunea că un om incapabil să deosebească un barnabi-t de un franciscan n-ar fi în stare să observe nici o muscă în lapte.

Tribunalul revoluţionar golea închisorile pe care comitetele le umpleau iar fără răgaz: în trei luni, camera celor optsprezece fu pe jumătate reînnoită. Moş Longuemare îşi pierdu drăeuşorul. Dus în faţa Tribunalului revoluţionar, avocatul " Dubosc fu condamnat la moarte ca federalist şi ca unul ce , uneltise împotriva unităţii Republicii. La ieşirea din tribunal trecu iarăşi asemeni tuturor celorlalţi condamnaţi pe con dorul care traversa închisoarea şi da în camera pe care o însufleţise trei luni de zile cu voioşia lui. Luîndu-şi adio de la tovarăşii săi, îşi păstră tonul uşor şi aerul vesel care-i erau obişnuite.

— Iertaţi-mă, domnule, i se adresă părintelui Longuemare, că v-am tras din pat de picioare. N-am să mai fac asta niciodată.

Şi, întorcîndu-se către bătrânul Brotteaux:

— Adio, vă preced în neant. Redau cu dragă inimă naturii elementele care mă compun, urîndu-i ca pe viitor să le dea o întrebuinţare mai bună, căci trebuie să recunoaştem că m-a reuşit foarte anapoda.

Şi coborî la grefă, lăsîndu-1 pe Brotteaux profund îndurerat iar pe părintele Longuemare verde şi tremurînd ca frunza, mai mult mort decît viu că vedea necredinciosul rîzînd pînă şi pe marginea prăpastiei.

Cînd germinai[1] readuse zilele senine, cum era voluptuos, Brotteaux cobora de cîteva ori pe zi în curtea care dădea spre secţia de femei, pînă lîngă fîntîna la care captivele veneau dimineaţa să-şi spele lenjeria. Un grilaj separa cele două secţii; dar gratiile nu erau suficient de dese pentru a împiedica mîinile să se strîngă sau gurile să se unească. Sub aripa îngăduitoare a nopţii se-nghesuiau aici perechile. Atunci Brotteaux se refugia discret pe scară şi, aşezat pe o treaptă, scotea din buzunarul redingotei cafenii micul său Lucreţiu şi la lumina unui felinar citea cîteva maxime sever consolatoare: *„Sic ubi non erimus* ... Cînd vom înceta să mai trăim, nimic nu va putea să ne mai tulbure, nici măcar cerul, pămîntul şi marea contopindu-şi rămăşiţele ...“ Dar, în ciuda faptului că se putea bucura de adînca-i înţelepciune, Brotteaux invidia barnabitul pentru nebunia care-i ascundea universul.

Lună de lună, teroarea creştea. în fiecare noapte temnicerii beţi, întovărăşiţi de cîinii lor de pază umblau din ce- . lulă-n celulă aducînd acte de acuzare, urlînd nume pe care le stîlceau, trezeau deţinuţii şi pentru douăzeci de victime desemnate umpleau de groază două sute. Prin coridoarele pline de umbre însîngerate, treceau în fiecare zi, fără un geamăt, douăzeci, treizeci, cincizeci de condamnaţi, bătrîni, femei, adolescenţi, şi într-atîta deosebiţi ca situaţie, caracter, temperament, încît te întrebai dacă nu fuseseră traşi la sorţi.

Şi se jucau cărţi, se bea vin de Bourgogne, se croiau planuri, se mergea noaptea la întîlnire lîngă grilaj. Aproape în întregime primenită, societatea se compunea acum în mare parte din „exageraţi" şi „furioşi". Cu toate acestea, camera celor optsprezece paturi rămînea încă sediul eleganţei şi bontonului: în afară de doi deţinuţi transferaţi de curînd de la Luxem-

[1] Cea de a şaptea lună din calendarul revoluţionar, acoperind intervalul 21 martie — 19 aprilie.

bourg la Conciergerie şi suspectaţi că ar fi „ciripitori", adică ' spioni, cetăţenii Navette şi Bellier, în cameră nu se aflau decît oameni cinstiţi şi care îşi acordau reciproc încredere. ' Cu paharul în mînă, erau sărbătorite victoriile Republicii. • Se găseau aici şi cîţiva poeţi, cum se pot întîlni în orice adunare de oameni care trîndăvesc. Cei mai abili dintre ei compuneau ode despre triumfurile armatei Rinului şi le recitau cu i emfază. Erau zgomotos aplaudaţi. Numai Brotteaux lăuda mai ! moale învingătorii şi cîntăreţii lor.

— De la Homer încoace, spuse el într-o zi, poeţii au luat ' ciudatul obicei de a-i ridica în slăvi pe militari. Războiul nu e o artă, şi numai hazardul decide soarta bătăliilor. Din doi generali faţă în faţă, amândoi stupizi, trebuie necesarmente oa unul să fie victorios. Aşteptaţi-vă ca într-o zi unul din purtătorii ăştia de sabie, pe care-i divinizaţi, să vă înghită pe toţi, aşa cum cocorul din fabulă înghite broaştele. Abia atunci va fi cu adevărat zeu, căci după apetit se cunosc zeii!

Brotteaux nu fusese niciodată impresionat de gloria armelor. Nu-1 bucurau deloc triumfurile Republicii, pe care le prevăzuse. Nu îndrăgea câtuşi de puţin nici noul regim, întărit de victorii. Era nemulţumit. Dar ar fi putut fi la un preţ cu ceva mai mic.

într-o dimineaţă, se anunţă că nişte comisari din Comitetul siguranţei generale urmau să percheziţioneze deţinuţii, că se

confiscau asignate, obiectele de aur şi argint, cuţite, foarfeci, că astfel de cercetări avuseseră loc la Luxembourg şi că se ridicaseră scrisorile, hîrtiile, cărţile.

Fiecare se strădui atunci să găsească vreo ascunzătoare în care să pună la adăpost ceea ce avea mai preţios. Părintele Longuemare îşi cără cu braţul hârtiile apărării, dosindu-le în jgheabul unei streşini. Brotteaux îşi afundă Luereţiul sub cenuşa din şemineu.

Cînd comisarii împodobiţi cu panglici tricolore sosiră să opereze confiscările, nu găsiră nimic altceva decît ceea ce s-a socotit că se cuvine să li se lase. După plecarea lor, părintele Longuemare alergă la streaşină şi recuperă din apărare ce-i mai lăsase apa şi vântul. Brotteaux îşi scoase din şemineu Luereţiul înnegrit tot de funingine.

„Să ne bucurăm de ceasul de faţa, gîndi el, căci prevăd după unele semne că de-acum înainte timpul ne e măsurat cu zgîroenie".

într-o noapte blîndă de prerial[1], pe cînd luna îşi arăta pe cerul pal de deasupra curţii interioare coamele-i de argint, bătrînul financiar, care citea ca de obicei din Lucreţiu pe o treaptă a scării de piatră, auzi un glas chemîndu-1, un glas de femeie, un glas delicios pe care niu-1 recunoscu. Coborî în curte şi văzu în spatele grilajului o siluetă care nu-i părea mai cunoscută decît glasul, şi care îi amintea prin contururile nedesluşite şi fermecătoare de toate femeile iubite cîndva. Cerul o scălda în azur şi argint. Dintr-o dată, Brot- teaux o recunoscu pe frumoasa actriţă din strada Feydeau, Rose Theveniin. '

— Dumneata aici, copila mea! Bucuria de a te vedea mi se pare crudă. De cînd şi pentru ce te afli aici?

— De ieri.

Şi adăugă foarte încet:

— Am fost denunţată ca regalistă. Sunt acuzată că am complotat pentru eliberarea reginei. Cum ştiam că sunteţi aici, am căutat să vă văd fără întîrziere. Ascultaţi-mă, prietene ... vreţi să vă numesc astfel, nu-i aşa? .. . Cunosc nişte oameni suspuşi; am, sunt sigură, unele simpatii şi î-n Comitetul salvării publice. îmi voi pune prietenii în mişcare: ei mă vor elibera şi, la rîndu-mi, vă voi elibera.

Dar Brotteaux, cu un glas care se făcu stăruitor:

— Pe tot ce ai mai scump, copila mea, nu întreprinde nimic!

Nu scrie şi nu solicita; nu cere de la nimeni sprijin, te conjur, fă-te uitată.

Cum ea nu părea că pătrunde ceea ce-i spunea, el insistă încă mai rugător:

— Păstrează tăcerea, Rose, fă-te uitată: în asta e scăparea. Tot ceea ce vor încerca prietenii tăi nu va face decît să-ţi grăbească pielrea. Cîştigă timp. E nevoie de puţin, foarte puţin sper, pentru a te salva ... Şi mai cu seamă nu încerca să înduioşezi judecătorii, juraţii, pe un Gamelin. Ei nu sunt

[1] A noua lună din calendarul revoluţionar, acoperind intervalul 20 mai — 18 iunie.

oameni, ci lucruri: cu lucrurile nu te poţi înţelege. Fă-te uitată. Dacă îmi vei urma, prietenă, sfatul, voi muri fericit că ţi-am salvat viaţa.

Ea răspunse:

— Am să vă ascult. . . Nu mai vorbiţi de moarte.

El ridică din umeri:

— Viaţa mea s-a sfârşit, copilă dragă. Trăieşte şi fii fericită.

Ea îi apucă mîinile, şi i le duse la sîn:

— Asoultă-mă, prietene ... Nu te-am văzut decît o zi, şi totuşi nu-mi eşti deloc indiferent. Şi dacă ceea ce-ţi voi spune poate să te lege de viaţă, ei bine, crede-mă: voi fi pentru dumneata tot ce vei dori să fiu.

Şi îşi uniră buzele printre gratii.

XX

IN TIMPUL UNEI LUNGI AUDIERI de la Tribunal, pe banca sa, în aerul fierbinte, Evariste Gamelin închide ochii şi gîndeşte:

„Silindu-1 pe Marat să se ascundă prin tainiţe, cei răi făcuseră din el o pasăre de noapte, pasărea Miiiervei, ai cărei ochi străpungeau conspiratorii în întunericul în care se camuflau. Acum, duşmanii poporului sunt străpunşi de o privire albastră, rece, liniştită, care denunţă trădătorii cu o subtilitate necunoscută pînă şi Prietenului poporului, adormit pentru totdeauna în grădina Cordelierilor. Noul salvator, tot atît de zelos şi mai perspicace decît întâiul, vede ceea ce nimeni nu scrutase şi degetul său ridicat seamănă teroarea. El distinge nuanţele delicate, imperceptibile, care despart răul de bine, viciul de virtute, şi care fără el s-ar fi amestecat spre dauna patriei şi a libertăţii; el trasează înainte-i linia subţire, inflexibilă, în afara căreia nu se află, la stînga şi la dreapta, decît rătăcire, crimă şi nelegiuire. Incoruptibilul învaţă cum se aduc servicii străinătăţii prin exagerare şi prin slăbiciune, persecutînd cultele în numele raţiunii şi opunînd, în numele religiei, rezistenţă legilor Republicii. Nu mai puţin decît sceleraţii care i-au jertfit pe Le Peltier şi Marat, servesc străinătatea şi cei care le întemeiază onoruri divine pentru a le compromite memoria. Agent al străinătăţii — oricine respinge ideile de ordine, de înţelepciune, de oportunitate; agent al străinătăţii — oricine ultragiază moravurile, ofensează virtutea şi, în desfrîul inimii lui, îl tăgăduieşte pe Dumnezeu. Preoţii fanatici merită moartea; dar e un mod contrarevoluţionar de a combate fanatismul; se comite astfel o renegare criminală. Prin moderare, pierzi Republica; prin violenţă, ea e de asemenea pierdută.

Oh! Redutabile datorii de judecător, dictate de cel mai

înţelept din oameni! Nu numai aristocraţii, federaliştii, sceleraţii din facţiunea d’Orleans, duşmanii declaraţi ai patriei trebuie loviţi de-acum înainte. Conspiratorul, agentul străină- : taţii este asemeni unui Proteu, poate lua oricare formă. îm- t bracă aparenţa unui patriot, a unui revoluţionar, a unui duş- > man al regilor; mimează cutezanţa unei inimi care nu bate [■; decît pentru libertate; ridică vocea şi-i face să tremure pe duşmanii Republicii: e Damton; violenţa îi ascunde rău odioasa | lui moderare, şi în cele din urmă îi scoate la iveală corupţia. [, Conspiratorul, agentul străinătăţii este tocmai gîngavul acesta

elocvent care şi-a prins la pălărie cea dintîi cocardă a revo- ' luţiouiarilor, este tocmai acest pamfletar care, în civismul său ironic şi crud, se botezase «procurorul felinarului» — Ca- miille Desmoulins[1]: s-a dat în vileag apărîndu-i pe generalii trădători şi cetind măsurile criminale ale unei clemenţe intempestive. Este Philippeaux[2], este Herault[3], este nimicul de Lacroix[4]. Conspirator, agent al străinătăţii este şi acel Părinte Duchesne[5] care a înjosit libertatea prin demagogia lui josnică şi ale cărui calomnii murdare au făout-o interesantă pînă şi pe Antoinette. Este Chaumette[6], cel care trecea drept blînd, popular, moderat, cumsecade şi virtuos în administrarea Comunei, dar care este ateu! Conspiratori, agenţi ai străină-

[1] **Camille Desmoulins (1760—1794), ziarist revoluţionar francez, foarte activ în pregătirea asaltului Bastiliei apoi în evenimentele de la 10 august. Deputat montagnard în Convenţie. Editează popularele ziare** *Revoluţiile Franţei şi Brabantului* **(1789-—1791), apoi** *Vechiul Cordelier* **(1793) în care**
! cere abolirea terorii. Este ghilotinat ca moderat împreună cu Danton.

[2] **Pierre Philippeaux (1754—1794). Deputat în 1792, reprezentant în misiune în Vendeea (1793), a fost ghilotinat împreună cu prietenii săi Danton şi Desmoulins.**

[3]**. Mărie-Jean Herault de Sechelles (1759—1794), preşedinte al Convenţiei, adversar al Girondei şi unul din principalii autori ai constituţiei de la 1793. Este condamnat ca moderat odată cu Danton.**

[4] **Jean Franţois Delacroix, zis Lacroix (1754—1794), deputat în adunarea legislativă, unul din organizatorii evenimentelor din 10 august 1792. însărcinat cu misiune în Belgia, împreună cu Danton, este acuzat că s-ar fi îmbogăţit pe seama bisericilor belgiene şi executat odată cu prie-**
- tenul său.

[5] *Le Piere Duchesne,* **gazetă scoasă între 1790—1794 de Jacques Hebert, principal organ al facţiunii ultrarevoluţionare montagnarde, după sistarea apariţiei** *Prietenului Poporului* **al lui Marat. Acuzîndu-1 pe Robespierre de moderaţie, Hebert prepară o insurecţie**

îndreptată împotriva lui, dar este ghilotinat la 24 martie 1794.

[6] Pierre-Gaspard Chaumette (1763—1794), procuror-sindic al Comunei în 1792, unul din fondatorii Cultului Raţiunii.

■taţii sunt toţi iacei sanchiloţi cu bonete roşii, carmagnole, saboţi, care s-au arătat nebuneşte mai patrioţi decît iacobinii. Conspirator şi agent al străinătăţii este Anacharsis Cloots[1], oratorul apărător al genului uman, condamnat la moarte de toate monarhiile din lume; dar te puteai teme de orice din parte-i: era prusac.

Acum, violenţi sau moderaţi, toţi aceşti răi, toţi aceşti trădători, Danton, Desmoulims, Hebent, Chaumette au pierit sub secure. Republica e salvată; un concert de omagii se înalţă din toate comitetele şi din toate adunările populare spre Maximilian şi Montană.. Cetăţenii cu adevărat buni strigă: «Demni reprezentanţi ai unui popor liber, zadarnic pruncii titanilor şi-au ridicat trufaşul lor cap: Montană binefăcătoare, Sinai ocrotitor, din sânul tău clocotitor a ţâşnit trăsnetul izbăvitor! . . .»

în acest concert, Tribunalul îşi are partea lui de laudă. Ce încântare să fii virtuos, şi cît de scumpă este recunoştinţa publică inimii judecătorului integru!

Şi totuşi, pentru un suflet de patriot, ce subiect de uluire şi câte motive de nelinişte! Cum adică? Pentru trădarea cauzei populare ,n-au ajuns deci Mirabeau, La Fayette, Bailly, Pe- tion, Brissot? Mai era nevoie şi de cei care îi denunţaseră pe aceşti trădători?

Aşa deci! Toţi bărbaţii care au făcut Revoluţia n-au făcut-o decît ca s-o piardă! Aceşti mari făuritori ai marilor zile pregăteau împreună cu Pitt şi Cobourg regalitatea lui d'Orleans sau tutela lui Ludovic XVII! Aşa deci! Danton era un Monk[1]! Aşa! Chaumette şi hebertiştii, mai perfizi decît federaliştii pe care i-au împins sub tăişul ghilotinei, au complotat ruinarea imperiului! Dar printre cei care îmbrâncesc în moarte perfizi Danton şi perfizi Chaumette, ochiul albastru al lui Robespier- re nu va descoperi mîine alţii mai perfizi încă? Unde se va opri execrabila înlănţuire de trădători trădaţi şi perspicacitatea Incoruptibilului? . . .“

[1] Jean Baptiste du Val-de-Grâce, supranumit Anacharsis Cloots (1735—1794) om politic prusac cu

vederi liberale; stabilit la Paris în 1776 a luat parte la mişcarea *Enciclopediei,* şi se remarcă din 1789 la clubul iacobinilor pentru ardoarea sa revoluţionară. Se intitula „cetăţean al umanităţii" şi „orator al genului uman". Ultramontagnard şi înverşunat hebertist, este ghilotinat împreună cu prietenul său Hebert.

[2] George Monk (1608—1670), general englez, prieten al lui Cromwell, a luptat împotriva regaliştilor pentru a-1 urca apoi pe Charles II pe tron.

XXI

ÎNTRE TIMP, ÎMBRĂCATA ÎN CARRICKUL ei verde ca sticla, Julie Gamelin se ducea zilnic în gradina Luxembourg şi acolo, pe o bancă de la capătul unei alei, aştepta clipa în care amantul îi apărea la una din lucarnele palatului. îşi făceau semne şi îşi transmiteau gîndurile intr-un limbaj mut inventat de ei. Astfel ea află că prizonierul ocupa o cameră destul de bună, că se bucura de o companie plăcută, că avea nevoie de o pătură şi de un ceainic şi că îşi iubea cu duioşie metresa.

Nu era singura care pîndea un chip drag în acel palat preschimbat în închisoare. Aproape de ea, o tînără mamă nu-şi desprindea privirile de o fereastră închisă şi, de îndată ce vedea fereastra deschizîndu-se, cu amîndouă mîinile înălţa îşi copilaşul deasupra capului. O bătrână doamnă, cu văl de dantele, 9tătea nemişcată pe un scaun pliant ceasuri întregi, nădăjduind zadarnic să-şi vadă fiul care, pentru a nu se pierde cu firea, arunca discuri la ţintă în curtea închisorii pînă se închidea grădina.

în timpul acelor lungi aşteptări sub cerul cenuşiu sau albastru, un bărbat în vîrstă, destul de gras, foarte ourat, ocupa una din băncile vecine, jucîndu-se cu tabachera şi cu brelocurile, sau desfăcînd un ziar pe care nu-1 citea niciodată. Purta după vechea modă burgheză un tricorn cu galon de aur, o haină violet-roşcată şi o jiletcă albastră, brodată cu argint. Avea un aer cumsecade; era muzicant, judecind după flautul al cărui capăt ieşea dintr-un buzunar. O clipă măcar nu pierdea din ochi falsul tînăr chipeş, nu contenea să-i surîdă şi, văzîndu-1 că se ridică, se ridica şi el, urmărindu-l de departe. în mizeria şi singurătatea ei, Julie era mişcată de simpatia discretă pe care i-o arăta omul acesta de treabă.

într-o zi, pe cînd ieşea din grădină, începu să plouă; omul cel

cumsecade se apropie de ea şi deschizînd marea-i umbrelă roşie îi ceru permisiunea să o adăpostească. Ea îi răspunse blînd, cu glasu-i limpede, că acceptă. Dar sesizînd timbrul acestei voci şi avertizat, poate, de o subtilă mireasmă de femeie, el se îndepărtă în grabă lăsînd-o în ploaia furtunii pe tînăra femeie, care înţelese şi, în ciuda necazurilor, nu se putu împiedica să nu zîmbească.

Julie locuia într-o mansardă din strada Cherche-Midi şi se dădea drept lucrător postăvar care caută o slujbă: cetă- ţeana văduvă Gamelin, convinsă în sfîrşit că nicăieri fata nu îi e mai în pericol decît în preajmă-i, o îndepărtase de piaţa Thionville şi de secţia Pont-Neuf, ajutînd-o cît putea cu alimente şi rufărie. Julie făcea un pic de bucătărie, se ducea la Luxembourg să-l vadă pe scumpu-i iubit şi se reîntorcea în chichineaţa ei; monotonia acestui drum în cerc îi legăna grijile şi, cum era tînără şi robustă, dormea toată noaptea un somn profund. îndrăzneaţă din fire, obişnuită cu aventurile şi aţîţată, poate, de veşmintele pe care le purta, ea se ducea uneori noaptea la un cafegiu din strada Cuptorului, la *Crucea roşie,* frecventată de tot felul de bărbaţi şi de femei uşoare. Citea aici ziarele şi juca table cu cîte un prăvăliaş bondoc sau cu cîte un militar care-şi pufăia în nasul ei pipa. Aici se bea, se juca, se făcea dragoste şi adesea se iscau certuri şi bătăi. într-o seară, auzind tropot de cai pe pavajul răspîntiei, un băutor ridică perdeaua şi recunoscîndu-1 pe comandantul şef al gărzii naţionale, cetăţeanul Hanriot, care trecea la galop împreună cu statul său major, murmură printre dinţi:

— Uite măgăreaţa lui Robespierre!

La aceste cuvinte, Julie izbucni într-un hohot răsunător.

Dar un patriot mustăcios le-o tăie verde:

— Ala de vorbeşte aşa, strigă el, e un f de aristocrat, pe care mi-ar plăcea să-l văd strănutînd în coşul ghilotinei lui Samson. Aflaţi că. generalul Hanriot este un bun patriot care ar şti la nevoie să apere Parisul şi Convenţia. Tocmai asta nu-i iartă regaliştii în ruptul capului.

Şi măsurînd-o pe Julie care nu se oprea din rîs, patriotul cu mustăţi se răsti:

— Mă ăla cu caş la gură, vezi să nu-ţi trimit un picior în fund ca să te-nvăţ să respecţi patrioţii!

între timp se ridicară alte voci;

— Hanriot i-un beţiv şi-un -neghiob!

— Hanriot i-un bun iacobin! Trăiască Hanriot!

Se alcătuită două tabere. Se izbiră, pumnii se abătură asupra pălăriilor desfundate, mesele fură răsturnate, paharele zburară în ţăndări, felinarele se stinseră, femeile ţipau ca din gură de şarpe. Asaltată de cîţiva patrioţi, Julie se înarma cu o banchetă, fu trimită la pămînt, îşi zgîrie, îşi muşcă agresorii. Din carrickul deschis şi jaboul sfîşiat, printre gîfîk-uri i se iviră sinii. Veni în goană o patrulă atrasă de gălăgie, şi tînăra aristocrată o şterse printre picioarele jandarmilor.

în fiecare zi caretele erau pline de condamnaţi.

— Totuşi nu pot să-mi las iubitul să moară, spunea Julie mamei sale.

Se hotărî să solicite, să facă demersuri, să meargă pe la comitete, prin birouri, la reprezentanţi, la magistraţi, oriunde va trebui. N-avea nici o rochie. Maică-sa împrumută de la cetăţeana Blaise o rochie în dungi, o basma, o bonetă de dantelă şi, îmbrăcată ca femeie şi ca patrioată, Julie se duse la judecătorul Renaudin, într-o casă umedă şi întunecoasă din strada Mazarine.

Ea urcă tremurînd scara de lemn cu dale de piatră, şi fu primită de judecător în cabinetul lui mizer, mobilat cu o masă de brad şi două scaune de pai. Hîrtia tapetului atîma în zdrenţe. Cu părul negru şi lipit de pomadă, cu privirea întunecată, buze răsfrînte, bărbia scoasă în afară, Renaudin îi făcu semn să vorbească şi o ascultă în tăcere.

Ea îi spuse că era sora cetăţeanului Chassagne, deţinut la Luxembourg, îi descrise cît mai abil putu împrejurările în care fuse arestat, îl înfăţişă ca pe un om nevinovat şi nefericit, se arătă stăruitoare.

La picioarele lui, implorfndu-1, ea izbucni în plîns.

De îndată ce văzu lacrimi, faţa lui se schimbă: ochii de un negru roşietic i se aprinseră, iar fălcile-i enorme, vineţii, mestecară de parcă ar fi vrut să împingă saliva în gîtlejul uscat.

— Cetăţeană, se va face tot ce trebuie. Nu-ţi fă griji.

Şi deschizînd o uşă, o împinse pe solicitatoare într-un salonaş roz în care se zăreau îotregoluri pictate, grupuri de porţelan, o pendulă de perete şi candelabre aurite, berjere, o canapea cu tapiţeria decorată cu o pastorală de Boucher. Julie era gata de orice pentru a-şi salva iubitul.

Renaudin fu brutal şi rapid. Cînd se ridică punînd în ordine

frumoasa rochie a cetăţenei Elodie, ea îretîlni privirea crudă şi batjocoritoare a bărbatului; simţi de îndată că făcuse un sacrificiu inutil.

— Mi-aţi promis libertatea fratelui meu, spuse.

El tânji:

— Ţi-iam spus, cetăţeană, că se va face tot ce trebuie, că adică se va aplica legea, nici mai mult, nici mai puţin. Ţi-am spus să nu-ţi faci griji, şi de ce ţi-ai face? Tribunalul revoluţionar e totdeauna drept.

Ea se gîndi să se arunce asupră-i, să-l muşte, să-i scoată ochii. Dar simţind că l-ar pierde definitiv pe Fortune Chassagne, ea o rupse la fugă şi alergă în mansardă să dezbrace rochia pîngărită a Elodiei. Şi acolo, în singurătate, urlă toată noaptea, de furie şi de durere.

A doua zi, îmtorcîndu-se în grădina Luxembourg, o găsi ocupată de jandarmi care alungau femeile şi copiii. Sentinelele plasate pe alei împiedicau trecătorii să comunice cu deţinuţii. Tînăra mamă care venea zilnic purtîndu-şi copilul în braţe îi spuse Juliei că se vorbea de o conspiraţie urzită în închisori şi că femeile erau învinuite că se adună în grădină pentru a înduioşa poporul în favoarea aristocraţilor şi trădătorilor.

XXII

UN ADEVĂRAT MUNTE FUSESE RIDICAT peste noapte în grădina Tuilariilor. Cerul e fără nori. Maxi- milien păşeşte în fruntea colegilor săi, în haină albastră, cu pantalon galben pînă la genunchi, purtînd în mînă un buchet din spice, albăstrele şi maci. Urcă muntele şi vesteşte dumnezeul lui Jean-Jacques Republicii înduioşate. O, puritate! O, desfătare! O, credinţă! O, simplitate antică! O, lacrimi ale milei! O, rouă a rodniciei! O, îndurare! O, fraternitate umană!

în van ateismul îşi mai înalţă chipul hidos: Maximilien apucă o torţă: flăcările mistuie monstrul şi, iată, apare înţelepciunea, ou o mînă arătînd cerul, în cealaltă ţinînd o cunună de stele.

Pe estrada rezemată de palatul Tuileriilor, în mjilocul mulţimii emoţionate, Evariste varsă lacrimi de duioşie şi înalţă mulţumiri lui Dumnezeu. Vede începînd o eră a fericirii.

Suspină:

— Vom fi în sfîrşit fericiţi, puri, nevinovaţi, dacă sceleraţii ne- o vor îngădui.

Vai! Sceleraţii n-au îngăduit-o. încă mai este nevoie de suplicii; încă mai trebuie vărsate valuri de sînge impur. La trei zile după sărbătoarea noii alianţe şi a împăcării cerului şi pămîntului, Convenţia promulghează legea din prerial care 9uprimă cu un fel de teribilă bonomie toate formele tradiţionale ale legii, tot ce fusese conceput încă de pe vremea drepţilor romani pentru apărarea nevinovăţiei bănuite. Nici un fel de instrucţie, nici un fel de interogatorii, nici un fel de martori, nici un fel de apărători: iubirea de patrie înlocuieşte totul. Acuzatul, care poartă închise în el crima sau nevinovăţia, trece mut pe dinaintea juratului patriot. Şi în acest timp trebuie lămurit cazul lui, uneori dificil, adesea încîlci't şi încărcat de umbre. Cum să mai judeci acum? Cum
să recunoşti intr-o clipă care-i cinstitul şi oare-i sceleratul, patriotul sau duşmanul patriei? . . .

După un moment de tulburare, Gamelin înţelese noile-i îndatoriri şi se acomoda noilor misiuni. Distingea în scurtarea procedurii adevăratul caracter al acestei justiţii salutare şi teribile, ai cărei demnitari nu sunt câtuşi de puţin nişte judecători cîntărind după bunul plac ce-i pentru, ce-i contra, în goticele lor balanţe, ci sanchiloţi judecind prin iluminare patriotică şi desluşind totul într-o străfulgerare. Pe eîtă vreme

chezăşiile, măsurile de prevedere ar fi pierdut totul, impulsurile unei inimi drepte salvau totul. Trebuiau urmate impulsurile naturii, buna mamă care nu se înşeală niciodată; trebuia să judeci cu inima, şi Gamelin invoca manii lui Jean-Jacques:

— Bărbat al virtuţii, inspiră-mi odată cu iubirea de oameni ardoarea de a-i regenera!

Cea mai mare parte dintre colegii săi simţeau ca şi el. Erau îndeosebi oameni simpli; şi cînd formele fură simplificate, se_ simţiră în largul lor. Justiţia prescurtată îi mulţumea. Nimic inu-i mai tulbura în mersul ei accelerat. Se interesau numai de părerile acuzaţilor, neeonoepînd că, fără a fi răuvoitor, cineva ar putea gîndi altfel decît ei. Cum credeau că adevărul, înţelepciunea şi binele suveran se află de partea lor, atribuiau duşmanilor lor rătăcirea şi răul. Se simţeau puternici: îl asistau pe Dumnezeu.

îl asistau pe Dumnezeu, aceşti juraţi ai Tribunalului revoluţionar. Recunoscută de Maximilien, Fiinţa supremă îi inunda cu flăcările ei. Iubeau, credeau.

Fotoliul acuzatului fusese înlocuit printr-o estradă largă, putând să primească cincizeci de indivizi: nu se mai lucra •decît în serii. Acuzatul public reunea într-o singură afacere şi inculpa drept complici oameni care, adesea, abia la tribunal ■se întâlneau pentru prima oară. Cu înlesnirile cumplite ale legii din prerial, Tribunalul judecă pretinsele conspiraţii din închisori, care, urmând proscrierii dantoniştilor şi membrilor Comunei, au fost legate de aceştia prin artificiile unui raţionament subtil. Pentru ca în această afacere să fie efectiv distinse cele două caracteristici esenţiale ale unui complot urzit împotriva Republicii cu aurul străinătăţii — moderaţia inoportună şi excesul de zel premeditat —, pentru ca pe deasupra să iasă la iveală şi crima daltonistă şi crima heber- tistă, grupul fu înzestrat cu două capete opuse, doua capete

de femei, văduva lui Camille, plăcuta Luciile[1], şi văduvai hebert'istului M omor o, zeiţă de o zi[2] şi vesela cumătră. Amîndouă fuseseră, din simetrie, închise în aceeaşi închisoare, unde p linseseră împreună pe aceeaşi bancă de piatră; din simetrie, amândouă aveau ,să urce pe eşafod. Simbol cum nu se poate- mai ingenios, capodoperă a echilibrului, fără îndoială ima- î ginată de un suflet de procuror, şi a cărei onoare i se atribuia | lui Maximilien. De acest reprezentant al poporului erau le- »

gate toate evenimentele fericite sau nefericite care se întîmplau în Republică, legile, moravurile, perindarea anotimpu- | rilor, recoltele, bolile. Nedreptate meritată, căci omul acesta . mărunt, curăţel, plăpînd, eu chip de pisică, era atotputernic | asupra poporului...

în ziua aceea, Tribunalul expedie o parte din marea conspiraţie din închisori, vreo treizeci de conspiratori de la Luxem- bourg, captivi foarte supuşi dar foarte pronunţat regalişti şi sau federaliişti. întreaga acuzare se întemeia pe mărturia unui I. singur delator. Juraţii nu cunoşteau o iotă din toată afacerea; ignorau pînă şi numele conspiratorilor. Aruncîndu-şi pri- virea spre banca acuzaţilor, Gamelin îl recunoscu printre ei pe Fortune Chassagne. Iubitul Juliei, slăbit de o lungă capti- I vitate, palid, cu trăsăturile asprite de lumina crudă care | scălda sala, încă mai păstra o umbră de farmec şi de mîndrie. Privirea sa o întâlni pe aceea a lui Gamelin şi se încărcă de dispreţ.

Cuprins de o mânie rece, Gamelin se ridică, ceru cuvîntul, | şi cu ochii aţintiţi asupra bustului lui Brutus cel bătrîn, care domina tribunalul, spuse:

— Cetăţene preşedinte, cu toate că ar putea exista între- 1 unul din acuzaţi şi mine nişte*legături care, dacă ar fi decla- [E];' rate, ar fi legături de rudenie, declar că nu mă recuz absolut deloc. Cei doi Brutus nu s-au recuzat atunci cînd, pentru sal-

[1] Lucile Duplessis (1771—1794), soţia lui Camille Desmoulins; a fosr arestată pentru indignata scrisoare pe care i-o trimite lui Robespierre, după f închiderea soţului ei, acuzîndu-1 că prin teroarea dezlănţuită de el Republica şi-a ghilotinat făuritorii.

[2] După demisia publică în Convenţie, la 7 nov. 1793, a episcopului- i constituţional Gobel: „Acum nu mai avem nevoie de altă religie naţională • în afara libertăţii, egalităţii şi fraternităţii", frumoasa soţie a lui Momoro a fost dusă, înconjurată de graţii, într-un car alegoric, la Notre- Dame şi, urcată pe altarul principal, a întruchipat zeiţa Raţiunii în cursul unei pompoase ceremonii transformînd biserica în Templul Raţiunii- varea Republicii sau pentru cauza libertăţii, au trebuit să condamne un fiu ori să lovească uin tată adoptiv.

Se aşează.

— Iată un ticălos fără pereche, murmură Chassagne printre dinţi.

Publicul rămînea rece, fie că în sfîrşiit se plictisise să tot vadă caractere sublime, fie că Gamelin triumfase cu prea multă uşurinţă asupra unor sentimente fireşti.

— Cetăţene Gamelin, spuse preşedintele, în termenii legii orice recuzare trebuie formulată în scris şi cu douăzeci şi patru de ore înaintea deschiderii dezbaterilor. în rest, n-ai motive să te recuzi: un jurat patriot se află mai presus de oricare părtinire.

Fiecare acuzat fu interogat timp de trei sau patru minute. Rechizitoriul se încheie cerîndu-se pedeapsa cu moartea pentru toţi. Juraţii o votară printr-un cuvînt, printr-o înclinare a capului sau prin aplauze. Cînd fu rîndul lui Gamelin să-şi dea părerea:

— Toţi acuzaţii sunt convinşi de vinovăţie, spuse el, şi legea este categorică.

Pe cînd cobora treptele Palatului, un tânăr îmbrăcat într-un carrick verde ca sticla, şi care părea să aibă şaptesprezece sau optsprezece ani, îl opri brusc din mers. Purta o pălărie rotundă, lăsată pe ceafă, şi ale cărei boruri alcătuiau în jurul frumosului său chip palid o aureolă întunecată. înfipt dinaintea juratului, înfricoşător în mînia şi disperarea lui, îi strigă:

— Sceleratule! Monstrule! Asasinule! Loveşte-mă, laşule! Doar sunt femeie! Pune să fiu arestată, pune să mă ghilotineze, Cainule! Sunt sora ta!

Şi Julie îl scuipă în obraz.

Mulţimea tricotezelor şi a sanchiloţilor îşi înmuiase pe atunci vigilenţa revoluţionară; ardoarea civică i se domolise considerabil: în jurul lui Gamelin şi a agresorului său nu fu deeît un freamăt nesigur şi confuz. Julie se năpusti prin grămadă şi dispăru în umbrele asfinţitului.

XXIII

EVARISTE GAMELIN ERA VLĂGUIT şi nu se putea odihni; de douăzeci de ori pe noapte se trezea tresărind dintr-un somn bîntuit de coşmaruri. Numai în camera albastră, strîms în braţe de Elodie, izbutea să doarmă cîteva ceasuri. Vorbea şi striga prin somn, trezind-o; dar ea nu-i putea desluşi cuvintele.

îmtr-o dimineaţă, după o noapte în care văzuse Eumenidele[1], el se trezi zdrobit de spaimă şi cu o slăbiciune de copil. Zorii străpungeau perdelele camerei cu săgeţile lor livide. Părul lui Evariste, încîlcit pe frunte, îi acoperea ochii cu un văl negru: la

căpătîiul patului, Elodie înlătura cu blîndeţe şuviţele neîmblînzite. De data aceasta îl privea cu o duioşie de soră şi ştergea cu batista sudoarea îngheţată de pe fruntea nefericitului. D intr-o dată, el îşi aminti acea frumoasă scenă din *Orestele* lui Euripide, căreia îi schiţase imaginea şi care, dacă ar fi putut -s-o termine, ar fi fost capodopera sa: scena în care nefericita Electra şterge spuma ce păta gura fratelui ei. Şi i se păru că o aude şi pe Elodie spunînd cu glasul plin de blîndeţe: „Ascultă-mă, frate scump, cîtă vreme Furiile te lasă încă stăpîn pe mintea ta . . .“

Şi el gîndi:

„Totuşi nu sunt paricid. Dimpotrivă, numai din pietate filială am vărsat sîngele murdar al duşmanilor patriei mele.“

[1] Desemnare perifrastică prin Eumenide (zeităţi binevoitoare) a *Eriniilor,* fiicele lui Cronos şi ale Nopţii, zeiţele răzbunării.

XXIV

NU SE MAI TERMINA ODATĂ cu conspiraţia din închisori. Patruzeci şi nouă de acuzaţi umpleau grade- nele. Maurice Brotteaux ocupa capătul din dreapta al rîn- dului celui mai înalt — locul de onoare. Era îmbrăcat în redingota lui cafenie, periată cu grijă în ajun şi ţesută în dreptul buzunarului pe care micul Lucreţiu îl uzase cu timpul. Alături de el — femeia Rochemaure, vopsită, fardată, strălucitoare, oribilă. Părintele Longuemare fusese plasat între ea şi fata Athenaîs, care, la Madelonnettes, îşi regăsise prospeţimea adolescenţei.

Jandarmii îngrămădeau pe gradene oameni pe care ei nu-i cunoşteau şi care', poate, nu se cunoşteau între ei, deşi erau complici ou toţii — parlamentari, zilieri, foşti nobili, burghezi şi burgheze. Cetăţeana Rochemaure îl zări pe Gamelin în banca juraţilor. Cu toate că nu-i răspunsese la scrisorile insistente, la mesajele repetate, încă mai nădăjduia în el, îi aruncă o privire rugătoare şi se strădui să fie pentru el frumoasă, tulburătoare. Dar privirea rece a tînărului magistrat îi răpi orice iluzie.

Grefierul citi actul de acuzare, care, scurt asupra fiecărui acuzat, se dovedi lung din cauza numărului lor. Expunea în linii mari complotul urzit în închisori pentru a îneca Republica în sîngele reprezentanţilor naţiunii, ai poporului din Paris, şi, ocupîndu-se de fiecare, actul arăta:

„— Unul din cei mai pernioioşi autori ai acestei abominabile

conjuraţii este numitul Brotteaux, fost des Ilettes, perceptor la finanţe sub tiran. Acest individ, care încă în timpul tiraniei era cunoscut pentru conduita lui dezmăţată, întruchipează dovada sigură a faptului că libertinajul şi relele moravuri sunt cei mai mari duşmani ai libertăţii şi fericirii popoarelor: într-adevăr, după ce a delapidat finanţele publice şi a epuizat în destrăbălări o însemnată parte din vlaga poporului, acest individ s-a asociat cu vechea lui concubină, femeia Ro- chemaure, pentru a coresponda ciu emigraţii şi pentru a informa în mod trădător facţiunea din străinătate despre starea finanţelor noastre, despre mişcările trupelor noastre, despre oscilaţiile opiniei publice.

Brotteaux, care în această perioadă a josnicei sale existenţe trăia în concubinaj cu o prostituată culeasă din mocirla străzii Fromenteau, fata numită Athenai's, o cîştigă pe aceasta fără greutate de partea planurilor sale şi o folosi să instige la contrarevoluţie prin strigăte neruşinate şi aţîţări indecente.

Cîteva afirmaţii ale acestui om nefast vă vor arăta clar Ideile lui abjecte şi vătămătorul scop urmărit de el. Vorbind despre tribunalul patriotic, chemat astăzi să-l pedepsească, spunea cu neobrăzare: «Tribunalul revoluţionar se aseamănă cu o piesă de William Shakespeare, care amestecă în scenele cele mai sîngeroase bufoneriile cele mai triviale». El preconiza necurmat ateismul, ca fiind cel mai sigur mijloc de a perverti poporul şi de a-1 arunca în imoralitate. în închisoarea Conciergerie unde era deţinut, deplîngea ca fiind asemeni celor mai mari calamităţi victoriile vitezelor noastre armate şi se străduia să arunce suspiciunea asupra celor mai patrioţi generali, punînd în seama lor intenţii tiranicide. «Aşteptaţi-vă, spunea el îmtr-un limbaj atroce pe care pana ezită să-l reproducă, aşteptaţi-vă ca înitr-o zi unul din purtătorii aceştia de sabie, cărora le datoraţi salvarea, să vă înghită pe toţi, aşa cum cocorul din fabulă a-nghiţit broaştele»."

Şi actul de acuzare continua astfel:

„Femeia Rochemaure, fostă nobilă, concubina lui Brotteaux, nu este mai puţin vinovată decît el. Nu numai că era în corespondenţă cu străinătatea şi stipendiată de însuşi Pitt, dar, asociată unor oameni corupţi ca Julîien (din Toulouse) şi Chabot, în legătură cu fostul baron de Batz şi în înţelegere cu acest scelerat ea a inventat tot felul de maşinaţii pentru a face să

scadă acţiunile Companiei Indiilor spre a le cum- para pe un preţ de nimic, urcîndu-le apoi cursul prin maşinaţii^ opuse primelor şi jefuind astfel averea privată şi averea publică. încarcerată la Bourbe şi la Madelonnettes, n-a încetat să comploteze în închisoare, să recurgă la speculaţii şi să se dedea la tentative de corupere a unor judecători şi juraţi.

Louis Longuemare, fost nobil, fost capuţin, se exersase de multă vreme în infamie şi crimă, înainte de a săvîrşi actele de trădare pentru care trebuie să răspundă aici. Trăind într-o ruşinoasă promiscuitate cu fata Goreut, zisă Athenai's, sub însuşi acoperişul lui Brotteaux, el este complicele acestei fete şi al acestui fost nobil. în timpul captivităţii sale de la Conciergerie, n-a încetat o zi măcar să scrie pamflete atentînd la libertate şi la liniştea publică.

Pe drept cuvînt se poate afirma, în ce o priveşte pe Marthe Goreut, zisă Athenai's, că fetele prostituate constituie cel mai mare flagel al moravurilor publice pe care le insultă, şi de asemenea că sunt ocara societăţii pe care ele o stigmatizează. Dar la ce bun să ne extindem asupra crimelor respingătoare pe care acuzata le mărturiseşte fără pudoare?"

Acuzarea trecu apoi în revistă ceilalţi cincizeci şi patru de preveniţi[1], pe care nici Brotteaux, nici părintele Longuemare, nici cetăţeana Rochemaure nu-i cunoşteau, decît cel mult văzîndu-i pe cîţiva în închisoare, şi care erau cuprinşi împreună ou primii patru în „această conjuraţie execrabilă, cum analele popoarelor nu mai arată una".

Acuzarea încheie ccrînd pedeapsa cu moartea pentru toţi inculpaţii.

Brotteaux fu interogat primul.

— Ai conspirat?

— Nu, n-am conspirat. Totul e fals în actul de acuzare pe oare l-am ascultat.

— Vezi? Tu conspiri încă şi acum, împotriva acestui tribunal.

Şi preşedintele trecu la femeia Rochemaure, care răspunse prin proteste disperate, lacrimi şi şiretlicuri.

[1] Scăpare evidentă: la începutul capitolului se afirmă că în boxă au luat loc 49 de inculpaţi.

Părintele Longuemare se lăsă cu totul în voia Domnului. Nici măcar nu-şi adusese apărarea scrisă.

La toate întrebările care i-au fost puse, răspunse cu un spirit de renunţare. Totuşi, cînd preşedintele îi spuse capuţin, bărbatul îmbătrîniit din el se reînsufleţi:

— Nu sunt capuţin, replică el, sunt preot şi călugăr din ordinul barnabiţilor.

— E-acelaşi lucru, replică bonom preşedintele.

Părintele Longuemare îl privi indignat:

— Nu se poate închipui eroare mai ciudată precum confundarea unui capuţin cu un călugăr din ordinul barnabiţilor, care îşi trage obîrşia de la sfîmtul Pavel însuşi.

Hohote de rîs şi huiduieli izbucniră în asistenţă.

Iar părintele Longuemare, luînd zeflemelele drept semn de tăgadă, proclamă că el va muri membru al ordinului Sfîmtuiui Barnabe, al cărui veşmînt îl purta în inimă.

— Recunoşti întrebă preşedintele, că ai conspirat cu fata Gorcut, zisă Athenai’s, care-ţi acorda favorurile ei demne de dispreţ?

La auzul acestei întrebări, părintele Longuemare ridică spre cer o privire îndurerată şi răspunse printr-o tăcere care exprima surpriza unui suflet candid şi gravitatea unui călugăr care se teme să rostească vorbe deşarte.

— Fată Gorcut, o întrebă preşedintele pe tînăra Athenai's, recunoşti că ai conspirat cu Brotteaux?

Ea răspunse blînd:

— Domnul Brotteaux, după cîte ştiu eu, n-a făcut decît bine. E un om cum ar trebui să fie mulţi, şi cum nu se află altul mai bun. Cei care zic altfel, se înşeală. Asta-i tot ce am de spus.

Preşedintele o întrebă dacă recunoaşte că a trăit în concubinaj cu Brotteaux. A trebuit să i se explice cuvîntul acesta, pe care ea nu-1 înţelegea. Dar de îndată ce pricepu despre ce era vorba, răspunse că asta n-ar fi atîrnat decît de el, însă el nu i-a cerut aşa ceva.

în tribune se rîse şi preşedintele ameninţă fata Gorcut că o va scoate din dezbateri dacă va mai răspunde cu un asemenea cinism.

Atunci ea îl făcu caiafă, sfrijit, încornorat şi-l împroşcă şi pe el, şi pe judecători, şi pe juraţi cu o ploaie de injurii, pînă cînid jandarmii au smuls-o de pe bancă, scoţînd-o din sală.

în continuare, preşedintele îi interogă pe scurt pe ceilalţi acuzaţi, în ordinea în care aceştia fuseseră aşezaţi pe gradene.

Un anume Navette răspunse că n-ar fi putut conspira într-o închisoare în care n-a stat decît patru zile. Preşedintele făcu observaţia că răspunsul trebuia să fie luat în consideraţie şi că îi roagă pe cetăţenii juraţi să ţină cont de aceasta. Un oarecare Bellier răspunse la fel, şi preşedintele adresă în favoarea lui aceeaşi observaţie juriului. Bunăvoinţa judecătorului fu interpretată fie ca rezultat al unei lăudabile echităţi, fie drept răsplata datorată delaţiunii.

Substitutul de acuzator public luă cuvîntul. El nu făcu decît să amplifice actul de acuzare şi puse următoarele întrebări:

— E dovedit că Maurice Brotteaux, Louise Rochemaure, Louis Longuemare, Marthe Gorcut zisă Athenais, Eusebe Rocher, Pietre Guyton-Fabulet, Marcelline Descourtis etc., etc., au format o conjuraţie ale cărei mijloace sunt asasinatul, foametea, fabricarea de false asignate şi de monedă falsă, depravarea moralei şi a spiritului public, răsculare închisorilor; scopul: războiul civil, dizolvarea reprezentanţei naţionale, restaurarea regalităţii?

Juraţii se retraseră în camera de deliberare. Se pronunţară in unanimitate afirmativ în ceea ce-i privea pe toţi acuzaţii, ou excepţia numiţilor Navette şi Bellier, pe care preşedintele şi, după el, acuzatorul public îi puseseră întrucâtva în afară de cauză. Gamelin îşi motivă verdictul în termenii următori:

— Culpabilitatea acuzaţilor sare în ochi: pedepsirea lor contează în salvarea Naţiunii şi ar trebui ca ei înşişi să dorească supliciul drept singurul mijloc de a-şi ispăşi crimele.

Preşedintele pronunţă sentinţa în absenţa celor pe care aceasta îi privea. în zilele acelea excepţionale, contrar celor pretinse de lege, acuzaţii nu erau readuşi la citirea sentinţei, fără îndoială pentru că era de temut disperarea unui atît de mare număr de oameni. Temere zadarnică, într-atît de mare şi generală era pe atunci supunerea victimelor! Grefierul coborî în are9t să citească verdictul, ascultat în acea tăcere şi linişte care au făcut ca osîndiţii din prerial să fie asemuiţi cu copacii aflaţi în preajma tăierii.

Cetăţeana Rochemaure se declară însărcinată. Un chirurg, care era în acelaşi timp şi jurat, fu delegat să o consulte. Fu purtată leşinată în celula ei.

— Ah! suspină părintele Longuemare, judecătorii aceştia sunt oameni tare vrednici de milă; starea în care se află sufletul

lor e-ntr-adevăr de plîns. încurcă totul şi confundă un barnabit cu un franciscan.

Execuţia trebuia să aibă loc în aceeaşi zi, la „Bariera Tronului Răsturnat". Cu toaleta făcută, părul tăiat, cămăşile răsfrânte, condamnaţii aşteptau călăul, înghesuiţi ca o turmă în mica sală despărţită de grefă prin paravanul cu geamuri.

La sosirea executorului şi a ajutoarelor lui, Brotteaux, care-şi citea liniştit Lucreţiul, puse semn la pagina începută, închise cartea, o vîrî în buzunarul redingotei şi spuse bamabitului:

— Părinte reverend, ceea ce mă scoate din sărite e că n-am să vă conving. O să ne dormim amîndoi somnul de pe urmă şi n-o să pot să vă trag de mînecă şi să vă scol pentru a vă zice: „Vedeţi, nu mai aveţi nici simţire, nici cunoştinţă: sunteţi neînsufleţit. Ceea ce urmează vieţii e aidoma cu ceea ce îi precede."

Vru să zîmbească; dar o durere atroce îi strânse inima şi măruntaiele, şi fu cît pe ce să leşine.

îşi veni totuşi în fire:

— Părinte, vă las să-mi vedeţi slăbiciunea. Iubesc viaţa şi n-o părăsesc deloc fără părere de rău.

— Domnule, răspunse cu blîndeţe călugărul, luaţi seama că sunteţi mai viteaz decît mine, şi cu toate acestea moartea vă tulbură mai mult. Ce vrea să spună asta decît că eu văd lumina pe care dumneavoastră încă n-o vedeţi?

— Ar mai putea fi şi pentru că eu regret viaţa întrucît m-am bucurat mai mult de ea decît dumneavoastră, care aţi făcut-o cît mai asemănătoare cu putinţă morţii.

— Domnule, spuse părintele Longuemare pălind, ne aflăm într-un ceas greu. Domnul mă aibe-n paza lui! Fără-ndoială că vom muri fără ajutor duhovnicesc. Trebuie că odinioară am primit sacramentele cu prea puţină căldură şi cu inimă nerecunoscătoare, de vreme ce Cerul mi le refuză astăzi cînd am atît de mare nevoie de ele.

Caretele aşteptau. Condamnaţii fură înghesuiţi în ele cu mîinile legate. Femeia Rochemaure, a cărei graviditate nu fusese recunoscută de chirurg, fu căţărată pe una din platforme. Ea regăsi un dram de energie pentru a cerceta mulţimea spectatorilor, sperînd împotriva oricărei speranţe să zărească nişte salvatori. Ochii ei implorau. Afluenţa era mai slabă ca altădată, iar agitaţia spiritelor mai puţin violentă. Numai cîteva

femei strigau „La moarte!", sau îi luau în zeflemea pe cei care aveau să moară. Bărbaţii ridicau din umeri, întorceau capetele şi tăceau, fie din prudenţă, fie din respect pentru lege.

Prin mulţime trecu un fior cînd Athenais apăru în uşiţă. Avea aerul unui copil.

Se înclină în faţa călugărului:

— Domnule părinte, spuse ea, daţi-mi dezlegarea de păcate.

Părintele Longuemare murmură grav cuvintele sacramentale şi zise:

— Fata mea! ai căzut în mari destrăbălări; dar ce n-aş da să pot înfăţişa Domnului o inimă la fel de simplă ca a dumitale!

Ea urcă, uşoară, în caretă. Şi acolo, cu bustul drept, cu capul ei de copil înălţat mîndru, strigă:

— Trăiască regele!

îi făcu un semn discret lui Brotteaux spre a-i arăta că mai era loc lîngă ea. Brotteaux ajută barnabitul să urce, apoi se sui şi el între călugăr şi inocenta fată.

— Domnule, i se adresă părintele Longuemare filosofului epicurean, vă cer o favoare: rugaţi-vă pentru mine acestui Dumnezeu în care încă nu credeţi. Nu se ştie dacă nu sunteţi mai aproape de el decît sunt eu: poate hotărî o singură clipă. Ca să deveniţi cel mai îndrăgit fiu al Domnului nu vă trebuie mai mult de-o secundă. Domnule, rugaţi-vă pentru mine.

In timp ce roţile se rostogoleau sorîşnind pe caldarîmul mahalalei nesfîrşite, călugărul rostea cu inima şi cu buzele rugăciunile pentru cei în agonie.

Brotteaux îşi rememora versurile poetului naturii: *Sic ubi non erimus . . .* Cît era de legat şi zgîlţîit în infama caretă, el păstra o atitudine calmă şi parcă preocupat să stea cît mai în largul său. Alături, mîndră de a muri- cum murise şi regina Franţei, Athenais arunca asupra mulţimii o privire semeaţă şi bătrînul perceptor, contemplînd ca un cunoscător ce era gîtul alb al tinerei femei, regretă lumina zilei.

XXV

PE CÎND CARETELE ALERGAU înconjurate de •jandarmi spre piaţa Tronului Răzbunat, ducîndu-i la moarte pe Brotteaux şi complicii săi, Evariste stătea îngîndurat pe o bancă din grădina Tuileriilor. O aştepta pe Elodie. Aplecat deasupra orizontului, soarele găurea cu săgeţile lui aprinse castanii stufoşi. La grilajul grădinii, pe calul ei înaripat, Gloria[1] ducea la gură trompeta veşniciei. Vînzătorii de ziare ■ strigau marea victorie de la Fleurus[2].

„Da, medita Gamlein, victoria este a noastră. Noi i-am plătit preţul."

îi vedea pe generalii cei bicisnici tîrîndu-şi umbrele osîn- dite în praful însîngerat al pieţii Revoluţiei, în care pieriseră. Şi surîse mîndru, gîndindu-se că, fără măsurile severe în care-şi avuse şi el partea, caii austriecilor ar fi muşcat astăzi scoarţa acestor copaci.

Şi strigă în sine: •

„Teroare salvatoare! O, teroare sfîntă! Anul trecut, pe vremea asta, aveam ca apărători nişte viteji învinşi, în zdrenţe; pămîntul patriei era cotropit, două treimi din provincii — răsculate. Acum, armatele noastre bine echipate, bine instruite, comandate de generali pricepuţi, preiau ofensiva, gata să răspîndească libertatea în lume. Pacea domneşte pe întreg teritoriul Republicii... Teroare salvatoare! O, teroare sfîntă! Binevoitoare ghilotină! Anul trecut, pe vremea asta, Republica era sfîşiată între facţiuni: hidra federalismu-

[1] **Gloria sau Vestita — fiică a lui Jupiter şi a Geei, mesagera stăpânului zeilor.**

[2] **Comună^ belgiană la nord-est de Charleroi, unde generalul revoluţionar Jourdan i-a învins** pe **austrieci** în 1794.

lui ameninţa să o devoreze. Acum unitatea iaoobină îşi întinde asupra imperiului puterea şi înţelepciunea . .

Cu toate acestea, Evariste rămînea întunecat. O cută adîncă îi brăzda fruntea; gura îi era amară. Se gîndea: „Cîndva spuneam *A învinge sau a muri.* Ne înşelam: *A învinge şi a muri,* aşa ar fi trebuit să zicem."

Privi în jur. Copiii făceau grămăjoare de nisip. Pe scaune de lemn, sub bolta copacilor, cetăţenele brodau sau coseau. Trecători cu haine şi pantaloni pînă la genunchi, de o izbitoare

eleganţă, se întorceau spre casă, meditînd la afacerile sau desfătările lor. Şi Gamelin se simţi străin printre ei: nu era nici compatriotul, nici contemporanul lor. Ce se petrecuse oare? Cum de entuziasmului din primii ani îi urmaseră indiferenţa, oboseala şi, poate, dezgustul? Se vedea bine. oamenii aceştia nu mai vroiau să audă vorbinidu-se de Tribunalul revoluţionar şi întorceau spatele ghilotinei. Devenită prea inoportună în piaţa Revoluţiei, fusese trimisă la capătul foburgului Amtoine. Şi chiar aici, la trecerea caretelor, se murmura. Se zicea că unele glasuri ar fi strigat: „Destul!".

Destul, cînd încă mai erau trădători, conspiratori! Destul, cînd trebuiau reînnoite Comitetele şi epurată Comuna! Destul, cînd sceleraţii dozomorau reprezentanţa naţională! Destul, cînd se punea la cale pînă şi în Tribunalul revoluţionar pierzania lui Saint-Just! Căci, lucru îngrozitor cînd te gîndeşti, şi prea adevărat! Fouquier[1] însuşi urzea intrigi, şi numai pentru a-1 pierde pe Maximilien îi jertfise cu mare pompă cincizeci şi şapte de victime tîrîte la moarte în cămaşa roşie a parici- zilor. Cărei milostiviri criminale ceda Franţa? Trebuia deci salvată împotriva propriei ei voinţe, şi cînd ea striga milă, să-ţi astupi urechile şi să loveşti. Dar, vai! aşa hotărîseră sorţii: patria îşi blestema salvatorii. Fie ca ea să ne blesteme, dar facă-se ca ea să fie salvată!

„însă e prea puţin să fie sacrificate victime obscure, nişte aristocraţi, nişte financiari, nişte publicişti, nişte poeţi, un

[1] Antoine-Quentin Fouquier-Tinville (1746—1795), acuzatorul public al Tribunalului revoluţionar. S-a arătat deosebit de aspru în timpul terorii A fost la rîndul său decapitat.

Lavoisier[1], un Roucher[2], un Andre Chenier[3]. Trebuie loviţi acei sceleraţi atotputernici care, cu mîinile pline de aur şi şiroind de sînge, pregătesc ruina Montanei — acei Fouche, Tallien, Rovere, Carrier, Bourdon[4]. Statul trebuia dezrobit de toţi inamicii săi. Dacă Hebert triumfa, Convenţia ar fi fost răsturnată şi Republica se rostogolea în prăpastie; dacă Desmoulins şi Danton triumfau, lipsită de virtuţi, Convenţia ar fi dat Republica pe mina aristocraţilor, speculanţilor şi generalilor. Dacă cei de teapa lui Tallien şi Fouche, monştri ghiftuiţi de sânge şi de prăzi, ar triumfa, Franţa ar fi înecată în crimă şi nelegiuire ... Tu dormi, Robespierre, în timp ce criminali beţi de furie şi groază pun la

cale moartea ta şi funeraliile libertăţii. Couthon, Saint-Just, de ce întârziaţi să denunţaţi comploturile?

Cum?! Vechiul Stat, monstrul regal, îşi asigura domnia băgând în puşcării în fiecare an patru sute de mii de oameni, spânzurând cincisprezece mii, trăgând pe roată alţi trei mii, iar Republica încă mai ezită să sacrifice câteva sute de capete pentru siguranţa şi puterea ei! Să ne scăldăm în sânge, dar să salvăm patria ..."

Cum stătea astfel pe gânduri, apăru în grabă Elodie, palidă şi trasă la faţă:

— Evariste, ce vrei să-mi spui? De ce n-ai venit la *Amorul pictor,* în camera albastră? De ce m-ai făcut să vin aici?

— Pentru a-ţi spune pentru totdeauna adio.

Elodie murmură că e smintit, că ea nu putea înţelege ...

[1] Celebru savant francez, descoperitor, printre altele, al legii conservării masei, Antoine-Laurent de Lavoisier (1743—1794) a fost şi deputat supleant în Convenţie. A fost ghilotinat împreună cu grupul fermierilor generali din care făcea parte.

[2] Jean-Antoine Roucher (1745—1794), poet francez, autorul poemului didactic *Lunile,* **executat împreună cu**

[3] Andre Chenier (1762—1794), poet francez, adept al neoclasicismului, autor al unor elegii şi idile celebre. La început adept al revoluţiei, este ulterior executat pentru protestele sale împotriva terorii.

[4] Deputaţi în Convenţie şi adversari ai iacobinilor lui Robespierre. Dintre aceştia, mai cunoscuţi sunt: Joseph Fouche (1759—1820), care va deveni ministrul poliţiei sub Directorat, sub Consulat şi sub Napoleon I; Jean Lambert Tallien (1767—1820), unul din organizatorii crizei din 9 thermidor care va duce la căderea lui Robespierre; Jean-Baptiste Carrier (1756—1794), membru al Convenţiei, ghilotinat pentru abuzuri şi pentru înecurile în masă ordonate de el la Nantes în perioada terorii.

El o opri ou un gest abia schiţat cu mîna:

— Elodie, nu-ţi mai pot accepta dragostea.

— Taci, Evariste, taci!

Il rugă să meargă mai încolo; aici erau observaţi, erau auziţi.

El făcu vreo douăzeci de paşi şi continuă, foarte calm:

— Mi-am jertfit patriei viaţa şi fericirea. Voi muri aidoma unui infam, şi n-am să-ţi las moştenire, nefericita de tine, decît o memorie detestată ... Să ne iubim? Mai pot fi oare încă iubit?... Aşa mai putea oare iubi?

Ea îi spuse că e nebun; că îl iubea, că îl va iubi totdeauna. Fu înflăcărată, sinceră; dar ea simţea tot atît de bine ca el, simţea încă mai bine că el are dreptate. Şi ea se zbătea împotriva evidenţei.

El vorbi iarăşi:

— Nu-mi reproşez nimic. Aş face iarăşi ceea ce am făcut. Am făcut să cadă asupră-mi anatema, pentru patrie. Sunt blestemat. M-am pus în afara umanităţii: nu mă voi întoarce în sînul ei niciodată. Nu! Marea misiune nu s-a încheiat. Ah! îndurarea, iertarea! ... Dar trădătorii iartă? Conspiratorii sunt îndurători? Sceleraţii paricizi mişună neîncetat în umbră; ies de sub pămînt, aleargă dinspre toate frontierele: tineri care ar fi pierit mai bine în rîndul armatelor noastre, bătrîni, copii, femei, acoperiţi cu măştile nevinovăţiei, purităţii, frumuseţii. Şi cu cît îi nimiceşti, cu atît se găsesc mai mulţi. .. Vezi bine că trebuie să renunţ la dragoste, la orice bucurie, la orice desfătare a vieţii, la viaţa însăşi..

El tăcu. Făcută să guste bucurii liniştite, nu de ieri, de alaltăieri pe Elodie o îngrozea să contopească, sub sărutările unui amant tragic, senzaţiile voluptăţii cu imagini însîngerate: nu răspunse nimic. Evariste bău ca pe o cupă amara tăcerea tinerei femei.

— Vezi bine, Elodie: ne-am grăbit; însăşi opera noastră ne devorează. Zilele, orele noastre sunt ani. Curînd voi fi trăit un veac. Priveşte fruntea asta! Este oare a unui iubit? Să iubeşti! ...

— Evariste, tu eşti al meu şi te păstrez; nu-ţi redau libertatea.

Ea vorbea cu glasul resemnării. El o simţi; simţi şi ea însăşi.

— Elodie, ai putea într-o zi să depui mărturie că am trăit credincios datoriei mele, că inima mi-a fost dreaptă şi sufletul curat, că n-am avut altă patimă decît binele public, că m-am născut simţitor şi blînd? Vei spune tu: „Şi-a făcut datoria"? O, nu! N-o vei spune. Şi nu-ţi cer s-o spui. N-are decît să-mi piară memoria! Gloria mea se află în sufletul meu; ruşinea mă

înconjoară. Dacă m-ai iubit, închide numele meu înitr-o tăcere veşnică.

Un copil de opt sau nouă ani, care alerga cu un cerc, se năpusti în acea clipă peste picioarele lui Gamelin.

Acesta îl ridică brusc în braţe:

— Copile! Vei creşte liber, fericit şi vei datora aceasta infamului Gamelin. Sunt atroce ca tu să fii fericit. Sunt crud ca tu să fii bun. Sunt fără milă ca mîine toţi francezii să se îmbrăţişeze vărsînd lacrimi de fericire.

îl strînse la piept:

— Copilaşule, cînd vei fi bărbat, îmi vei datora fericirea, nevinovăţia ta; şi de-mi vei auzi vreodată numele, îl vei dispreţui.

Lăsă jos copilul care se aruncă îngrozit în fustele mamei sale, sosită în fugă să-l elibereze.

Tînăra mamă, frumoasă şi avînd o graţie aristocratică în rochia ei de linon alb, îşi luă băieţelul cu un aer trufaş.

Gamelin întoarse spre Elodie o privire sălbatecă:

— Am sărutat copilul acesta; mîine, poate-i voi trimite mama la ghilotină.

Şi se depărta pe sub copacii aleii, resfiraţi ca pe o tablă de şah.

Elodie rămase o clipă nemişcată, cu privirea fixă, aţintită în jos. Apoi, dintr-o dată, se avîntă în urma iubitului ei, şi furioasă, despletită, aidoma unei menade, îl apucă de parcă ar fi vrut să-l sfîşie şi-i strigă cu o voce sugrumată de sînge şi de lacrimi:

— Ei bine! Iubitule, trimite-mă şi pe mine la ghilotină; fă să mi se taie şi mie capul!

Şi imaginîndu-şi cuţitul pe ceafă, carnea i se topi toată de groază şi voluptate.

XXVI

PE CÎND SOARELE DE TERMIDOR[1] SE CULCA într-o purpură însîngerată, Evariste rătăcea, sumbru şi îngrijorat, prin grădinile Marbeuf, devenite proprietate naţională şi frecventate de parizienii trândavi. Se servea aici limonadă şi îngheţată; cai de lemn şi barăci de tir îi aşteptau pe tinerii patrioţi. Sub un copac, un savoiard mic, zdrenţăros, cu o bonetă neagră pe cap, făcea să danseze o marmota în sunete ascuţite de caterincă. Un bărbat încă tînăr, zvelt, în- veşmîntat în albastru, cu părul pudrat, însoţit de un cîine enorm, se opri să asculte muzica

aceasta rustică. Evariste îl recunoscu pe Robespierre. îl regăsea mai palid, mai slăbit, cu faţa aspritä şi brăzdată de cute dureroase. Şi se gîndi: „Ce oboseli şi cîte suferinţe nu şi-au lăsat amprenta pe fruntea lui? Cît chin penibil să te străduieşti pentru fericirea oamenilor! Oare la ce se gîndeşte în clipa asta? Şi sunetele caterincii montagnarde izbutesc să-l distragă de la grija treburilor? Oare ştie că a făcut un pact cu moartea şi că e aproape ceasul cînd va trebui să-l respecte? Oare îşi pregăteşte reintrarea triumfală în Comitetul salvării publice din care s-a retras, sătul să tot fie ţinut în şah, împreună cu Couthon[2]

[1] **A unsprezecea lună din noul calendar, acoperind intervalul 19 iulie — 20 august.**

[2] **Georges Couthon (1755—1794), membru activ al Convenţiei şi al Comitetului salvării publice, izbuteşte să înăbuşe insurecţia contrarevoluţionară din Lyon.**

şi Saint-Just[1], de o majoritate răzvrătită? în spatele! feţei acesteia de nepătruns, oare ce speranţe sau ce temeri îl frămîntă?"

Cu toate acestea, Maximilien, zîmbi copilului, îi puse cu blîndeţe, binevoitor, cîteva întrebări despre valea, cătunul, părinţii pe care sărmanul băiat îi lăsase acolo, îi aruncă un bănuţ de argint şi îşi reluă plimbarea. După ce făcu cîţiva paşi, se întoarse să cheme cîinele care, mirosind sălbăticiunea, îşi arăta colţii spre marmota zbîrlită.

— Brount! Brount!

Apoi se înfundă în aleile întunecoase.

Din respect, Gamelin nu se apropie de trecătorul singuratic; dar contemplînd silueta subţire care se ştergea în noapte, îi adresă, în minte, oraţia aceasta:

„Ţi-am văzut tristeţea, Maximilien; ţi-am înţeles gîndurile. Melancolia ta, oboseala ta, şi pînă şi acea expresie a spaimei întipărite în privirile tale, totul în tine spune: „Fie ca teroarea să se termine şi să înceapă înfrăţirea! Francezi, fiţi uniţi, fiţi virtuoşi, fiţi buni! Iubiţi-vă unii pe alţii.. .“ Ei bine, îţi voi servi planurile; penrtu ca tu, în înţelepciunea şi bunătatea ta, să poţi pune capăt învrăjbirilor civile, să stingi duşmăniile fratricide, să faci din călău un grădinar care nu va mai tăia decît capetele verzelor şi lăptucilor — voi pregăti împreună cu colegii mei din Tribunalul revoluţionar căile îndurării, exterminînd conspiratorii şi trădătorii. Vom îndoi vigilenţa şi severitatea. Nu ne va scăpa

nici un vinovat. Şi cînd capul celui din urmă dintre duşmanii Republicii va cădea sub cuţit, tu vei putea fi indulgent fără să comiţi prin asta o crimă, şi vei putea face să domnească nevinovăţia şi virtutea asupra Franţei, o, tu părinte al patriei!"
*
Incoruptibilul era acum departe. Doi bărbaţi cu pălării rotunde şi pantaloni de nankin pînă la genunchi, dintre care

[1] I.ouis de Saint-Just (1767—1794), reprezentant şi teoretician al direcţiei celei mai radical revoluţionare în sînul guvernului şi al Comitetului salvării publice. In calitate de trimis extraordinar, reorganizează armata epurind-o de elementele şovăitoare, incompetente sau proregaliste, îmbunătăţeşte aprovizionarea trupelor punînd astfel bazele victoriilor din 1793—94. Făcea parte împreună cu Robespierre şi Couthon din aşa-zistţ) „triumvirat" la care face aluzie A. France.

unul, cu o înfăţişare crâncenă, lung şi slab, purta o legătură pe un oc'hi şi semăna cu Tallien, se încrucişară cu el la^ întorsătura unei alei, îi aruncară o privire piezişă şi, prefăcîndu-se că nu-1 recunosc, trecură mai departe. Cînd se aflară destul de departe pentru a nu fi auziţi, murmurară cu glas scăzut:

— Ia te uită, ăsta-i deci regele, papa, dumnezeul. Căci e Dumnezeu. Şi Catherine Theot[1], preoteasa lui.

— Dictator, trădător, tiran! Mai sunt pe lume Brutuşi.

— Tremură, sceleratule! Stînoa Tarpeiană e lîngă Capitoliu[2].

Brount, dinele, se apropie de ei. Tăcură şi grăbiră pasul.

[1] Catherine Theot (1716—1794), pretinsă vizionară, se autonumea ,.mama Domnului*. Acuzată de conspiraţie la 17 iunie 1794, este achitată datorită intervenţiei lui Robespierre, dar moare totuşi în închisoare la 1 septembrie.

[2] Dicton latin sugerînd că gloria e adesea urmată de cădere: Templul lui Jupiter Capitolinul se află aproape de stînca Tarpeiană, din vîrful căreia, în vechea Romă, erau azvîrliţi trădătorii.

XXVII

TU DORMI, ROBESPIERRE! CEASUL TRECE, *se* scurge timp preţios...

în sfîrşit, în 8 termidor, în Convenţie, Incoruptibilul se ridică şi începe să vorbească. Soare de la 31 mai, te vei mai înălţa o dată? Gamelin aşteaptă, speră. Robespierre va smulge deci, din băncile pe care le dezonorează, pe legislatorii mai vinovaţi încă decît federaliştii, mai periculoşi încă cfecît Danton ... Nu! Nu încă. „Nu mă pot hotărî, spune el, să sfîşii cu totul vălul care acoperă acest profund mister al nelegiuirii". Şi risipindu-se fără să lovească vreun conjurat, trăsnetul îi îngrozeşte pe toţi. Fuseseră număraţi vreo şaizeci care, de cincisprezece zile, nu mai îndrăzneau să se culce în patul lor. Marat da, spunea trădătorilor pe nume; îi arăta cu degetul. Incoruptibilul ezită, şi, din acea clipă, el este acuzatul...

Seara, la Iacobini, oamenii se înăbuşă în înghesuiala din sală, pe culoare, în curte.

Toţi sunt acolo, prietenii gălăgioşi şi duşmanii muţi. Robespierre le citeşte discursul pe care Convenţia îl ascultase într-o tăcere înspăimântătoare şi pe care iacobinii, emoţionaţi, îl acoperă de aplauze.

— Acesta este testamentul morţii mele, spuse omul, mă. veţi vedea bînd calm cucuta.

— O s-o beau împreună cu tine, răspunde David.

— Toţi, toţi! strigă iacobinii despărţindu-se fără să hotărască nimic.

Pe cînd se punea la cale moartea celui Drept, fivariste dormi somnul ucenicilor din Grădina Măslinilor. A doua zi se duse la Tribunal, unde două secţii aveau dezbateri. Cea din care făcea şi el parte judeca douăzeci şi unu de complici din conspiraţia Lazare. Şi, între timp, soseau noutăţi: „Convenţia, după o şedinţă de şase ore, a decretat acuzarea lui Ma- ximilien Robespierre, Couthon, Saint-Just, împreună cu Au- gustin Robespierre şi Lebas[1], care au cerut să împartă soarta acuzaţilor. Cei cinci proscrişi au coborît la bară.“

Se răspîndi vestea că preşedintele secţiei care funcţiona în sala vecină, cetăţeanul Dumas, a fost arestat în fotoliul său, dar că audierea continuă. Se auzi dîndu-se alarma şi bătînd clopotele.

în banca sa, Evariste primeşte din partea Comunei ordinul de a se prezenta la Primărie pentru a lua parte la şedinţa consiliului general. în bătaia clopotelor şi a tobelor, îşi dă alături de colegi verdictul şi aleargă pînă acasă pentru a-şi îmbrăţişa mama şi a-

şi lua eşarfa. Piaţa Thionville e pustie. Secţia nu îndrăzneşte să se pronunţe nici pentru, nici împotriva Convenţiei. Oamenii se strecoară pe lîngă pereţi, se afundă în umbra aleilor, se refugiază acasă. Cetăţeanul Du- pont s-a ascuns în prăvălie; portarul Remacle se baricadează în loja lui. Mica Josephine, temătoare, îl ţine pe Mouton în braţe. Cetăţeana văduvă Gamelin se văietă de scumpetea alimentelor, cauză a tuturor relelor. La picioarele scării, Evariste o întâlneşte pe Elodie cu răsuflarea tăiată şi cu şuviţele părului ei negru lipite de gîtul asudat.

— Te-am căutat la Tribunal. Tocmai plecaseşi. Unde te duci?

— La Primărie.

— Nu te du acolo! Te-ai da singur pierzaniei: Hanriot e arestat... secţiile nu se vor mişca. Secţia Piques, secţia lui Robespierre, rămîne liniştită. Ştiu sigur: tata face parte din ea. Dacă te duci la Primărie, te pierzi degeaba.

— Vrei să fiu laş?

— Dimpotrivă, curajos înseamnă să fii credincios Convenţiei şi să te supui legii.

— Legea e moartă cînd triumfă sceleraţii.

— Evariste, ascult-o pe Elodie a ta; ascultă-ţi surioara; vino şi te aşează aproape, să-ţi liniştească ea sufletul agitat.

El o privi: nicicînd nu i se păruse atît de atrăgătoare; nici-cînd glasul ei nu-i răsunase în urechi cu atîta voluptate, atît de convingător.

[1] Philippe Lebas (1765—1794), Membru al Comitetului siguranţei generale, reorganizator al armatelor de pe Rin şi Sambre-et-Meuse.

— Doi paşi, numai doi paşi, prietene!

Ea îl trage spre pătratul de pămînt, păstrând deasupra soclul statuii răsturnate. Pătratul este împrejmuit de bănci pline de tineri şi tinere ieşiţi la plimbare. O vînzătoare de fleacuri oferă dantele; negustorul de tizană, purtând rezervorul în spate, îşi agită clopoţelul; nişte fetiţe se joacă de-a cerculeţele aruncate pe băţ. Pescarii stau neclintiţi pe taluz, cu undiţa în mînă. Vremea se-arată a furtună, cu cerul acoperit. Aplecat peste parapet, Gamelin îşi aruncă privirea asupra insulei ascuţite ca o proră, ascultând cum geme în vînt vîrful copacilor şi simte cum îi pătrunde în suflet un dor nesfârşit de pace şi de singurătate.

Şi ca un ecou fermecător al gândurilor lui, vocea Elodiei suspină:

— îţi mai aduci tu aminte cînd, la vederea cîmpurilor, doreai să fii judecător de pace într-un sătuc? Asta ar fi fost adevărata fericire.

Dar dincolo de foşnetul copacilor şi de cuvintele femeii, el desluşi clopotul, alarma generală, vacarmul îndepărtat al - cailor şi al tunurilor pe pavaj.

La doi paşi de el, un bărbat tînăr, care conversa cu o cetăţeană elegantă, spuse:

— Aţi auzit noutatea?... Opera s-a instalat în strada Legii.

Totuşi se aflase: se şuşotea numele lui Robespierre, dar tremurând, căci încă era temut. Şi la zvonul murmurat al căderii sale, femeile ascundeau un zîmbet.

Evariste Gamelin apucă mîna Elodiei, dar peste puţin o respinse brusc:

— Adio! Te-am făcut părtaşa ursitei mele îngrozitoare, ţi-am ofilit pentru totdeauna viaţa. Adio. Caută să mă uiţi!

— Mai ales, îi răspunse ea, nu te întoarce acasă în noaptea asta: vino la *Amorul pictor.* Nu suna; aruncă o pietricică în jaluzelele mele. O să-ţi deschid chiar eu uşa, o să te ascund în pod.

— Ai să mă vezi triumfînd, sau n-ai să mă mai vezi niciodată. Adio!

Apropiindu-se de Primărie, auzi urcînd spre cerul greu vuietul din marile zile. în piaţa Greve — zăngănit de arme, forfot pîlpîitor de eşarfe şi uniforme, tunurile lui Hanriot
în baterie. Urcă pe scara de onoare şi, intrând în sala Consiliului, semnează foaia de prezenţă. Consiliul general al Comunei, în unanimitatea celor 491 de membri ai săi, se declară alături de proscrişi.

Primarul pune să fie adusă tabla Drepturilor omului, dă citire articolului în care este spus: „Cînd guvernul violează drepturile poporului, insurecţia este pentru popor cea mai sfîntă şi mai trebuincioasă datorie", şi primul magistrat al Parisului declară că loviturii de stat a Convenţiei Comuna îi opune insurecţia populară.

Membrii Consiliului general jură că vor muri la posturile lor. Doi ofiţeri municipali sunt însărcinaţi să se ducă în piaţa Greve chemând poporul să se alăture dregătorilor lui pentru a salva

patria şi libertatea.

Oamenii se caută, fac schimb de noutăţi, îşi dau cu părerea. Printre demnitarii aceştia, puţini meşteşugari. Comuna aici reunită este cea pe care a făcut-o epurarea iacobină: judecători şi juraţi ai Tribunalului revoluţionar, artişti ca Beau- vallet şi Gamei in, rentieri şi profesori, burghezi înstăriţi, mari comercianţi, capete pudrate, burţi cu brelocuri; puţini saboţi, pantaloni, carmagnole, bonete roşii. Burghezii aceştia sunt numeroşi, hotărâţi. Dar dacă stai să te gândeşti bine, ei sunt aproape toţi adevăraţii republicani pe care-i are Parisul. De veghe la primărie ea pe stînca libertăţii, îi înconjoară un ocean de indiferenţă.

Totuşi sosesc veşti bune. Toate închisorile în care fuseseră închişi proscrişii îşi deschid porţile şi dau drumul prăzii. Venit de la Force, Augustin Robespierre intră întâiul în primărie şi e aclamat. La orele opt se aude că Maximilien, după - ce refuzase multă vreme, se îndreaptă spre Comună. E aşteptat, va veni, vine: aclamaţii formidabile zguduie bolţile bătrî- -nului palat municipal. Intră, purtat de douăzeci de braţe. Bărbatul acesta subţire, curăţel, în haină albastră şi culotă galbenă este chiar el. Se aşează, vorbeşte.

La sosirea lui, Consiliul ordonă ca faţada casei comunale să fie imediat iluminată. Pe el se întemeiază Republica. Vorbeşte, vorbeşte cu glas plăpând, cu eleganţă. Vorbeşte limpede, abundent. Cei care se află în juru-i, care şi-au pus în joc viaţa •pentru el, îşi dau seama îngroziţi că este omul vorbelor, comitetelor, tribunelor, incapabil de o hotărîre promptă şi de un act revoluţionar.

Este adus în sala dezbaterilor. Acum sunt aici toţi iluştrii proscrişi: Lebas, Saint-Just, Couthon. Robespierre vorbeşte. Se face douăsprezece jumătate noaptea: el tot mai vorbeşte, între timp, în sala Consiliului, ou fruntea lipită de fereastră, Gamelin priveşte cuprins de îngrijorare; vede fumegînd felinarele în noaptea întunecoasă. Tunurile lui Hanriot sunt în baterie în faţa primăriei. în piaţa ascunsă de întuneric se agită o mulţime şovăitoare, neliniştită. La douăsprezece jumătate, se ivesc nişte torţe dinspre colţul străzii Vannerie, înconjurând un delegat al Convenţiei care, împodobit cu însemnele acesteia, desfăşoară o hîrtie şi citeşte în licărul roşietic decretul Convenţiei: scoaterea în afara legii a Comunei răsculate, a membrilor Consiliului

general care o ajută şi a cetăţenilor care vor răspunde chemărilor ei.

Scoaterea în afara legii, moartea fără judecată! Numai la gîndul acesta păleau şi cei mai hotărâţi. Gamelin simte cum îi îngheaţă fruntea. Priveşte cum mulţimea părăseşte cu paşi mari piaţa Greve.

Şi cînd întoarce capul, ochii săi văd că sala în care puţin mai înainte consilierii se înăbuşeau este aproape goală.

Dar au fugit zadarnic: semnaseră.

Se face două. Incoruptibilul deliberează în sala vecină, împreună cu Comuna şi cu deputaţii proscrişi.

Gamelin îşi afundă privirile disperate în piaţa neagră. La lumina felinarelor, vede cum luminările de lemn atîmate ştib streaşină băcanului se izbesc între ele cu zgomot de popice; felinarele se leagănă şi pîlpîie: pe neaşteptate, se stîr- neşte vijelia. O clipă mai tîrziu, cade o ploaie furtunoasă: piaţa se goleşte cu totul; pe cei nealungaţi de cumplitul decret îi împrăştie cîteva picături de apă. Tunurile lui Hanriot sunt abandonate. Şi cînd la lumina fulgerelor se zăresc ivindu-se în acelaşi timp din strada Antoine şi de pe cheiuri trupele Convenţiei, căile spre Casa Comunei sunt pustii.

Maximilien s-a decis în sfârşit să cheme secţia Piques împotriva decretului Convenţiei.

Consiliul general puse să se aducă săbii, pistoale, puşti. Dar un zăngănit de arme, de paşi şi de geamuri sparte umple clădirea. Trupele Convenţiei trec ca o avalanşă prin sala de dezbateri şi se năpustesc în sala Consiliului. Răsună o împuşcătură: Gamelin vede cum Robespierre cade cu maxilarul sfărîmat. în ce-1 priveşte, scoate briceagul său de şase soli cu oare, într-o zi de foamete, tăiase o bucată de pîine unei biete mame, şi pe care, într-o seară minunată, la ferma Orangis, Elodie îl ţinuse în poală cînd se jucaseră gajuri; îl deschide, vrea să şi-l implânte în inimă; lama întâlneşte o coastă, veriga cedează, tăişul se închide şi îi retează două degete. G am elin cade însângerat. Rămâne nemişcat, dar âl chinuie un frig crâncen, şi în tumultul înfricoşătoarei lupte, călcat în picioare, aude distinct glasul tânărului dragon Henry, care strigă:

— Tiranul nu mai este; sateliţii lui sunt striviţi. Revoluţia îşi va relua cursul majestuos şi teribil.

Gamelin leşină.

La şapte dimineaţa, un chirurg trimis de Convenţie îl pansa. Convenţia era plină de solicitudine faţă de complicii lui Robespierre: nu voia ca vreunul dintrei ei să scape de ghilotină. Artistul pictor, ex-jurat, ex-membru al Consiliului general al Comunei, fu dus pe o targă la Conciergerie.

XXVIII

IN DATA DE 10, pe and, după un somn în fierbinţeli Evariste se trezi tresărind pe priciul unei celule, pradă unei orori de nespus, Parisul surîdea la soare, în farmecul şi imensitatea lui; speranţa renăştea în inimile deţinuţilor; negustorii îşi deschideau sprinteni prăvăliile, burghezii se simţeau mai bogaţi, tinerii mai fericiţi, femeile mai frumoase — şi toate acestea datorită căderii lui Robespierre. Numai o mînă de iacobini, cîţiva preoţi constituţionali şi cîteva bătrâne tremurau la gîndul că imperiul trece în stăpânirea celor răi şi corupţi. O delegaţie a Tribunalului revoluţionar, compusă din acuzatorul public şi doi juraţi, se prezentă la Convenţie spre a o felicita pentru arestarea complotiştilor. Adunarea a decis ca eşafodul să fie din nou ridicat în piaţa Revoluţiei. Aceasta pentru ca bogaţii, eleganţii, femeile frumoase să poată vedea fără să se deranjeze supliciul lui Robespierre, care urma să aibă loc în aceeaşi zi. Dictatorul şi complicii săi erau puşi în afara legii; ajungea să li se constate identitatea de către doi ofiţeri municipali ca Tribunalul să-i dea neîntârziat pe mîna călăului. Dar se ivise o dificultate: constatarea identităţii nu putea fi făcută după formele legale întrucît Comuna fusese în întregime pusă în afara legii. Atunci, Adunarea autoriză Tribunalul să procedeze la constatarea identităţii prin martori obişnuiţi.

Triumvirii şi principalii lor complici fură tîrîţi la moarte în mijlocul strigătelor de bucurie şi mînie, în mijlocul înjurăturilor, râsetelor, dansurilor.

A doua zi, recăpătîndu-şi întrucâtva forţele şi putînd să se ţină pe picioare, Evariste fu scos din celulă, dus la Tribunal şi aşezat pe estrada pe care de atîtea ori o văzuse plină de acuzaţi, unde se aşezaseră rînd pe rînd atîtea victime ilustre sau obscure. Acum gemea sub greutatea a şaptezeci de inşi, majoritatea membri ai Comunei şi cîţiva juraţi, asemeni lui Gamelin, scoşi ca şi el în afara legii. El îşi revăzu loja, spătarul de care obişnuia să se rezeme, locul din care terorizase nenorociţii, locul din care trebuise să suporte privirile lui Jacques Maubel, ale lui Fortune Chassagne, ale lui Maurice Brotteaux, ochii rugători ai cetăţenei Rochemaure care făcuse să fie numit jurat şi pe care o răsplătise printr-un verdict de condamnare la moarte. Revăzu, dominând estrada unde luau loc judecătorii în trei fotolii de acaju, dispuse pe un fundal de catifea roşie de

Utrecht, busturile lui Chalier şi Marat şi acel bust al lui Brutus pe care, într-o zi, îl luase ca martor. Nimic nu se schimbase, nici securile, fasciile şi bonetele roşii din carton vopsit, .nici invectivele tricotezelor de la tribună adresate celor care aveau să moară, nici sufletul acelui Fouquier-Tin- ville încăpăţînat, laborios, răsfoind plin de zel hîrtiile sale .ucigaşe şi, desăvârşit magistrat, trimiţîndu-şi prietenii din ajun pe eşafod.

Cetăţenii Remacle, portar-croitor, şi Dupont, tâmplar în piaţa Thionville, membru în Comitetul de supraveghere al secţiei Pont-Neuf, recunoscură identitatea numitului Gamelin (Evariste), pictor, ex-jurat al Tribunalului revoluţionar, ex- membru al Consiliului general al Comunei. Depuneau mărturie pentru un asignat de o sută de soli pe cheltuiala secţiei; dar cum avuseseră legături de bună vecinătate şi prietenie cu proscrisul, se simţeau stânjeniţi întîlnindu-i privirea. Şi pe urmă se şi făcuse cald: le era sete şi se grăbeau să plece să bea un pahar de vin.

Gamelin făcu eforturi să urce în caretă: pierduse mult sînge şi rana îl făcea să sufere cumplit. Vizitiul biciui mîrţoaga şi cortegiul se puse în mişcare în mijlocul huiduielilor.

Nişte femei care-1 recunoscură pe Gamelin îi strigară:

— Aşa, du-te odată, băutor de sînge! Asasin pe optîşpe franci ziua! ... Nu mai rîde: ia te uită cum a îngălbenit, laşul!

Erau aceleaşi femei care-i huiduiseră odinioară pe conspiratori şi pe aristocraţi, pe revoluţionarii furioşi şi pe cei indulgenţi trimişi la ghilotină de Gamelin şi colegii lui.

Careta coti pe cheiul Morfondus, trecu încet pe Pont-Neuf şi prin strada Monetăriei: se îndrepta spre piaţa Revoluţiei, spre eşafodul lui Robespierre. Calul şchiopăta; vizitiul îi şfi- chiuia tot timpul urechile cu biciul. Mulţimea spectatorilor, veselă, animată, îngreuna mersul escortei. Publicul îi felicita pe jandarmi şi ei îşi ţineau caii în frîu. La colţul străzii Ho- nore, huiduielile se înteţiră. Tineri petrecînd în saloanele de ia mezaninul birturilor la modă apărură la ferestre cu şervetele în mînă: stri'gînd:

— Huo, canibalii! Antropofagii! Vampirii!

Cum careta se poticni într-o grămadă de gunoaie neridicate în cele două zile de tulburări, aurita tinerime explodă de bucurie:

— Li s-a-mpotmolit căruţa!... La gunoi cu iacobinii!

Gamelin căzu pe gînduri şi crezu că pricepe.

„Mor pe bună dreptate, îşi spuse. E drept să primim noi ocările azvîrlite Republicii şi de care ar fi trebuit s-o apărăm. Am fost slabi; ne-am făcut vinovaţi de prea multă îngăduinţă. Am trădat Republica. Ne-am meritat soarta. Pînă şi Robespierre însuşi, purul, sfîntul, a păcătuit prin blîmdeţe, prin bunătate; greşelile îi sunt răscumpărate de martiriu. După pilda lui, şi eu am trădat Republica: ea piere: e drept să mof odată cu ea. Am cruţat sînge: sîngele meu să curgă! N-am decît să pier! Am meritat-o ..."

Pe cînd medita astfel, zări firma de la *Amorul pictor* şi torente de mîhnire şi duioşie i se rostogoliră tumultuos în suflet.

Magazinul era închis, iar jaluzelele celor trei ferestre de la etaj trase cu totul. Cînd careta trecu pe dinaintea ferestrei din stânga, fereastra camerei albastre, o mînă de femeie purtând pe inelar un inel de argint împinse marginea jaluzelei şi aruncă înspre Gamelin o garoafă roşie, pe care mîinile lui legate n-o putură prinde, dar care îi fu nespus de scumpă, ca simbol şi întruchipare a acelor buze roşii şi parfumate care-i răcoriseră gura. Ochii i se umplură de lacrimi şi era cu totul copleşit de farmecul acestui adio cînd văzu ridicîndu-se în piaţa Republicii cuţitul însîngerat.

XXIX

SENA DUCEA LA VALE GHEŢURILE lui ni- voz[1]. Havuzurile Tuileriilor, pîraiele, fîntînile îngheţaseră. Vîntul de miază-noapte matura pe străzi chiciura în rafale. Caii scoteau pe nări trîmbe de aburi lăptoşi; orăşenii priveau în trecere termometrul de pe uşa prăvăliilor de optică. Un ucenic ştergea vitrinele aburite ale *Amorului pictor* şi curioşii aruncau o privire stampelor la modă: Robespierre storcind deasupra unei cupe o inimă ca o lămîie, pentru a-i bea sîngele, şi alături, în mari piese alegorice din *Tigrocraţia lui Robespierre:* numai hidre, şerpi, monştri înspăimântători dezlănţuiţi de tiran asupra Franţei. Se mai putea vedea şi *Oribila Conspiraţie a lui Robespierre, Arestarea lui Robespierre, Moartea lui Robespierre.*

în ziua aceea, după prîinz, la *Amorul pictor* intră Philippe Desmahis cu mapa sub braţ: adusese cetăţeanului Jean Blaise o placă pe care tocmai gravase în puncte *Sinuciderea lui Robespierre.* Dalta picarescă a gravorului plăsmuise un Robespierre cît mai hidos cu putinţă. Poporului francez nu i se făcuse încă lehamite de toate plăsmuirile monumentale care consacrau dispreţul şi groaza pentru acel bărbat încărcat cu toate crimele Revoluţiei. Totuşi, ca bun cunoscător al publicului, negustorul de stampe îl avertiză pe Desmahis că pe viitor îi va da să graveze subiecte militare.

— Vine vremea cînd ne vor trebui victorii şi cuceriri, săbii, panaşe, generali. Am apucat-o pe drumul gloriei. Simt asta în mine: inima îmi bate la istorisirea isprăvilor de arme ale

[1] A patra lună a calendarului revoluţionar, acoperind intervalul 21 decembrie—19 ianuarie.

vitezelor noastre armate. Şi cînd mă încearcă un sentiment, rar se-ntîmplă ca lumea să nu-1 încerce odată cu mine. Avem nevoie de războinici şi femei, de Marte şi Venus.

— Cetăţene Blaise, mai am încă la mine două sau trei din desenele lui Gamelin, pe care mi le-aţi dat la gravat. E urgent?

— Deloc.

— Fiindcă yeni vorba de Gamelin: trecînd ieri pe bulevardul Temple, am văzut la un telal care-şi are dugheana vizavi de palatul Beaumarchais toate pînzele nefericitului acestuia. Era acolo şi *Oreste şi Electra.* Capul lui Oreste, care seamănă cu Gamelin, este într-acievăr frumos, vă asigur... capul şi braţul sunt superbe ... Telalul mi-a spus că nu-1 deranjează să vîndă

pînzele acelea unor artişti care să picteze deasupra ... Bietul Gamelin! Ar fi fost, poate, un talent de prima clasă dacă nu făcea politică.

— Avea un suflet de criminal! replică scurt cetăţeanul Blaise. Chiar în locul ăsta l-am demascat, încă pe cînd îşi mai stăpînea instinctele sîngeroase. Nu mi-a iertat-o niciodată ... Oh, ce canalie de toată frumuseţea!

— Bietul băiat! Era cinstit: fanaticii i-au mîncat capul.

— Sper că nu-i iei apărarea, Desmahis! ... Nu poate fi dezvinovăţit.

— Nu, cetăţene Blaise, nu poate fi dezvinovăţit.

Şi cetăţeanul Blaise îl bătu pe umăr pe chipeşul Desmahis:

— S-au schimbat vremurile. Ţi se poate spune ,,Barbaroux“ acum cînd Convenţia recheamă proscrişii... Ştii ceva, Desmahis? Gravează-mi portretul Charlottei Corday.

O femeie înaltă şi frumoasă, brună, înfăşurată în blănuri, intră în magazin şi schiţă un salut intim, discret, spre cetăţeanul Blaise. Era Julie Gamelin; dar nu purta numele acesta dezonorat: cerea să i se spună „cetăţeana văduvă Chassagne“, şi purta sub mantou o tunică rOşie, în amintirea cămăşilor roşii din vremeârTerorii.

Mai îmtîi, Julie simţise răceală pentru amanta lui Evariste: tot ce avea vreo legătură cu fratele său îi era odios. Dar după moartea lui Evariste, cetăţeana Blaise o adusese pe nenorocita lor mamă în mansarda *Amorului pictor.* Tot aici se adăpostise şi Julie; apoi găsise iarăşi un loc în casa de mode din strada Lom barzii or. Părul ei tăiat scurt, „stil victimă", aerul aristocratic, doliul îi atraseră simpatia tinerimii aurite. Jean Blaise, pe care Rose Thevenin îl părăsise pe jumătate, îi oferi omagiile lui şi ea le acceptă. Cu toate acestea, Juliei îi plăcea sa poarte, ca în zilele tragice, veşminte bărbăteşti: îşi făcuse un încîntător rînd de haine aidoma celor purtate de muscadmi[1] şi înarmată cu un baston enorm mergea adesea 'să cineze în cine ştie ce cabaret din Sevres ori Meudon, împreună cu o junătă modistă. Neconsolată de moartea tînărului fost nobil căruia îi purta numele, băleţoasa Julie nu-şi putea alina tristeţea decît dînd frîu liber furiei, şi cînd îi ieşea în cale vreun iacobin asmuţea împotrivă-i trecătorii strigînd că merită să fie trimis la moarte. îi rămînea puţin timp pentru biata-i mamă, care, singură în cămăruţa ei îşi rostea toată ziua rugăciunile, prea copleşită de

sfîrşitul tragic al fiului pentru a mai simţi durerea. Rose devenise tovarăşa nedespărţită a Elodiei, care, fără-ndoială, se potrivea de minune cu soacrele ei.

— Unde-i Elodie? întrebă cetăţeana Chassagne.

Jean Blaise făcu semn că nu ştie. Niciodată nu ştia: îşi făcuse din asta o linie de conduită.

Julie venise s-o ia pentru a-i face împreună o vizită Thevenininei la Moneeaux, unde actriţa locuia în-tr-o căsuţă cu grădină englezească.

La Conciergerie, Thevenina cunoscuse pe unul din marii furnizori ai armatei, cetăţeanul Montfort. Scăpată prima, la cererea lui Jean Blaise, ea obţinu eliberarea cetăţeanului Montfort care, odată liber, furniza provizii trupelor şi specula terenurile din cartierul Pepiniere. Arhitecţii Ledoux, Olivier şi Wailly construiau în apropiere case arătoase, şi în trei luni terenurile îşi triplaseră preţul. Montfort devenise, după cunoştinţa din închisoarea Luxembourg, amantul Thevininei: îi dărui un mic palat aflat lîngă Tivoli şi strada Rocher, care valora o avere dar nu-1 costase nimic, întrucît vînzarea loturilor din vecinătate îi răsoumpăraseră de cîteva ori pre-

[1] Nume sub care erau desemnaţi tinerii regaiişti eleganţi în timpul Revoluţiei.

ţul. Jean Blaise era bărbat de lume; socotea că trebuie să înduri ceea ce nu poate fi împiedicat: o abandonă pe actriţă lui Montfort fără să se certe ou ea.

Puţin după sosirea Juliei la *Amorul pictor,* Elodie coborî foarte gătită în magazin. Sub mantou, în ciuda asprimii anotimpului, era goală în rochia ei albă; faţa îi pălise, talia i se subţiase, privirile îi lunecau moale şi întreaga ei făptură respira voluptatea.

Cele două femei plecară la Thevenina, care le aştepta. Desmahis le întovărăşi: actriţa îi ceruse sfatul în decorarea palatului său, şi el o iubea pe Elodie, care în acel moment era mai bine de pe jumătate hotărîtă să nu-1 lase să se mai chinuie. Cînd cele două femei trecură prin apropiere de Monceaux, unde sub un strat de var fuseseră îngrămădiţi cei executaţi în piaţa Revoluţiei:

— Cît e ger, merge, zise Julie; dar la primăvară duhoarea locului ăstuia o să otrăvească jumătate de oraş.

Thevenina îşi primi prietenele într-un salon antic, ale cărui

canapele şi fotolii erau desenate de David. Basoreliefuri romane, copiate în piatră fină, formată din două straturi diferit colorate, se întindeau de-a lungul pereţilor, deasupra statuilor, busturilor şi a candelabrelor pictate cu bronz. Actriţa purta o perucă buclată, de culoarea paiului. Pe vremea aceea, perucile făceau furori: se puneau cîte şase, ori douăsprezece, ori optsprezece în coşurile de zestre. O rochie „ă la cyprienme" îi înfăşură trupul ca într-o teacă.

Aruncîndu-şi un mantou pe umeri, îşi conduse prietenele şi gravorul în grădina desenată de Ledoux, şi care nu era încă decît o învălmăşeală de arbori goi şi de moloz. Cu toate acestea, ea le arătă grota lui Fingal, o capelă gotică şi olopot- niţa ei, un templu, un torent.

— Acolo, spuse ea făcînd semn spre un pîlc de brazi, aş vrea să ridic un cenotaf în amintirea nefericitului Brotteaux des Ilettes. Nu-i eram indiferentă. Merita să fie iubit. Monştrii l-au gîtuit: eu l-am plîns. Desmahis, îmi veţi desena o urnă deasupra unei coloane.

Şi adăugă aproape îndată:

— E dezolant... Voiam să dau în săptămîna asta un bal; dar toţi violoniştii sunt angajaţi pe trei săptămîni înainte. Se dansează în fiecare seară la oetăţeana Talilien[1].

După cină, trăsura Theveninei le duse pe cele trei prietene şi pe Desmahis la teatrul Feydeau. Tot ce avea Parisul mai elegant se adunase acolo. Femeile, coafate după moda „antică" sau în „stil victimă", în rochii foarte deschise, purpurii sau albe cu paiete de aur; bărbaţii purtau gulere negre foarte înalte şi bărbia le dispărea în enormele cravate albe.

Afişul anunţa *Feara* şi *Clinele grădinarului.* întreaga sală ceru imnul drag muscadinilor şi tinerimii aurite, *Deşteptarea Poporului.*

Cortina se ridică şi un omuleţ gras şi bondoc apăru pe scenă: era celebrul Lays. Intona cu frumoasa lui voce de tenor:
Popor francez, popor de fraţi! ...

Izbucniră aplauze atît de formidabile, încît cristalurile lustrelor zăngăniră. Apoi se auziră cîteva murmure şi glasul unui cetăţean cu pălărie rotundă răspunse, de la parter, prin *Imnul Marsiliezilor:*
Allons, enfants de la patrie! ...

Glasul acesta fu înăbuşit sub huiduieli; răsunară strigăte:

— Jos teroriştii! Moarte iacobinilor!

Şi Lays, rechemat în scenă, cîntă pentru a doua oară imnul termidorienilor:

Popor francez, popor de fraţi! ...

în toate sălile de spectacol putea fi văzut bustul lui Marat Înălţat pe o coloană sau aşezat pe un soclu; la teatrul Feydeau, bustul se ridica pe un mic piedestal, în dreapta, rezemat pe brîul de zidărie care închide scena.

[1] Teresa Cabarrus (1773—1835), devenită prin căsătorie marchiză de Fontenay, a fost arestată la Bordeaux, în timp ce fugea spre Spania. Tallien, pe atunci în misiune în Gironda, se îndrăgosteşte de ea şi^ o salvează. Ea va juca un rol aparte în căderea lui Robespierre, apoi în propensiunea căpitanului Bonaparte.

Pe cînd orchestra ataca uvertura la *Fedra şi Hipolit,* un tînăr muscadin, aţintind spre bust vîrful lungului său baston, strigă:

— Jos Marat!

Toată sala repetă:

— Jos Marat! Jos Marat!

Şi glasuri elocvente dominară tumultul:

— E o ruşine că bustul ăsta mai stă acolo!

— Infamul Marat domneşte peste tot, spre dezonoarea noastră! Numără tot atîtea busturi cîte capete vroia să taie!

— Broscoi veninos!

— Turbat!

— JNapirca neagra!

Dintr-o dată, un spectator elegant urcă pe marginea lojii, împinge bustul îl răstoarnă. Şi capul de ghips cade în ţăndări deasupra muzicanţilor, în aplauzele sălii, care, ridicată în picioare, intonează *Deşteptarea Poporului:*

Popor francez, popor de fraţi! . . .

Printre cei mai entuziaşti cîntăreţi, Elodie îl recunoscu pe chipeşul dragon, măruntul amploiat de procuror, Henry, prima ei dragoste.

După reprezentaţie, frumosul Desmahis chemă o cabrioletă şi o conduse pe cetăţeana Blaise la *Amorul pictor.*

în trăsură, artistul luă mîna Elodiei între palmele lui:

— Mă crezi, Elodie, că te iubesc?

— Cred, pentru că iubeşti toate femeile.

— Le iubesc în dumneata.

Ea surise:

— Grea îndatorire aş mai lua asupră-mi dacă, în ciuda perucilor negre, blonde, roşcate care fac furori, mi-aş pune-n minte sa ţin pentru dumneata locul femeilor de toate soiurile.

— Elodie, îţi jur ...

— Cum! Jurăminte, cetăţene Desmahis? Sau ai destulă naivitate, sau presupui că aş avea prea multă.

Desmahis nu găsi nici o replică şi ea se felicită ca de-un triumf pentru felul în care îl făcuse să-şi piadă graiul.

La colţul străzii Legii auziră cîntece şi strigăte, şi văzură umbre agitîndu-se în jurul unui rug. Era un cîrd de eleganţi care, ieşind de la Teatrul Francez, ardeau un manechin înfaţişîndu-1 pe Prietenul poporului.

în strada Honore, vizitiul agăţă cu bicornul o momîie burlescă a lui Marat, spînzurată de felinar.

înveselit de întâlnire; vizitiul se întoarse spre burghezi şi le povesti cum în seara din ajun măţarul de pe strada Montorgueil mînjise cu sînge capul lui Marat zicînd: „Asta-i plăcea lui!“, cum nişte puşti de zece ani aruncaseră bustul la gunoi şi cu ce apropo cetăţenii strigaseră: „Uite panteonul potrivit pentru el!“

în timpul acesta se auzea cîntîndu-se prin toate cîrciumile şi cafenelele:

Popor francez, popor de fraţi! . . .

Ajunsă la *Amorul pictor:*

— Adio, făcu Elodie sărind din cabrioletă.

Dar Desmahis o imploră tandru şi fu stăruitor cu atîta blîndeţe, încît ea nu avu curajul să-l lase la uşă.

— E tîrziu, spuse ea; nu poţi rămîne decît o clipă.

în camera albastră, ea îşi scoase mantoul şi i se arătă în rochia albă croită după moda antică, plină şi caldă de formele ei.

— Poate ţi-e frig, spuse ea. O să aprind focul: am pregătit tot ce trebuie.

Aşează bucăţile de cărbune şi vîrî în cămin o aşchie aprinsă.

Philippe o luă în braţe cu acea delicateţe care dezvăluie puterea şi ea simţi o neobişnuită plăcere. Şi cum deja se încovoia sub sărutări, se desprinse:

— Lasă-mă.

îşi desfăcu fără grabă părul în faţa oglinzii şemineului; apoi privi cu melancolie pe inelarul mîinii stingi micul inel de argint

pe care figura lui Marat, roasă, cu totul uzată, nu se mai desluşea. Ea îl privi pînă simţi că lacrimile îi împăienjeneau ochii, îl scoase şi-l aruncă în flăcări.

Apoi, strălucitoare de lacrimi şi de zîmbet, înfrumuseţată de duioşie şi iubire, ea se aruncă în braţele lui Philippe.

Trecuse o bună parte din noapte cînd cetăţeana Blaise deschise amantului ei uşa apartamentului şi-i spuse şoptit, în umbră:

— Adio, dragostea mea... E ora la care se poate întoarce tata: dacă auzi zgomot pe scară, urcă repede la etajul de sus şi nu coborî pînă nu trece pericolul de a fi văzut. Ca să ţi se deschidă uşa de la stradă, bate de trei ori la fereastra portăresei. Adio.^viaţa mea! Adio, sufletul meu!

Ultimii tăciuni mocneau în vatră. Elodie lăsă să-i cadă pe pernă tîmpla fericită şi ostenită.

SFIRŞIT